

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

Ltn

253

43923-K.L.

22

ሀገራዊ ጥበቃ ስርዓት
 ሀገራዊ ተቋማት
ጉዞ ሰነድ

ደንብ ስርዓት ለጉዞ ሰነድ ለሰጠው ሰነድ
 ተቋማት ስርዓት ለሰጠው ሰነድ ለሰጠው ሰነድ
 ለሰጠው ሰነድ ለሰጠው ሰነድ

ጉዞ ሰነድ

ተቋማት ስርዓት ለሰጠው ሰነድ ለሰጠው ሰነድ
 ለሰጠው ሰነድ ለሰጠው ሰነድ

ጉዞ ሰነድ

ሀገራዊ ጥበቃ ስርዓት ለሰጠው ሰነድ ለሰጠው ሰነድ
 ለሰጠው ሰነድ ለሰጠው ሰነድ
 ለሰጠው ሰነድ ለሰጠው ሰነድ
 ለሰጠው ሰነድ ለሰጠው ሰነድ

138

28025-62 ጉዞ ሰነድ

ተቋማት ስርዓት ለሰጠው ሰነድ ለሰጠው ሰነድ
 1859

Յ Ե Ռ Ե Ց Ա Բ Ե Ն

Ի Ե Կ Ե Ն է մահկանացու իս անմուաց մը
նալ յաղչուոր յայս կենցաղ՝ գինէ արդեամբ
իւ իք, վասն որոյ ձեռնամուխ եղէ յայս գործ ՚ի
յիշատակ յաւիտեական. և ըստ կարի իմում
զանեալ որդեցի զտոյգն յանտու գէն, և զա
ւանդու թիւնն յառապելէն: և զհամառան
շաւիղ կարայ, և զաւելորդն յայտուեալ ՚ի բաց
ե դի, զորոց և զվկայու թիւնն՝ որք ՚ի սուրբ
Գրոց և յեկեղեցական պատմու թեանց, մի ըստ
միտլէ գլխով և համարով նշանակեցի: Ասե ՚ի
զանազան տեղիս բաղդատեցի՝ զՀաննայի Պատ
մու թիւնն ընդ Աստին Պատմագրին Մարինոսի.
և այսու և ս զառայեալ՝ անձամբ անձին կու

ՀՔ. 257

253-ա

Գ

մեցայ շրջիլ ընդ ամենայն մերձակայ Տնօրինական սուրբ վայրս Քրիստոսի՝ և յայլ նշանաւոր տեղիս, զորոց զշինութեանց՝ զստիւոց՝ և զորպիսութեանց տեղեկացեալ՝ ականատես գտայ, այլ և յարտաքին վիպութեանց այլազան ազգաց քրիստոնէից հոնձարեղ զիտնոց և ծերունեաց իբր կորստութեամբ հարցաքննեալ արձանաչուցի ՚ի Պորտուգալութեանս յայտնի ։ Եւ ըզվազմի ջանասիրութիւնս և զխատակս երեւելի բազմերխտս նախնի երանեալ Հարցն սրբայ Աթոռայ կորձ ՚ի կարծայ վերտին ծանուցի ՚ի սմա կարևոր պարագայիւք ։ Եւ զայժմեան աշխատասիրութիւնն անպակաս գրեցի առանց սչառութեան՝ և ո՛չ իսկ ՚ի շնորհուկս ինչ ումեք յաւելմամբ կամ բարուութեամբ ՚ի վերայ, որպէս զև անկեղծ լինիցին բանքս և հաւատաւրիմ՝ որ ՚ի սմա ։

Եւ և Ազգիս մերում զյատկացեալ հանգիստեոր Թափօրան՝ որ ՚ի սուրբ Երուսթեան ստաճարն ՚ի բոլոր ամս, գառանձինն և ընկերութեամբն ընդ Եթնս՝ որոշ որոշ եզի ըստ ամենայնի, թէ սրպէս և երբ պարտ է առնել, և յայտնեցի զսկզբունս բարեկարգութեանն ՚ի խաղաղութիւն ընդ ամենայն ազգաց, Տեղեկութիւն անուանելով զամենայն, և ս նշանակեցի զընթերցումս առւոյնս այնոցիկ հանդիսից՝ զԱւետարանս, և զՀարականս գլխով և թըւահամարաւ՝ առ ՚ի զիւրաւ գտանել ջերմեանն և Քրիստոսասէր խնդրողաց, մանաւանդ ՚ի պէտա բարմախատակ Միտրանից, որբ տե-

ղեակ զբով ամենայն հանդամենայն և որպիսութեանց, այնպէս կատարեցնէ զհոգևոր պաշտամունս իւրեանց ՚ի փառս Աստուծոյ ։

Ըրդ՝ այսու եզանահաւ որպէս թէ զիւրաքանչիւրոց ձեռանէ մտացն կարեալ, առաջնորդել և ջուշանել կամեցայ Աստուածասէր հաւատացելոցն Քրիստոսի և նորեկ միարան սիրելեաց սահայն այսու ամենայնիւ անհնար է ումեք ընդ զբանական բաղձան հոգւոյն, մինչ կենդանի կայ աստէն ՚ի մարմնի, այլ և ս քան զէս բորբոքեալ վառի սիրով մտքուր սիրան և սուրբ մտքն՝ որ վերանայ առ Աստուած ։

Եւ յայժմ աշխատութեանս գործակից ինձ գտաւ Աթոռանիստ Մայր Եկեղեցւոյն սուրբ Աստուածածնի՝ Կոստանքնու պօքնեցի Պատուարժան Տէր Գէորգ Բահանայ վարժապետն, որ ՚ի ապագրութեանս այն Պատմութեանս ջերմեաննդն սրաիւ եկեալ էր ՚ի սուրբ Երուսաղէմ յՌուտ և յերկրպագութիւնն Տնօրինակն և Սրբասահման Տեղեաց Քնի Աստուծոյ մերոյ ։

Եպս և ես անարժանս ընդ ձեզ արժանացելոցդ սրբազան Վայրացս, արտասուտխառն հայցուածովք ՚ի ծուր սրախ խոնարհեալ ըզձիւ հոգւոյ յարգեմ և պատուեմ զփրկագործ սուրբ Տեղի Յիսուսի Քրիստոսի, և ըստ ուղղափառ հաւատոց մերոց յաւտով մեձաւ ակնունիմ միջնորդութեամբ բաժանարբու սիրելի Աշակերտաց իւրոց՝ և ամենայն սրբոց, արժանի լինել անդէն և ձեզք հանդերձ իտպպես անասնել զերկնային փառս Աստուածու թեանն ։

և անմահ կենդանութեամբ յազիլ և լինանալ
ըստ հոգւոյ յարուցեալ 'ի մեռելութենէ մար-
մնոյ՝ ասելով ընդ Դաւթի. «Յագեցայց յե-
րևիլ փառաց քոց » . Մտ՛մ . Ժ. Զ . 25 :

Երեսուց Գրատայ Գրատայիցն Աստուծոյ
Մէտքան սուրբ Երոստակէ՛մ
Մ . Վ . Արժրանէնէ :

ԱՏՈՐԱԳՐՈՒԹՒՒՆ

ՍՐԲՈՅ ՔԱՂԱՔԻՆ

ԵՐՈՍՒՂԻՄԻ

ՍԷՒՄ Ե ՊԱՂՍՈՒԹՅՈՅ :

ՊԱՂԵՍՏԻՆ կոչի երկիրս 'ի գլխաւ որ մաս
նէ իւրմէ , որ առաւել պարարտ է և բերրի
քան զայլ մասունս . և յեզեր միջերկրական ծո-
փուն կառուցան 'ի հնու մն հռ չախաւ որ քաղաքք .
Կեսարիա , Աղովտոս , Ատիսոն , Գաղա , Հռամա ,
Լիւզ , և այլ բազում . և էր բնակարան Փղըշ
ասցւոց , այսինքն Ֆիլիստացւոց , վասն այսորիկ
մինչև ցայսօր 'ի լեզու Արարացւոց կոչի ֆուշ-
րին , որ է Պաղեստին : Եւ Երուսաղէմ անկանի
'ի հարաւ Պաղեստինոյ . և սա համարեալ լինի
կալ 'ի միջին տեղւոյ՝ երկոյ մասանց աշխարհի .
այսինքն Աֆրիկոյ՝ կամ Լիբիոյ , Ասիոյ , և Եւ-
րոպիոյ . յոր միտ ասի Սիրտ երկրի : «Ի նահեալ
'ի սիրտ երկրի » . Եւր . 1 . 12 : Օ՛ի է իբր
սիրտ՝ որ յարմայն կենդանւոյ՝ Աֆրիկոյ , Ասիոյ ,
և Եւրոպիոյ . որ անկանի Հարաւոյ անաբուխոյ .
այսինքն Արևելեան , կամ Ասիոյ :

Եւ և Տէրն մեր ըստ խորհրդական իմաստից ,
Սիրտ երկրի կոչեաց զԵրուսաղէմ . « Եյնպէս

եղեցի և որդի մարդայ 'ի սիրտ երկրի զերևա
սիրտ և զերևա գիշերս ո . Սաթի . յ . Բ . 40 : Լը
'ի Շարահանին ասի . « Կանգնեցաւ քառակերպն
այսինքն խաչն 'ի միջակին , գիտեալ ընդ Հարաւո :

Յաղագս Հինարթի սրբոյ Քաղաքին :

Ներսէս Հիմարտաթեանն կարծի լինել
Սաղիմ՝ Սեղբի հայրն Մեղքիսեգեկի , ըստ եկե-
ղեցական պատմութեան . Մեղքի՝ Թագաւոր ասի .
Սեղեկ՝ արքարութիւն . վասն որոյ կոչի նա յան-
ուանէն թագաւոր արքարութեան . և թագա-
ւոր խողացութեանուանի՝ 'ի բնակութենէն .
զի Երուսաղէմ թագամանի խողարութիւն , զոր
շինեալ էր հայր նորս Սաղիմ Մեղքը , և կոչեաց
յանուն իւր : Սարգիս ասե , Մեղքիսեգեկ քահա-
նայ Աստուծոյ թագաւոր քահանայացոյ շինեաց
զայս քաղաք 'ի լեռն ասացեալ . և կոչեաց ըզ-
նա Սաղիմ : Լը Մեղքիսեգեկ արքայ Սաղիմայ .
Օրմար . յ . Գ . 18 : Հիմնեցաւ 'ի Մեղքիսեգեկէ
յամի աշխարհի ըստ ետմանսնից՝ 3291 : Լը
ըստ ժամանակագրաց՝ 2023 * :

* Տեր Խորացի 23 մարտի . Չոր ամառ յաւանդութենէ ան-
չորս զբոց ասեալ պատմեն . թագաւորն Սաղիմ շինե քաղաք՝ և
կոչէ ըստ անուն իւրում Սաղիմ . և ծնունդ զՄեղքին , և Մեղքի
ան իւր կին զՍաղոմ . և ծնաւ 'ի ծնունդ որդի . և անուանեաց ըստ
անուն սուրբ Մեղքի : Լը քաղաքու ծնաւ . որդի , և անուանեաց
Մեղքիսեգեկ . և հայրն սիրելի զՄեղքի : և ծնայն սիրելի զՄեղքիսեգեկ :

Յետ այնորիկ կալան Երուսաղիք զԵրուսա-
ղէմ , ամս 824 . ուստի անուանեցին զՍաղիմն
Երուս : Լը քահան ծնաւ զՍիրգան զանդրանիկ
իւր , և զՔեասացին և զՅեբուսացին . Օրմ . յ . 18 ,
16 : Յամի աշխարհի 3949 . Դաւիթ վարեաց զՅե-
բուսացին , և նորոգեաց զքաղաքս , և ամրացոյց
զբուրգն Սիրնի , և կանգնեաց զպարիսպ շուր-
ջանակի , վասն որոյ կոչեաց քաղաք Դաւիթ :
« Լը նորաւ Դաւիթ յամրոցին , և կոչեցաւ այն՝
քաղաք Դաւիթ . և շինեաց զնա քաղաք Դա-
ւիթ շուրջանակի ծագէ 'ի ծագ , և զտուն իւրոյ .
Բ . թագ . Ե . 9 :

Վրաց նորոգեցաւ 'ի Սողոմոնէ . յետոյ 'ի Նե-
էմայ և յայլոց բազմաց : Յեբուս փոխեցաւ Ե-
բուս , որ և Երուսաղէմ . նա և Հիւրասաթիմ , տես
'ի թիւ 9 : Նա և կոչի Արիէլ քաղաքն Երու-
սաղէմ . վասն հորեկոչութեն և իշխանութեան .
Լրայ . Ի . 10 . 1 :

Յամի աշխարհի 3102 . յետ ելանելոյ որդւոցն
Խորայէլի յԵրիզրտոսէ , որք 440 ամ մնացին իւր-
բե զգերի . և նախ քան զԲրիտանս 1007 ամօք .
արար Սողոմոն հիմարտութիւն տաճարին . « Լը
թիւն ամ շինեցաւ , և եղև կատարու մն նորին ո .
Գ . թագ . Զ . 1 . 440 ամս եկաց մնաց 'ի պա-
ճատութեան :

Վրաց 602 ամօք՝ նախ քան զԲրիտանս առաւ
Երուսաղէմ 'ի Նարուգոյնստորայ , որ աւե-
րեալ մասնեցաւ յարու մն հրոյ . և գերեցաւ
Խորայէլ . Դ . թագ . Ի . 9 : Լրկորդը շինութիւն
եղև 'ի Չօրաբարիլէ և յԵրրայեցոյց 511 ամօք

նախ քան զԲրիտոս . Բ . Լ . շրա . Զ . 18 : Լ շ շե
 նեցաւ ամս 46 . « Օքսառսուն և զկեց ամ
 շինեցաւ տաճարս այս ո . Յովն . Բ . 20 : Օքր
 տեսեայ ձերոց ընդ զանազանութիւն առաջնոց
 շինութեանն . և երկրորդին լային , զի անշուք
 էր . Բ . Լ . շրա . Գ . 12 :

Լլլա նախ քան զԲրիտոս 172 ամաւ աւեւ
 րեցաւ յԱնտիքրոս , և մնաց աւերակ : Լլլա
 յամի աշխարհի 5186 . մեծն Հերովդէս կամե
 ցաւ նորոգել զտաճարն Երուսաղէմի , առ սիւ
 րելի ընծայելոց զինքն ազգին Հրէից , և յու
 ցանելոց թէ կեց Մեսիայ . Ի պարմ . Հայ . Ա . հար .
 յերէս 276 : Իսկ ոմանք թէ՛ քակեաց Հերովդէս
 ՚ի հիմանց զտաճարն . և շինեաց մեծ քան զա
 ռաջինն , այսինքն քան զերկրորդ շինութիւնն .
 այլ ո՛չ մնաց ինչ ՚ի շինութեանց Սողոմոնի , բայց
 միայն սրահն որ կոչուր գեղեցիկ . Գործ . Գ . 2 :
 Լ շ կամ՝ կոչուր Սողոմոնի՝ զարմացեալք . Գործ .
 Գ . 11 :

Յամի աշխարհի 5198 . Թագաւորէ Աբգար
 ՚ի վերայ Հայոց , ՚ի մուտ յերկրորդ ամի թա
 քաւորութեան նորա ծնաւ Յիսուս փրկիչն
 մեր ՚ի սուրբ Կուսէն Մարիամայ ՚ի Բեթլէհէմ
 քաղաքի , և այլն :

Յաղագս գտալեան ինքն Աբգարոս արային մերոյ Հե
 ղնի իսպոհանոյն յերեսաղէմ , և շինութեան սրբոց
 մարտնոց ՚ի Տորքիսիան րեղիւն Բրիտոսի , և գործոցն
 Բարեպաշտութեան , և մահուանն և գերեզմանին նորա :

Յամի Տեառն 1853 . յամսոյն Յունիսի , մինչ
 ելեալ ՚ի Գերջանու և ՚ի Կարնոյ՝ չուեալ զիմեալ
 գայաք յերուսաղէմ . յաջողութեամբ Տեառն՝
 եկեալ հասաք ՚ի քաղաքն Հարգան , որ է հաճոն .
 և ՚ի վանս սրբոյն Յակոբայ Մժքնայ սքանչելա
 գործ հայրապետին՝ օթեանս կայաք անդէն զա
 ւուրս մետասան . յաւուր միում կամեցաք փա
 փաքանօք մտանել ՚ի գրատունն նորին . և Աւստի
 հրամանաւ Պետրոսի արհի եպիսկոպոսի հեղա
 համրայր առաջնորդին , Գրիգոր վարդապետ ձեռ
 նասուն նորին առեալ զմեզ՝ եմայ՝ ՚ի գրատունն .
 և մեր որոնեալ և քննեալ զամենայն գրեանս ,
 յորում քաղում ձեռագիրս գտաք հնագոյն և
 աղճատեալ գրովք , որ ոչ էր մարթ ընթեռնուել .
 Լլլա գտաք տետրակ իմն առանց թղթահամա
 րոյ բաղկացեալ քան և ինն մագաղաթեայ
 թղթով , որոյ սկիզբն և վերջն պակաս . և ըս
 կղբնատառայ եկն կարմրագրով , և ՚ի ներքոյ նորա
 կարգ մի ամբողջ կայաւտակ հին բարբառաբով .
 իսկ ՚ի ըստանց հինգերորդ թղթոյն գրեալ
 կարմրագրով թէ թարգմանեալ յԱսորոց ՚ի Հայ
 լեզու յընտիր գաղափարէ , յաւուրս Գրիգորի
 Մագիստրոսի , և որդւոյ նորա Գրիգորի վկայա
 սիրի՝ որ է Պահրամ , ՚ի քաղաքն Սիս , յորմե
 այսչափ ինչ կարացաք օրինակել :

“ ԼՄենաբարեպաշտ և զԹաճասիրտ մեծ
 ” Թագուհին Հեղինէ կինն Աբգարու Թագաւ
 ” ւորին Մերայ և Ասորոց, հրաժարեալ յամե-
 ” նայնէ, և ՚ի բաց լքեալ Թողեալ զիտոս վայ-
 ” րեւոթեան պետութեան իւրոյ և աշխարհի.
 ” գնայ յԵրուսաղէմ յամի Տեառն քառասուն
 ” և երկու . յրահիղըն սամոյն Մայիսի : Լււ էր
 ” յԵրուսաղէմ և ՚ի սահման նորա սով մեծ .
 ” վասն որոյ ետ զգանձս իւր ամենայն, և զբ-
 ” նեայ կերակուր յԵգիպտոսէ, և ՚ի Վիպրոսէ,
 ” և յայլ տեղեաց, որովք կերակրէր զամենեւ-
 ” սեան՝ որք առ նա զիմէին . և տիկինն Հեղինէ
 ” առատագութ սրտիւ բաշխէր, ոչ ինչ խորե-
 ” լով զհնէայս և զհեթանոսս ՚ի հաւատացե-
 ” լոցն . . . որոյ յաւգնութիւն եհաս մեծ
 ” զաւրավարն խուրան . որում հաւատարմաբար
 ” ծառայէր մինչ ՚ի մահն իւր : Լււ յետ հինգ-
 ” երորդ ամի կացութեան իւրոյ յԵրուսաղէմ .
 ” մինչ լինէր առատութիւն կերակրոյ, և վերա-
 ” նայր սոյն ՚ի հրէաստանէ և յԵրուսաղէմէ .
 ” ձեռն արկ և սիսաւ պարագեւ ՚ի շինութիւն
 ” մատրանաց : Կախ ձեռն էարկ շինել մատրան
 ” իմն մեծամեծ քարամբք բրգածե և ՚ի վերայ
 ” շերտին Գրիստոսի : Լււ այլ վորք մատրան ինչ
 ” ՚ի լեառն ձիթենեաց ՚ի վերայ սուրբ Ռոնաւ
 ” տեղւոյն Գրիստոսի : Կայս շրջապատեաց քա-
 ” րամբք զսուրբ Այրն ծննդեանն Գրիստոսի որ
 ” ՚ի Բեթլեհէմ քաղաքի . և սուրբ Մարոյն, յա-
 ” ռում եղաւ մանուկն Յիսուս իսանձաբբապատ
 ” Լււ հուսկ ուրեմն ետ յաւրինել կամար մի ՚ի

” վերայ շերտի Յակոբայ մեծի առաքելոյն որդւոյն
 ” Զբեթեայ . . . ուր ստեպ այց երանէր առ
 ” սուրբ Այսն մայրն Յիսուսի մերձ ՚ի վերնա-
 ” տունն Սիոնի . . . : Լււ յետ յեաւթնեարոր-
 ” դում ամի կացութեան, վախճանի անդ . և
 ” ՚ի Թաղի առաջի զբանն Երուսաղէմի, որ ՚ի հիւ-
 ” տիսակողմն քաղաքին, զինի երկրորդ ամի վե-
 ” ն ըրավոխման սուրբ Վուսի մարտի Յիսուսի . ՚ի
 ” Սեպտեմբեր ինն ո :

Լււ յաւր ինչ կարացաք հաւաքել անտի .
 Տեա, զորմէ գրեն Եւսեբրիոս Բ . 12 : Լււ խու-
 բենայի , Բ . Հարս . Պրմի 32 : Ի պատմութիւն
 Հայոց , Ա . Հարս . յեր . 296 . 339 : Վարք սրբոց ,
 յերեւ 984 :

Յարգութեամբ գերեզմանի լուսնահայն Հեղինէի :

Երեսն կինն Աբգարու Թագաւորին մե-
 րայ գնաց յԵրուսաղէմ, յամի Տեառն 42 . յա-
 ւուրս Վրաւդեայ կայսեր . յայնմ ժամանակի
 եղև սով սաստիկ յԵրուսաղէմ ըստ նշանակե-
 լոյն Ագարոսի , Վրդ . ԺԱ . 28 : Սա սուեալ
 զամենայն դանձս իւր . գնեաց ցորան յԵգիպ-
 տոսէ և ՚ի Վիպրոսէ քաղաւ յայժ, և բաշխեաց
 կարօտեւոց :

Լււ ՚ի մեռանիլն նորա, Թաղեցին զնա փա-
 ոօք առաջի զբանն Երուսաղէմի իբր բարբարա
 աղբաց : շինեալ նմա շերտմ նշանաւոր , որպէս

յիշէ Եւսեբիոս և խորենացի , թէ զոր այն շիրիմ մինչ ՚ի ժամանակ իւրեանց , քանզի խորենացին ականատես իակ է : Ղրէ և թովմայ Արծրունի , յերես 82 . թէ Հեղինէ թագուհի կին Աբգարու , և մեծ զօրավարն խուրան Արծրունին վախճանին յերուսաղէմ . . . Այս այն խուրան է զոր Աբգար առաքեաց բազում զօրօք ՚ի վերայ Հերովդէի , և պարտեաց զնա , և զզօս նորա . խորէն . Ղրէր Գր . Պր . 28 :

Ստրինոս Լատինացի թէ յառաջնն գիրս , ՚ի վերջ չորրորդ գրոցն . Հեղինէ կին Եցաթիոսի թագաւորին Առիպիանացոց գաւառին եղևրոյ անդր գետոյ Եփրատայ . . . ցանկանալով տեսանել զփառաւոր տաճարն Սողոմոնի . չուեաց յերուսաղէմ ընկերութեամբ սակաւ ինչ ընդ սրդոյ . հեթանոս արդէն եղևաւ էր Հրէայ , և այն . . . յիշէ զառն և զցորեանն : Այգա ասէ , արդ՛ Մնեօպատոս որդի իւր զանկար մօր և եղբօր ՚ի միասին առաքեաց յերուսաղէմ , հրամայելով թաղել ՚ի փառաւոր գերեզմանի . զոր մայր իւր շինեալ էր հետի յերուսաղէմէ երեք ասպարիօք . . . ՚ի հիւսիսային կողմն սրբոյ Քաղաքին . որովհետև մերձ գնէ գերեզմանաց թագաւորաց , որ կոչի այր թագաւորաց : Առպես դրէ Արիքսովնոս , յերես 265 : Այս այլուր ՚ի գիրս իւր յիշէ Մարինոս , թէ գերեզմանն Հեղինէի է երեք մընաւ հետի ՚ի գրանէ Դամասկոսի , ՚ի հիւսիսակողմն քաղաքիս Երուսաղէմի . ուր գնան յուխա Լատինք :

Բայց ոմանք աւանդութեամբ ասեն թէ՛

գերեզման Հեղինէի է ՚ի ներքս պարսպին Երուսաղէմի , ՚ի ձախմէ դրանն Դամասկոսի դէպ յարևելա ՚ի բարձր տեղոք . յորս վերայ հնաշէն հոյակապ մզկիթ մի է . բայց չերևի ստուգու թիւն նորին . այլ սակաւ ինչ հաւանական երևի բան Մարինոսի . բայց ես ասեմ , չէ՛ յայտնի գերեզման նորա : Յամի Տեառն 70 . կործանեցաւ ՚ի Տիտոսէ Աբսարիանոսէ : ՚ի գերութեանն Երուսաղէմի առ Տիտոսի . քարինք տաճարին աղաղակէին թէ , զնամբ աստի գնամք , և այլ ոչ ևս դառնամք : Տէս , ՚ի վարք որոց : ՚ի Պատմութեան Հայոց :

Յետ աւերմանն Երուսաղէմի առ Տիտոսի , Հրէայք ժողովեալ բնակեցան յերուսաղէմ , և գարձեալ ապստամբեցան ՚ի Հռովմայեցոց . յամի Տեառն 122 . Արիանոս կայսրն՝ որ էր եղբորորդի Տրայանոսի Սպանիացու , եկն յերուսաղէմ և կոտորեաց զՀրէայս . և զմնացեալն ցիր և ցան արար . և զուրբ քաղաքս պարսպեաց զաւերեալն ՚ի Տիտոսէ . և հրամայեաց Քրիստոնէից բնակիլ անդ՝ և ոչ Հրէից . և զետան Գողգոթայ զտեղն չարարանոցն Քրիստոսի , որ յառաջ արտաքոյ քաղաքին պարտեղ էր , զայն էառ ՚ի մէջ քաղաքին . և գրեաց խուտիւ պատուէր ոչ նեղել զքր ՚ի հաւատացեալոց քրիստոնէից . և զքաղաքն կռեաց յիւր անուանէ Էփեսոսով . բանզի մակնուռն Ադրիանոսի կու շիւր Հէփոսս : ՚ի պատմութեան Հայոց , յերես 73 : Այս կռեցեալ էլիս Բարթիթովնայ :

Ապա յետ 57 ամի Տիտոսի , Արիանոս երկ

որոր՝ քահեպ գառաձարն, և ընկէց զբարինս նո-
րա՝ ՚ի ձորն Յովթափաթում :

Մարինս ասէ . մինչ Աղբրանս երկրորդ՝
էառ զԵրուսաղէմ և աւերեաց զամենայն, կան-
գնեաց զարձանն Թամուզայ ՚ի Բեթլեհէմ ՚ի
վերայ Սորցն, ուր եղաւ Յիսուս փրկիչն մեր,
և արձանն լուսնթագին ՚ի սուրբ Գողգոթայ ՚ի
տեղւոջն խաչելու թեան . և արձանն Հրատին
՚ի վերայ կենսատու Գերեզմանին Տեառն, առ
՚ի բառնայ զիշատակ շարճարանացն Քրիստոսի :

Եւ յամի Տեառն 327, մեծահաւատ թաւ
գուհին Հեղինե ժայրն Կոստանդիանոսի կայսեր
եկեալ յԵրուսաղէմ, եգիս զփրկական խաչն
Քրիստոսի, և երարձ զկուռսն, և շինեաց զե-
կեղեցիս ՚ի սուրբ Տեղին անօրինականաց :

Յամի Տեառն 361. մինչ թագաւորեաց ու-
րացողն Յուլիանոս, կանգնեաց վերասին ըր-
պատկերս կոռց ՚ի սուրբ Գողգոթայ և ՚ի գե-
րեզմանի Տեառն . և ետ հրամանն Հրէից շինել
զառձարն, ՚ի փորել հիմանցն՝ ել հուր, և այ-
րեաց զշինողս նորա, և զամենայն նիւթս . և
ոչ մնաց ինչ նշան ՚ի հնայն . բայց միայն սակաւ
ինչ ՚ի պարսպէն՝ ՚ի անկեպն, որ առ արեկոյ
և առ հարաւ, որ հանդէպ Յերլամայ, որ կայ
դեռ մինչև ցայսօր ժամանակի :

Ըստ կատարեցաւ բուն մարգարէութեան
Տեառն մերոյ թե՛ . « Եւ յատակեպնն զքեզ և
զորդիս քո ՚ի քեզ . . . փոխանակ զի ոչ ծանեար
զժամ այցելութեան քո » . Վճ. ժ. Թ. 44 :
Սոր. Ե. Գ. 2 :

Յամի Տեառն 614. Խոսրով Աբրուզ կոչե-
ցեան արքայն Պարսից, որ կոչիւր Խառեմ Թաղ-
ման կամ Շահկարալ. առարեաց զիեոյ իւր
Եռազմայու զան զխուեմ և էառ զԵրուսաղէմ .
զոր աւերեալ կոտորեաց զիսուն և եօթն հա-
զար անձինս ՚ի բնակչացս, և գերեաց զերեսուն
հազար անձինս, ընդ որս և զՉաքարիս պատ-
րիարքն՝ և զխաչն կենարար. և տարաւ առ Խոս-
րով արքայն * :

Եւ յամի Տեառն 625 կամ 627. Հերակլ
կայսր զարձայց զխաչն ՚ի գերութեանէն . և բե-
րեալ զայն մեծաւ հանդիսիւ՝ եղ ՚ի սուրբ Գող-
գոթայ ՚ի տեղւոջ իւրում :

Յամի Տեառն 717. և Տաճկաց 7V, Օմար
ամիրապետն Տաճկաց, խաղաղ կոչեցեալն, որդի
խաղաղայ, որ երրորդ էր զինի Մահմեդին . ըստ
ոմանց յամի Տեառն 637. շինեաց Էօմէր զառ-
ձարն, և որդի Մերովանայ Ալթիւլ Էթի՛ շքեղա-
ցոյց զարդուք զմկիթն, և կոչնն Էլ Ահմայ, այս
է ծայր կամ երբ Մթթի՛ Էթալի՛ն, առ ՚ի որոշել
՚ի միւս շինուածոցն բնակին . ասի և այլոք
թե՛ . Մանորագեաց զառձարն Սողմունեան . քան .

* Արեւոս Խ. Երես 150. Աղբրուզ Խոսրով, Մարգար 19:
զինի տանս առւոր զապին առին Պարսից զորսն զԵրուսաղէմ թի-
տանկոյն տանս և եօթն հազար, և զերկ վարեկոյն երեսուն և
հինգ հազար . ընդ որս և զՉաքարիս հայրապետն . և զխաչապետն
և զՉաքարի կնոյց զերկ վարեցին և այլն : Եւ Մաքեդոնոս երկն
կարգի առաջնորդ յԵրուսաղէմ, և զբն նաանկ ՚ի սուրբ Էթի-
ման առ Տեր Կուստոս կոնստանդինոս :

Այդ Արեւոս Խ. Երես 157. Երակոս կայսրն զարձաւ ցանկ
զառւր խաչն և բերև յԵրուսաղէմ, և այլն :

զի եկն ծանու զորօք յԵրուսաղէմ, ուր կառուց
զտաճարն ութանկեան, զոր վայելեցին ամս 450:

Ի յեռօրէս ինչ գրեալ է Սիւնիկոսի Գեորգ Դրբի,
յորէ Կաղէցոս կամաօր ինչ շր ունիմս սրբօգիւ

յայլուսոս :

Սինչ յամի Տաճկաց 12 Էօմբր Խաղտապ,
կամ որդի Խաղտապայ եկն և էսա զԵրուսա-
ղէմ. նախ գրեալ յետկար, և ետ Սօֆրոնիոս
պատրիարքին, և ապա բացեալ զդուռն քաղա-
քին Երուսաղէմի, և ՚ի ներքս մուծեալ զզօրս
իւր, նախ և մուտ և բազմեցաւ ՚ի գաւիթ սրբոյ
Յարութեան տաճարին, և յեկեղեցին ոչ կամե-
ցաւ աղօթս առնել ըստ իւրում դենին. զի մի
յապագայս ազգն իւր յափշտակեալ ինքեան իւ-
րացուսցէ: Վչա առեալ Սօֆրոնիոսի զԷօմբր՝
մուծանէ յեկեղեցին կոստանդիանոսի, և ՚ի նմա
և ս ղ աղօթեաց՝ յայն միտս. այլ ՚ի վերայ աւ-
տիճանին, վասն օրոյ ետ յետկար մուրհակի առ
Սօֆրոնիոս, զի մի որ ի խնացէ ՚ի Տաճկաց՝ կալ
յաղօթս հանդիսիւ ՚ի վերայ աստիճանին այնու-
րիկ, այլ մի զինի միոյ. և մի էլան կարդասցեն
անդ ՚ի ժամ աղօթից: Վչա առէ ցՍօֆրոնիոս
պատրիարքն. արդ՝ իրաւունս կալայ, զի տացես
ինձ տեղի մի, յորում կառուցից աղօթանոց
կամ մզկիթ: Վսէ Սօֆրոնիոս քարուք է. արդ-
եկ ցուցից քեզ տեղի մի, ուր շինուցես մզկիթ.
կալեալ զձեռասնէ Էօմարայ որդւոյ Խաղտապայ՝
կացոյց ՚ի վերայ աղբիւսին, ուր էր աւերեալ
տաճարն Սողոմոնեան: Վհա առէ տեղէ, յորմէ

ձեռնթափ եղեն թաղաւորք Հոսովմայեցոց, ՚ի
շինելոյ զնա. և սա է վէմն՝ յորոյ վերայ խօսե-
ցաւ Աստուած ընդ Յակոբայ. զոր կոչեաց Յա-
կոբ՝ Դուռն երկնից. և որդիքն Իսրայէլն ան-
ուանեցին զնա՝ Սրբութիւն սրբոյ, ուր և յե-
տոյ շինեաց Սողոմոն զտաճարն, և այն: Լու-
իսրայէլ ունելով զդէմն առ վէմն աղօթէր:
Վաժամայն ետ պեղել զաղբիւսն, և զկու-
տեալ հողն՝ որ ՚ի վերայ նորա բառնալ անտի, ե-
րևեցաւ վէմն, որ ՚ի լեզու Արայի կոչէ Սիբու-
այսինքն վէմ, և ոմարք ՚ի մեծամեծաց ասիպէին
զԷօմբր, շինել զմզկիթն. և զվէմն առեալ ՚ի
մէջ որմոյն, բաց ոչ հաճեցաւ ընդ այն. այլ
ասէ, կացցէ վէմն ՚ի մէջ մզկիթին:

Ի մուտս մետասան դարուն՝ այն է յամի Տեա-
ւըն 1011 Էլ Մանուր հարիմի խալիֆէ, ՚ի հա-
րսաւթմենէ Գասթիմանց Էջիպտոսի. սա ետ
կործանել զտաճարն սրբոյ Յարութեան, զի ոչ
կարէր հանդուրժել ասէ, խաբէութեան կար-
ծեցելոյ հրաշով հրոյն, զոր ելանել ասէին Յոյք
՚ի ճրագաւուցի զատկին:

Սակայն յետ 37 ամի, կոստանդին Մննոմա-
քոս կայսր ինչուսաց. յամի Տեառն 1048, սա
այն է՝ որ ինդրեաց զՎնի քաղաքն ՚ի Գաղիկ
արքայէն. ընկալաւ հրատան ՚ի թոռանէ Հա-
քիմայ վերստին շինելոյ զնոյն աւերեալ եկեղե-
ցին սրբոյ Յարութեան, և զճախսն շինութեան
ևս ինքն կայսրն յիւրոց դանձուց, որպէս պատ-
մէ Գուլբէլմոս արհի եպիսկոպոսն Տիւրոսի:

Սեռաւ Սօֆրոնիոս ՚ի Դ. ամի պատրիար.

դու թեան իւրոյ : և մնաց Երուսաղէմ՝ առանց պատրիարքի զամս 29 : Լնկաւ Երուսաղէմ ընդ իշխանութեամբ Տաճկաց , մինչև ՚ի թիւ Տաճկաց 197 : Այգա յամի Տեառն 1099 առին Լաւորիք . մնաց ՚ի ձեռս նոցա ամս 88 : ՚ի թիւ Տաճկաց 917 : (Յամի Տեառն 1187 , յորում ամի էառ զԵրուսաղէմ Իւսուֆ Սալահաաին . (ըստ Մարինոսի , քակաց զգանգապատուեն սրբոյ Յարուժե . այլ բազում միջնորդութիւն թագաւորաց քրիստոնէից ոչ քակեաց զեկեղեցին .) փոխանակ որոյ նորոգել ետ թագաւորն Հրոտնոց ՚ի Ղարաթիայն կատանդնուպոլսոյ Արապ ձաւմիսին զի յանուն իւր իսլայիկ կարգացցին ՚ի նմա :

Սնաց մինչ ՚ի թիւ Տաճկաց 957 ընդ իշխաւ նաւթեամբ Եգիպտոսի : Այգա Սուլթան Սէլիմ սպան զԳանսուզալիի սուլթանն Եգիպտոսի մեռձ ՚ի Բեբիս . անտի զիմեաց Աբդիպտոս՝ էառ ՚ի ձեռաց Տաճկանպոլի սուլթանին , որ է կղզոք որդի Գանսուզալիիին , և եկեալ էառ զԵրուսաղէմ . որոյ որդին Սիւլէյման Սուլթան շինեաց զպարիսպն քաղաքիս , և այլն :

Այգա էառ կոթիֆոատոս ՚ի ձեռաց Յուսայ յամի Տեառն 1099 զԵրուսաղէմ և զսուրբ Յարութիւնն . Ի պարտ . Հայ . Գ . հար . յեր . 20 : (Յամի Տեառն 1099 . ՚ի Յունիսի 5 . հասին Լատինք Արուսաղէմ քաղաք . և պոչարեալ զաւուրս 40 առ ին զայն , ՚ի Յունիսի 15 , յաւուր Աւրուսթու . և յեա ուժ աւուրց կայուցին թագաւոր Երուսաղէմի զԿոնստանդին , որ է կոթիֆոատոս : Այգա որոյ եզրայնն Բարդան Ա : Բարդան Բ : Սուլ-

զուն : Բարդան Գ : Ալմուրիկ : Բարդան Գ : Հուսկ յետոյ Գուրխոն Լուսիննան , յորակ էառ զԵրուսաղէմ Իւսուֆ Սալահաաին , յամի Տեառն 1187 :

Ի պատմութիւն Հայոց , Գ . հար . յեր . 184 . Սա էր որդի Էուրայ ուրուսն ՚ի Գուրխաղաքէ , որ եկն առ Դուրխան ամիրայն Բերիոյ , և կարգեցառ նմա զորավար . և որ ըստ օրէ զօրուցեալ տիրեաց երկրին Մարուց . գնաց յեգիպտոս՝ սպանեալ զՍուլթանն և նստաւ տեղ . . . : Այս և Ռէմուելո կոմս Տրապոլսոյ՝ որ էր սգգաւ Լատին , և զև օգնական Սալահաաինայ , և էառ զՊոլոմոսիոզ՝ որ է Արեայ . զԱհազան , զԼուսագիկէ . և եկեալ կալաւ զարքայն Երուսաղէմի զԳուրխոն և զեծամեծ իշխանս ընդ նմա . ապա բազում պարգևք և արքոք հազիւ ուրեմն արձակեաց զնոսա : Եւ արա կալաւ գրաջ զօրավար նորս Ռեմուելո , և սպան զնա . և հուսկ յետոյ էառ զԵրուսաղէմ , յամի Տեառն 1187 . և Հայոց՝ ՈՉԷ . տիրեցին Լատինք Երուսաղէմի զամս 88 :

Գրե Մարինոս թէ՛ արքայն կոթիֆոատոս էառ զԵրուսաղէմ ՚ի Տաճկաց , և շինեաց քաղաննիկոս մի . և մեռձ նմա կանգնեաց պարաս մի հայկապ , յորում եղ զհաւակիր զօրան . և մնաց ընդ իշխանութեամբ Լատինացոց ամս 88 . անո ՚ի պատմութիւն Հայոց , Գ . հար . յեր . 184 :

Բայս Աւահրամայ Ռուհայիցոյ ՚ի ժամանակն առմանն Երուսաղէմի , յամի Տեառն 1099 , անդ գտաւ և մեծն Գրիգոր վկայատէր՝ որ կալուր

Ասհրամ, որ կրկին անգամ գնացեալ էր 'ի սուրբ տեղեւ վասն ուխտի . 'ի պատմութիւն Հայոց, Գ. կապ. յեր. 20 : Ուր երգեաց զՇարականս, Է. զԻսորհուրդ անձառն . և Գ. զՄեծահրաշն :

•••••

Լ'յթ' որդի' իցէ քաճարն Սողոմոնեան, և ի'ն ին Գե րանի 'ի նմ :

Երկայնութիւն գաւթի տաճարիս 'ի հիւսիսայ առ հարաւ է 650 կանգուն . և յարեւելից առ արեւմուտս լայնութիւնն է 440 կանգուն :

Տաճարն է ութանկեան, կառուցեալ 'ի վերայ քառից քառակուսի սեանց . որոյ գմբէթն յեցեալ կայ 'ի վերայ ութից սեանց, և որմք նորին 'ի ներքուստ և յարտաքուստ յախճապակեայ դռնադոյն քարամբք զարգարեալ, և ունի չորսսին զրուսն՝ 'ի չորս կողմունս : Ի ներք քոյ գմբէթին 'ի կեդրոն տաճարին գոյ մեծագոյն վէմ մի՝ զոր հասկաք իւրջ անուանեն, միով կանգնաւ բարձր է 'ի յատակէն . յորոյ վերայ արկանի ծածկայթ աղնիւ, և 'ի ներքոյ նորին է այր մի խորագոյն յոյժ . յոր իջանէ 15 աստիճանաւ, որոյ դուռն հայի ընդ հիւսիս, և մտանէ 'ի հարաւ . որոյ բարձրութիւն 'ի յատակէ այրին մինչ 'ի վէմն է երեք կանգուն, (զկանգունն իմա 24 մասնաչափ) . և առ հարաւն ունի Վեր հասպ . որոյ երկայնութիւնն է 20 կանգուն, և լայնութիւնն 16 . յոր մտեալ 'ի վերայ երեսոց՝

համբուրելով պատուեն զայն :

Լու զաաճարս զայս Սահրախուլու անուանեն, այսինքն Տաճար Աստուծոյ : Լստ 'ի ներքս 'ի խորանի անդ զնիւր Տապանակ ուխտին, որ կու չիւր Սրբութիւն սրբութեց : Լստ ըստ սմանց՝ Սահրախուլու, այսինքն Վէմ Աստուծոյ, զոր Յաւոր կանգնեաց յետ սեւեռանն . Օնոր. ԻԼ. 17, 18 :

Լստ միւս տաճարն, զոր մեք այժմ Սրբութի սրբութեանց կոչեմք . Բ. Սոյոց. Գ. 8 : Լստ նորս անուանեն Հարեթի լեւոնի, և Արապի էլ Աֆոյոյ . սա ունի զգրուսն չորս ընդ արեւելս, և զերկուսս առ արեւմուտս, և զերկուսս առ հիւսիս . ութն զբարձր մտանեն և ելանեն . զսա պահեն յարգանք, և 'ի մեծի աւուրս Պայրամից, և յայլ աւուրս մտանեն անդ յարժստ, կարծի յսմանց՝ թէ Տապանակ ուխտին ստեղաւ, բայց չէ հաւանական : Ի սմա է քարն կոխեալ աջ ոտին Քրիստոսի՝ զոր տարեալ են 'ի Համբարձման լեռնէն, որոյ երկայնութիւնն է չորս կանգուն, և լայնութիւնն նոյնչափ, և վանդակապատ պահեն . (Գանգի քարն կոխեալ ձախստինն միայն կայ մնայ 'ի սուրբ Համբարձման տեղւոյն՝ մինչև ցայտը ժամանակի) : Լստ գոյ 'ի նմա գերեզման մի . զորմէ ոչ կարացար տեղեկանալ, բայց թուի ինձ՝ թէ Սա է գերեզման Չաքարիայ որդւոյ Բարսեբայ . Ղր. ԺԼ. 81 . որ սպանաւ 'ի մեջ Տաճարին և սեղանոյն : Լստ կամ Ալարի սաի որդւոյ Յովիգայեայ :

Լստ 'ի ձախտ ասորիսիցի պարսից

166/98

15022

Հարաւ մերձ իրերայ իբր հինգ կանգնաւ հե-
ռի 'ի միմեանց, մեծութեամբ և բարձրութի
հաւասար, գոյ կրկին դմբէթ քարաշէն, որք
արտաքուստ գիւրաւ երևին 'ի ճանապարհին՝
որ գնայ 'ի Գեթթեմանի, կամ 'ի ձորն Յովսա-
փաթու :

Ի ներքոյ դմբէթիցս գոյ տեղի մի 'ի ձև տան,
և միով զրամբ ամբոցեալ, և խորագոյն յոյժ,
ընդ որ իջանէ 26 սասիճանաւ 'ի յատակն՝ ուր
գոյ հանգոյն օրօրոցի քար իմն, որոյ մէջն փու-
րեալ կայ իբր մարդաւափ, զսա կոչեն Պէլի՝ Խայի-
այսինքն օրօրոց Գրիտտոսի : Որոյ արտաքին եր-
կայնութիւնն է կանգուռն մի և 21 մասն, միջի
երկայնութիւնն է կանգուռն մի և 11 մասն, և
թանձրութիւնն 4 մասն և կէս, արտաքին լայ-
նութիւնն կանգուռն մի և 9 մասն, և միջի լայ-
նութիւնն կանգուռն մի :

Սոյն տաճարի արեւելան գուռն՝ ընդ որ եւ
մուտ Տէրն մեր յաւուրս քառասնօրեայ Գալքու
տեան, և ճաղկազարդին, 'ի վաղուց անտիքաւ
բուկրով ամբափակեալ կայ մինչև յայսօր, որոյ 'ի
յետոյս դրանն է կամար հոյակապ և սրահ գե-
ղեցիկ, կառուցեալ 'ի վերայ երկուց կարմաւ
գոյն քարեայ սեանց, յորոյ վերայ են կրկին հնա-
շէն սենեակք : Յաջմէ տեղւոյս առ հիւսիս իբր
քարրնկէց մի հեռի, գոյ և այլ գեղեցկակերտ
գմբէթ մի, զորմէ ասեն թէ՝ Անդ գնիւր աւ-
թտան Սողովմնի արքային, ուր եկեալ յետ աւ-
ղօթից բազմէր : Թուի ինձ՝ թէ վիճա այս՝ որ
կայ 'ի տաճարին, է սեղան Գաւթի, որ էր 'ի

կայն Ռանայի . յորոյ վերայ եհան զողջակէզ,
Լը առաքեաց Աստուած զհրեշտակ յերուսա-
ղէմ սատակել զնո . . . և հրեշտակ Տեառն կայր
'ի կայն Ռանայ Երբուսայոյ, համբարձ զաչո
իւր Դաւիթ, և ետես զհրեշտակ Տեառն, զի
կայր 'ի մէջ երկնի և երկրի, և սուրն իւր ձը-
գեալ 'ի ձեռին իւրում, և կարկառեալ 'ի վե-
րայ Երուսաղէմի :

Սոս զղլացաւ Դաւիթ, և ձերբն բուրձ ըջ-
գեցան : անկան 'ի վերայ երեսաց իւրեանց և
հրեշտակ Տեառն ասէ ցԳագ, ասս ցԴաւիթ,
զի ելցէ և կանգնեսցէ զսեղան Տեառն 'ի կայն
Ռանայ Երբուսացոյ, և շինեաց Դաւիթ անդ
սեղան Տեառն . և եհան զողջակէզս, և վասն
փրկութեան, և գոչեաց սո Տէր . և լուսա հը-
րով յերկնից նմա, 'ի վերայ սեղանոյ օղջակիղին,
և ծախեաց զողջակէզսն, և ասէ Տէր զհրեշտակն
զարձ՞ զուրբո 'ի պատեանս . Ա . Ս՛այ . ԻԱ . 18 :

Լը յաղաքս շինութեան տաճարին, պատ-
ուէր ետ Դաւիթ Սողովմնի որդւոյ իւրում, և
կոչեաց զՍողոմոն զօրդի իւր, և պատուիրեաց
նմա շինել զուռն Տեառն Աստուծոյ Խորայելի .
և Դաւիթ պատրաստեաց զիւթս տաճարին :
Լը ինքն ետ զօրինակ տաճարին, « Սէ արբը և
շինեցրք զբրութիւնն Տեառն Աստուծոյ մե-
րոյ . տանել 'ի ներքս զՏապանակ Ուխտին Տնն,
և զսպասս սրբութեանցն Աստուծոյ 'ի տունն,
զոր շինեք անուան Տեառն ո . Ա . Ս՛այ . ԻԲ . 6 :
Ա՛դ . ԻԸ . 11 . 19 :

Լը սկսաւ Սողոմոն շինել զուռն Տեառն յե-

բուսաղէմ՝ ՚ի լերինս Ամուրհացւոցն, ուր երեւ
ւեցաւ Տէր Դաւթի հօր նորա, ՚ի տեղւոջ՝ յու
բում պատրաստեաց Դաւիթ ՚ի կաշն Ռանեայ
Յերուսաղեցոյ . Բ . Ս՛նայ . Գ . 1 :

Լու կատարեցաւ ամենայն գործն զոր արար
Սողոմոն ՚ի տաւն Տեառն . . . Հանեւ զՏապանակ
ուխտին ՚ի քաղաքէն Դաւթի, նա է Սիոն, և
տարան ՚ի ներքս Ղևտայիք զՏապանակ ուխտին
Տեառն, ՚ի տեղին իւր ՚ի Գարիբ տանն . ՚ի Սըբ
բութիւնան սրբութեանց ՚ի ներքոյ թեոց քեւ
րովքէից . Բ . Ս՛նայ . Ե . 4, 7 :

Վրոնէս գաւթին Սողոմոնեան քաճարին :

1. Արեւելեան դուռն՝ որ կոչի պապըլ տան
մէ, այսինքն դուռն ողորմութեան . և ըստ ու
մանց՝ դուռն ոսկեղէն . որ ՚ի վաղ ժամանակաց
քարու կրով ամրափակեալ կայ և մնայ :

Պարասային Գրոնէս :

2. Վուռն կոչի պապըլ Տաղարի, որ է մերձ
տաճարին Սրբութիւն սրբութեանց :

3. Վուռն մեծ կից յաջմէ վերնոյն, որ կոչի
պապըլ պրալ : Ինչ որ գնայ ՚ի ներքոյ տաճարին .
առ որ իջանէ 30 աստիճանաւ . և է նոցա ուխ
տասեղի . քանզի կայ մերձ դրանն երկաթի ա
նուր մի . զորմէ ասի թէ, մինչ և կի օրէնօրին
նոցա ՚ի տաճարն . անդ կապեաց զժօրին . կամ

զկառս իւր՝ զոր մեծաւ յարգութեամբ համ
բուրեալ պատուեն :

4. Վուռն փորթիկ՝ որ կայ ՚ի մէջ դատարանին :

5. Վուռն որ կոչի պապըլ Տահաթէ, այսինքն
դատարանին :

6. Վուռն կից վերնոյն յաջմէ նորին, որ կո
չի պապըլ Լախանէ, այսինքն թաքեայի :

7. Վուռն՝ որ ՚ի յետուստ լիֆէ՛ կոչեցեալ
բաղանեաց . որ կոչի պապըլ Բախարէ . այսինքն
ըւտցարանի կամ աղբէստի :

8. Վուռն դեղեցիկ կոչեցեալն, որ է մերձ
գրան լիֆէ՛ բաղանեաց . սա կոչի պապըլ տալ՛ լե
կալիսանին, այսինքն բամբակի շուկայն . 10 աստի
ճանաւ երանէ ՚ի դուռն, և 10 աստիճանաւ
առ գաւթիթ տաճարին . Վորժ . Գ . 1 :

Վրեմբեան Գրոնէս :

9. Վուռն մեծ՝ որ կոչի պապըլ լիֆէ՛ լախարիէ :

10. Վուռն մեծ երկաթի, որ կոչի պապըլ
կապիպ :

11. Վուռն որ է մերձ պալատին Պիղատոսի,
սա կոչի պապըլ Գարաճէ լախանէ . ընդ որ իջա
նէ բաղում աստիճանօք, որոյ հանդէպ ՚ի գաւ
թի անդ գայ ութանկեան գմբէթ մի :

Վախարէին Գրոնէս :

12. Վուռն մեծ՝ որ է ՚ի ներքոյ կամարին ՚ի
յետուստ պալատին Պիղատոսի, սա կոչի պապըլ
Տապրալէ :

13. 'Իռւռն մեծ' որ է յաջմէ վերնոյն և հանդէպ փողոցի շուկայի Սիմոնի փարիսեցւոյն՝ որ կոչի պապը և սաեկոյ :

14. 'Իռւռն մեծ' որ է մերձ Պրոպատիկէ աւազանին , 'ի հնուան կոչէր դուռն հօտից . ընդ որ մուծանէին զողջակէզան 'ի տաճարն , սա կոչի պապը և ընկի Մարիէմ , այսինքն դուռն սուրբ Աստուածածնի :

Արժան համարիմ աստիկն յիշել զՏապանակի ուրիշն , ինչ որ իցէ և յոր վայրի իսգոյցոյս :

Սիայն այսչափ ինչ ասի 'ի գիրս , Բ . Ս . Կ . Ծ . « Արդ՝ եկն եհաս Երեմիա մարգարէ 'ի տեղի տնդր , և անդ եգիտ այրս ամուրս ան տաւարիտոս , զվրան ժամուն , և զՏապանակն կտակարանաց՝ և զեզանն ինկոց անդ տարեալ գնէր 'ի ներքս , և զգրուանն ինքնին առ արեալ նէր ո : Լ : Ըստ մեկնչաց ասի , տարաւ 'ի Կամբա յայնկոյս Յորդանանու՝ թաղոց յանտառա խիտ այրին : 'ի տեսութի սուրբ Գրոց , Գ . հար . յեր . 304 : Յորմէ առնու Սքնն Պօղոս Պատրիարքն , և գրէ 'ի Զանաղանու թէ հինգ դարուց , Բ . հար . յերեւ . 480 : Լ : Յայսմաւուր , Օգոստոս հինգ : Լ : 'ի գերեւն Ատրոց զԵրուսաղէմ , է առ Երեմիա մարգարէն զտապանակն , և տարեալ 'ի Սինայ , եդ 'ի վէմն 'ի մէջ երկուց լերանց , և այն : Յոյս միտ խօսի և Գրիգոր Տաթևացին՝ Հարցմանց , յերես 555 :

Յաղագս ուրիշացոյցութեան 'ի սուրբ Երոստաղէմ , վայրն ինչն և նոր կրակարանաց սուրբ Գրոց :

Ի բնական օրէնսն հրամայեաց Աստուած Աբրահամու ասելով , « Լ : Ը դու յերկրէ քու մէ , և յաղգէ քումմէ , և 'ի տանէ հօր քո , և եկ յերկիր՝ զոր ցուցից քեզ ո . Օննդ . ԺԲ . 1 :

Լ : Երեալ Աբրահամ գնաց յերկիրն Աւետեաց , որ է Պաղեստին , կատարելով զհրամանն Տեառն . և կամեցաւ զննուլ զորդին իւր զԻսաակ հակ ժամն սիրոյն Աստուծոյ . Օննդ . ԻԲ . 12 :

Այս եկեալ Յակոբայ աստ , և ետես զսանձ դուռն հաստատեալ յերկրէ յերկինս , հրեշտակք առ մեզ իջանէին և մարդիկ յերկինս ելանէին , ուստի ասեր Յակոբ , « Տէր է 'ի տեղւոյս յայսմիկ , և ես ոչ գիտէի : Օտհի հարաւ՝ և ասէ , ասէ զ իմն տեղիս այս , և ոչ է սա՝ եթէ ոչ տուն Աստուծոյ . և այս է Գուռն երկնից ո . Օննդ . ԻԸ . 11 յիշել 20 :

Ի դրական կամ 'ի գրաւորական օրէնսն՝ պատուիրեաց Աստուած Մովսէսի՝ երիցս 'ի տարւոյն , որպէս գրի՝ Բ . Օրինաց , ԺԶ . 16 :

« Օրբիս ժամանակս՝ 'ի տարւոջ յանդիման լիցի ամենայն արու քո առաջի Տեառն Աստուծոյ քո , 'ի տեղւոյն զոր ընտրեսցէ Տէր , 'ի տունի Բաղարջակերացն , և 'ի տանի Եօթներորդաջնն . և 'ի տանի Տաղաւարահարացն , և ոչ երեւեցին առաջի Տեառն Աստուծոյ քում ունայնաձեռն ո :

Կախ 'ի սելով , « Լ : Ե կկեցեացաւ ամե

նայն ժողովուրդ որդւոցն Իսրայէլն 'ի սելով, և կանգնեցին անդ զԻսրայնն վկայութեանն ո. (3-տուայ, ԺԸ. 1:

Իրկրորդն՝ յԵրուսաղէմ 'ի Սիոն, յաւուրս Դաւթի. « Եւ առաքեաց ժողովուրդն 'ի սելով, և առին անաի զՏապանակ ուխտինո. Ե. Թ. 4. Գ. 4:

« Եւ տարաւ 'ի ներքս զՏապանակն Աստուծոյ, և Հաստատեաց զնա 'ի մէջ Խորանին, զոր պատրաստեաց նմա Դաւիթոյ. Ե. Ս. 1-այ, Ժ. 2. 1:

Իբրորդ՝ յաւուրս Սողոմոնի, յետ շինելոյ զտաճարն. « Եւ տարան 'ի ներքս Գեոացիքն ըգէ Տապանակ ուխտին Տեառն 'ի տեղին իւր, 'ի Դաբիր ասանն 'ի Սբբութիւն որբութեանց ո. Բ. Ս. 1-այ, Ե. 7:

Եւ և ըստ օրինակի Եբրայեցւոց՝ գային և հեթանոսք. « Ինն անգ ոմանք՝ և հեթանոսք յեղևոցն անդր. զի երկիր պաշտանիցնն 'ի սուսնին ո. (3-րդ, ԺԲ. 20:

Վ ան որպ ասէր երջանիկն Դաւիթ մարգաւրէական հոգւով. « Եւ յգ ելին աղգ՝ աղգ Տէն, վկայութիւնք Իսրայէլն, խոստովան լինել անուան Տեառն ո. Ս. 7. ԶԻԱ. 4:

Եւ և Յիսուս փրկիչն մեր Մարեմաւ մարդն հանդերձ և Յովնսփաւ, երթոյր 'ի Վաղարեթէ յԵրուսաղէմ կատարել զտանն. « Եւ երթային ծնողքն նորա ամի ամի յԵրուսաղէմ 'ի տանի օտակին ո. Վ. 1. Բ. 41:

Եւ և զինի համբառնայն քրիստոսի յերկինս, գային և 'ի հեթանոսաց երկիր պաշտանել 'ի սունն: Որպէս և ներքինի Կանգալոյ սիկ-

նոյ Եթովպացւոյ, որ 'ի դառնալն յԵրուսաղէմէ մկրտեցաւ 'ի Փիլիպպոսէ առաքելոյն. Վ. 17. Բ. 27 Բն. 50:

Եւ և Երկուսն և Երեսնս Երբոյս Աստուծոյ:

Սէ Անգիա՝ Բ. 10. « Զի մեծ եղիցին փառք տանդ այդորիկ վերջինդ քան զառաջինն, ասէ Տէր ամենակալ. և 'ի տեղւոյդ յայդմիկ տայ խաղաղութիւն ո: Տաճարն Սողոմոնեան թէ առաջինն և թէ վերջինն ըստ արտաքին ձևոյն՝ և ըստ նիւթոյն և եթ ունէր զգեղեցկութիւն և զպայծաութիւն աղինւ զարդուց և զգեւտուց՝ սակայ և արժամայ և ակնայ պատուականաց: Ի այց նորոյս երկնահասնէս տաճարս արքայ Յարութեան՝ յոյժ առաւել գեղեցկագոյն, և ամենապայծառ փառք պերճացեալ, ոչ ըստ հնոյն՝ որ ըստ ձևոյն, և ըստ նիւթոյն՝ որ զգալի աչաց մարմնոյ և եթ շողողեալ փողփողէր, և զընդարձակեալ սիրտս մարմնեղէն բերկրալիք ուրախութեամբ զուարթացուցանէր, այլ առաւել ըստ ներքնոյն և ըստ անձառնորհաց մարդեղութեան Բանին Աստուծոյ, և հոգւոյ աչաց հաւատացելոց տարածեալ զչայն շնորհաց ճառագայթս ծաւալէ, և զսիրտս բաւական հոգւոյն բերկրեցուցանէ, և որպէս մագնիս զերկաթն առ ինքն բարչեալ ընդ ինքեան միաւորէ:

Լ'պա մեծ քան զտաճարն է աստ . և ահա մեծ քան զՍողոմոն է աստ : Լ'հա որ որ ցանկայ տե սանել և լսել զբանս իմաստութեան ճշմարտին Սողոմոնին Յիսուսի , եկեցէ և տեսցէ զգործս Աստուծոյ՝ ուր գործեցան խորհուրդք Տնօրէնու թեան , ո՛չ բոտ Եթովպացւոյն . որ եկն 'ի Լլսել 'ի նմանէ զբանս , և տեսանել զբարեկարգեալ զգործս նորա . Գ . ԹԻՊԳ . Ժ . 1 : ԱՂԼ Ըստ Կեբբիննայն՝ ընդունել զճորհոս և զՏողին Աստուծոյ :

Օ . Լ'ն օգոստոսի ինչ Թիսասորաց գնալ յերուսաղէմ :

« Խիստ՝ առ յարգելոյ՝ պատուելոյ , և փառաւորելոյ զսուրբ Տեղիսն Քրիստոսի . զի մինչ արդեամբք յայց ելելալ Տնօրինական տեղեաց նորին՝ փառաւորեմք , փառաւորէ զմզ գրիստոս . ըստ այնմ՝ զփառաւորիչս իմ փառաւորեցից . Ա . ԹԻՊԳ . Բ . 50 :

Լ'բերորդ՝ առ 'ի ստանալ մեզ զճորհոս , որովք պարգևէ մեզ ուղղութիւն վարուց , որով ևս քան զևս առաւելու , և յաւելու 'ի մեզ զհոգև որ փախագն և աշխոյժն գովութեան Աստուծոյ , և օրհնեբզութեան , և գոհութեան :

Լ'բերորդ՝ 'ի մերձենալն հաւատով և ջերմեռանդն սրտիւ , և արտասուահայց պաղատանօք պատուելով և յարգելով , յառնէ հոգի մեր 'ի մեռելութենէ մեղաց :

Բանգի եթէ դի Եղիսէի մարգարէին յարոյց զմեռեալն իսկ և իսկ . Դ . ԹԻՊԳ . ԺԳ . 21 : Լ'պա քանի՛ առաւել ճնորհն սուրբ տեղեացս Քրիստոսի յարուցանէ զՏողին մեր 'ի մեռելութենէ մեղաց :

Լ'հա այր պարզեաւոր զոր ետես մարգարէն Ամովս . « Լ'ա ահա այր մի կայր 'ի վերայ Անգաւմանդեայ պարսպի , և 'ի ձեռին իւրում՝ Անդաւմանդ . » . այսինքն ճիւղակի . Լ'ՊԼ . Է . 7 :

Այն է Քրիստոս որդին Աստուծոյ , սր էջ յերկնից 'ի յերկիր . և կատարեաց զանձառելի անօրէնութեան և մարդեղութեան խորհուրդն 'ի սուրբ Երուսաղէմ , պարիսպն է նորին անօրինական սուրբ Տեղիքն . իսկ Անդամանդն է չչնորհքն , զոր ունի 'ի ձեռին իւրում , և բաժաւնէ իւրօքանչիւրոց՝ որք հաւատով , և ջերմեռանդն հոգւայ փախագանօք դիմն առ նա , յորմէ ընդունին զճորհոս՝ յուղղութիւն վարուց և գործոց բարեաց , և 'ի թողութիւն մեղաց , և առ 'ի արժանի գտանիլ վերնոյն Երուսաղէմի երկնից սուրբ Աբբայութեան , որում արժանի սրացէ զամենեանս :

Յարգութեամբ Յօդակուս : որ է Եսֆայ :

Օրով զերեւոյ Յօդակեքազարն Հրէաստանի՝ ունի նաւահանգիստ , ուր էջ մարգարէն Յօլէ նան փակչիլ ՚ի ընարսիս յերեսաց Տեառն . Ա . 2 : Ըստ բնակէր Տարիթայ բարեպաշտուհին , զոր յարոյց առաքեալն Պետրոս . Գործ . Թ . 36 :

Ըստ տեսանէր առաքեալն Պետրոս՝ զերկինս բացեալ , և զսրբեցունց տանոց կապեալ անօթինչ իբրև կտաւոյ մեծի իջեալ և նստեալ ՚ի վերայ երկրի , յորում էին ամենայն տեսակք շորքտանեաց , սողնոց , և թռչնոց երկինց : Եւ եղև ձայն առ նա . արի Պետրոս՝ զեն և կեր . Գործ . Ժ . 11 : Որ օրինակ էր ընդուներոյ զամենայն արգէս մարդկան ՚ի սուրբ հաւասան Յիսուսի , և ոչ երբէք խտրել . Գաղ . Գ . 27 :

Օայս քաղաք Լուդովիկոս արքայն Գաղղիոյ շինեալ ամրացոյց աշտարակօք և պարսպօք . յամի Տեառն , 1250 :

Ըստ ՚ի նաւահանգստի մերձ ՚ի ծովն է վանքն Աղգիս մերոյ , որ կառուցեալ կայ յանուն սրբբայն Կիկոզայոսի Սքանչելագործ հայրապետին՝ որ է իջեվան Ռիստաւորաց , և ունի բազում սենեակս , և կրկին հրապարակս , և ջրհոր մի ինքնարուղև , և փոքր պարտէզ մի ՚ի ներքս :

Երրգեաց զայս վանս Եղիսազար Կաթողիկոսն , որ նստաւ յաթոռն Երուսաղէմի , 1667 . կամ 1680 . Եւ յամի Տեառն 1724 . Հայոց՝ Ռճ՛՛՛Գ . և Ռճ՛՛՛Զ . Գրիգոր հայրապետ Եղիթայակիր ազատաց զսուրբ Աթոռս ՚ի ձեռաց պարտա-

տեարց , և զերծոյց զմաղաղայս , և զսուռն ՚ի Ռեմլէ , և ՚ի Յօպպէ՝ զոր ՚ի գրաւի ունէին պարտա տեարքն : Եւ ՚ի հիմանէ շինեաց զութն կամարս , և ՚ի վերայ կամարաց փայտաշէն սենեակս . կանգնեաց անդ և սեղան յանուռն սրբոյն Կիկոզայոսի . որում ակննատես իակ եղէ օրհնութեան նորա կերտ Եկեղեցւոյն , ասէ Հաննա , յերես 45 : Եւ Գրիգոր ՚ի միասին գնեցին սկալուածս ՚ի Յօպպէ . երբք մաղաղայս , հինգ սենեակս , հինգ կրկնպակ , փուռ մի հայրի , և սրճանոց մի :

Յամի Տեառն 1840 . յաւուրս Տ . Գաբրիէլի Կիկոզիպաւոյ . և ՚ի կառավարութեան Տ . Պաղտի Անգրիանուպօլսեցոյ , շինեցան անդ քանի մի հայակազ սենեակք :

Եւ արտաքոյ քաղաքին ՚ի հարաւակողմն յէր զեր ծովուն , շինեցան ընդարձակ բնակարան վանս չարանդիայի յանգորութիւն տէրուհան կան ուխտաւորաց , որոյ բուն տեղին է յիշաւ տակ հոգեւոյս աստուածաւէր Սեղբոս Ամիրայի պարգևեալ սրբոյ Աթոռոյս :

Եւ ՚ի կողմն արեւելից չարանդիայի մերում , Յոյնք ևս շինեցին չարանդիայ , և եկեղեցի մի յանուռն սրբոյն Գեորգայ՝ ՚ի մէջ գերեզմանատան իւրեանց : Յարեմոսկողմն կից վանից մերոյ է վանքն Լատինաց . և ՚ի ձախմէ նորին , և կից նմա՝ է վանքն Յունաց : Եւ ՚ի հիւսիսակողմն նորին ՚ի մէջ հասարակ պողտային է Եկեղեցին Յունադաւաւան Հռոմեականաց :

Ի մէջ քաղաքիս ՚ի հարաւակողմն վանից մե-

րոց՝ է տուն Միմնի խաղախորդի, կից նմա գոյ
 հին մզկիթ մի, զորմէ ասի աւանդութեամբ, թէ
 այն է տուն Միմնի խաղախորդի, ուր է աւա-
 քեայն Պետրոս եկաց անդ գնաւորս բազումս,
 և աստի կոչեցաւ, և ելեալ գնաց ՚ի Աեսարիա.
 Վարժ. Թ. 45:

Իսկ ՚ի հարաւակողմն Յոպպէու յեզր ծովուն
 է տեղի սեանն՝ յորում կայեաց մեծազգի հա-
 լատացեալ կիսն զանգլուխ մարմին Յակոբայ մե-
 ծի առաքելոյն, զոր կամէր տանել ՚ի Սպանիա.
 Յայտաառար, ՚ի Ղիփփիփէրէ քան և ուրն: Ի այց
 տեղին է այժմ աննիշ ամենն ին: Եւ քաղաքս այս
 Յոպպէ ունի մի դուռն ընդ արեւելս կոյս, ընդ
 որ պարտին ել և մուտ առնել ամենեքին:

Իրեւելի գեղէ՛ յայն՝ Յոպպէի:

Ի Յոպպէէ մինչ ՚ի Ռեմլէ երեք ժամ է.
 բայց ելեալ ՚ի վանաց մերոց՝ անցանելով ՚ի վա-
 ճառանոցէ, և ընդ դուռն քաղաքին հանդէպ
 դրանն գոյ գեղեցիկալէն աղբիւր մի բարեհամ,
 որ կոչն ճակոմափէ:

Ինցեալ անտի ընդ կամուրջն գնաց ուղղակի
 առ մեծաւէն ՚ի հոյակապ աղբիւրն, որ կոչն ա-
 րոստապափէ: Եւ ճանապարհ սորա յաջմէ աղբերն
 գնաց առ հիւսիս ՚ի մէջ պարտիզաց է տունն Յա-
 բիթայ բարեպաշտուհոյն արտաքոյ քաղաքիս.
 Թէպէն սո ասերակ է: բայց Յոյնք ՚ի մէջ յի-

նանց գնան անդ ՚ի պատուել զտեղին, և զգիրս
 պատմութեանն ընթեռնուել:

Ի Յոպպէէ հեռի աւելի քան զիս ժամ ՚ի
 յաջմէ ճանապարհին յեզր պարտիզաց տեսանի
 բարձր տուն մի, այն է պարտեզ սբբ Եթոռոյս,
 որ ըստ Արաբացւոց պայարս կոչի, որ և է յիշաւ
 տակ Արգոյ Հիւպատոսի Հոգեւորս Մուրատ
 Աջայի Զիւրուանոց: Որ և այս պարտեզ ՚ի բազ-
 մամեայ ամաց անտի յաւեր փոխեալ, և մա-
 սամբ իւր յափշտակեալ ՚ի դրացեաց, և գրե-
 թէ ոչ օգուտս ինչ գործէր սբբայ Եթոռոյս ըստ
 ջերմեանդն դիտու որութեան բարեխիշտակ
 Հանգուցելոյն. և այսու հետե իսկ ևս չբեւեր
 յոյս օգտի իրիք ընդ ունիլ անտի. վասն որոյ խոր
 հրդեհացութեամբ Հոգեդոն Հարց ընդ Ամե-
 նապատիւ Սրբազան Պատրիարք Հօր. և հրա-
 ւիրելով ՚ի նոյն խորհուրդ զըուս ժառանգն նոյն
 հանգուցեալ Մուրատ Աջային՝ այսինքն եզր օր-
 որդի նորին Պ. Յակոբն, որ և աւագ թարգման
 Աեսարիոյ՝ Երիտասարդ աստուածատէր և աղ-
 դատէր ընդ որում յետ երկար խորհրդածուէ թէ
 վասն օգտի սբբայ Եթոռոյս՝ և թէ վասն անջըն-
 ջելի մնալոյ անուան կոտակարար Հանգուցելոյն,
 հաճութեամբ և հաւանութեամբ ամենեկուն
 նոյն պայարսն ըստ կաննի խորպայլէ կեօճէի
 շէրիփ փոխանակեցաւ ընդ ասն միում, որ է
 մերձ առ դրանն Գամաակոսի Յերուսաղէմ քա-
 ղաքի, յորում է վից սենեակ՝ երկու մաղազայ՝
 երեք ջրհոր՝ և տակաւ ինչ պարտեզ, և տուաւ
 այժմ ՚ի վարձու ՚ի յիշատակութիւն անուան

Հանգուցեցին ըստ դիտման կտակի նորին բա-
րեպաշտութեանն : Եւ յարեւրակողմն նայն պար-
տիզին է գերեզմանն Տարիթայ կնոջն , զոր յա-
րայ առաքեալն Պետրոս . Գործ . Թ . 56 : Որ է
աւերակի փորրիկ այր մի յատուկ դրամբ ամբա-
ցեալ , յոր ոչ ոք կարէ մտանել յերկիրդէ Աբաւ
բայուց :

Յարապո Եաղար գիւղին . և Ռեմիէ :

Ի պարսիկէն Ռնլի գիւղն Եաղար՝ Ին ժամ է :

Երազար գիւղն է ՚ի ձախմէ ճանապարհին ,
որայ բնակիչքն են այլազգք . հանդէպ գեղջն՝ ՚ի
մէջ ճանապարհին գայ հոյակապ հնաշէն մզկիթ
մի ինն գմբէթեայ . որայ առաջին է դաւիթ կաւ
մարակապ , և լեւիլ ըբայ , յորմէ երթեակեք ըմ-
պեն , և նորին շքմայտաքն են գերեզմանք սյ-
լազգեաց , որ ՚ի լեզու Արաբացոց կոչն հոյ-
աբանն , այսինքն լեւիլք . ՚ի ներքս գոն քանի մի
գերեզմանք . զորոց ասի առանդութեամբ՝ Թէ
յանուէն Մակարայեցոց կարուցեալ կան , բայց
ոչ կարացաք ստուգել . քանզի ոչ ուստեք գտա-
նի ՚ի գիրս Թէ յանուէն Մակարայեցոց շինեալ
է , և կամ ռիլէ հեղինակ շինութեանն չէ յայտ :

Մտի մինչ ՚ի գիւղն Բիթլաճայ , կամ Բիթ-
ճաբայ է ժամ մի , որ կայ ՚ի ձախմէ ճանապար-
հին : Մտի մինչ ՚ի գիւղն Սաֆօնք , է կէս
ժամ . նայնպէս ՚ի ձախմէ ճանապարհին՝ հան-

դէպ այսր գեղը , իբր կէս ժամու հեռի , ՚ի մէջ
դաշտին երևի գիւղ մի , որ կոչն Մախրլ . անդ
է գերեզմանն Շմաւօնի որբւոյն Յակոբայ : Ի այց
չէ հարկ գնալ անդ , զի բնակիչք նորս են բար-
բարոք :

Մտի կէս ժամ է մինչ ՚ի գիւղ զորազարն Ռեմ-
լէ , որ է մի ՚ի քաղաքաց Պաղեստինայ . մերձ առ
պարիսպն իբր հինգ բոսպէ՝ ՚ի ձախմէ ճանապար-
հին է գերեզմանատուն մեր :

Մտ ՚ի մէջ քաղաքի է սուրբ Գէորգայ հրաւ-
շակի վանքն ազգիս Հայոց , որ է լայն և ընդար-
ձակ լինվան անբունական Ուխտաւորաց . յու-
րում գոն քանի մի սենեակք և պարտեզ լիմօնի .
և ձիթատան : Եւ արտաքայ վանաց մեծապայն
պարտեզ և ձիթատան . յիշատակ Հոգեկրոյ Աս-
րապես եպիսկոպոսի Եւգոսիկոսոյ :

Ի Պատմութիւն Հայոց , Գ . հաս . յերէս 697 .
գրի այսպէս . Եղիազար կամ Ուղիկոս կանգնեաց
և զայլ եկեղեցի յաւանն Ռամլայու՝ որ և ասի
Ռեմիլ , ընդ մէջ Յոպպէի և Եէմի . և կառուց վանս
՚ի նմա յանուն սրբոյն Գէորգայ զորավորին , և
այն . . . և ինքն՝ այսինքն Եղիազար , երբեմն նըս-
տեք յԵրուսաղէմ և երբեմն ՚ի Ռամլայ : Եւ գը-
րի ՚ի Վարս սրբոց ՚ի Օ . հարթ . Թէ քաջ զորա-
վարն Քրիստոսի սուրբն Գէորգ՝ աստ սնաւ .
զորմէ՝ ունիմք պատմել համառօտիւ ՚ի ներքոյ :

Կրց այն վանուցս Ալեքսապատիւ Սրբազան
Տ . Յովհաննէս Պատրիարք Հայրն մեր արգեանդք
սրբոց Աթոռոյս երկուս տուես զնեաց , և տուաւ
՚ի փարձու :

Յարաբար Լիւորացայ, որ է Էանդիայ Ռեմիլիոս
իբր Էն Ժամաւ Էրաբի :

Աստ առարեայն Պետրոս յարոյց զու թամեայ
անդամայոյնն Էնեա . « Ի՞նչ Պետրոս առ սուրբան
որք բնակեալ էին ՚ի Լիււզդիայ » . Վոք . Թ . 36 :

Ուր դոյ կառուցեալ եկեղեցի մի հնաշէն՝
յանուն սրբոյն Գեորգայ . որոյ կէսն մզկիթ աւ
բարեալ են այլազգիք . և կէսն է ՚ի ձեռս Յու
նաց . զորմէ ասեն՝ թէ աստ ձեռս սուրբն Վե
որգ . և ամենք թէ՛ աստ մարտիրոսացաւ . գրե
կ Մարինոս . ամենայն պատմիչք ստեն՝ թէ ՚ի
Լիււզդայ մարտիրոսացաւ սուրբն . այլ ստու
գաքոյն երևի գրեալն ՚ի Վարս սրբոց Զ . հարոր :

« Սուրբ Գեորգ քաջ նահատակն Բրիտանոսի
էր հայրենեօք յաշխարհէն Գամբայ՝ այսինքն
կապագովկացւոց . ՚ի սահմանոց Մաթակոյ կե
սարիս կոչեցելոյ . զաւակ բարեպաշտ ծնողաց
յազատ ասնէ . Հայր նորա Գեորնտիոն ասի
արեամբ նահատակեալ . իսկ մայրն սրբու
թեամբ վախճանեալ ՚ի Պաղեստին . ուր էին
նորա կալուածք բազում . վասն որոյ և ինքն
Գեորգ ըստ գրելոյ Անդրեի կրեառացայ՝ ծնըն
դեամբ էր կապագովկացի . և սննդեամբ Պա
ղեստինացի . . . Յամի Տեառն 303 . յամեանն
Լզբիլի 23 . յաւուր Ռուբաթու . յեթմերորդ
ժամաւ ստանընան՝ զկի գատկին նահատակե
ցաւ ՚ի կեօարիս Պաղեստինոյ : (Լ ՚յն է Էսի
Աշտիլի . որ երկառասան ժամաւ հեռի է ՚ի
Ռեմիլիոս .) Լու ըստ պատու իրելոյ սրբոյն Գե

որդայ՝ ծառայ նորին Պատիրաւէս բարձեալ
զմարմն նորա սարաւ յերկիրն Պաղեստինոյ .
ն ՚ի քաղաքն Գիսոսպոլիս . այն է Լիււզիս . կամ
ըստ այլոց ՚ի փոքրն Հրամա . որ և Ռամալա .
ն աւակական Ռեմիլի : Ուրանօք ՚ի վանս Ասորոց
ն ցուցեալ լինէին նշխարք սրբոյն մինչև յերեք
ն տասններորդ դարս . ուր կայ մինչև ցոյսօր
ն եկեղեցի Հայոց . յանուն սրբոյն Գեորգայ ու
Սոյն յիշեալ Ասորոց վանոց է մերձ սուրբ
Գեորգայ վանից մերոյ՝ ՚ի կողմն արեմտեան .
և է այժմ օժառանոց . այսինքն սաղմոնայ . ու
րոյ կէսն Ասորոց է և կէսն Յունոց :

Յարագ որոյ կրտսալէ մի :

Ի Ռեմիլի Բին ՚ի սորբ Երոսալէմ ինն Ժամ է :

Քայոյ յերանն տերունական Ռիտաւաւ
րոց ՚ի Ռեմիլի՛ պարտին յամենայն կուսէ ըզ
գայլ և զբաստ լինել . և ՚ի ճանապարհին երբեք
նչ բաժանիլ ՚ի միմեանց : Կա և ՚ի պատրաստ
ուելել քանի մի դրամ՝ գուցէ պահանջողք պա
սահիցին . և կամ ամանաւ ջուր նուիրողոց՝
պարգևս տացի սիրով . և նչ պալլողկաւ՝ կամ
անարգանօք :

Եստի մինչ ՚ի գիւղն Բրապոլի երկու ժամ է .
որոյ բնակիչքն են Ֆիլիստի :

Եստի մինչ ՚ի Լալիւս գիւղն մի ժամ է .
Եթի՛ թէ Աստի Էր արևակողման աւաղակն Դև

մաս, որ 'ի խաչին առաց առ Քրիստոս. « Այլ
չեա՛ զես Տէր, յորժամ գայցես արքայութեամբ
քով: Եւ նա առէ ցնա՛, այսօր ընդ իս իցես 'ի
Դրախտին ք. Դ՛րս. Իգ. 42 :

Եւ 'ի ձախակողմն ամրոցին տեսնի հնաչէն
մզկիթ մի, որ էր յառաջնոցն եկեղեցի յանուս
Մակարայցեաց' Եղևազարու, Էամուհնայ, և
եօթն որդւոցն, որք նահատակեցան յԱնտիոք
սէ՛ յԱնտիոք քաղաքի, 163 ամօք նախ քան ըզ-
Քրիստոս. Բ. Խ. 2. 18. և Է. Ֆնէլ ցէրըն ։

Մտի երեք ժամ է մինչ 'ի գիւղն, որ ասի
Ղըտիէի ըլ աւոյ, այսինքն աւան խաղողոյ, որ
այժմ կոչի Այուղաւ, որ երբեմն կոչէր Կէլիէ
Ի պարճ. Համա, յԵր. 80 : Ի սոյն հասարակ ճանա-
պարհի գեղջն Այուղաւ, կոչի վաք Ալի, վասն ըն-
նեայ գերեզման Ալիի ուրումն՝ 'ի կէս ճանա-
պարհին 'ի ներքոյ մեծագոյն կաղնի ծառոյն. զի
այս է սովորական ճանապարհն : Եւ ճանապար-
հըն՝ որ գնայ 'ի Ճիղ, այն է գիւղն Ուղտապա-
նաց, ասի վաք Մամն, այսինքն ձոր Սիւլէ մանի.
ընդ այս ճանապարհ՝ Ուխտաւորք երթևեկու-
թիւն ոչ առնեն, զի հեռի անկանի :

Բայ աւանդութեան Լատինաց ասի, թէ սա
է Անաթոլիթ քաղաք Երև միայ մարդաբէի. Կրէմ.
Ա. 1 : Ի յեզր գեղջն յաջմէ ճանապարհին գոյ
հին հոյակապ եկեղեցի մի, որոյ առաստաղն և
որմն աւերակալ կան : Ըստի խոտորակի ճանա-
պարհու գնայ 'ի Ճիղ, 'ի կողմն արևելից նորին՝
իրբ միով ժամու հեռի է Արեմաթ գիւղն Մա-

մուէրի մարդաբէին, որ է 'ի Աստար ըբրինն. և
տեսանի ծովն. ուր գոյր վանք 'ի հնումն, որ ու-
նի տակուին բաղում կամարակապ սենեակս,
և եկ՛ զեցի՛ յորում է գերեզման Սամուէրի. բայց
'ի բաղում ժամանակաց հետէ մզկիթ արարեալ
են, որոյ բնակիչքն են այլազգք : Եւ 'ի ներքոյ
գեղջն 'ի կողմն արևմտից գոյ աղբիւր մի ցուրտ
և բարեհամ : Բայց յԱյուղաւ գեղջէ ուղիղ ճա-
նապարհու գոյ 'ի կամուրջ գիւղն, որ կոչի
Քալնի, և 'ի գլուխ կամրջն գոյ աւերակ եկե-
ղեցի մի մեծամեծ քարամբք շինեալ : Ի ձախմէ
աւերակին գոյ ցուրտ և բարեհամ ջուր. բայց
անծանօթ օտարական ճանապարհորդաց :

Մտի իբր կէս ժամ է Լիֆլոյ գիւղն, ուր են
աղբիւր և պարտեղք :

Մտի իջանէ վա 'ի վայր, և ելանէ զառ 'ի
վեր, և սակաւ մի յառաջ խաղացեալ իբր կէս
ժամ երևի Երուսաղէմ քաղաքն, յաջմէ ճանա-
պարհին տեսնի խաչաձայնքն 'ի մէջ ձորակին,
և է 'ի ձեռս Զուհաց : Եւ 'ի ձախմէ գմբէթ
մի այլազգեաց, որ կոչի հին Գատարան. և յաջմէ
է Գև հոն, ուր օծին զՍղոմոն թագաւոր. Գ. Թ. 44.
Ա. 58 : Եւ այժմ է գերեզմանատուն այլազ-
գեաց, և 'ի նմա մեծագոյն աւաղան մի, և ան-
ցեալ անտի գոյ ուղղակի 'ի դուռն հայր Ար-
րահամու, որ ըստ Արարացեաց կոչի պաղլախմէ
զոր մեք սանթք Եաֆայի դուռն :

Արտաբոյ պարսպին՝ առաջի դրանն է մաք-
ստուռն և սրճանոց :

Ի մտանելն ընդ դուռն քաղաքին՝ սակաւ յա-

ուջ խողացեալ, ճանապարհն որ 'ի ձախմէ՝ գընայ 'ի վանն Ղատինաց ե խիտաւոց որ յանուն սուրբ Գեորգայ : Լը ուղղակի ճանապարհն ի ջանէ 'ի վաճառանոցն, և գնայ 'ի սուրբ Յաբուսիանն :

Իսկ յամէ է պատնէչ և ամրոցն Դաւթի, ուրոյ հանդէպ գրանն է նորաչէն ժողովարանն Անդղիացոց, որ շինեցաւ յամի Տեառն 1848 :

Յամէ գրան ամրոցին՝ է դուռն ձախու նոցին՝ (Ղըւլլի) : Լը 'ի ձախմէ բնակութիւնք ազգիս Հայոց : Վնալով սակաւ մի՛ սեանին 'ի վերայ սրղոտային կամար մի, յորս վերայ կառուցեալ կայ սեղանատուն սուրբ Վանից :

Նոցեալ 'ի ներքուստ այն կամարիս 'ի ձախմէ է Աւագ դուռն սուրբ Յակոբայ վանից . գեղեցկիւնն կամարակալ, յամէ և յանկէն նորին խորանարդ անկիւննայեալ . և դուռն հաւմակ երկաթեայ, և 'ի ձախատ գրան զիբ 'ի լեղու Արարացոց, զոր շնորհեալ է Սուրբանն Էդիպասի՝ որ 'ի Առ թուականին Տաճկոց, և արդեւու զամենայն վաղեմի հարատհարու թիւնն 'ի Վանից սուրբ Յակոբայ, և կնքեղան իւր յանն, որ որ նորագեցէ զայս աւանայն արդիւեալ հարատհարութիւնն, անիծեալ լիցի Աստուծոյ :

Հանդէպ գրանն Վանից են պարտեգք, և լամբի, և կամարն որ առ հարաւ 'ի վերայ սրղոտային, է նորակերտ, հոյակապ վեհարան կամ Պատրիարքարան, զոր ստորագրեցաք այլուք :

Լըդ 'ի մասնէն ընդ դուռն, որոյ յետայն

'ի ձախմէ՝ է սենեակ դռնպանին, և բաղմոց, այսինքն՝ սեթ, յորում նստին Էսսաիճի, առ ընթեր նորին ևս բաղմոց, և ջրոյ լեղի, յորմէ ըմպին երթեկեկք : Լը 'ի ձախմէ նորին՝ է մեծ փայտեայ դուռն որ մտանէ յարեւել 'ի գաւիթ Եկեղեցւոյ սրբոց Յակոբեանց . բայց ուղղակի գնայ առ հարաւ մինչ 'ի յանկիւնն, անտի գտանայ ընդ արեւել 'ի մեծ գաւիթն . դուռն որ 'ի ձախմէ՛ մտանն 'ի գաւիթ սուրբ Եղմիստնի, իսկ յամէ գնայ 'ի Հոգետունն, որ է լայն և ընդարձակ տեղի, ուր իջանն տէրունական Ռիտաուրք ըստ սովորութեանն, մինչև պատրաստեցի իւրբարանչւրոց յարմար սենեակ :

Իայց ամենք 'ի լեւել զանուն Հոգեասան խորշին և գայթակիւն, միթէ անդ միայն և եթ իցէ Հոգետուն, իսկ միւս սենեակք ունչ սակաւն բոլոր մենաստանն է Հոգետուն : Լը յստակն նախեք մեր տակով Հոգետուն իմանն առնէ հոգեանմի՛ կամ աշխատողի . յորում Ռիտաուրք հանդիստ աւանն 'ի հաստնել անդ նոցա 'ի նը Աթուս : Լը կամ տան մեզ իմանալ թէ՛ այս է տուն հոգեւոր և ոչ ստի մարմնաւոր ըստ աշխարհիս, և սառն մեզ յիշել զհոգիս մեր, որ մնջոր մահացան, իսկ անմահ բնութիւնն եկն յաշխարհս, բնութեանց մերով մեռաւ 'ի վերայ Խոջին, և մեռոյց զմեզ . և յարութեամբ իւրով զՅարութիւն մեզ պարգեւեաց՝ 'ի հոգի և 'ի մարմին : Լըստ սիրելի Աստուծոյ՝ մի սրտմեցաք և մի խորշեցաք յանուանէ Հոգետանս . ուր սակաւիկ մի ունիմք հանդիլ իրբև զհիւր ոք՝

յորինակ այս կենցաղոյ :

Ասէն և ոչ իսկ ամբօթ համարիմ զնախնական բարեկարգ սովորութիւն տիրահաստատ սրբոյ Աթոռոյս 'ի գիր արձանացուցանել 'ի գիտութիւն մեծահաւատ Ռխտաւորաց :

Այս յետ այնու , հիւրընկալ Վարդապետն՝ որ կոչէ իմբհած , և սենեկապանն՝ քաղաքավարութեամբ և խոնարհութեւ հրաւիրեն զՌխտաւորս 'ի սուրբ Գլխադիր : Այս 'ի մտանել 'ի գաւիթ Եկեղեցւոյն սրբոյ Էջմիածնի . անդ մոմագործն տայ իւրաքանչիւրոյ՝ մեծաց և փոքունց առ հասարակ մամ , զոր առեալ մտանեն յԵկեղեցին , որոյ հրաշագեղ Աւագ խորանն է յանուն սրբոյ Էջմիածնի , որ կառուցաւ յԵղեաղար կաթողիկոսէ , որ նստաւ յԱթոռն սուրբ Երուսաղէմի , յամի Տեառն 1667 . ուր և յաւուր ճննդեան և Աստուածայայանութեանն Քրիստոսի կատարեաց զխորհուրդ սրբարայոյ Մեռոնին . որ և գրեաց զգիր Օրհնութեան առ ժողովուրդս Թագաւորանիտ քաղաքին Կոստանդնուպոլսոյ . զոր տե՛ս այլուր :

Իւր միւս փոքր սեղանն է՝ յանուն Սինայի , զոր կանդնեաց Գրիգոր Հայրապետ՝ շղթայակիր անուանեալն , յամի Տեառն 1725 . և Հայոց Ռճշն . Ղրէ Հաննա Պարթոբէր , յերէս 185 : Իսպառմարտասուօք և հաննա , սյսինքն Գրիգոր Հայրապետն , զերկաթն 'ի պարանոցէ իւրով . յաղագս Հնորահայրութեան շինեաց 'ի սուրբ Էջմիածնի զսեղան մի 'ի վերայ Երկոյ քարանց՝ անուանակոչութեան սրբոյ Սինայի 'ի յիշատակ Ալէիս :

Ի ներքոյ սեղանոյ կան երեքն սուրբ քաղիք վանդակապատ , յորոց մին է 'ի Յորդանան գետոյ , ուր մկրտեցաւ Քրիստոս : Լցրկորդն՝ 'ի Թափօրական լեռնէն , ուր Պայծառակերպեցաւ , և Երրորդն՝ 'ի Սինեական լեռնէն , ուր Աճ եւրեցաւ Մովսէսի , և խօսեցաւ ընդ նմա :

Իւր սոյն եկեղեցւոյ երկայնութիւնն է 82 տունայտի , և լայնութիւնն 19 . ուր նստի և կանայնց Խոստովանահայրն ըստ նախնի սովորութեանն :

Իւր յետ կատարելոյ անդ Ռխտաւորաց զուխարս , ըստ նախնի Հարցն սովորութեան նստի անդ Գարդաղսորնկալ վարդապետն Թիկնսպահազըն հանդերձ , գրէ մի ըստ միջնէ զանուանա իւրաքանչիւրոց յականէ յանուանէ , և սիրով և օրհնութեամբ ընդունի յանուն սուրբ Գլխադիր նշանադրեալ ողորմութիւնն :

Այս յետ այնորիկ մասնն 'ի սուրբ Յակոբեանց հրաշագարդ և փառաւոր Եկեղեցին , որ փայլի լուսաւորութեամբ և զարդուք լուսափայլ կամարացն հանգոյն աստղալից երկնից , և գնան առաջի սուրբ Գլխադրին , անդ 'ի գուճք անկեալ՝ բազմահայց արտասուխառան պաղատանօք , հայցեն 'ի Տեառնէ մերմէ Յիսուսէ Քրիստոսէ զԹողութիւն յանցանաց , և զչնորհս ողորմութեան , գահութիւն և շնորհակալութի մատուցեալ՝ փառս տան Աստուծոյ բարեխոսունելոյլ զսուրբ Յակոբ զմե՛ծ Աւարեալն :

Իւր 'ի սուրբ Ստեփաննոսի եկեղեցւոյ՝ լուսարարն տայ շուրջաւ՝ և խաչ վարդապետի մի

ոյ . Սարկաւագն ասէ 'ի ձայն՝ Եւ ևս ի աղաղակս .
 Վարդապետն , Օրհնա-կիւն և Ժառար : Եւ մասացն
 երգէ Շարական , Ի՛նչ . Որ էնն յեւթեանն , Սար-
 դապետն ինկարկէ սուրբ Գլխադրին , և սուրբ
 Մակարայ , և այլոց կարգաւ . և այս զըսուրիւ
 ուրն 'ի Սարկաւագն : Եւ այս համառօտարք ծա-
 նուցանէ զՏարկաւորն հեռի լինել յամենայն
 անպարկէ շտ զարուց . պատրաստել զանձինս խառ-
 տովանութեամբ . մարտութեամբ . և սրբութեմ
 առ 'ի ընդունակ լինել շնորհացն Քրիստոսի , և
 Տնօրինական Սրբազան Տեղեացն :

Ի յաւարտ ծանուցման 'ի ծունկս անկեալ ար-
 տասուօք դան 'ի սուրբ Գլխադիր յուխտ , որ
 է որդին Չէբեթեայ մեծ առաքելան Յակոբոս ,
 եղբայրն Յովհաննու աւետարանչին , զոր գլխաւ
 տեաց Հերովդէս Ագրիպպոս չորրորդապետն ,
 'ի կետարիս Պաղեստինոյ՝ որ է Չաւրան լաւի .
 վեց ժամու հետի 'ի Յոպպետ , յամի Տեառն
 42 կամ 43 . Գործ . ԺԲ . 2 : Եւ սարսն զՅակոբոս
 զեղբայրն Յովհաննու սրով : Ի Վարդապետ , Ժ . հար-
 յերէս 208 . 304 : Եւ այսապէս , Փետր . 22 . 'ի Գեթ . 28 :
 Որոյ պատուական և սուրբ Գլխին սքանչելօք
 բերուաւ առաջի սուրբ Ատուածածնին , Յովհան-
 նու աւետարանչին , և Տեառն եղբոր Յակոբայ
 արգարայն , զոր առեալ ձեռօք իսկ իւրեանց ամ-
 փոխեցին 'ի տեղ ոջն յայնմիկ , որ վեցերին մըշ-
 ատովա կանթեզօք՝ և միով աշուանկաւ պատ-
 ուի ընդ աւու և ընդ դիշեր :

Եւ յետ կատարելոյ Տէրունական Ռիտուաւո-
 բոց զուխտ և զերկրագն ութիւն իւրեանց , եր-

թան աստի 'ի տեղիս իւրեանց .

Եւ յաջմէ սուրբ Գլխադրին է յատուկ պաւ-
 հարան և եկեղեցի , յորում են երեքին խորանք ,
 աջակողմեանն է յանուն սրբոյն Մինասայ , և ձա-
 յակողմեանն սրբոյն Սարգսի , և միջինն՝ սրբոյ
 Յարութեանն : Եւ այսմէ նորին է մատուան և դե-
 ռեզման սրբոյն Մակարայ հայրապետն Երոս-
 տաղէմի , որ նստու յամի Տեառն 328 . 335 .
 կամ 340 . Ի դարձ . Հայ . Ա . հար , յերէս 422 : Եւ
 նստի՝ կամ գտանի յաւետ արանց խոտովա-
 նահայրն :

Եւ յաջմէ նորին է դուռն մի՝ ընդ որ ելանէ
 22 աստիճանաւ 'ի վեր , 'ի սուրբ Եշանի խորանն ,
 ուր զեւտեղեալ կայ Փայան կենաց և կենսատու
 սուրբ Եշանն , որ է 'ի վերայ Տէրունական պատ-
 կերին : Եւ դուռն մի ևս որոյ 'ի ձախմէ 'ի նոյն
 պողոտայն , որ մտանէ 'ի սուրբ Առաքելոց եկե-
 ղեցին , և 'ի դաւիթ նորին 'ի հարսուակողմն յան-
 կեանն որոյ դուռն մի՝ որ մտանէ 'ի Վերնատունն ,
 յարեւելեան յանկեանն է խորան սուրբ Համ-
 բարձման . և 'ի հիւսիսակողմն դուռն մի՝ որ ե-
 լանէ 'ի տանիս :

Իսկ 'ի ձախմէ սուրբ Գլխադրին՝ է տէրու-
 նական սուրբ Պատկերն , որոյ առաջի կայ կճեայ
 սպիտակ քար մի երկայնութեամբ 10 ըզաչափ ,
 և լայնութեամբ 2 : Եւ որոյ վերայ դնի աշտա-
 նակ և մշտովա կանթեզ մի :

Ի ձախմէ նորին է դուռն հասարակ պահա-
 բանի եկեղեցւոյս , որոյ երկայնութիւնն է 22
 սանաչափ , և լայնութիւնն 33 :

Աւագ խորանն է յանուն սրբոյն Ստեփանն նոսի, յաջակողմեանն՝ սուրբ Լուսաւորչի, ՚ի հիւսիսակողմն առ ընթեր նորին սուրբ Աւագանն. ՚ի յանկեան գոյ դուռն մի՝ որ ելանէ ՚ի մոմատունն. և ՚ի ձախտէ է սրբոյն Կիւրղէ աւագանն, յորում՝ մկրտեաց հարիւր հազար ան ձինս, յաւուր Երեւման սրբոյ Խաչին. և մերձ նմս է իւղատունն :

Անտի գոյ ՚ի մեծ հրաշագարդ եկեղեցին, որոյ երկայնութիւնն 73 տանչափ, և լայնութիւնն 56 : Որոյ աջակողմեան խորանն է յանուն սրբոյ Կարապետին. յորոյ վերայ է սրբոյ առաքելոյն Պետրոսի խորանն :

Աւագ խորանն է յանուն սրբոյն Յակոբայ Տեառն եղբայր կոչեցելոյ : Քանզի մարմին սրբոյն Յակոբայ Արդարոյն ամփոփեալ կայ ՚ի ներքոյ հրաշկիտոց Աւագ խորանին զի յետ համբառնայն Քրիստոսի յերկինս սա նստու յԱթոռն Երուսաղէմի ամս 20 կամ 30. եղև կաւ տարումն սորա՝ յամի Տեառն 60. յերեսնէ բորդ ամի Եպիսկոպոսութեանն յաւուր դասկի, ՚ի 25 մարտի : Որոյ Աթոռն յաւէտ մշտապառ կանթեղիւ միով պատուի :

Քանզի սրամտեալ Հրէից վասն քարտղելոյ նորա զՅիսուս Քրիստոս, գրոհ տուեալ ՚ի վերայ սրբոյն, արկին զնա յաշտարակէ անտի ՚ի վայր, ուր է անդէն տփանաւ թափել հարեալ զգլուխ Երանեւոյն՝ սպանին զնա. զի մի լուիցին զարարառն նորա՝ թէ Յիսուս կոյ ընդ աջ մէ Հօր ՚ի յերկինս, և գալոց է միւսանդամ

փառօր Հօր ընդ ամսս երկնից, առ ՚ի դատել զագոս մարդկան :

Չախակողմեան խորանն է յանուն սուրբ Ատուածածնին, յորոյ վերայ է խորան յանուն սուրբ առաքելոյն Պողոսի. և ՚ի Վերնատունն է կրկին խորան, յաջակողմեանն է Պայծառակեր պուծեան, և ՚ի ձախակողմեանն Ընթերոց :

Եկեղեցիս սրբոց Յակոբեանց Կառուցեալ կայ ՚ի վերայ քառակուսի քառից սեանց, և շորից կողմանց որմնն են յախճապակեայ երկու կանգնաւ չափ, յորոյ վերայ կարգ մի պատկեր սրբոց, ՚ի վերայ սոյն առաջնոյ կարգին բաւիղք սփեզօծ և շարմանդաւոր, և կանթեղք : Այլ ՚ի վերայ բաւիղց կարգ մի ևս պատկեր. յորոյ վերայ բաւիղք վերստին՝ գրեթէ ամենայն սրբոյ և խորհրդոյ Տնօրէնութեան սուրբ պատկերք գլուտանին ՚ի սմա, որ և ոչ գտանի ուրեք այնպիսի պատկերազարդ և կեղեցի. և կաթուղիկէն գլմբէթեայ՝ մեծամեծ լուսամտօք, նոյնպէս և ՚ի վերայ քառակուսի սեանց, ՚ի չորեփին կողմանս պատկերազարդ մինչև ՚ի խոյակին, և երկու կանգնաչափ ՚ի ներքոյ պատկերաց մինչ ՚ի յաւտակն յախճապակեայ :

Ի մէջ դմբեթին բորբոշի երկաթեայ շող դեղադարձ և սփեզօծ, յորմէ կտրին կանթեղք, յորոց վերայ մոմակալք բազումք, զորս լուցանեն յաւուրս հանդիսից մեծաց : Այլ յեկեղեցւոյ դռն 25 կանթեղք մշտալուրք. և 300 կանթեղք ևս աւելի գոն ՚ի նմա :

Օրինակ նամակի եղևալը սրբալան կախիչիցի և Պար-
կարիցի սրբոյ Երուսաղէմի առ Կրօնադէմոսոսոյ Արքե-
իշխանապետս և Արքայս և առհասարակ յաղլալարս :

Սապատիւ և Աստուածամեծար, հրաշա-
պարտը և քրահելլապայծառ, զերահոչակի և
վեհափառ . աստուածակօխ և լուսապատար
սուրբ քաղաքն Երուսաղէմ, և ամենայն սուրբ
և աստուածահոտ սնորինականքն Քրիստոսի
Աստուծոյ մերոյ :

Միակ' սուրբ Նազարէթն, ուր Գարբիէլ հը-
րեշտակապետն զաւեախն ետ սրբոյ կուսին
Մարիամն, ուր և յղոյցաւ զբանն Աստուած,
զերապատիւ սուրբ Այրն՝ որ 'ի քաղաքն Բեթ-
լէհէմ, ուր ծնաւ Էմմանուէլն Փրկիչ : Ըստ
ուածնիկալ սուրբ Մատնն, ուր ընծայեցաւ Յի-
սուս . մեղսաբախչ սուրբ Յօրդանան, ուր մը-
կրտեցաւ Փրկիչն մեր Յիսուս : Իարծարբերմ
սուրբ Լեառն թափօր, ուր պայծառականբե-
ցաւ Տէրն մեր Քրիստոս : Միակապտուեալ
խորհրդական Աբրնատունն, որ 'ի սուրբ Լեա-
ռնն Մոնն, ուր լուսոյ զօտս աշակերտացն Քը-
րիստոս, և Հօրին սուրբ Աստուած էջ անդ,
և լոյսոյ զանաղան շնորհօք սուրբ զառաքեալ-
սրն : Սարապիելի սուրբ Գորգոթայ, ուր զե-
նաւ անմահ զառն Աստուծոյ : Կենսատու սուրբ
Գերեզմանն, ուր եղաւ Աստուածացեալ մար-
մինն . Փառաւոր տաճար սուրբ Յարութեանն,
որ պատուեւին է ամենայն ազգաց բրիստանէից :

Միակնաքատակ սուրբ Լեառն ձիթենեաց, ուս-
տի համբարձաւ Տէրն մեր Քրիստոս . Միկնօրհ-
նեալ սուրբ Գերեզմանն, ուր եղաւ մարտը
մարմին սուրբ կուսին Մարիամն Աստուածած-
նին : Կափարիչ վէմն զբան սրբոյ Գերեզմանի
Տեառն մերոյ, որ կայ 'ի սուրբ Փրկչոյ վաննն :

Սրովէնապար երկզեցի սրբոյ հրեշտակապե-
տացն, ուր բանդարդեցաւ Տէրն մեր Քրիստոս :

Լուսքեղանորհ տաճարս սուրբ Յակօբ, որ է
Աթոռ եղբօր Տեառն Յակօբայ, և աստուա-
ծարեալ դամբարան արեամբ մածեալ Գլխաղ-
րի սրբոյն Յակօբայ մեծի առաքելոյն որդւոյն
Ջեբեղեայ, որ կայ 'ի սմա : Եւ այլ միեղէն
օրհնեալ սնորինականացն Քրիստոսի Աստուծոյ
մերոյ՝ ծառայ և սպասաւոր Եղևալար կաթու-
ղիկոս ամենայն Հայոց, և Պատրիարք սրբոյ Ե-
րուսաղէմի : Յորմէ յամանեալ հասցէ Աղօթք
առաքելական, և օրհնութիւն աստուածային 'ի
սիրաշէն և Քրիստոսախնամ մայրօրաքաղաքն կու-
սանդնուսօլոս, 'ի վերայ ամենայն բրիստանէից
հայկազնոյ . մանաւանդ 'ի վերայ հարազատ և
հոգեոր սերտ սիրով կապակցեալ որդեկի մե-
րում Տէր Յովհաննէս արք և պիտիոզոսին . և ըստ
կարգի քահանայից և ըստ պատուոյ իշխանաց և
իշխանապետաց, և զօրվաթաւորացն . և առա-
ւել ևս 'ի վերայ հաւատարիմ վէրիւց և մտե-
րիմ դործակալաց սրբոյ Երուսաղէմի երկրտա-
սան թուով ընտրեալ մեծարանաց . և նոյնն
հետեւեալ համակամ՝ և միախորհուրդ սիրե-
լեաց մերոյ 'ի Տէր խնդալ, ամեն :

Լոյն օրհնութիւնն աստուածային և ինամբ
ամենակալ Աբարչին, որ էջն և հանդեաւ ՚ի
վերայ սրբոյ Երուսաղէմի, և յոյց զնոսա եօթն
նազան շնորհիւ, իջցէ և հանգիցէ ՚ի վերայ
տանց և բնակութեանց ձերոց : Լու և սուրբ
Մարգարէթիւն՝ որ ծաղիկ թարգմանի, ծաղ-
կեակ լիջիբ դուք հոգեավ և մարմնով ամենայն
բարեմասնական առաքինութեամբ : Եւ սուրբ
Ճննդեամբն՝ ճնեակ լիջիբ վերտախն ՚ի յոյն կեն-
դանի : Եւ անբանից սուրբ Մարիւն՝ ՚ի սեղան
Հօրն երկնաւորի բազմեւջիբ : Եւ սուրբ Յօր-
դանանաւն՝ լուացեակ լիջիբ յամենայն աղոյց
մեղոց : Եւ սուրբ Թափօրական լեբամբն՝ բարձ-
րասլիբ յիմանալի լեառն վերին : Եւ սուրբ
Վերնատանաւն՝ որ ՚ի սուրբ Սիոն, վերին Սե-
ոնի և Երուսաղէմի ժառանգորդ լիջիբ յաւի-
տեան, ամէն :

Իսկ ՚ի տօնի հրաշագառ Ճննդեան և աստ-
ուածայայտութեանն Քրիստոսի Աստուծոյ մե-
րոյ զշնորհարաշնութիւնն սրբալոյս Մեռոնին,
զոր փութացաք կատարել աստանօր, ոչ այլ ինչ
իրաց կարծեաց վասն, այլ միայն թէ վասն հը-
րաշարի խորհրդոյ : Քանզի ձիթեհի ծառն այն՝
յորում պրկեալ ձաղկեցաւ Տէրն մեր Քրիստոս
՚ի սուրբ Հրեշտակապետի վանսն, ոչ օր լուաւ,
և ոչ օր ետեա յօրէն աստուածայայտութեան
Տեառն մերոյ մինչև ցոյսօր, եթէ հանեալ էւ-
ղև ՚ի պտղոյն ձէթ իւղոյ, սակն նուազութեան
պողոյ ծառոյն : Իսկ յոյսմ ամի՛ այնքան արդիւ-
նացեալ շնորհիւ Տեառն՝ մինչ զի ձգեալ ձէւ

թրն՝ ոչ միայն ՚ի նիւթ սրբալոյս Մեռոնի բա-
ւականացաւ, այլ և ՚ի խնդոյ Լատինացն Հռո-
մայ Պապին շնորհ առաքեցաւ, և բազում ևս
քան զայնս ՚ի տեղեոյ իւրում պահեալ կայ :
Որոյ շնորհացն և օրհնութեանցն զձեզ զամե-
նեանդ ևս մասնակից արասցէ Քրիստոս
Աստուած մեր ճնողովբ և համայն ննջեցելովբ
ձերովբ, ամէն :

Վրեշա՝ Օրհնութեան գիրք ՚ի սուրբ Երուսաղէմ :

Ի Լուին Հայոց՝ ՌՃԺԵ.
՚ի Յունվարի 23 :

Էւ յետ մահուան Տ. Եւսիբոս որդաւան կաթողիկոսի որոյ Էջիվածնի,
զիր ազգանոց առարեան միաբանոց առ Տ. Էջիվածն որդաւան կաթողիկոս
Գրաւորարքն որոյ Էրուսազէմի, և խնդրեն զգալուստ
որքն 'ի Գահն սուրբ Էջիվածնի :

Օրինակ պէրսական նամակի նոյնն :

Մտուած պետականին բանական անդատանայ
քրանաշան մշակիդ որդւոյ միածնի
Յիսուսի Քրիստոսի անձառ արեամբ գնելոցս .
բիւրեղափայլ պսակիդ՝ Հոգւոյն ճշմարտի նմին
փառակցի վերստին լուսաւորելոցս՝ արթնական
դիտողիդ՝ և սրբոյ Երրորդութեանն հաստչին
համայնից՝ կանխադոյն ընտրեալ Հոգւոյ Հովուիդ,
ազնուագուծ սրբոյ Հորդ ասարկուսեալ
որդեացս, և բարձրափայլ Գլխոյդ մեր վհատելոցս
սրբազան կաթողիկոսի Տ. Ելիւազարեմ առ
ռաթուր անկեալ և յերկիր մածեալ, որումաւ
դին դիմօք, և վհատեալ սրտիք, կականաբարձր
ձայնիք, և արտասուածք սրբոյ Հորդ Տիեզ
փորելով, և զերկնաշու գարշապարդ սրբոյ Հորդ
համբուրելով՝ զՔրիստոսակիր Անձնդ Ողբունն մք
'ի Տէր :

Մինչդամայն ամենայն արեւելականացս հալ
կական Եկեղեցեաց՝ եպիսկոպոսք, վարդապետք,
քահանայք, վանականք, անապատականք, և առ
մենայն ժողովրդականք՝ հաւատացեալք 'ի Քրիստոս :

Օոյս ինչ իրազեկութեան քու միջ վեհիմաստ
խոհեմութեան յայտ առնեմք, զի բոտ հաստ

բակացն կարգի և ըստ վերնական հանդագոյն
հրամանի . բարձրագահ սրբազան Հայրն մեր
Յակոբ կաթողիկոս հոգւոյ Տէրն՝ պակասեալ
'ի մէնջ յաւելաւ առ հարս իւր՝ որպէս յայտ է
Սէհիդ մեր, և եթող մեզ անհնարին աղէտս
ասարկուսանաց, ուստի և մեզ միմեայստ, և
խաւար թանձրամած, զբժաղ անհնարին և
յուսահատութիւնս բնաւին զետեղեալ զմեօք
մերձ են լքանիլ, իսկ մեր մտաբերեալ զբանն
Դաւթեան, որ լծեպէտ ոչ կարէր միտթարել .
յիշեցաք զԱտուած, և ուրախ եղաք, և գու
հուծիւնս բազում գնմանէ մատուցաք, այլ և
այսուիկ Ատուած ցնծացաք, հոգի առեալ
կենդանացաք. զարթուցեալք 'ի բնոյ՝ զՏէր օգ
նական գոսաք. և ճշմարտապէս ծանուցեալ ըզ
Տեառնէ գոհացաք. քանզի իրատեսաց՝ և 'ի մահ
ոչ մատնեաց. վասն զի զայն լծեպէտ 'ի մէնջ է
սու, այլ սակայն զՍէհիդ յառաջագոյն իսկ 'ի
նոյն ընտրեաց :

Եւ արդ՝ որովհետեւ դու Հայր մեր՝ ոմ Հայր
պատուական, որովհետեւ Ատուած զոյս անօ
րինեաց, վասն որոյ առաջի Տեառնդ անկեալ
աղաչեմք կողկողադին դիմօք, և մեծաւ յուսով
հովուեան զմեզ յանդատանի կամաց քոց, և առ
ջուրս իմաստութեան քո սնո՛ զմեզ, և յաղբե
րաց աստուածատուր վառկացդ արբո՛ զմեզ .
քանզի զամենայն ինչ զոր արար Ատուած՝ բա
բի է, բայց 'ի մամանակի իւրում. ահա ժամ
և ժամանակ և օր նմին, ուստի հոմառօտաբար
ասեմք, ահա մարմին և ոսկերք քո եմք : Ի բեթ

լէհէմ թագնաբար օծաւ Դաւիթ արքայն, սա-
կայն Աստուած ՚ի թագաւորութիւն բարբրից
ազանց էած զնա. որ զայն ինչ ՚ի հինան յօրիւ-
նեաց, նոյնպէս և Աստուած զվեհոյ ՚ի սոյն յար-
գարեալ անօրինեաց այժմ. զերկուան սրբոյն
Գրեգորի Հօրն մերոյ լուսաւորչին, առ քեզ
բարեխօս արկանելով աղաչեմք, զի սուրբ Աթոռ
աբս և զանգի նորին նորոգել չ հայցեմք. և թէ-
պէտ մեղանս ինչ ՚ի սամանակի առ քեզ յայտ
նեալ երեւցան, բտ անառակին և մեք առ քեզ
գոչեմք. մեղաք յերկինս և առաջի քո. վասն ու-
րոյ և Տէրդ գթացեալ թողցես մեզ. նմանե-
լով Տեառնդ բում բարւոյ և ճշմարտի :

Կարծեալ աղաչեմք ՚ի սուրբ Հօրեդ, զի մի
ընդ վայր հարցես զմեզ, այլ խոնարհեալ յա-
զաչանս ծառայից քոյ, եկեալ զիցես զուրբ
գարշապարդ քո ՚ի վերայ մեր գլխոյ, պահելով
՚ի խաղաղութեան զուրբ Աթոռս զայս, և մա-
նաւանդ զերկուս զուրբ Աթոռս, որք են աւ-
պաւեհք մեր. թեպէտ յանդգնութիւն իմն ե-
րեի ասելն մեր. այլ ճշմարտութիւն հաւատա-
բիժ ծառայիցդ յայտնեալ երեի ՚ի ինդիր մեր,
օրպէս արար զերկուսանն մի, և զմիջնորմն ցան-
կոյն քակեաց, և որ կայրն մեզ հակառակ, զայն
՚ի միջոյ երարծ. և արար խաղաղութիւն ա-
րեամք իւրով, բտ նմին սարասի և զայս ամե-
նայն զքե՛ն ասի : Իսկ արդ՝ զի՛նչ արդեօք ար-
գել լիցի, նմանել մեծի Տեառն՝ ծառայիդ մե-
ծի : Ե՛հա ժամ է խորտակման ազդիս Հայոց, և
խանգարումն և լուծումն բրիստնեական կար-

գիս յարկածից և ՚ի թռունից մահաբեր օձին,
զոր ՚ի ձեռն արբանեկաց նորին՝ յերկուս սուրբ
Աթոռս յեղեղեալ նիւթեցան. ոչ որ կարող
է զայս ՚ի բարին և ՚ի կեանս փոխարկել, եթէ
ոչ Վեհոյ պատուական. քանզի և զանուն Տեառ-
նըդ զայն յայտնարանէ. վասն որոյ և մեք յու-
սացեալք, և երդուեալ ՚ի Աստուած Հայր, և
՚ի հեղումն արեան Յիսուսի Քրիստոսի, և յօ-
ծութիւն ամենասուրբ Հոգւոյն ճշմարտի, խո-
նարհեալ համբուրեմք զուրբ Գարշապարդ, և
հայցեմք՝ զի խոնարհեցիս առ մեզ՝ տիրելով
մեզ բարձք հրամանաւ, և կսթուղիկոսական
իշխանութեամք, զի վերստին նորոգեցես և
հաստատեցես զԱթոռս և զկարգս, և մեք լի-
ցուք հպատակ ծառայ Սրբազան Վեհոյ մինչև
՚ի մահ յամենայն իրս, և որ որ անօրինեալ լու-
սունգանեցէ հրամանաց Վեհոյ, և ուրացեալ
զայս պատանդակերպ կտակս, նըզմս յԱստուծոյ
և յամենայն Հայրապետաց սրբոց ընկալցի, և
անլուծանելի բանադրանս և կապանս յերկինս
և յերկրի ՚ի սուրբ Հօրեդ ընկալցի : Օղոյս ինչ
աղաչանս մեր, և գթութիւն սուրբ Հօրդ հա-
սարակաց, աղաչեմք, աղաչեմք, գարծեալ ազա-
լեմք, գթամ ՚ի մեզ վասն Քրիստոսի Աստուծոյ
մերոյ :

Մըջ լիցի ՚ի զլուսն Քրիստոս, Գլուխդ մեր
յամենայն ժամ : Իսկ մեք ստորագրեալք ծա-
ռայք Քրիստոսի և Տեառնդ հոգեւով և մարմ-
նով յօժար եմք վերգրելոցս. և մահու չարի
հնազանդ, և անդրուելի ուխտադրութիւնս

հաստատեմք, եպիսկոպոսունք, վարդապետք,
քահանայք, սարկաւազունք, դպիրք, իշխանք,
և առհասարակ ժողովուրդք, վանահարք, և
անապատուորք, և այլն :

Վրէշաւ աւերանայ գիրս ՚ի սորբ
Սոյր Արհաս Եջիւսիսն :

Ի Լոռին Հայոց՝ Ռճժեւ.
՚ի Յուլիսի 21 :

Տեղիւնիսն ՚ի Վերայ հանդիսանոր Տօնոյ :

Ի սուրբ Յարութեան զատկի Կիւրակէի եւ
րեկոյին ելանեն հանդիսիւ, պայծառ զգեստ
տուք, և ամենայն զարդուք ՚ի մեծ գաւիթն,
ուր առնեն անդաստան. ապա գան յեկեղեցին
և կատարեն զպաշտօն ժամերգութեանն :

Յերկուշաբթի օրն սուրբ Զատիկին, զկնի
սրբոյ Պատարագին ելանեն ՚ի մեծահանգէս թա
փօր ՚ի մէջ սրբոյ Յակոբեանց եկեղեցւոյն :

Ի վարդալաւի Շաբաթ երեկոյին զկնի ժա
մերգութեան նախատօնակ առնեն սրբոյ Յա
կոբայ Տեառն եղբօր . յորում աւուր նստաւ
յԱթոռն Երուսաղէմի Պատրիարք. և զկնի եւ
կեսցէին հակումն առնեն :

Ի վերացման խաչի Շաբաթ երեկոյին ՚ի սուրբ
Գլխադրէն զկենաց փայտն տանին հանդիսիւ
յԱւագ խորանն զկնի ժամերգութեան : Ի Կիւ
րակէ երեկոյին նախքան զժամերգութիւնն կա
տարի կարգ վերացման խաչին հանդիսիւ մե
ծաւ ըստ Տօնացուցին :

Ի տօնի Որդւոց Որոտման զկնի սրբոյ Պատա
րագին ելանեն մեծահանգէս թափօր ՚ի մէջ
սրբոյ Յակոբայ եկեղեցւոյն :

Ի 13 Փետրվարի, Տեառն ընդ առաջի երեկոյ
ին զկնի յայսմաւուրին, նախքան զժամերգու
թիւնն լինի ատենաքանութիւն համառօտ, և
ամենայն զարդուք ելանեն ՚ի մեծ գաւիթն,
ուր կատարի խորհուրդ հրավառութեան, և
ապա եկեալ պաշտեն զժամերգութիւնն :

Ի յապրւածն երիցս լինի չոր նախատօնակ, այս
ինքն զինի Յայտմաւորաց, առանց շուրջտի,
և այլն, միայն սրբազան Պատրիարքն զգեանաւ ըջ
պատուական շուրջառ, և խնկարիէ, և այլն :

Ե. Ի 11 Յուլիսի, 'ի ճննդեան Յովհաննու
Կարապետին :

Բ. Ի 25 Դեկտեմբերի, Դաւթի մարգարէին,
և Յակոբայ Տեառն եղբօր :

Գ. Ի 21 Փետրվարի, Որդւոցն Որոտանն, և
այլս պաշտի ժամերգութիւնն :

Մաև յամենայն Էաբաթ երեկոյի բաց 'ի մե-
ծի պահոց և յինանց, զինի ժամերգութեան
պարառեալ կանգնին բոլոր Եկեղեցականք առ
գուռն սուրբ Գլխադրին, և սանն Էաբական .
“ Որ էնն յեութեանս, և սրբազան Պատրիարք
Հայրն արկեալ զիւրե շուրջառ, խնկարիէ ա-
մենայն սրբատօհման Տեղւոց և Պատկերաց
որբոց, և յաւարտին արձակին : Եւ եթէ առ
Տարկի կարևոր գործոյ իբրք սրբազան Պատրի-
արքն չգտանիցի յեկեղեցւօջ յայնմ երեկոյի,
ո՛չ կտարի այս արարողութիւնն, որ 'ի նախնի
Հարց մերոց վերապահեալ է նորին Սրբազնու-
թեանն :

Ի սրբոյ Յովիթեանց վանոց Բիւլ 'ի սուրբ Յարութեան :

Սրդ՝ ելեալ 'ի սուրբ Յակոբայ, և գնա-
ցեալ յաջմէ սուրբ մենաստանիս դէպ 'ի հիւ-
սիս սուղիղ պողոտայիւ . անցեալ զառաջեաւ
ձմերանոցին, և ամբոցին Դաւթի մինչ 'ի սկիզ-
բըն վաճառանոցին, դառնալով յաջմէ գէպ յա-
րեւելս, յաջմէ և յահեկէ սրձանոցք և մաղազայ
և կրպակք սուրբ Աթոռոյս են . և գնացեալ
մինչ 'ի քառադիմի ճանապարհն, և անտի դառ-
նալով 'ի ձախմէ՝ անցեալ 'ի ներքոյ կամարին՝
յաջմէ գոյ մեծ երկաթի գուռն մի, որ է վանք
սրբոյն Յովհաննու Կարապետին, և է 'ի ձեռս
Յուանայ . որ նորոգեցաւ 'ի հիմանց յամի Տէն
1836 . և ունի պայծառ եկեղեցի . և քանի մի
սենեակա՝ և տեսուչ միաբանութեամբ : Մտի
'ի վաճառանոցն՝ գրեթէ կից նմին վանիցն է
բաղանիք մի, որ կուչ քաճաղ համար . հանդէպ
գրան բաղանեացն սրձանոց և կրպակ Աթո-
ռոյս, որ է յիշատակ սուրբ Յարութեան Թեղ
Սարգիս վարդապետին Հիլզնցւոյ . և 'ի յե-
տուստ սրձանոցին մերջ՝ է մեծագոյն աւազան
կամ լիճ :

Մտի մինչ յեղ վաճառանոցին, դառնալով
յաջմէ՝ գան քանի մի կրպակք . և հանդէպ նա-
ցին է վանքն Յուանայ : Մտի իջեալ 'ի փոքր
գուռն՝ որ է 'ի ձախմէ և մտեալ ընդ այն՝ 22 սա-
տիճանաւ իջանէ 'ի պողոտայն, որոյ լայնու-
թիւնն է 12 սանաչափ : Մտի 'ի ձախմէ երեք
աստիճանաւ իջեալ՝ 'ի սուրբ Յարութեան գաւ-

ւիժն, որպէս երկայնութիւնն հիւսիսայ առ հարաւ 90 ոտնաչափ, և լայնութիւնն արեւելից առ արեւմուտս 61: Ի հարաւակողմն գաւթին էր բանտ մահապարտաց ՚ի հնունն, ուր Դշխայն Հեղինէ արգել զՅուդայ կիւրեղն և զձեռք Հըրբէից՝ խոշտանդելով զնոսս ցուցանել զտեղի սուրբ Խաչին, ուր խոստովանեցաւ Յուդա կիւրեղ զճշմարտան, և եղև աշակերտ ճշմարտութեանն որդւոյն Աստուծոյ: Ըստ աւերակ էր ՚ի բազում ժամանակաց հետէ, յամի Տէն 1838. առին Յոյնք և շինեցին վանատունն հոյակապ վերնովքն և ներքնովքն: Արեւ նորին է մզկիթ և մինարէ այլազեւաց:

Ս ասն Հայր Աբրահամա վանիցն, որ էր Հայդէլց:

Գարեւել գաւթին՝ ՚ի ներքոյ երեք աստիւ ճանաց է վանքն Հայր Աբրահամա, որ ունի կրկին եկեղեցի, մին մեծ ՚ի վայր, և միւսն փոքրիկ ՚ի վեր, որ է ՚ի յետաւստ կողմանէ սրբոյ Գողգոթային. յորպէս կեդրոնն գոյ փոսիկ մի դար գարեւալ զարդուք. զորմէ ասեն Յոյնք՝ թէ Հայր Աբրահամ աստ կամեցաւ զենուլ զԻսահակ զորդին իւր, ուստի դարձաւ ՚ի կողմն Գողգոթային, և ետես զնոյն կախեալ ՚ի ծառոյն: Կուսնէ լիոս իմանայ զմտնելին, և Եղիշէ վարդապետն մեր, եղևին փոյսն, իսկ այլք գոյլ ինչ իմանան ըզծառն Սարեկայ, յորմէ կախեցաւ խոյն:

Յոյնք պատրելով զպարզամիտս ցուցանեն զձիթենի մի, թէ սա է ծառն Սարեկայ, վասն որպէս կռիւ Հայր Աբրահամա վանք, սա էր յառաջագոյն վանք Հայդէլցից, և ժամանակ ինչ կայր ՚ի ձեռս մեր, որպէս գրէ Հաննա պատմադիր, յերես 245. իսկ այժմ Յոյնք ունին զսա:

Ս ասն սրբոյն Յովնանու ասեպարանէ Էիլիցոյն փոյն:

Յավմէ սոյն վանիցս մանաւանդ և ՚ի ներքոյ նորին է փոքրիկ և պոյճառ եկեղեցի մի՝ յանուն սրբոյն Յովնանու աւետարանելին, ուր ասի կայր սուրբն Յովնանէս հանդէպ խաչելու թեան Տեառն՝ յաւուր մեծի Ուրբաթու. և Քրիստոս ՚ի վերայ խաչին ասաց ցմայր իւր. « Կին դու՝ անձ որդի քո: Ըսլէ, ԺԹ. 26, 27: Որպէս եկեղեցւոյ երկայնութիւն է արեւելից առ արեւմուտս 11 ոտն աչափ, և լայնութիւնն հիւսիսայ առ հարաւ 28: Սա ունի զերես խորանս, Աւագ խորանն է յանուն սրբոյն Յովնանու աւետարանելին. սջաւ կողմեան խորանն է՝ չարչարանաց և կապանացն Քրիստոսի. զի գոյ անդ մասն ինչ ՚ի քարեայ սիւննէն՝ յոր կապեցին զՔրիստոս ՚ի տան կայխափայ քահանայապետին, որ է արծաթապատ, և մշտալ վառ կանթեղև պատուի ՚ի մէնջ: Ըջ ձախաւ կողմեան խորանն՝ է յանուն Հօրն Աբրահամա, և զենման Խահակայ:

Յամի Տեառն 1849 . յաւուրս Տ . Կիրակոսի Սրբազան Պատրիարքին 'ի ներբուստ բուրն նուրոգ շինեցան պատկերազարդ կճեայ քարամբք երեքին խորանքն , և հինգ կաթողիկէիւք մարմարինեայ գեղեցիկ յորինեալ բեմն և յառակք նոցին . նաև սպիտակացան և պայծառացան յոյժ յոյժ պատուական նիւթովք , որոյ յիշատակն օրհնութեամբ եղիցի :

Ըստջի դրանն կայ հետք սոից վկայի միում , զոր անդ այրեցեալ են այլազգիք . և մերձ նորին է զրհոր մի , որ է յոյժ մեծագոյն :

Յաղագս Խիբոց Էկեղեցոյն :

Յաղմէ եկեղեցւոյս Մերայ 'ի յանկեանն գոյ դուռն մի՛ որ մտանէ ընդ արևելա՛ է եկեղեցին Խիտուոց , որ կոչի Մէլէս , այսինքն Միքայելի հըրեշտակապետին . և 'ի հարաւոյ կողմանէ 'ի միւջոյ նորին ելանէ իբր 13 աստիճանաւ 'ի վեր , անդ է եկեղեցի մի , որ կոչի Չորից կենդանեաց կամ քառակերպեան : Չոս յամի Տեառն 1852 : Հասկէջք դաւով առին 'ի Խիտուոց , յորում պատարագ են այժմ :

Եւ անտի ընդ միով դրամբ մտանէ 'ի տանիս սուրբ Լուսաւորչի եկեղեցւոյն մերոյ , և Գիււս Խաչին . զորոյ զտանին և զկաթողիկէն նորս գեաց Գրիգոր հայրապետ շլիժայակիրն . Ի խիբոց 'ի ՌՃԿԸ :

Ընդ է և վանքն Հասկէջոց՝ ուր են հնգեւսասան սենեակք փօր և մեծ . որ է ընդ իշխանութեամբ մերով :

Ի գաւթի անդ առաջի դրան եկեղեցւոյն Խիտուոց գոյ փորրիկ դուռն մի՛ որ մտանէ 'ի հարաւ , է մատուռ մի յանուն սուրբ Ասուածածնի , աւ եր աղգին Հասկէջոց , և ժամանակ ինչ մնաց 'ի ձեռս Մեր . բայց այժմ 'ի ձեռս Յունաց է . Գրէ Հաննս պարմագիլի , յերես 240 :

Յաղագս սփառոր սուրբ Աստուածածնի Էկեղեցոյն :

Ի վերայ վերայիշեալ մատանին , և կից Գողգոթային , որ էլանէ հնգետասան աստիճաւ նաւ 'ի փորրիկ եկեղեցին Լատինաց , որ կոչի Սըգաւոր . որոյ է լուսամուտ մի՛ որ հայի 'ի ներքըս 'ի Տարածման սեղին , և է յոյժ գեղեցիկ և պայծառ :

Եւ 'ի ներքոյ նորին աստիճանաց՝ գոյ կարմիր քարեայ սիւն մի . զորմէ գրէ Գրիգոր եպիսկոպոսն Արծրունեան յերուսաղէմէ 'ի Հոյս . Թէ յաւուրս Յուստինոսի կոյտերն , 'ի հայրաւ պետութեան Յուստոսի , 'ի յետին ամին , և յառաջնում ամի յաջորդի նորին սրբոյն Մակարիոսի եղև քսութիւն 'ի Հրէից առ կայսրն վասն Հայոց , որ անսացեալ նոցա բռնութիւն հրամայեաց զՏեառնընդառաջն կատարել , 'ի Չ աւուր փետրվորի . և զՃնուող՝ 'ի 25 Դեկտեմբերի :

Իշև ընդդիմութիւն հրամանի կայսերն , վաւրն որոյ ջուր բոլորեաց ՚ի սիւնէս՝ և արար բազում բժշկութիւն անտաժեստաց : Լլցա երևեցաւ այր մի ՚ի դրան սուրբ Գողգոթային , որ եկն և եհար զաջն իւր ՚ի սիւնն , ձեացաւ պատկեր սուրբ կուսին ՚ի սիւնն , և իբր քառասուն րեայ մանուկ ՚ի գիրկս նորա , և խաչ ծիրանի յերկոսին ձեռին , յայնժամ էր կին մի Հայազգի ՚ի Մոկաց՝ Սողոմէ անուն ըսան և երեք անայ կարկանձալ , մերձեցաւ ՚ի սիւնս այս , և բժշկեցաւ . և այլ բազում բանս :

Եւ և Հերակլ կայսր յորժամ դարձոյց ըդ խաչն ՚ի գերութիւնէն Պարսից , յամի Տեառն 627 . եդ ՚ի վերայ ծիրանի սեանս : Լլցա անտի եհան ՚ի սուրբ Գողգոթայ . Գլբէ Հաննոս պարսու գիր , յերեւ 259 :

Յարափս եկեղեցոյն Յունաց քաղաքոյ ժողովրդոց :

Ըրեմտակողմն դաւթին , յալմէ սուրբ Զարութեան դրանն , է դուռն Զունաց եկեղեցւոյն , ուր գոն երեքին եկեղեցիք . մին յաւնուն սրբոյն Զակարայ արգարոյն , որ կոչն Վրաց սուրբ Զակոր . միջինն՝ Մարիամու Մագդաղեանացոյն , և միւսն՝ քառասուն Մանկանցն . և ունի յատուկ դուռն ընդ որ ելանէ ՚ի զանգաւ կատունն , և ունի յատուկ դուռն մի ևս՝ ընդ որ մտանէ ՚ի մեծ վանքն Զունաց : Գլբէ Մարեանոս թէ ջրա քահեաց Իսուսի Սալահագափն

սուլթանն Եգիպտոսի . մերձ զանգաւատանն դէպ ՚ի հարաւ , եկեղեցին է Մարիամու Մագդաղեանացոյն , կողմանն՝ սրբոյն Անդրէի առարելոյն . իսկ միւսն՝ սրբոյն Նիկողայոսի հայրապետին : Եւ էր ՚ի ձեռս Վրաց ազգին :

Սլան սուրբ Պարսնաբէշոյն Քրիստոսի :

Ստեալ ընդ դուռն սուրբ Զարութեան տաճարին , ՚ի յալմէ ՚ի յետոյս դրանն է քարեայ սանդուղ՝ որ ելանէ 19 ասորձանաւ ՚ի սուրբ Գողգոթայ : Ի ձախմէ է տեղի այլազգի դուռապանաց , ուր նստին : Ի վերայ դրանս է երկրորդ Գողգոթայ վիճակն մեր : Գնալով իբր 30 ոտնաչափ է սուրբ Պատանատեղին , որոյ երկայնութիւնն 12 թղաչափ , և լայնութիւնն 5 : Երոյ վերայ կախեալ կան ութն լապտեր՝ կամ կան թեղ , որոյ երկուքն Մեր է , չորսն Զունաց , մին Լատինաց , և մինն Խիսուոց : Որոյ ՚ի սնարն այսինքն առ արեւելս և առ արեւմուտս երեալ կան վեց զոյգ աշտանակք . երեք զոյգն մեծագոյն , և երեք զոյգ փոքր . որոյ առաջինն զոյգ մի մեծ և զոյգ մի փոքր է Լատինաց . միջին մի զոյգ մեծ , և մի զոյգ փոքր Զունաց . և վերին կողմանն զոյգ մի յոյժ մեծագոյն և քանդակածոյ , և զոյգ մի փոքր , աշտանակք մեր են : Լոյն պէս մեր և Զոյնք և Լատինք ունիմք անդ մի մի եռոտեան սանդուղ փայտեայ , որովք ելեալ լուցանեմք կարգաւ զմոտեղէնն :

Յարգութիւնս որոշուի իւրաքանչիւրից յեղանակս մերոյ :

Պատուով ՚ի սուրբ Պատանաւորացն իբր 40 ոտնաչափ առ արեմուտս , յարմարեցեալ էրից կաւ մարաց մերոյ է իւրաքանչիւր սուրբ Սեղանս . ՚ի յետուստ սեղանոյն է կամարն մեր՝ որոյ կից է սենեակն Յունաց . և միւս ոտն կամարին մերոյ է կից խիտոսոց սենեակին . յերկուսին կողմուսնս կամարիս գոն կրկին պատկերք , և կանթեղ մի առ կախեալ ՚ի կեդրոնէն :

Կանգի իւրաքանչիւր կանայք աստ կացեալ ա սէին յմիմեանս . « Ո՛ր թաւալեցուցէ մեզ ըզ վէ մն զերեզմանին , և հայեցեալ տեսն՝ զի թաւալեցուցեալ էր վէ մն ՚ի զերեզմանէն . քանզի էր մեծ յոյժ » . Ստ՛ի . Գ . 4 : Որոյ առաջի մշտաւ վառ կանթեղ մի . և յատուկ շարան հինգ կանթեղոց ունիմք : Ի մէջ կամարին գոյ յատուկ կանթեղ մի . և շարան մի վեց կանթեղոց , առ ընթեր կից սեղանոյն է սիւնն մեր , յորոյ վերայ է մեծ պատկեր մի խաչելու թեանս . առաջի նորա մշտալուտ կանթեղ մի . և պատկեր մի ևս ունիմք ՚ի գլուխ նոյն սեանս . ՚ի յոսն վերնոյ կամարին մերոյ , յատակէն մինչև ՚ի վեր ՚ի տաշիսն սենեակի մեր բւսարարին յանդիմանս որոյն զերեզմանի մեծ կամարի յանկուսէն սահման Ազգիս մերոյ է :

Հանդէպ իւրաքանչիւր սեղանոյ երկրորդ սեանն . յորոյ վերայ է պատկեր որոյն Յարուս թեան . յատուկ կանթեղ մի առաջի նորա , և ՚ի մէջ երկրորդ կամարին կանթեղ մի՝ և շարան մի

բաղկացեալ ՚ի վեց կանթեղէ ունիմք : Ի վերայ երրորդ սեանն գոյ պատկեր Տննդեանն զբիւստոսի , որոյ առաջի յատուկ կանթեղ մի մշտաւ վառ . և ՚ի մէջ երրորդ կամարին շարան մի ՚ի վեց կանթեղէ , և յատուկ կանթեղ մի ևս առաջի նորա : Առ ՚ի վերայ չորրորդ սեանն մերոյ գոյ պատկեր վերաբիւթման սուրբ Աստուածածնի , որոյ առաջի յատուկ մշտալուտ կանթեղ մի ունիմք , սեանս կից է սենեակն Յունաց , և յայսկիցս սեանն առ կախեալ կոյ ջրոյ ճաշարան մեր , և առաջի նորա կնիք : Ոյն չորեքին սիւնքն հանդերձ երեքին կամարոց , պատկերոց , կանթեղոց , և աշտանակոց , ՚ի յատակէն մինչև յիջերն ՚ի տանին՝ յատուկ մեր վեճակն է : և սեպհա կան կալուածք և միւլք , յորս ոչ գոյ ինչ մասն ընկերութեամբ : Չորրորդ սիւնն՝ որ է կից Յունաց սենեակին , և գոյ ճաշարան մեր՝ յանկուսէն մինչև ՚ի յանկուսէն սենեակի տեսչին մերոյ ՚ի վերն՝ ուր զեմեղեալ կան խաչվառքն մեր եւրեքտասան , և ՚ի ներքոյ նորա է բազմոց՝ ուր նստի Տեսուչն մեր , և այլն : Որոյ հանդէպ գոյ բոլորակ կճեայ քար մի , որ է տեղի Ռեժամախման սուրբ Աստուածածնին , որ կայր յանդիման խաչելու թեան Որդւոյն իւրոյ Միածնին՝ յաւուր մեծի Աւագ Ռուբամու . և յողէր արտօսօրը յաշտոյն ջաւագին սրախ , որոյ չըջապասն է ճաղ երկապատ գմբէթեան երկուստս կանգաքոյ , և չըջապատ գմբէթին երկուստս կանթեղք . յորոյ վերայ ջահ մի գոյ , և մշտալուտ կանթեղ մի ՚ի մէջ ճաղին , և չորս կանթեղ ևս

ի վերն, և ՚ի հանդիսի աւուրս մեր զարդարեմք զայն ըստ հաճոյից մերոց, քանզի սահման մեր է :

Յամի Տեառն 1832 ՚ի մեծի Պահոց չորրորդ կերակէին՝ Յոյնք գրոհ՝ աւեակ ՚ի գիշերի կուտորեալ խորատկեցին զհարմարնոնայ պատկերազարդ քարն Ռեթաթահման տեղոյն, որ էք յիշատակ 36 անձանց Ռեխտաւորաց՝ որք ծովաւ սոյզ եղևն : յորպ վերայ եղաւ քարն երկու ամ սոր յատալ, մինչ Մահմետ Ալի փաշայն Եգիպտոսի՝ տիրէր Ատրեստանեաց և Երուսաղէմի :

Ի գրանէ Խախուց սենեկին մինչև ՚ի ծայր աստիճանաց, որ է մերձ սուրբ տեղոյն Ասաուածանի Ռեթաթահման՝ փայտեայ և տախտակաչէն փոլաղ, և պահարան է զգետտուց մերոց : 38 Լատիճանաւ ելանէ ՚ի վերնատուն մեր, բայց ՚ի կէս տատիճանաց զոյ սենեակ մի իբր հիւրանոց, որոյ լուսամուտքն հային ՚ի վերայ Ռեթաթահման սուրբ Տեղոյն, վերնատան երկայնութիւն է 60 ոտնաչափ, և լայնութիւնն 30 : Լապ գիտրանն կոչի Երկրորդ Գողգոթայ կամ Խաչելուութիւն, և ՚ի յետոյս խորանին ցածադոյն երեք լուսամուտք են՝ որք հային առ սուրբ Գողգոթայ և ՚ի վերայ Պատանատեղոյն : Իսկ միւս խորանն կոչի Երաշխուոր սուրբ Աստուածանի, զի Եգիպտոսի Մարիամն և կն ՚ի սուրբ Յարութիւն, և երաշխուոր ունելով զուսուրբ կոյսն սուրդին իւր Միածին, և այլն : Լազո յետ կատարելոյ զուխոն իւր՝ անկեալ առ զի սուրբ Ասաուածանի պատկերին, լուսա դձայն ՚ի նմանէ, թէ անցանիցևս բնդ Յորդանան, և բարի հան

զիստ գոցես, և ելեալ գնաց յանդոյս Յորդանանու յանապատ, ուր ճգնեալ զամս քսան և եօթն : հանդեաւ ՚ի Քրիստոս : Յայտաւոր և Հաննա պարմադիր, յերես 256 :

Եկեղեցւոյս երկայնութիւնն է երեսուն և երկու ոտնաչափ, և լայնութիւնն երկուսասան, որոյ երկու լուսամուտքն հային ՚ի վերայ Պատանատեղոյն, և առ հարեա ունի մեծ լուսամուտ մի, որ հայի ՚ի վերայ գաւթի սրբոյ Յարութեան : Եւ ՚ի յետուս խորանին գոյ դուռն մի, որ է խոհարան և անտի քանի մի աստիճանաւ ելանէ ՚ի մեծ լուսամուտն՝ որ հայի ՚ի վերայ սրբոյ Յարութեան գաւթին. անտի ելանէ ՚ի սեղանատունն, և ունի լուսամուտ ՚ի վերայ Պատանատեղոյն :

Այրեոր համարիմ՝ ծանուցանել և զայն, զի ՚ի գալ Տէրունայան Ռեխտաւորաց ՚ի սուրբ Յարութեան տաճարն, թափօրիւ չըլեցուցանեն ՚ի սրբազան տեղիս Քրիստոսի :

Մտի՝ առնուն Ռեխտաւորք զմամ ըստ կուտոնի, և ապա առնուն յատուկ լուսաւորեայի մամ իւրաքանչիւր որ ՚ի ձեռս, և զկնի թափօրահանաց ջերմեանդուութեամբ և հողեւոր փափագանք չըլին յամենայն տեղիս, ՚ի սուրբ Անտատու գերեզմանն Քրիստոսի, և եկեալ ելանեն ՚ի վերնատունն ՚ի վեճակ մեր : Լազա առանձին առանձին երկուս կամ երկու եղբարքք ելեալ չըլին ՚ի նր տեղիսն Քնի ջերմեանդն աղօթիւք : Եւ ՚ի հինգերորդ ժամու յամենայն գիշերի միշտ պաշարին ՚ի սուրբ Աերնատունն ժամերգութիւք :

Պարմանամ ընդ այն թէ զհարգ ոմանք հեղձ
 գացեալ ճուրանան . և ոչ երեւալ գան ՚ի յաղօ
 թըս ՚ի փակերգութեան , և ՚ի փասարանու
 թիւն Աստուծոյ . և ոմանք ևս ոչ միայն այս ,
 այլ և ոչ կանխեն տեսանել զտուրք Պատարագն ,
 որ մատեն ՚ի վերայ սրբոյ Գերեզմանին Քրիստոս
 սի , և ՚ի բանալ զբուն ընդ առաւօսն խոյս տը
 ւեալ գան ՚ի սուրբ Յարգ , սակերվ ջովմեանս ,
 ոչ կարացաք կալ յաղթմս , և ոչ տեսաք զսուրբ
 Պատարագն , զի զբնով անկեալ մնացաք , զի գի
 շէք էք , և այլն :

Ի թիւ Հայոց՝ ութն հարիւր և ութսուն ,
 մինչ աղէն Վրաց նենգութեամբ էառ ՚ի ձե
 ապ մերոց զուրբ Գողգոթայ զխաչերութեան
 տեղին , որ էր մեզ սեպհական փոյլ , պարգևեալ
 Հայոց աղէիս և Լուսաւորչին մերոյ սրբոյն Գրի
 գորի ՚ի սրբոյն Կոստանդիանոսէ և ՚ի սրբոյն Սեգ
 բեատրոսէ հայրապետէն . Տե՛ս յԱգաթանգեղոս ՚ի
 գիրս Դաւանոյ : Յետ երկոց ամաց կամ երկուց՝ Ե
 զիպապցի Սեբէն Մարտիրոս Պատրիարքն սրբոյ
 Եհմի , գնեաց փոյլ ՚ի Սուլթանէն Եջիպոս
 սի հրովարտակաւ Աբբային զայս այժմեան վե
 ճտկս մեր զուրբ Աբնատաւնն , և կանգնեաց
 անդ կրկին սեղանս՝ սնուանեալ զԱւագ խորա
 նըն Երկրորդ Դողղոթմայ , և զվիւսն Երաշխա
 ւոր սուրբ Աստուածածին :

Վրաց ՚ի թիւ Փրկչին 1639 , Գրիգոր Պարսն
 տէր Հայրապետն մեր էառ ՚ի Լուսինացոց զե
 րին կամարս՝ և ընդարձակեաց զվերնատաւնն ,
 և փոխանակ կամարացս ետ զկանթեղ մի ՚ի վե

րոյ Պարտիզին առ Լուսինացիս , և զխուց մի ՚ի
 ներքոյ երգեհոսնի նոցին , և այս դաշն և ս հաս
 տաանցին յիջեանս , զի ՚ի սահմանի մերում՝
 որ է արեւմտեան որմոյ յեցեալ բաժանեալ սիւն
 բն՝ զոր արեւոյնի կողմք , յորոյ վերայ դիցի
 ՚ի վեր փոքր պատկեր մի Պապին , որ է Ռուբու
 նոսի ութնորդոցի , որ կայ մինչև ցայսօր . և ՚ի
 ներքոյ նորին գոյ և մեզ փոքր պատկեր Գրիգոր
 Պարսնտէր հայրապետին մերոյ , և ՚ի ներքոյ նու
 րին ևս է պատկերն Յունաց զձաղբեալ յա
 նուն Կրտսանգիւնոսի և Հեղինեայ :

Լէ՛ ՚ի թիւ Հայոց՝ ՌՅԿԹ . Էջիմայակիր Գը
 րիգոր Հայրապետն մեր , և սրբազան Յովհանն
 նէս Պատրիարքն Կոստանդնուպոլսոյ նորոգեցին
 զվիճակն մեր , և բարձին ՚ի միջի եղեալ բու
 սանկիւնի հաստաշէն սիւնն , որ կայ յանդի
 ման Աւագ խորանին . Տե՛ս ՚ի պապոսթոլիսն Հանն
 վարդապետիս , յերես 187 . 192 :

Յամի Տեառն 1808 , և Հայոց՝ ՌՄԺԵ . հըր
 դեհեալ այրեցաւ սուրբ Յարութեան տաճարն
 յառուրս Սրբազան Պատրիարքին Տ . Թեոդորոսի
 Վանեցոյ , վասն որոյ վերասին նորոգեցաւ սահ
 մանն մերս Վերնատան ըստ առաջին դրութեն .
 յամի Տեառն 1810 , և Հայոց՝ ՌՄԺԹ :

Վրգ՝ ՚ի ներքոյ երկոց կամարոց մերոց են ե
 բեր կամարք և երեք սենեակք , զբո Յոյնք ու
 նին այժմ , զի այն երեք կամարք և սենեակք
 եկեղեցի Հապեշեց՝ ՚ի ձեռս մեր էր , յափշտա
 կեցին Յոյնք ՚ի մէնջ . ՚ի թուին Հայոց՝ ՌՃԵ .
 Որոյն գրէ Հանն պապոսթոլիսն , յերես 234 :

Վերնատան վեց կամարաց միջին շարան կան-
թեղքն՝ որ է 36. և ներքին երկոց մեր կամարաց
միջին շարան կանթեղքն՝ որ է 21. Ի հանդիսի
աւուրս լուցանեմք ըստ ստորոգթեանն : Աս և
յաւուրս հանդիսի Յունաց՝ և Ատփնացոց :

Եթէ նոքա նախ քան զհանդէսն իւրեանց
լուցանեն յաւուրս հանդիսի մերում. և եր-
բեմն զներքինն միայն լուցանեմք մեր, զի Յունաց
նչ գոյ վերնատուն և վերին կամարք. բայց Աս
տփնացոց գոյ՝ եթէ նոքա լուցանեն վառն մեր
հանդիսոց, և մեր լուցանեմք վառն նոցա :

Ի բաժանեալ սիւնէն մինչ ՚ի Յօսեփայ
Արեմաթացոց գերեզմանի սահմանն, որ է եր-
կու սենեակ՝ խիւսոց է. յորոց վերայ է վեր-
նատունն Ատփնաց, որք են մատասան կամարօք :

Վասն փերէլմակն և Էիլիշայն Յովէլիայ Արեմաթացոյ :

Սրկին դրամք մտանէ յեկեղեցին և ՚ի գե-
րեզման նորա, միոյն մտանէ ուղղակի յետ կոյս
սեղանայն, և միւսայն մտանէ ՚ի սրահն. ՚ի ձախ-
մէ մտանէ յեկեղեցին, և ուղղակի ելանէ աւ-
տիճանաւ ՚ի սենեակն մեր, որ է ՚ի վերայ եկե-
ղեցւոյն և սրահին, կամարն որ կայ ՚ի վերայ սե-
ղանայն, է Ատուրոց. զի նոցին պատկեր եղեալ
կայ ՚ի վերայ դրանն, և շարան կանթեղք նա-
յա են :

Ի վերայ երկուց դրանց միջին սեանն պատ-
կեր մեր՝ որ է սրբոյն Սեղբեսարոսի, որոյ առա-
ջն է կանթեղ մի մշտավառ. ՚ի մէջ կամարին մե-
ջոյ շարան մի վեց կանթեղօք. և կանթեղ մի
ևս առաջն շարանին կախեալ կայ : Ի վերայ մեր
և Յունաց երեք սենեկաց միջին սեանն վերայ
գոյ պատկեր մեր, որ է սրբոյն Գրգորի Աւուսա-
ուրջին մերոյ, որոյ առաջն է կանթեղ մի մշտաւ
վառ. և Յունաց սենեկի կամարի միջին կէս շա-
րան՝ որ է երեք կանթեղ՝ մեր է. քանզի նոյն
սենեկի կէսն ազգիս մեր էր, բայց յամի Տիտան
1808 մինչ հրկեղ եղև, 1810 ՚ի շինելն՝ յափը-
սակեցին Յոյք :

Եւ յերկոց սենեկոցս մինչև ՚ի լալու պիլիկն է
սահմանն Յունաց և կից այն լալու պիլիկն եր-
կու սիւնքն և ՚ի յետուսա երգեհոնին է Ատփն
նացոց, և ՚ի մէջ երկուց սեանցս է ընդ որմալ
ճանապարհ, որոյ ահեակ կողմն մեր է, յորում
գնեմք սանդուղ և զայն ինչ, և ալ կողմն է Աս-
տփնացոց. ընդ այս ճանապարհ երթամք ՚ի ըրը
հարն, որ յասիպոյէս սեպհականն է Ազգիս մե-
ջոյ՝ Էիլիշայն և հրովարտակաւ և Էսթիլի-
տարանի. և յամմէ ըջորոյն օւնիմք յատուկ Լա-
ւայարան (լաւալիտայն), որոյ և յանդիմանն ևս
Յոյք օւնին լուսցարան, և ՚ի ձախմէ է երկու-
թեայ դուսն վանայն Ատփնացոց :

Յօսեփայ Արեմաթացւոյ եկեղեցին է յա-
նուն սուրբ Ատուածածնի, յոր երբեմն պատա-
րադէն Արորիք, և է ՚ի ձեռս մեր, և երբեմն
մեր պատարագեմք, առաջն սեղանայն յատուկ

կանթեղ մի է, և շարան մի 'ի հինգ կանթեղէ
բաղկացեալ և ջահ մի: Վոյ վիճափոր այր մի 'ի
մէջ եկեղեցւոյս. որոյ դռուն է առ հարուն,
ընդ որ մտանէ 'ի գերեզման Յովսեփոյ, և ու-
նիմք կանթեղ մի մշտալաւ: Թէպէտ Յովսեփ
Արեմաթացին առտ ոչ է թաղեցեալ այլ ըստ
ոմանց 'ի Մարտիրոս, և ոմանք թէ Անկիոս կամ
Ընկիւզոս երկիր մեռաւ և թաղեցաւ. և ըստ
ստոյգ Պատմագրաց, որպէս Աւարք սրբոց. թէ՛ եւ
ղև Եպիսկոպոս Արարոսի, ուր մեռաւ և թաւ
ղեցաւ. քանզի աւեր Աւր արգար և բարեգործ,
և ծածուկ աշակերտ Յիսուսի: Սա թաղեաց
զՏէրն մեր յիւրում իսկ Պարտիղէ և 'ի գերեղէ
մանի, զոր փորեալ էր վասն ինքեան: Ըլստ յետ
այնորիկ պատրաստեաց զգերեզմանս իւր տնդ.
'ի պատիւ: Սրբոյն լուցանեմք զկանթեղս և վա-
ւ եմք զմանեղէնս:

Վասն մարտիրն խոփացոյ՝ որ է սրբոյ գերեզմանի
անարից վէմն հրեշտակի:

Յարեւելոկողմն առաջի դրանց Յովսեփոյ
Արեմաթացւոյն, և կից Կենսատու աւերք գեւ-
րեզմանին Քրիստոսի, է մատուռն խոփուցոյ,
որոյ շրջապատն և առաստաղն են տախտակա-
մած, և 'ի ներքոյ սեղանոյն է վէմն հրեշտակին՝
որ նստէր 'ի վերայ, զոր յիշէ, Յով. Ի. 12. «Ըլ-
սեսանէ երկուս հրեշտակս 'ի սղլտափս, զի նըս-

տէին մի 'ի սնարից ո, որ է Վէմն այս: Իսկ միւս
վէմն՝ որ առի և մի յանտարից, է յարեւելոկողմն
որբոյ գերեզմանին 'ի ներքս, 'ի կեդրան երկուց
դրանց:

Ի մէջ սոյն մետասաներորդ կամարնս, շինեալ
է Հեթում արքայն մեր՝ սեղան մի անձածկոյթ
Պատարագամտոց 'ի վերայ հրեշտակի վիմն:
Ըսի զմանէ թէ՛՝ Տօւեալ են նախնիքն մեր ըլլա-
սեղանս զայս խփուցոյ ազգին, զորոյ փոխան ա-
ռեալ են մեզ յեղիպոսոս Եկեղեցի մի, վասն զի
չունէաք անդ Եկեղեցի ժողովրդեան մերում,
Տէ՛ս 'ի Հաննա պարտիկի, յերեւ 233:

Սրբոյ գերեզմանին Քրիստոսի յարտաքին
տրմն ունիմք երկու զոյգ մշտալաւ կանթեղս
'ի մէջ չորից կամարաց, առ հիւսիս և առ հաւ-
րաւ. իսկ զոյգ մի կանթեղ Յուսեաց է 'ի մէջ եր-
կուց կամարաց, որ են մերձ խփուցոյ մարտու-
նին՝ յաջմէ և յահեկէ նորին. և Լատինաց ոչ
գոյ կանթեղ ատոս:

Հանդեպ որբոյ գերեզմանի դրան մեծա-
գոյն կամարն, որոյ մի սիւնն է ազգիս մերոյ,
յորոյ վերայ է պատկեր Խաչեղաթեան, և միւս
կողմանն է մերձ առ Պարտեղն. երկուց կողմանց
որմոց ծածկոցքն, և հինգ մեծաքայն կանթեղքն
Լատինաց են. և հինգ կանթեղս և ս այլ, մինչ
'ի յանկիւնս եկեղեցւոյն Յուսեաց, և յաջմէ դը-
րան եկեղեցւոյն և ս գոյ փոքրիկ պահարան մի
Լատինաց:

Յաղագս սրբոյ և Կենսաբան- Գերերկմանին Քրիստոսի :

Կենսատու սուրբ Գերերկմանն Քրիստոսի է 'ի կեդրոն մեծի ատենի սրբոյ Յարութեան տաճարին 'ի ներքոյ մեծագոյն արձաճապատ գլուխ բեթին . Թէպէտ արտաքուստ առակցեալ մի եկեղեցի տեսնի, սակայն 'ի ներքուստ բաժաւ նեալ կոյ յերկուս մասուս, և յատուկ կրկին դրամբք և յետախաւ . առաջին մասն է առ աբեւելս , քառանկիւնի , որոյ դուռն հայի յարեւելելս , յաջմէ և յահեկէ դրանն է բազմոց , յորոյ վերայ եղեալ կան անխախտ երեք զոյգ միջակ աշտանակք , որոց մի զոյգն կ՛ձեայ աշտանակք են Յունաց , միջին մի զոյգն պղնձեայ մեր , և մի զոյգ և ս պղնձեայ աշտանակք Լատինաց , և 'ի ծագա բազմոցին երկուց կողմանց մի զոյգ մեծագոյն քարոյ աշտանակք են Յունաց , և 'ի յետուստ բազմոցին եղեալ մի զոյգ մեծագոյն աշտանակք մերձ որմոյ Գերերկմանին են Լատինացուց , և առինթեր նոցին առ արեւելս մեծագոյն զոյգ մի աշտանակք մեր են :

Ի վերայ նոցն արտաքին դրանն 'ի ճակատն եղեալ կոյ սուրբ Յարութեան պատկերն մեր , յորում է և պատկերն նր Լուսաւորչի 'ի նախ նեաց անոսի . որոյ առաջի մշտապառ կանթեղ մի , և 'ի վերայ սուրբ Պատկերին յորմն քանդակեալ կոյ Յարութեան պատկերն Յունաց , որոյ առակի մշտապառ կանթեղ մի , և 'ի վերայ քան զակաճոյ պատկերին Յունաց՝ առ կախեալ կոյ պատկերն Լատինաց , մշտապառ կանթեղ մի ա-

ռաջի նորա , և 'ի վերայ դրանն և ատենին հու վանի ունի ասոդանիչ լայնատարած մոմաշոր՝ ընկերութեամբք երկոց աղգոց , Հայոց , Յունաց և Լատինաց , որոյ առասանք ձեւալ և ամբալցեալ կան 'ի մեծ կամարն Յունաց , և 'ի մեր վերնատան կամարն և Լատնաց կամարն որ 'ի վերայ Պարտիզին . և 'ի յետ կոյս առաջի , երկուցիկ դրանն են կիկին դրո նր ընդ որովք ելաւ նեն 'ի տանին սրբոյ Գերերկմանին . Պարտիզի կողման դուռն յատուկ Լատինաց է , և բանալին առ նոսա է . իսկ մեր կողման դուռն ընկերութեամբ է մեր և Յունաց , որոյ մի բանալին առ մեզ կոյ , և միւսն առ Յոյնս :

Եւ 'ի ներքուստ սոյն երկբայիկ դրան 'ի ճակատն եղեալ կոյ մոմաշոր պատկերն Յունաց , յորոյ վերայ պատկերն Լատինաց է , իսկ Պարտիզի կողման կամարն դատարկ է , իսկ 'ի մեր կողմանն 'ի մէջ կամարին յորմն եղեալ կոյ մեր սուրբ Յարութեան պատկերն , և 'ի ներքոյ մեր պատկերին յանկեանն դնեմք յատուկ շաբաթական ախտակ մի , յորոյ վերայ դնի նշխարք , բաժակ , խորհրդատետար , և այլ հարկաւոր իբք 'ի ժամ սուրբ Պատարագին մերոյ , ապա 'ի բաց առնուեմք անոսի զինի պատարագին :

Հանցեալ մեր պատկերին 'ի վերայ վիմի հըրեշտակին սենիմք չորս մշտապառ կանթեղս , և կանթեղ մի և ս յոխուոց 'ի շարս մեր կանթեղաց , և հինգ կանթեղ մշտապառ՝ միջինն է Լատինաց , և Պարտիզի կողման հինգ կանթեղ մըշտապառ է Յունաց , և սնարկոյ վէմն հրեշտակին

է 'ի կեղտն, որոյ բարձրութիւնն է վեց թիւա-
 չափ և լայնութիւնն երկու, յատակն և որմն
 կերտեալ կան կճեայ պատուական բարամբք, և
 նբբազոյն սեամբք յորինեալ գեղեցիկ, և յան
 կեան մեր կազման որ է հարաւ՝ է բոբբոբ լու-
 սամուտ մի, որով տայ արտաքս լուսահան Աբը
 դապետն մեր զլուսաւորեալ մամն, և յանկեան
 Պարտիղե կազման լուսամուտն, որ առ հիւսիս
 տայ արտաքս Յունաց լուսահան Աբրգայեանն
 զլուսաւորեալ մամն, որոյ երկայնութիւնն յա-
 րեկից յարեմուտա 12 թիւաչափ, և լայնու-
 թիւնն 'ի հիւսիսայ առ հարաւ 9 թիւաչափ :

Իսկ երկրորդ մասն և ներքին դուռն սբբոյ
 Գերեզմանին է սակաւ ինչ խնարհագոյն քան
 զարտաքինն, և ճակատ դրանն՝ յաջմէ և յահե-
 կէ պատուական կճեայ քանդակածոյ և փոխու-
 զեայ քարամբք յորինեալ ճաղկատեսակ՝ ճազա-
 ձև, մարդակերպ և հրեշտակերպ, սուրբ Գե-
 րեզմանն 'ի ներքս յարեկից կուսէ առ հիւսիս
 կայ, որոյ երկայնութիւնն յարեկից յարեմու-
 տքս է տանն թիւաչափ, և լայնութիւնն հինգ .
 բարձրութիւնն երեք, տաստեալ մաքուր սպիւ-
 ստիակալայ մարմարինեայ քարամբք, նոյնգու-
 նակ և չորեքին սրմքն և յատակ սբբոյ մատրա-
 նին, ի վերայ սբբոյ Գերեզմանին 'ի հիւսիսային
 յորմն 'ի յանկեան դրանն դնի մեր սուրբ Պատ-
 կերն, որոյ առաջի վեց աշտանակ և չորս ծա-
 զիկք 'ի զարդ, և 'ի միջն է պատկերն Յունաց
 համակ կճեայ և քանդակածոյ, որոյ առաջի վեց
 աշտանակք և չորս ճաղիկք 'ի զարդ, և յաջմէ

նորին եղեալ կայ պատկերն Լատինաց՝ վանդա-
 կայատ, և վեց աշտանակ և չորս ճաղիկ : Առ
 հանդէպ դրանն՝ յորմն արեմտեան դոյ պատու-
 հան մի ընկերութեամբ . ուր դնին մամ, մաք-
 րիչ, բերիչ, և աւել, և այլն :

Ստալառ կանթեղք 'ի վերայ կենսատու
 Գերեզմանին է 43 . որոյ 13 մեր, 13 Յունաց,
 13 Լատինաց, և 4 խիւսուոյ . 'ի ժամ սուրբ Պա-
 տարազին կազմի սեղան չարժական 'ի վերայ
 սբբոյ Գերեզմանին, և ճածկեալ պատառակաւ
 լուս, արկանի կորբուրայ, և դնի օժեալ Վէմ-
 խաչ, Աւետարան, և յիշատակարանք, և եր-
 կու այլ աշտանակք, և զբակալաւ պատարաւ
 գամատոյց ըստ միշտ սովորութեան, և զօրդ
 առաջի սբբոյ Գերեզմանին, և զինի սբբոյ Պա-
 տարազին 'ի բոց բառնին ամենայն եղեալք .
 սոյն օրինակ առնն Յոյք, և Լատինք :

Իսկ արտաքս բարձրութեան սբբոյ Գերեզ-
 մանի մատրանս 'ի յատակէ մինչև ցգօտին 18
 թիւ, և մինչև ցբաւիդն 20 . և 'ի վերայ բաւի-
 զոյն գոն հաստատեալ պատուանդան 36 աշտու-
 նակաց, զորոց կախին 36 կանթեղք, որոց 12
 աշտանակք և 12 կանթեղք մեր են, նոյն թը-
 ւով աշտանակք և կանթեղք Յունաց և Լատի-
 նաց : Եւ գմբէթն սբբոյ Գերեզմանին, հաս-
 տատեալ կայ 'ի վերայ երկոտասան սեանց՝ և
 կամարոց, զոյք զոյք խորսխեալ . բարձրու-
 թիւնն 10 թիւաչափ մինչև ցգօտին, և չորս չորս
 թիւ տարակաղք յիբերաց, և գմբէթն կապա-
 րեայ տախտակամած :

Ի մէջ 12 կամարացս կախին երեք երեք կանթեղք, որ առնէ 36 . որոց 12 Մեր են, 12 Յունաց, և 12 Լատինաց : Լը կ' վերայ գասույն են 36 աշտանակք՝ զորոց կախին 36 կանթեղք . որոց 12 աշտանակք՝ և 12 կանթեղք մեր են, և նոյն թուով Յունաց և Լատինաց . և երեք մեծագոյն կանթեղք ՚ի մէջ գմբեթին, որոց մին մեր է, միւսն Յունաց, և միւսն Լատինաց :

Յամի Տեառն 1829, մինչ ռորմաթեթեամբն Աստուծոյ նորոգեցան հնազոյն հրովարտակբ Պատարագի սրբոյ Գերեզմանին Քրիստոսի, ՚ի յերկրորդումն աւուր Սեպտեմբեր ամսոյ եղև սկիզբն պատարագելոյ ՚ի վերայ շորհասու Գերեզմանին, բայց այսու պայմանաւ . նախ՝ Յոյնք, զինի մէք, և ապա Լատինք պատարագեն, բայց ՚ի յատկացեալ հանդիսի աւուր՝ զինի ամենեցուն հանդիսատէրն ունի պատարագել մեծաւ հանդիսիւ, սրպէս ասացեալ եմք ՚ի սեղւոջ իւրում :

Լորդ՝ վերին մեծ կապարապատ գմբեթն սրբոց Յարութեան, որ այժմ ՚ի ձեռս Յունաց է, է կառուցեալ ՚ի վերայ քսան կամարաց . յորոց կախին շարանք կանթեղաց աւելլ քան զերեք հարիւր . և ՚ի չորս կողմնաւ գմբեթիս են պատկերք սրբոց Աւետարանաց, առաջի նոցա կախին ջահաձև կանթեղք . և դուռն կամարացս է ընդ արևելս ՚ի վերայ ասնեաց, ընդ որ ելանն և մտանն Յոյք :

Յաւագս Էփրէյոյն Յունաց :

Եկեղեցիս է հանդէպ սուրբ Գերեզմանին Քրիստոսի . ՚ի մէջ նորին ՚ի կեդրոնն գոյ կձեաց բոլորակ քար մի և փոս, որ ըստ նոցա նշանակէ ընել կեդրոն աշխարհի : Յայժէ և յահեկէ գասուց են կրկին աթոք, ընդ որս ելանն չորս չորս աստիճանաւ . խաչկալ խորանին գեղեցկանկար և սսկեգոծ, և ունի զերիս դրուս . պատկերօք և կձեաց աշտանակօք, և ջահիք, և լայտերօք զարդարեալ է ըստ ամենայնի . սս կառուցեալ է ՚ի վերայ ութն կամարաց, և ունի հինգ լուսամուտս ՚ի գմբեթն : Որոյ երկայնու թիւնն է 120 ոտնաչափ, և լայնութիւնն 45 :

Լաւոգ դուռն է հանդէպ Գերեզմանին . երկբորդն՝ մերձ աստիճանաց Գորդոթային . և երբորդն՝ մերձ Բանտին, և յատուկ դուռն մի ևս, որով ելանէ ՚ի Գորդոթայ, և անտի ՚ի սենեակսն և ՚ի սանիսն :

Լսան սրբոյ Պարտիէն :

Ի սրբոյ Գերեզմանէն գնալով զէպ ՚ի հիւսիս 40 ոտնաչափ, ուր է բոլորակ մարմարոնեաց քար մի՝ այն է սուրբ Պարտէլն . ուր Քրիստոս երևեցաւ Մարիամու Մագդաղենացւոյն . յես Յարութեան նման պարտիզանի . Յովն . Ի . 14 . 18 : Յորոյ վերայ ունիմք մշտապաւ կան

Թեղ մի , առ կանթեղին Լատինաց , յաջմէ նուրին սեղան պատարագամատոյց նոցա՝ յանուռ Մարիամու Մագդաղենացւոյն : Ի ձախմէ սեւնեակ մի , յորոյ վերայ երգեհոն և նուագարանն սենին : Անբձ նորին՝ առաջի դրան եկեղեցւոյն , գոյ բոլորակ մարմարիննեայ քար մի ևս՝ որոյ չըջագասն է ճաճանչ , անդ կայր Մարիամ Մագդաղենացին , անտի ետես զՔրիստոս . և յաջմէ դրանն է պահարան Յռանկոց :

Յաղագս Էփեղեյոյն Լատինացոյ :

Անտի չորս աստիճանաւ ելեալ մտանէ յեկեղեցին Լատինացոց , որ առ հիւսիս , որոյ երկայնութիւնն է 33 սոնաչափ , և լայնութիւնն 26 : Աւելի զերիս խորանս , սեղանն որ կայ Ի յետ կոյս դրան , և չարչարանաց . որոյ Ի ներքս գոյ մասն մի Ի քարեայ սիւնէն՝ յորում կապեցին զՔրիստոս Ի տանն կայտափայ , որ ունի բոլոր լուսամուտ մի , և դաւաղան մի Ի նմա եղեալ , և կալեալ զգաւաղանն հպեցուցանեն Ի սիւնն , և հանեալ համբուրեն՝ ըստ նոցին սովորութեանն : Եւ միջի խորանն է յանուռ սուրբ Աստուածածնի , և յաջակողմեանն յանուռ սրբոյ Խաչին . և մերձ խորանիս գոյ դուռն մի՝ ընդ որ մուտալ լինի Ի վանս նոցա :

Յաղագս չորրորդ Բանին Քրիստոսի :

Ելեալ յեկեղեցւոյն Լատինաց՝ գնալով Ի ձախմէ յարեւելս 108 սոնաչափ՝ է չորրորդ Բանաւրն Քրիստոսի : Բանալի առաջին Բանսն է Ի տան Աննա քահանայապետին , որ է սուրբ Հրէշաակապետի վանքն մեր : Լրկորորդ Բանսն է Ի տան կայտափայ քահանայապետին , որ է սուրբ Փրկչի վանքն մեր : Լրկորորդ Բանսն է Ի պալատն Պրիզատոսի : Աստ Ի չորրորդ Բանսն մնալով Փրկչին մերոյ ժամս երիս մինչև պատրաստեցին գործիս չարչարանաց և փոյսն մահու . և ունի զերիս սեղանս . Ի միջի ներքոյ սեղանոյն է պատուհան մի , ուր ասի բանտարկեալ եղև Քրիստոս . և եկեղեցւոյ երկայնութիւնն է 17 սոնաչափ , և լայնութիւնն 13 . զոր 1858 յս . մին նորոգեցին Յոյք :

Ի ձախմէ դրան Բանախի , է սեղան մի . Ի ներքոյ նորին գոյ կրկնածակ քար մի , զորմէ առ սեն լինել տեղի շղթայից . բայց ըստ Լատինաց է տեղի ծնդացն Փրկչին մերոյ՝ յոր անկաւ . և այս ամենայն այժմ է Ի ձեռս Յուսաց . Թէպէտ պատմաբանք ասեն՝ Թէ էր երբեմն , զի չորրորդ Բանաս այս էր Ի ձեռս Հապեչեցի :

Յարափս Ղուկիանոսի հարիւրապետի խորանին :

Պնակով 'ի չորրորդ Բանտէս իբր 63 ուռ նաչափ է խորան մի յանուն սրբոյն Ղուկիանոս սի , որ հաւատաց 'ի խաչելու թիւնն Քրիստոս սի՝ տեսանելով զեղևալան , այսինքն զհաւարու մըն արեգական , զշարժումն երկրի , զպատառումն վարագուրի տաճարին՝ և վիմացն , և լույսարու թիւն մեռելոցն . « Լու տեսեալ հարիւրապետին որ ինչ եղևնոյ . Ս՝արթ . ԻԵ . 54 : Ս՝արթ . ԺԵ . 59 : Ղ՝ուկ . ԻԳ . 47 : « Լու այլ ոմն զինուոր խոցեաց տիգաւն զհողն Յիսուսի ո . ըստ Յ՝ուկ . ԺԹ . 54 . 57 : « Լու մի ոմն 'ի զինուորացն տեղաւ խոցեաց զհողս նորա , ել վաղվադակի աբիւն և ջուր ո . ցայտեալ շիթ մի յարենէ փըրկչին յաչս նորա , իսկ և իսկ ընկալու զըստ աչաց մարմնայն , քանզի միականի էր , ընդ նմին լուսաւորեցաւ և ակն հոգւոյն . ուստի հաւատաց , և զընացեալ ապաշաւեաց աստ , և վկայեալ մարտիրոսացաւ . Յ՝այտաւոր , Մ՝արթի 15 : Լու ոչ գամք 'ի թափօրի և ոչ 'ի Պարտէզն :

Ի այց զանազան կործիր է 'ի վերայ երկուցունց , թէ ոչն իցէ աստ ճգնեալ , հարիւրապետան , թէ զինուորն՝ որ խոցեաց զհողն Յիսուսի : Լու սա էր ազգին Հապէշից , բայց այժմ Յոյնք ունին զսա :

Յարափս հանրերթի բախանման խորանի մերոյ և վէճն ինն :

Աստի գնալով 23 ոտնաչափ է խորան հանգերձի բաժանման , սակայն 'ի մէջ Ղուկիանոս սի և հանգերձի բաժանման խորանացն գոյ դուռն մի կամարակապ , ընդ որ ելանէ չորս աստիճանաւ : Լը սա դուռն սրբոյ Յարու թեան տաճարին , այլ այժմ սենեակ է Յունաց : Ի մէջ սոյն դրանն և մերոյ խորանին գոյ բոլորակ խատուտիկ սիւն մի , 'ի սիւնէս մինչև հասանել 'ի մէջ Լուսաւորչի Եկեղեցոյ դրան՝ և Փուշ պատկի խորանի մերձ եզեալ խատուտիկ բոլորակ սիւնն՝ հանգերձ պողոտայիւ և առաստաղիւ մինչև 'ի յորմն եկեղեցւոյն Յունաց՝ մեր վիճակն է : Յաւանայն Ուրբաթի աւուր , կամ երբ և կամ մըք լուանամք և աւել ամեմք , մինչ 'ի բոլոր Եկեղեցին սուրբ Լուսաւորչին՝ և մինչև 'ի Գիւտ խաչի աստիճանաց սկիզբն : Ի վերայ պողոտայիս գոյ եօթն կանթեղ մեր միայն . քանզի տեղիս բնական վիճակ մեր է :

Լու յիտ խաչելու թեանն Քրիստոսի , առեալ զինուորաց զհանգերձան , աստանոր արարին չորս մասունս , քանզի չորք էին զինուորքն . իսկ պատմուճանն նորա էր առանց կարանի փորանի ալ ամենևին՝ այսինքն հիւսեալ , արկին վիճակ 'ի վերայ , ում և երբ . զի մի պատառեցնն . Ս՝արթ . ԻԵ . 55 , 56 : Ս՝արթ . ԺԵ . 21 : Ղ՝ուկ . ԻԳ . 54 : Յ՝ուկ . ԺԹ . 25 , 24 :

Լուսջի խորանին յատուկ կանթեղ զմի է մըշտախոս , և չարան մի բաղկացեալ 'ի հինգ կան

Թեղէ ունիմք : Ի վերայ սրբոյ Լուսաւորչի եւ կեղեցւոյ դրանն , նա ե յաջմէ ե յահեկէ գոն երեք պատկեր մեր , որոց առաջի մի մի կանթեղ :

Յարգութեամբ Լուսաւորչի Եկեղեցւոյն ժողով ,
Ե Գլխաւոր խաչին :

Իրեանն աստիճանաւ իջանէ 'ի սուրբ Լուսաւորչի եկեղեցին , լայնութիւնն աստիճանաց յորմոյ յորմ է տասն օտնաչափ : Չորք կանթեղք գոն 'ի վերայ աստիճանացս , յաջմէ ե յահեկէ երկոցունց կանթեղաց 'ի յորմն գոն չորեքին պատկերք : Իսկ միւս երկոցունց կանթեղաց ոչ գոյ պատկեր : Կեղեցի կառուցեալ կայ 'ի վերայ չորից սեանց կաթողիկէիւ , ե վեցեքին պայծառ ըւսամտօք . որոյ Եւագ խորանն էր յանուն սրբոյ Կենսատու խաչին , ե աջակողմեան խորանն՝ յանուն Դեմասայ աջակողմեան աւաղակին , սակայն աւանդութեամբ ասի՝ Թէ 'ի գաւն սուրբ Լուսաւորչին մերոյ աստ , յետ այնորիկ նուիրեցաւ յանուն նորա սուրբ Լուսաւորչի՝ Եւագ խորանն սրբոյ խաչին . ե զմասն սրբոյ Կարապետին եղեալ 'ի միւս աջակողմեան խորանն՝ որ էր Դեմասայ , կոչեցաւ յանուն սրբոյ Կարապետին :

Իւ 'ի ձախակողմն է պատուհան՝ որ հայի 'ի վերայ Գիւտ խաչի սեղւոյն , 'ի մէջ պատուհանիս ունիմք զերիս կանթեղա մշտալստ 'ի պա-

տիւ սրբոյ խաչին . ե է սեղի աթոռոյ Հեղինէի Թագուհւոյն , յորում նստեալ բաշխեր ըզգանձս առ ամենեանսն , ե սայր պեղել զհողն՝ առ 'ի գտանել զՓայտն կենաց . զոր 'ի գտանելն՝ մեռաւ պատանի մի 'ի խուռն բազմութենէ անտի , յորոյ վերայ եղեալ զխաչն մի առ մի , ե 'ի դնել Կենաց Փայտին 'ի վերայ գիտն՝ յարեաւ նոյն ժամայն . զոր տեսեալ ամենեցուն՝ փառս մատուցանէին Որդւոյն Աստուծոյ ե երկիրպագանէին սրբոյ խաչին . Յայմատոր , Ե Էարփոս :

Յաջմէ ե յահեկէ աստիճանացն են կրկին սենեակք , ե 'ի ներքոյ նոցա պահարան ե մաղաղայ : Յատուկ մշտալստ ե հասարակ կանթեղք ե շարանք աւելի են քան զիննսուն , ե ջահ մի . ե Թէ կամիմք այլ ևս պատկեր ե կանթեղա կախեմք , զի 'ի բնէ մեր է :

Ի ձախմէ եկեղեցւոյս մետասան աստիճանաւ իջանէ 'ի Գիւտ խաչն , որ է վեմափոր այր մի , յաջմէ մեր է սեղի նբ խաչին , զոր եգիտ Հեղինէ Թագուհին . ե 'ի ձախմէ է խորան Լատինաց , զոր նորոգեցին Լատինք 1857 . յորում ունէին փայտեայ մեծ խաչ մի , ե 'ի սեղի նորին այժմ՝ կանգնեցին արձան Գլխոյն Հեղինեայ : Ըր միշտ անխափան ընթեռնումք զաւետարան Թափօրին , ե յաւուր Գիւտ խաչին , զկենաց Փայտն դնեմք անդ՝ 'ի վերայ քարեայ խաչին . ե անտի բառնայ Հանդիսապետն , ե երանմք 'ի Թափօր :

Յաւուր Գիւտ խաչին , ե 'ի Դատաւորի կիւրակէն 'ի շարաթ երեկոցս ե յառաւօտու ըստ պատշաճի աւուր ժամերգութեան պաշտօնն

աստ 'ի սուրբ Լուսաւորինն կատարի, և սուրբ Պատարագ մատչի. զինի այնոցիկ՝ ելանէմք 'ի Թափօր մեծաւ հանդիսիւ շուրջ զվնասաւսու սուրբ գերեզմանաւն Քրիստոսի :

Յաւագո՛ւ Փառաւորաբարձի :

Ըլանելով 'ի Գլուսխաչէն 'ի վեր՝ դառնաւ լով 'ի ձախմէ չորս ոսնաչափ՝ է խորան ֆուշ պսակին, կամ սիւն ձաղանայն, զի 'ի տանն Պիւղատոսի, 'ի վերայ նորա նստուցեալ զՏէրն մեր, զգեցուցին նմա քղամիդ կարմիր, և փշեզէն պսակ եղեալ 'ի գլուխ նորա, և զեզէգն յաջո՛ւ ձեռին, ծուներ իջեալ առտի, կատակէին զնա՝ և ասէին. *սըջ էր Թաղաւոր Հրէից. և Թբեալ 'ի նա առնուին զի զէգն և ձեծէին զգլուխ նորա.* Սափ. ԻԵ. 27. 30 : Սափ. ԺԵ. 10. 20 : Յա՛ւ. ԺԹ. 2, 3 : Սա էր յառաջ Հապէշ ողբին. այժմ՝ ԅջնք ունին զսա :

Յաւագո՛ւ սրբոյ Գաղթիւնի :

Ը ֆուշ պսակի խորանէն 40 ոսնաչափ գլուխով առ արևմուտս մերձ Պատանատեղւոյն, 'ի ձախմէ 18 աստիճանաւ ելանէ 'ի նր Գողթօթայ, որոյ երկրայնութիւնն է 30 ոսնաչափ, և լայնութիւնն 18. ուղղակի յաջմէ է տեղի խաչելու :

Թեան, որ է բոլորակ արծաթապատ, յորոյ վերայ է սեղան Պատարագամատոյց՝ 'ի վերայ քառից կիճայ պատուական սեանց. յաջմէ և յահեկէ սուրբ Տեղւոյն են պատուեալ վէմք, և կրկին պատկերք սուրբ Առուածածնի, և ԅօլհ հանուր Աւետարանչին, և ահեղանկար սուրբ Պատկեր խաչելու Թեանն 'ի միջի, և ունի կրկին կարգօք մշտապատ կանթեղս քսան և վեց, և աչտանկա. և 'ի կողմն արևելից և հիւսիսոյ յանկեանն է սեղան մի. և մերձ նորին դուռն մի՝ ընդ որ իջանէ յեկեղեցին ԅունաց. և մեծ դուռն մի և ս 'ի մէջ երկրորդ կամարին, որ ելանէ 'ի սենեակսն, և այն :

Գոն կրկին քառակուսի հաստակաւոյ սիւնք, որք բաժաննն զտեղի խաչելու Թեան և Տարածմանն. հանդէպ առտիս սեանն է խորան Լատի նաց՝ և 'ի ձախմէ նորին Աւագ խորանն. որոյ առտի քառակուսի յորինալ գունադոյն քաւրամք է տեղի Տարածման, յորոյ վերայ ինն կանթեղ մշտապատ, և կից որմոյն ծագ է 'ի ծագ բազմոց, և լուսամուտ մի՝ որ հայի 'ի Սգաւոր սուրբ Առուածածնի եկեղեցին. տանն և ինն աստիճանաւ իջանէ 'ի յետ կոյս մեծի դրան սրբոյ ԅարութեանն. ուր զայ բաժանեալ սիւնն մերոյս վերնատանն. և առ արևերս է դուռն Ազամայ գերեզմանին : Լու այժմ՝ այն սրբազան Տեղւոյս ԅջնք միայն իշխեն՝ և պատարագն. և չէ՛ մեզ առ այժմ՝ հրաման պատարագելոյ, այլ միայն երթամք յԵփեսոս և յերկրպագութիւն, և 'ի Թափօրի ընթեռնումք զաւետարանն :

Եղապոս գիրքինմին Արամայ :

Ի ներքոյ սրբոյ Գողգոթային՝ մերձ սուրբ Պատանատեղւոյն , առ արևելք գոյ դուռն մի , ուր է սեղան Պատարագամատոյց , և ՚ի յետուստ սեղանոյն պատուհան մի . ափ աւանդու թեամբ՝ թէ անդ է Շիրիմ և ոսկերք նախահօրն Աբա- մայ , որք բերեալ եղին ՚ի Սեմայ . յորոյ վերայ խաչեցաւ Տէրն մեր և ազատեաց զնա ՚ի գե- րու թենէ սատանայի : Եւ ՚ի ձախմէ է գերեզ ման մի , զորմէ ասեն՝ գերեզման Մեքքիսեղեկի քահանային . և ՚ի ներքոյ Տարածման տեղւոյն է սենեակ և մաւան Յունաց . և ՚ի միջի նորս յաջմէ և յահեկէ են երկու մեծամեծ եռանկիւնի տապանաքար , որք են գերեզմանք թա- գաւորացն Լատինացւոց . յորոյ վերայ այսպէս գրեալ կայ ՚ի լեզու Լատինացւոց :

Ա . Ընդ խաչելայ խոյ անշուք յօրինարարուն ՚ի Պո- յինն քաղաք : Ըսեն զամանէ թէ՝ յօթնօթաւտստ առաջին թագաւորն Երուսաղէմի , մինչև ցօր մահուան իւրոյ ոչ եղ զթագ ՚ի գլուխ իւր՝ աւ սերով , չէ ինձ պարտ յայսմ աշխարհի դնել զպսակ ոսկեղէն , այլ վասն Քրիստոսի պարտ է տանել ինձ զպսակ փշեղէն :

Բ . Ո՛ր յառոյ ՚ի տու խամանի Պալոսիտո իտ- ղեալ պահի յայսմ դռանի :

Հանդէս Պատանատեղւոյն առ հիւսիս , կից սրմոյ եկեղեցւոյն Յունաց՝ ՚ի հանդիպոյ Գող- ցոթայի աստիճանաց սկեալ մերձ առ Յունաց տեսչի սենեկին , զոյ բարձր բաղմոց , և առաջի

նորս միով աստիճանաւ բարձրութեամբ ևս բաղմոց , յորոց ներքոյ են և այլ հինգ գերեզ մանք թագաւորացն Լատինացւոց , և այլն :

ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

Ի ՎԵՐԱՅ ՍՈՒՐԲ ԳՈՂԳՈԹԱՅԻՆ

Եղապոս սրբոյ Գողգոթային :

Ի գիրս Դաւանց՝ յերե 419 և 420 : Եւ ՚ի Հաննա պատմութիւն , յերե 81 և 203 : Եւ ՚ի Հայոց պատմութիւն , Ա . հարր , յերե 630 : Սեղեցատրոս առ , պարզեցի նորապսակ պար- թեխ մերոյ՝ (այսինքն Գրիգորի լուսաորչին) յիշատակ յաւիտեական ազգաց յազգս , ՚ի յու- ռուսաղէմ քաղաք՝ ինչվար Հայոց աղօթակա- նայն՝ զվկայապոս սրբոյն Յակոբայ եղբօրն Յով- հաննու անաբան Աւետարանչին , և այլն . . . Ընդ պատրաստեցի և տեղի Պատարագի սրբոյն Գրիգորի ՚ի Յարութեան մեծի եկեղեցւոյն՝ զԳողգոթայ խաչելութեան տեղին . և զմարից ընդդէյի գերեզմանին Քրիստոսի , և զմիջի կան- թեղն ժշտալաւ , որք կան երեք կանթեղք ՚ի վերայ գերեզմանին Քրիստոսի . յիշատակ Լա- տինացւոց , Հայոց , և Հեթանոսացւոց . զորոյ օրինակն ասե եղսք ՚ի Չամբօս արբունի . Ի գիրս Դաւանց :

Ի գիրս Հարցմանց գրէ և Տաթևայի սուրբ Հայրապետն , թէ սկստանդ իմնոս և Սեղեցատրոս բաժանեալ զնք Տեղիս Տնօրինականե տուռն Հայոց

զոր Յակոբն պատրիարքարան : և զԳողգոթայն ,
 և զնուրբ Կարապետն , և զնարան , (այն է հը-
 րեշտակի Վէմն , որ կայ այժմ 'ի ձեռս Սխիւոց .)
 և արկեալ զիճակս 'ի վերայ Յարութե՛ (Տաճարին)
 անկաւ Հայոց , և տրամեցան ոմանք յազգէ նոցա :
 Այս հեղն յամենայնի սուրբն Գրիգոր ետ նոցա ,
 զի նորս շինեացին ընդարձակ , զի դեռ չէր շէ-
 նեալ , և սահմանեալ զտեղին կախեաց կան-
 թեզս յանուն Ազգացս . և նա ինդրեաց յԱս-
 տուծոյ զիջումն լուսոյն 'ի նշան Յարութեանն
 Քրիստոսին : Յիշէ և Կիրակոս պատմիչ , թէ կա-
 խեաց զկանթեզս , և այլն :

Յարաֆս որդի Գողգոթային՝ շր սորին Վրացիս
 'ի յեւոյ Տերոյ :

Յամի Տեառն 1434 կամ 1440 . և Հայոց՝
 924 կամ 928 : Եւ Հաննա պատմութիւն ,
 յերէ 187 . 225 . և 227 : Յաղագս առմանն Գող-
 գոթայի 'ի ձեռաց Հայոց , գրէ որ և նա ինքն
 հանեալ է 'ի յիշատակարանէ բազմաշխատ Ե-
 փիպացի Մարտիրոս Գարեհիւրբի Աթոռոցս Ե-
 րուսաղէմի , նա և յարձանագրութեանց՝ որ 'ի
 Վերնատունն մեր , ստէ ընդօրինակիցի :

Եփիպտացի ոմն վաճառական Ղայիպի անուռն ,
 գնաց 'ի Վրաց տունն յաղագս վաճառականուռն .
 և երսա բարեկամ Սուլթանին Եփիպտոսի Մէլէք
 Աշրաֆայ , որ տիրէր նք Երուսաղէմի . և մինչ
 վերայիչեալ վաճառականն գնաց 'ի Վրաց տունն ,

Վրաց խանն Իււովանէ անուռն , իմացեալ զառա-
 թակայութիւն վաճառականին առ Սուլթանն
 Եփիպտոսի , բազում շողջորթութեամբ և կա-
 շառօք արեքսեաց , զի միջնորդ և բարեխօս լի-
 ցի առ Սուլթանն , ստնուլ զսուրբ Գողգոթայն
 'ի Հայոց՝ և տալ Վրացոց . և խոստացաւ ամ-
 յամէ 'ի Վրաց ասնէն յղէքսան ծառայս յազ-
 գէ իւրմէ՝ Սուլթանին ընծայ վասն այսր իրի . և
 հաւանեցեաց զՂայիպի վաճառականն 'ի ձեռն
 բազում կաշառաց կատարել զննդիրս իւր . և
 յուրվ ընծայիւք և Վրացի ծառայիւք դարձաւ
 Ղայիպին յԵփիպտոս , և ծանոց Սուլթանին զս-
 զներս Վրաց խանին , թէ այսքան ընծայ և Վր-
 ացի ծառայս յղեաց . և ամ յամէ յղելոց է-
 քեզ . և այսպէս իտարաւանեալ էառ զսուրբ
 Գողգոթայն 'ի ձեռաց Հայոց՝ և ետ Վրաց :

Իսկ Մարտիրոս պատրիարք Երուսաղէմի էջ
 յԵփիպտոս առ Մէլէք Աշրաֆ սուլթանն , և
 էառ կրկին զԳողգոթայն . բայց նայն Ղայիպին
 դարձեալ շրբեաց զմիտս Սուլթանին և ետ Վր-
 ացուց . և Մարտիրոս պատրիարք դարձեալ էջ
 յԵփիպտոս , և էառ զԳողգոթայն մինչև ցհինգ
 անգամ : Այս Սուլթանն ասէ Հայրապետին
 մերոյ , թէ Վրաց խանն ինձ բտան ծառայ Վր-
 ացի յղէ՝ թող զընծայն , ուստի չէ հնար տալ
 քեզ զԳողգոթայն , այլ երթ թ ընտրեալ քեզ
 տեղի մի 'ի մէջ Յարութե՛ , և ես վաճառեմ քեզ
 իբր Գրիգոր սեպհական , և ոչ որ յայլոց ազգաց կա-
 ընցէ ներհակել քեզ . և Մարտիրոս վարդապետն
 եկեալ ընտրեաց զայժմեան Վերնատունն մեր , որ

ասի՝ թէ է տեղի թագաւորաց , և դրամով գը-
նեաց , և արար եկեղեցի . և անուանեաց Երկ-
րորդ Գողգոթայ , և առ նովաւ փորրիկ մատուռն .
Երաշխաւոր սուրբ Ատուռածածին . և յետ սուղ
ժամանակի , այսինքն քանն հինգ ամաց բնաջնջ
եղէն Վրացիք յերուսաղէմէ . և Յոյնք յափշտա-
կեցին զսուրբ Գողգոթայն , և զամենայն վանորայս
նոցա . և ապա լատինք բռնու թեամբ առին 'ի
ձեռաց Յունաց զկէս Գողգոթային՝ և զՏարած-
ման տեղին . Հանն վերբարդ , յեր . 187. 210 և 215 :

Եւ 'ի սոյն պատմէ հանեալ գրի « Առին 'ի
ձեռաց Հայոց 'ի սօին ժամանակի ազգն Վրաց
զտեղին կոչեցեալն Գողգոթայ յերուսաղէմ . և
թէպէտ Եգիպտացի Մարտիրոս վարդապետ , որ
յայնժամ վարէր զիշխանութիւն 'ի միասին ընդ
Եսայեայ պատրիարքին Երուսաղէմի , բազում
ջանիւք դարձայ զայն , բայց կրկին ևս առին
նոքա . և ապա ինքն Մարտիրոս վարդապետն գը-
նեաց դրամովք զկենտառուն մի 'ի սուրբ Յա-
րութեան , և արար եկեղեցի , զոր և կոչեաց՝
Երկրորդ Գողգոթայ... Վերբ՝ որք յափշտակեցին
զայն տեղի ոչ կարացին վայելել . զի 'ի մեկնել
նոցա յերուսաղէմէ , առին Յոյնք զտեղին . և
ապա զկէս Գողգոթային՝ զՏարածման տեղին ,
Լատինք յափշտակեցին 'ի ձեռաց Յունաց որ
'ի պարտութիւն Հայոց , Գ . հար . յերիս 473 :

ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

Ի ՎԵՐԱՅ ՍՐԲՈՅ ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ
ՏԱՃԱՐԻՆ

Յալաֆս Դրան Բայնան :

ՄԱՒ՝ երկրորդ թարգմանն Մեր գայ 'ի
զուռն սուրբ Յարութեան , և ազգ առնէ Տե-
ղեցն կառավարչին մերոյ այսինքն Ուէիլն : Լագ
հնչեցուցանեմք նախ զմեր զանգակնն , զկնի՝ Լա-
տինաց , յետոյ՝ Յունաց , հուսկ յետոյ զսլաւոց :
Իւ այս հասարակ է , երբ և պատահիցի , թէ
ընդ առաւօսս , թէ 'ի տունջեան , և թէ ընդ
երեկս . և յորում ժամու հանդիպիցի , եթէ Մեր ,
եթէ Յունաց , և եթէ Լատինաց , այսպէս է բոտ
միշտ սովորութեանն . բայց 'ի հանդիսաւոր ա-
ւուրս , յորս ունիմք գնալ 'ի կառարեւ զհան-
դէսս , թէ թափօրիցէ և թէ նր Պատարագ . Սյա-
պէս է սովորութիւն Մեր , Յունաց և Լատինաց .
յետ ազգ առնելոյ կառավարչին՝ յաղագս դրան
բացմանն , զկնի եկեղեցի կոչնակիլն մերոյ՝ առ-
նու Լուսարարն մեր զտուփ ընչադեղոյն , և եր-
թայ նախ առ Լատինաց լուսարարն , և բացեալ
զտուփն՝ տայ նմա զգեղունչ , որով յայտ առնէ
նմա զբացումն դրանն , և ապա գնայ առ լու-
սարարն Յունաց՝ և տայ նմա նոյնպէս . ըստ սյ-
սըմ՝ օրինակի առնեն և մեզ Յոյնք և Լատինք
ըստ միշտ սովորութեանն :

Լիցա լուսարարն կամ սպասաւոր կառավարչին մերոյ տայ զանդուին արտաքս . փակե ըգ փոքր բոլորչի լուսամուտան դրանն, և բանայ ըգ փակս և զնիգս ՚ի ներքուտ . զբազմոցն և ըգ տախտակն որ կայ ՚ի յետոյս դրանն ՚ի բաց առնու անտի . և սխանի մարբէլ զտեղին բարապանաց , և սփռել զգորգս , դնել զարածս , և զայլ իրս կարեորս , և վառարանաւ հուր դնել անդ ՚ի պատրաստի . զի ՚ի բանիլ դրանն՝ փութ թանակի եփեցնեն սուրճս . նոյնպէս պարտ է առնել և զկնի փակման դրանն , առնուլ զսանդուին ՚ի ներքս , փակել զնիգս երկաթի ՚ի ներքուտ , բանալ զբորբակ լուսամուտան , զնել անդ զբազմոցն , և աւել ածել և մարբէլ :

Վիտելէ է , զի եթէ երկրքին ազգք բանայցնեն զգուռն , բնկերութեամբ սփռեն զտեղին հաւասար , ապա եթէ երեքին ազգք ՚ի միասին ունին բանալ , զգորգն Մեր ՚ի մէջ Լատինաց և Յունաց կարպատից պարտիմք սփռել , և զծախան դրանն ՚ի միասին հաւասար տոննմք :

Յարգութիւն և Տեսանքստաւորի
Լատինաց :

Ի 13 Դեկտեմբերի ամսոյն , յաւուր ասնի ճննդեան Լատինաց , նա և Տեսանքստաւորի նոցա , թէ Մեզ և թէ Յունաց ո՛չ գոյ սովորութիւն զաշտանակս բանալ , կամ զմոմս և զկանթեղս լուցանել , այլ միայն զսուրբ Պարտիզի կանթեղն Մեր փոխելու , զարծաթին կախեմք : Եւ յայտոսիկ աւուրս գուռն բանալ ո՛չ գոյ մեզ և Յունաց սակս պատարագի , զի նոցա է յատուկ հանդէսն . յայտմ գիշերի Լատինն նախքան զՅունաց պատարագն մի անգամ և եթ ձայնաւոր պատարագ է ՚ի սուրբ Գերեզմանն՝ և զկնի խնկարկութիւն առնէ . և յետ այնու Յոյնն պատարագ է և ապա Մեր . և զկնի թիւ պատարագ կամ ձայնաւոր ՚ի վերայ Գերեզմանին Քրիստոսի առնէ Լատինն : Եւ յետ այնորիկ ամենայն կարգաւորք Լատինաց երեք երեք անգամ թիւ պատարագեն ՚ի վերայ սուրբ Գերեզմանին , նոյնպէս և յաւուր Տեսանքստաւորի , և ելանեն ՚ի մեծահանդէս թափոր շուրջ զԳերեզմանաւ Տեսանքստաւորիցս , և այն : որ ըստ կարգի , և արձակին :

Յաղագս Տնօրէան Գումայ :

Ի 25 Ղևկտեմբերի ամսոյն, ՚ի տօնի Տնօրէն
դեանն ՚ի գիշերի նբ Պատարագն ըստ կարգի է .
զկնի լը-խորայի ելանեն՝ Յոյնք ՚ի Թափօր շուրջ
զսուրբ Գերեզմանաւն երիցս . գան ՚ի Պատա-
նատեղին և անաի գնալով շուրջ զտեղեաւ հան-
դերձի բաժանման և Պարտիզին, եկեալ մտա-
նեն յեկեղեցին իւրեանց . սպա հարկանի ճա-
շու կոշնակն Մեր, և կատարեմք զխորհուրդ
սուրբ Պատարագին ՚ի վերայ կենսատու Գե-
րեզմանին :

Յաղագս անամրի Գումայ :

Ղիտել է, զի Յոյնք յամենայն ամամարի
օրհնեալ ջուր ամանաւ առեալ ՚ի ձեռին, և
մշտեաւ սրկեն յամենայն տեղին, և գան ՚ի
սենեակն մերս կառավարչին ըստ սովորութենն,
չըջեցուցանելով ընդ ինքեանս զգանձանակս,
զորս շահել պարտ է :

Յաղագս Տնօրէան Ծրագալուցի Մերոյ :

Ի 5 Յունվարի, ՚ի մերս հրաշափառ Տնօրէն
դեանն Քրիստոսի յերկայի ճրագալուցին ժա-
մերդութեան պաշտօնն կատարի ՚ի վերնատունն .
Լը զկնի Լատինաց բուրժախն մինչ երեալ ՚ի
սուրբ Գերեզմանէն գնայ յիւր վիճակն . յայն

ժամ գնացեալ ՚ի սուրբ Գերեզմանն պատրաս-
տեմք զտեղանն ՚ի ներքս, և առաջի նբ դրանն
ըստ միշտ սովորութեանն նախ հարկանի կոչ-
նակն մեր, և գնամք ՚ի դուռն կենսատու սուրբ
Գերեզմանին, և ափ ճաշու . Լը պատարագիչն
զգեատուօրի ՚ի սենեակն կառավարչին մերոյ,
և սպա « Խորհուրդ խորին ոտեմք, առ ՚ի կատա-
րել զխորհուրդ սուրբ Պատարագին : Լը զկնի
պատարագին շուրջ զԳերեզմանաւն գնամք ՚ի
սենեակն կառավարչին, ասելով Եսրական՝ Գի .
« Խորհուրդ մեծ և սրանչելի ո, և այլն :

Յաղագս փօի Տնօրէան Տեառն Մերոյ :

Ի 6 Յունվարի՝ ՚ի գիշերի սրբոյ Տնօրէան,
ըստ որում Յունաց Մկրտութեան և Յայտնու-
թեան տօն է, վասն որոյ նորա ՚ի գիշերի պա-
տարագի կոշնակ ոչ հարկանեն ըստ կարգի, այլ
՚ի տունջեան . ուստի պարտիք զկնի Լատինաց
զանդակին՝ հարկանել անմիջապէս զմեր ճաշու
կոշնակն, և զպատարագն մատուցանել ՚ի վերայ
սրբոյ Գերեզմանին ըստ սովորութեանն, և յեա
այնու կատարել զխորհուրդ Մկրտութեան ա-
ռաջի սուրբ դրանն : Լըպ ելանեմք ՚ի Թափօր
շուրջ զԳերեզմանաւն երիցս . գնամք ՚ի սուրբ
Պատանատեղին, և զառնամք ՚ի դուռն սրբոյ Գե-
րեզմանին . ուր երգեմք « զՏէր երկնիցն ո, և
շուրջ զԳերեզմանաւն գամք ՚ի յՈւժամ արման
տեղին ուր երգեմք « զՓառս ՚ի բարձուես ո, և
այլն . որ զկնի :

Լու Յայնք յիններորդ ժամու գիշերայն բա-
նան զուրբ Յարութեան դռան, և արկանի
գորդ ՚ի սուրբ Պատանատեղին, և գան հանգի-
սիւ ՚ի ներքս, և այն. ըստ կարգի: Այան որոյ
բանամք Մէք և Լատինք զաշտանակս սուրբ Գե-
րեզմանին և զՊատանատեղւոյն և լուցանեմք.
Բայց զարան կանթեղս լուցանել Մեզ և Լու-
տինաց չէ սովորութիւն, այլ միայն զնօթն կան-
թեղն մեր լուցանեմք, որք են առաջի Հանդերձ
բաժանման խորանին ՚ի վերայ պղծուային. իսկ
հանդիսաւոր պատարագ նոցա ՚ի վերայ սուրբ
Գերեզմանին է, բայց զխորհուրդ Մկրտութեան
ունին կատարել յեկեղեցւոջ իւրեանց զինի
պատարագին:

Ի 13 Յունվարի, ՚ի տօնի ութօրեայ Աստ-
ուածայայանութեանն գիշերային ժամերգու-
թիւնն մեր պաշտի ՚ի նք Յանդք: Լուս հանգի-
սիւ գնամք ՚ի սուրբ Յարութիւն. արկանի գորդ
առաջի սուրբ Պատանատեղւոյն, և հանդիսաւոր
սուրբ Պատարագն մատուցանի ՚ի վերայ կենսա-
տու սրբ Գերեզմանին. վասն որոյ Յայնք և
Լատինք բանան զաշտանակս Պատանատեղւոյն
և զուրբ Գերեզմանին՝ և լուցանեն, որպէս և
Մէք վասն նոցա: Լյս հանդիսաւոր սուրբ Պա-
տարագն Մեք է փոխանակ Յունաց հանդիսա-
ւոր պատարագին՝ որ ՚ի 6 Յունվարի:

Յաղագս նորոգ հանրիւն Յունաց,
որ էւել յոմի Տեառն 1850:

Ի 18 Յունվարի, ՚ի տօնի հայրապետացն
Աթանասի և Կիւրղի զարդարեն զճակտան Գե-
րեզմանին և լուցանեն զկանթեղս. յերեկոյին
զոյգ կոչնակ և զոյգ բուրփառ և հանդիսաւոր
ժամերգութիւն առնեն: Իսկ ՚ի գիշերի պա-
տարագն ըստ կարգի է. և ընդ առաւօտն հան-
դիսաւոր պատարագն ՚ի վիճուային իւրեանց. այս
հանդէսս ՚ի պատիւ Պատրիարքի նոցա է:

Յաղագս ծաղկազարդի Լատինացոյ:

Մարի գիտել պարտ է, զի ոչ միշտ հանգի-
սիւ ընդ Մեզ ՚ի միասին Զատիկն նոցա, որպէս
յամի Տեառն 1854, զատիկն նոցա եղև ՚ի մեր
Ճաղկազարդին. և 1855, արարին ընդ մեզ ՚ի մի-
ասին. և 1856, զատիկն նոցա եղև Անտառիկի
կիւրակէն. այսպէս յերեք տարին միանգամ լիւ-
նի ընդ մեզ զատիկն, ուստի զանազանին հան-
դէք նոցա ՚ի մերոյս: Ի թէ չիցէ ընդ մեզ զա-
տիկն նոցա, այսպէս առնել պարտիմք: Ի շաբաթ
օրն՝ յերրորդ ժամու տունջեան գնամք ՚ի Թաւ-
փօր նախ քան զԼատինն, ապա եթէ չիցէ նոցա
հանդէս, յետ նոցա ելանեմք ՚ի Թափօր ըստ
սովորութեանն: Լու ապա բանամք զաշտանակս
զՊատանատեղւոյն և զորոյ Գերեզմանի դրաւ

նըն, և պատրաստեմք զշարան կանթեղան զվե-
րինն և զներքին: Ի վեցերորդ ժամու հարկա-
նենն Լատինք զզանգակն վասն երեկոյն ժամեր-
գուծեանն. ապա Յոյնք, և զինի Մեք, և յես
կոչնակաց իւրացանչիւր ազգաց, կարգաւ գը-
նայ բուրվառն, նախ Յունաց և զինի Մերն՝ և
ապա Խիսուոյն, և կատարեմք զպաշտօն ժամեր-
գուծեան մերոյ Ի Վերնատունն: Եւ յես այ-
նորիկ բանան զգուռն սրբոյ Յորուծեան, յայն-
ժամ լուցանեմք զշարան կանթեղան և զաշտա-
նակս զՊատանասեղանն և զդրան Գերեզմա-
նին: Ըպա գայ Լատինն հանդիսու Ի ներքս,
արկանի գորգ Ի Պատանասեղին գան Ի դուռն
Գերեզմանին, և գնան Ի վիճակս իւրեանց:
Ըպա մեծաւ հանդիսիւ ելանեն Ի թափօր Ի
սուրբ Տեղինն, մինչ եկեալ ելանեն Ի սուրբ
Գողգոթայ, յայնժամ լուցանեմք զաշտանակս
զսուրբ Պատանասեղանն:

Ի գիշերի պատարագն Ի մի նբ Գերեզմանի
բոս կարգի ե. նախ՝ Յոյնք, ապա Մեք, և զինի
Լատինն հարկանէ զզանգակն, և գայ Ի դուռն
Գերեզմանին: Եւ յես բազում ընթերցմանց,
բաժանէ իւրացանչիւրոց արանց զսոստ արմա-
ւենեաց: Եւ ելանեն հանդիսիւ Ի թափօր շուրջ
զԳերեզմանաւ երիցս, և գնան Ի Պատանասե-
ղին, վասն որոյ լուցանեմք զաշտանակս զսուրբ
Գերեզմանին և զՊատանասեղանն: Հուսի
յետոյ կազմեն սեղան շորժակն առ մի դրան
նբ Գերեզմանին, և գնեն ալմու Ի ներքոյ առ
սիճանաց մերձ սեանն մերոյ, և յես մատու-

ցանելոյ զհանդիսաւոր պատարագն դառնայ
անդրէն Ի վիճակն իւր, և զսեղանն քակեալ
բառնան անտի, և զայլ ամենայն ինչ որ եղան
Ի վերայ:

Յաղագս Աստի շաբաթու առոր Լաբինաց:

Յերկուշաբթի ոչ ինչ գոյ նոցա, յերեք-
շաբթի երեկոյն բանան զգուռն, որոց միւս
քանք ելանեն արտաքս. զի յաւուր չորեքշաբ-
թի ընդ առաւօտն գնալոց են բազմութեամբ
Ի ձորն Գեթեթմանի առ Ի կատարել զխորհուրդ
ըմբռնմանն, և յեօթներորդ ժամու առնջեան
քացեալ զգուռն՝ գան Ի ներքս լուեկայն. զի
հանդէս կամ թափօր կամ ընթերցմունք ոչ գոյ
նոցա, Ի չորեքշաբթի երեկոյն մինչ Ի յԱւագ
շաբաթի առաւօտն ոչ գոյ սովորուածին նոցա
զանգակ հարկանելոյ, այլ զտախտակ իմն հար-
կանեն իբր կոչնակ, և այն ոչ բոս կարգի, վասն
որոյ պատիմք զինի կոչնակին Յունաց հարկանել
զՄերն անմիջապէս. բայց նախ քան զսկասնելն
զայս խորհուրդս, շիջուցանեն զամենայն կան-
թեղս իւրեանց, որք են արտաքս Գերեզմանին,
և ոչ զՄերն կամ զՅունաց, և եթէ յանդգնի-
ցին շիջուցանել, զգուռնալ և չթողուլ պար-
տիմք ամենայն աշտիջութեամբ:

Յերեկոյն այս աւուր գան Ի դուռն սրբոյ
Գերեզմանին Ի կատարել զխորհուրդ մասնու-
թեան: Կան գնեն անդ եռանկիւնի աշտանակ
մի, յորոյ վերայ գան հնգետասան մոմակալքս:

ուր երգեն զՍաղմոս կցորդ ինն, և Աւետու
 բան ինն, և լուցանեն զմոմեղէնն, և մի մի
 կցորդայ շինուցանեն զմոմս, ապա մնայ մոմ մի
 յաշտանակի ՚ի վառ, զոր առնու լուսարարն նոցա,
 և տանի թաղուցանէ ՚ի ներքս ՚ի Գերեզմանն,
 և յաւարտ ընթերցուածոց՝ պատուաւ որն նոցա
 ՚ի գուռն անկեալ ՚ի դուռն Գերեզմանին զմոտ
 ծական աղօթս արարեալ՝ աւարտին, Յայսմ գիւ
 շերի զինի Պատարագ ին մերայ, յու թեբորդ ժաւ
 մու նախ Մեր և Յայբ բառնամբ զամենայն աշ
 տանակս և զգարդս և զճաղիկս որ ՚ի վերայ Գե
 րեզմանին, և դնեմք անդ մի մի յատուկ աշտա
 նակս մշտալաւ, որ տեէ մինչ ՚ի հինգերորդ
 ժամու Աւագ ուրբաթու, և Լատինն դնէ ե
 րեք զոյգ աշտանակս յաջմէ և յահեկէ հրեշտա
 կի Վիսին, և աշտանակ մի ևս ՚ի վերայ Վիսին,
 և զսուրբ Գերեզմանն զարդարեն ըստ հաճոյից
 իւրեանց. և արտաքոյ արտաքին դրանն յաջմէ
 և յահեկէ տա ընթեր ԅուռնոց մեծազոյն աշտա
 նակայ ՚ի ներքոյ աստիճանին դնեն զոյգ մի աշ
 տանակս, և զոյգ մի աշտանակ մեծ առ հիւսիս
 և առ հարաւ յաջմէ և յահեկէ արտաքոյ սուրբ
 Գերեզմանին՝ հանդէպ մերս երկրքին կամա
 բացն, յորոց առ կախեալ կան մշտալաւ կան
 թեզքն Մեր. և գայ Լատինն և կազմէ շարժա
 կան սեղանս առաջի սուրբ դրանն, ուստի պարտ
 է մեզ բարոզ լուսաւորել զկանթեզս սրբոյ
 Գերեզմանին, և դնել մոմ յաշտանակն մեր,
 զի մինչ ՚ի հինգ կամ ՚ի վեց ժամ ոչ կարէ որ մը
 տանել ՚ի սուրբ Գերեզմանն:

Եւ Աւագ հինգշաբթի առ ուր իւրեանց ընդ
 առաւան բանան զդուռն սրբոյ Յարութեան,
 և հանդիսիւ դան ՚ի ներքս ամենայն ժողովոցք
 ՚ի դուռն Գերեզմանին՝ ուր մտուի պատարա
 գըն, և հաղորդին ամենայն քահանայք և ժող
 վարդք. բայց խոտախմբահայն կայեալ առ ը
 թեր պատարագիչ քահանային, տայ իւրաքան
 չիւրոց աշտարահանայ կիքեալ թուղթ մի, զոր
 մի ըստ միոյէ ցուցանելով քահանային՝ հաղոր
 գին, և որ ոչ ունի զնայն կիրք ՚ի ձեռին, արգե
 լուն, Լ՛ստա ելանն հանդիսիւ ՚ի թափօր, և
 պատարագիչն բառնայ զհաղորդութիւնն, և
 շրջին երկցս զսուրբ Գերեզմանաւ, և ՚ի գնան
 ՚ի Պատանատեղին, վաղվաղակի բառնան զշաբ
 ժական սեղանն՝ որ առաջի դրան Գերեզմանին,
 և եկեալ թափօրապետին մտանէ ՚ի նք Գերեզ
 մանն, և դնէ զհաղորդութիւնն ՚ի վերայ բազ
 մոցին ՚ի սնարս քերեզմանին, և զարդանայն զայն
 ամենայն զարդուք ըստ սովորու թեան իւրեանց.
 և դնեն մեծազոյն աշտանակաւ մոմ առաջի դը
 բան ներքեայն, և լապտեր ՚ի վերայ հրեշտակի
 Վիսին, ուր մնայ մշտալաւ մինչ ցառաւօտ
 Աւագ ուրբաթու իւրեանց. և կարգաւ խըն
 կարկեն, և զոյգ զոյգ մտեալ ՚ի ներքս երկրպա
 գեն. ՚ի յաւարտն՝ և ՚ի վաղել զբանն սրբոյ
 Յարութեան, հարկանեմք զճաշուս կոչնտին մեր,
 և սուրբ Պատարագն մտուցանին, Լ՛ստա եթէ
 Աւագ հինգշաբթին իցէ ընդ մեզ ՚ի միասին,
 նախ քան զպատարագն նոցա և քան զթափօրն,
 հարկանեմք զկոչնան մեր, և պատարագ եմք ՚ի

առւրբ Գերեզմանն . և զինի մեր՝ եկեալ կազմեն սեղան և պատարագեն , և ելաննն ՚ի թափօր ՚ի հաճոյս իւրեանց ըստ վերոյգրելոյն : Եւ եթէ երկց ազգացս ևս Աւագ ուրբաթ օրն ՚ի միում առուր պատահիցի , չունիմք ստորու թիւն պատարագելոյ , և երբեմն յառանձին առուր պատահի Լատինացւոց , Մէք և Յոյնք պատարագեմք , և նորս ոչ :

Իսկ Յոյնն ըստ միշտ ստորու թեանն զկարգն Ռոմայու ային ունի կատարել յարտաքին գաւիթ սրբոյ Յարութեանն , և զուրն մշտիւս սրսկէ ՚ի վերայ ժողովրդեանն՝ և աւարտի , ՚ի ժամ չորս կամ հինգ : Ի վեցերորդ ժամու գան Լատինք ՚ի դուռն Գերեզմանին և կատարեն ըզխորհուրդ Ռոմայու ային : Եւ յերեկոյի ժամուն հարկանեմք զիդնակն զինի Յունաց կոչնակին . ժամերգութիւնն Մեր և խորհուրդ Ռոմայու ային կատարեմք ՚ի Վերնատունն : Ի այց բուր վառն Յունաց և Մերն ոչ մտանէ ՚ի սուրբ Գերեզմանն խնկարկել որպէս յայլ առուրս , այլ առաջի գրանն խնկարկելով գառնան յետս : Յայսմ երեկոյի Լատինաց թափօր ոչ գոյ ՚ի սուրբ Տեղիս . ուստի Եկեոցեի կոչնակն Մեր հարկանեմք զինի Յունաց :

Յաղագս Աւագ ուրբաթ Լատինաց :

Ինչ առաւօտն յերկրորդ ժամու Լատինք եկեալ հանդիսիւ բարձեալ զսուրբ Հաղորդու թիւնն՝ զոր եզին ՚ի վերայ Գերեզմանին , տա նին ՚ի սուրբ Գողգոթայ . վասն այսր Մեզ և Յունաց չէ ստորութիւն զկանթեզս լուցանել կամ զաշտանակս , թէ զգրան Գերեզմանին և թէ զՊատանասեղւոյն : Ի այց ՚ի ժամ թափօրի Լատինաց լուցանեմք զիորդ աշտանակս Պատանասեղւոյն :

Հանդէս իաւելութեան և լաղման Գրիստոսի՝
ըստ Լատինաց :

Ի յիններորդ ժամու տունջեան Աւագ ուրբաթ թու , եպիսկոպոս նոցա զգեատաւորեալ Քիլիպոսինքն թագ ՚ի գլուխ , իտալիւ և գաւազանաւ , նայնպէս և ամենայն բահնայք , սարկաւադուներ և գպիրք նոցա սեւազեատ , գաւազանակիր , զոյգ քղանցարածք , և զոյգ խնկարկուք , և զոյգ քահանայք սպիտակազգեստ , խնկովք և մոմեղինօք բարձեալ զիսան՝ յորոյ վերայ բեւեռեալ կոյ փայտակերտ պատկերն Քրիստոսի՝ ելաննն ՚ի թափօր հանդիսիւ . նախ գնան ՚ի Հանդերձ բաժաւ նու մն ՚ի խորանն Մեր , և զինի ընթերցմանն մի ոմն ՚ի բահնայից եկեալ առենարանէ , և անտի գնան ՚ի Փուչ պատկն , և անտի ելաննն ՚ի Գողգոթայ , և տարածաննն զիսան՝ ՚ի Տորածման տե-

դեռն, ուր սրբեալ բեկեռնն զկերտեալ պատե
կերն 'ի վերայ խաչին, և սպա բարձեալ անտի
կանգնեն 'ի Գողգոթայ, ուր բարձրացաւ Տէրն
'ի վերայ խաչին, անդ միահաղղն անկեալ երւ
կիրպագանեն, և լուսթեամբ զաղօթս մտաւ
ճակիան մատուցանեն: Այս երգեն զերգս որչ
բահիան ձայնիւ, և կարգան երեւտարան խաչե
լուսթեան: Լը յետ այնորիկ կրկին ստրկաւա
գունք յօրինակ Յովսէփայ և Նիկողիմոսի. եւ
դեալ զսանդուղն 'ի յետուստ կողմանէ խաչին,
հանեն նախ զբեկեռն աջայ, ապա և զձախոյ ձեւ
ուացն և զտիցն, և մի ըստ միջէ համբուրեալ
տան սպիտակազրեատ քահանայից, նոյնպէս և
'ի բայ առնուն 'ի գլխոյ նորա զիշեայ պսակն,
և իջուցեալ 'ի խաչէն, պատեն մաքուր կտաւօր.
զոր պատուեալ անուհաճտ բուրմամբ խնկոյ,
և բարձեալ 'ի չորեքուոց քահանայից, իջանեն
'ի Պատանատեղին, ուր եղեալ յօրինակ զորքս,
և ընթեանն զաւետարան. ապա բանայ եպիս
կոպոսն՝ զտապանակ խնկոցն, յորում լցեալ կայ
կնդրուկ և հալուէ և այլ անուհաճտ խնկելք,
ցանէ 'ի վերայ մարմնոյն. և մի ոմն 'ի քահանայից
եղեալ 'ի բարձր սեղուջ քարոզէ Արաքայւոց
բարբաւոյ: Լը սպա բարձեալ անտի տանին
'ի սուրբ Գերեզմանն, և առաջի սուրբ դբանն
ստե՛նարանէ քարոզին, և անտի առեալ զխաչն՝
տանին լուարար յեկեղեցի իւրեանց:

Ս անն այսր պարտե մեղ ըստ ստիլուսթեան
լուցանել զաշտանակս Պատանատեղւոյն միայն:
Յայսմ երկկիլի զինի Յունաց կոչնակին, անմի

Զտպէս հարկանեմք զՄերն, և պաշտեմք զժաւ
մերքուսթիւնն:

Յաւագո Աստուծոյ շնորհիւ ստար Լապիւայ,
և լուսարեւոյնի:

Ք նր տուտն բանան զդուռն սրբոյ Յա
րուսթեան, զայ ժողովօւրդն նոցա 'ի ներքս, և
փակեն զդուռն: Այս երանեն հանդիսիւ յեւ
կեղեցւոյն իւրեանց և դան 'ի Պատանատեղին,
'ի յետուստ դբանն, առաջի բաժանեալ կամ
երկձիլի սեանն, բայց նախ գնեն 'ի պատրաստի
'ի վերայ բազմոցի արձաթի վտարանաւ հուր.
և յետ ընթեւրցման 'ի վերայ հրոյն, զայ Աստգ
թարգման նոցա՝ լուցանէ զմի մամ 'ի հրոյ անտի,
և սոյ եպիսկոպոսին, զոր առեալ լուցանէ զմի
մամ 'ի յերկց մամոյն, որ եղեալ կան 'ի գլուխ
երեքստե գնեայ գաւազակին, զոր բարձեալ ու
նի 'ի ձեռնի քահանայն, և կոցեալ կայ առ ըն
թեւ եպիսկոպոսին. և անտի ստիլուսթի մի յա
ռաջ խազոցեալ լուցանեն զերկրորդ մամ,
բայց երբեմն առաջի Բազարերից խորանին Մեշ
բոյ լուցանեն. և եկեալ 'ի դուռն սրբոյ Գեւ
րեզմանին, ուր լուցանեն զերրորդ մամ, և միջ
տանեն 'ի Գերեզմանն, և սկսանին պատարագել
և յաւարտելն գնան 'ի միճակս իւրեանց:

Այս զխուս արժանէ է, զի 'ի Շարաթ երեւ
կոյին Աստիւայ լուարարն և թարգմանն դան
առ սեսուջն Մեր, և խնդրեն 'ի նմանէ հրաման,
զի գիցեն ըստ ստիլուսթեան երկուստան աշ

տանակս հանդերձ մտնով 'ի Վերնատունն Մեր՝
 'ի մէջ վեց կամարացն , զորս 'ի սկսանելն զգիւ
 շերային ժամերգութիւնն իւրեանց , եկեալ լու
 ցանեն , յոր մնան 'ի վառ մինչ յաւարտ մեծի
 թափօրին , ապա եկեալ շիջուցանեն՝ և բառ
 նան անտի զաշտանակն . և պարտիմբ զգոյշ
 լինել , և շիջողու անդ զաշտանակս նոցա զիւ
 նի փախման սուրբ Եարութեան դրանն , զի մի
 սովորութիւն լիցի : Փոխանակ աշտանակացս այ
 սոցիկ , դնեմք և մեր զմեծ աշտանակս առաջի
 մերս սեան խաչելութեան սուրբ Պատկերին 'ի
 գիշերի սուրբ Զատիկն մերջ՝ 'ի ժամ թափօ
 րին և սրբոյ Պատարագին , ուր մնայ 'ի վառ մին
 չև ցաւարտ պատարագին մերոյ , և այլն :

Յարգութեամբ Լափնայաց զափին :

Ի գիշերիս յայտիկ սկսանին Լատիք հնչե
 ցուցանել զգանգակս . զինի նոցա հարկանեմք և
 զմեր կոչնակն անմիջապէս : Եւ եկեալ կողմն
 շարժական սեղան առաջի դրան սրբոյ Գերեզ
 մանին , և անդ պաշտեն զժամերգութիւնն , և
 առնեն զթիւ և զձայնաւոր պատարագս : Ըզա
 ելանն մեծաւ հանդիսիւ 'ի թափօր երիցս շուրջ
 զԳերեզմանաւ . և 'ի չորեօին կողմունս կարդան
 զԱւետարանս , և գնան 'ի Պատանատեղին , և
 բառնան անտի զշարժական սեղանն , և անտի
 գան 'ի դուռն սուրբ Գերեզմանին , և դնան 'ի
 վեճակս իւրեանց :

Յարգութեամբ Գիւր խաչն Լափնայաց :

Տօն Գիււտ խաչի նոցա միշտ անխախտ գայ
 'ի մերս Ապրիլ ամսոյ 21 , և նոցա անկանի յեր
 բորդ առուր Մայիսի . նախ քան զամենայն ե
 կեալ խնդրեն հրաման 'ի կառավարչն Մերմէ ,
 զի արկանիցեն զճանկոյժս որմոց Գիււտ խաչին ,
 բայց զինի քսանե չորս ժամուց պարտ է նոցա 'ի
 բաց առնուլ զնոյն ծածկոյթան : Եւ վասն այսր
 հանդիսի լուցանեմք զվերին և զներքին կամա
 բաց Մերոց շարան կանթեղան , և զաշտանակս
 Պատանատեղւոյն և զգրան սրբոյ Գերեզմանին .
 սոյնպէս և լուցանեն Յջնք զաշտանակս և ըզ
 կանթեղան : Եւ եթէ իցէ Մեզ թափօր 'ի սմին
 առուր , 'ի յերեկի յերբորդ կամ չորբորդ ժա
 մու գնամք 'ի թափօր , զի նոքա յերեկոյն հան
 զիսիւ ունին գնալ 'ի թափօր : Եւ 'ի գիշերի
 թիւ պատարագն նոցա է 'ի սուրբ Գերեզմանն ,
 իսկ ձայնաւոր պատարագն 'ի Գիււտ խաչ է :
 Ըզա անտի ելանն 'ի մեծահանդէս թափօր ե
 րիցս շուրջ զԳերեզմանաւն , և 'ի սուրբ Պա
 տանատեղին , և այլն :

Յաղագս Գաղտեան Լաթինացոց ՚ի վանն Մեր
ի սուրբ Յակոբ և ՚ի սուրբ Փրիլի :

Յամենայն ամի ՚ի 13 Յուլիս ամսոյ որ ըստ
Լատինացոց է 25, որ է տօն սրբոյն Յակոբայ
մեծի Առաքելոյն ըստ Լատինացոց, որք հարե
կաւ գան բազմութեամբ եկեղեցականաց և
աշխարհականաց ՚ի վանն սրբոյն Յակոբայ, և
նախատօնակ առնեն յերեկոյն, և յառաւօտու
վերտօն եկեալ ամենայն կարգաւորք ըստ կար
գի նախ թիւ պատարագեն առաջի պատկերին
սուրբ Փրիլի, ուր կառուցանեն սեղան շարժա
կան. և ապա պատուաւորն նոցա, որ կոչի Վիար՝
այսինքն վէթիլ, որ է Սպանիացի, նա կատարէ
մեծաւ հանգիսիւ զձայնաւոր սուրբ Պատարագ
ի մատուռն սրբոյն Յակոբայ, յորում ամփռ
փեալ կայ Սբանչեղադորձ Պատուական Գլուխ
նորին, իշւ գիտելի է՝ զի այն ձայնաւոր պու
տարագն յատուկ իրաւամբ վերապահեալ է
Սպանիացի կարգաւորին մատուցանել, որովհե
տև Արիւնամած Մորմին Սրբազան Առաքելոյս
ամփոփեալ կայ ՚ի Սոյրաբազարն Սպանիա :

Կա և Լատինացիք ՚ի Հոգեգալտեան իւ
րեանց յերեկոյի կիրակի աւուր գան հան
դիսու ՚ի վանն Մեր սուրբ Փրիլի՝ որ արտաբոյ
բազարին սուրբ Երուսողէժի, և կատարէ ըզ
նախատօնակն. և ընդ առաւօտն երկու շարժի
աւուր վերտօն եկեալ նախ թիւ պատարագեն
ամենայն կարգաւորք նոցա ՚ի վերայ կախարիչ
Վիլին սրբոյ Գերեզմանին և ՚ի սուրբ Բանան :

և ապա մին ՚ի Տերունազարդ և ՚ի սրատուաւոր
եկեղեցականաց նոցա մատուցանէ զձայնաւոր
պատարագ ՚ի վերայ կախարիչ Վիլին, և ապա
արձակին :

Յաղագս Տարնոյ և արեան ասի Տեառն Լաթինաց :

Օ կնի Հոգեգալտեան Լատինացոց յերե
րորդ շնաթու հինգ շնաթի աւուր կատարի
տօնս այս միշտ անփոփոխ, վասն որոյ Մեր և
Յոյք ՚ի չորեքշաբաթի առաւօտուռն բանամք
զաշտանակս Պատանաակցին և սրբոյ Գերեզ
մանի դրանն, և պատրասեմք զվերին և գնե
քին շարան կանթեզս ՚ի լուցանել. յաւուր չու
րեքշաբաթի ՚ի վեցերորդ ժամու հարկանի կու
նակն Յունաց, և գնայ խնկարկուն ՚ի Գերեզ
մանն, և այլն. ապա հարկանի Մերն, և գնայ
խնկարկիչն ՚ի սուրբ Գերեզմանն. հուսկ յետոյ
գնայ Խիսուոց սարկաւագն :

Կպա բանան զդուռն սրբոյ Յարութեան,
արկանի գորդ ՚ի Պատանաակցին, գան Լատինք
հանգիսիւ ՚ի ներքս և գնան ՚ի Գերեզմանն,
և անախ գնան ՚ի վիճակն իւրեանց :

Կպա եկեալ ՚ի դուռն Գերեզմանին կազմն
զշարժական սեղան, և զարդարեն զայն արծա
թեայ աշանակօք և զարդուք, և ՚ի Պարտիզի
կողմն սեղան մի ևս. ՚ի ներքոյ սեանն կամ մեծի
աշտանակացն յորոյ վերայ դնեն զԷտաս, դնի
աթու յաջմի դրանն մերձ սեանն մերոյ սուրբ

Խաչելու թեանն , անդ 'ի դուռն Գերեզմանին
 կատարեն զպատճոն երեկոյի ժամերգութեան :
 Լապ հանդիսել ելանեն 'ի Թափօր . նախ՝ 'ի
 սուրբ Պարտեզն , 'ի Բանտն , և այլն . ըստ կարգի :
 Ի գալն 'ի սուրբ Պատանատեղին լուցանեմք զբե-
 մեծ և զփոքր աշտանակսն , բայց այսու կերպիւ ,
 Մեք լուցանեմք զերկուց կողմանց զվեց փոքր
 աշտանակսն , Յոյնք՝ զՎաղգոթայի կողման զերիս
 մեծ աշտանակսն , և Լատինք զմեր կողման զե-
 րիս մեծ աշտանակսն , և անոր գան 'ի դուռն
 Գերեզմանին և գնան 'ի վիճակս իւրեանց , և
 բառնան անախ զտեղանն , և միշտ այսպէս է սու-
 րբութիւն իւրքբանչիւր արգացս , զոր անխա-
 փան առնեմք 'ի հանդիսի միմեանց : Ի՛յայց մնայ
 աթոռն 'ի տեղուջ իւրում :

Յայսմ երեկոյի չունին սուրբութիւն Եկեա-
 յելի՛ զանգահ հարկանելոյ . փասն որոյ զինի Յու-
 նայ՝ հարկանեմք զՄերն անմիջապէս :

Լու 'ի գիշերի նախ Յոյնն հարկանէ զկու-
 նակն , յետոյ Լատինն , և զինի Մեք . նախ քան
 զպատարապէն Յունաց , գայ Լատինն 'ի դուռն
 Գերեզմանին , և կատարէ զպատճոն ժամերգու-
 թեանն , և գնայ . ապա գոյ Յոյնն և պատարա-
 գէ , և զինի Յունաց՝ Մեք : Լու ապա Լատինն
 հարկանէ զլանդակն , և գան ամենայն կարգա-
 ւորք պատարագեն թիւ 'ի վերայ Գերեզմանին :
 Լու ընդ առաւօտն բնանն զդուռն՝ և կառու-
 ցանեն շարժական սեղան առաջի դրան սուրբ
 Գերեզմանին , և զարդարեն ամենայն զարդաք ,
 և հանդիսել գայ Եպիսկոպոս կամ Պատրիարքն

կատարէ անդ զխորհուրդ հանդիսաւոր պատա-
 րագին , և և օթնիցս փոխեն զթիւրն և պիտկապոսին .
 բայց վասն պատարագին նոցա չէ՛ Մեղ և Յունաց
 սուրբութիւն լուցանել զաշտանակս սրբոյ Գե-
 րեզմանի դրանն : Լու զինի ելանեն 'ի մեծահան-
 դէս Թափօր , գնելով զսուրբ Հաղորդութիւնն
 'ի մէջ սահեղէն և ճաճանչաւոր անօթոյ , որոյ
 յերկուց կողմանց տեսնի նշխարն , և շրջին ե-
 ռիցս զԳերեզմանաւ . 'ի գալն 'ի սուրբ Պատա-
 նատեղին , լուցանեմք զաշտանակսն ամենայն ընդ
 Մեղ և Յոյնք , և փութով բառնան զշարժական
 սեղանն անախ՝ որ առաջի սուրբ դրանն , և ե-
 կեալ մտանն 'ի սուրբ Գերեզմանն , և խնկար
 կեալ պաշտելով գնան 'ի վիճակս իւրեանց :

Յաղագս Աստուծոյ յարեալի Մեր և Յունաց :

Յաւագ ուրբութի օրն ըստ սրու՛մ ո՛չ է
 սուրբութիւն Մեղ և Յունաց և Լատինաց կեկ-
 ղեցեաց պատարագ մատուցանելոյ . փասն որոյ
 զինի ժամերգութեան Մերոյ զճաշուն տեսմք
 առաջի դրանն սրբոյ Գերեզմանին համայն ըն-
 թերբցուածովք , շուրջառաւ և զգեստաւք , և
 ունելով 'ի ձեռս մեր լուսաւորեսոյի մամ . գնեմք
 յաշտանակն երեքտասան մանղէնս առաջի սը-
 դրանն , և յետ միոյ միոյ ընթերցուածոց և աւե-
 տարանաց շրջուցանեմք , որպէս արարաք 'ի գի-
 շերային ժամերգութեան 'ի Վերնատունն :

Վիտելի է, զի այս փորձ հանդէս՝ է՝ փոխաւ նախ հանդիսի թաղմանն Յունաց, զոր առնեն ՚ի Շարաթ գիշերի: Եջնք այսօր առնուն զուր աւարս ՚ի ներքս ըստ հնոյ սովորութեանն, վասն որոյ զինի ճաշու ժամուն գնամք ՚ի թափօր, և լուցանեմք զաշտանակս Պատանատեղոյն:

Այսօր քաղաքացեալի վրանն հարկանի աւստջի մեծի դրանն, ուստի ըստ սովորութեանն կախեմք ՚ի մեծ լուսամտէն մերս սեղանատան մախարայ և առասան՝ զՏարկաւոր իրնս անտի ի ջուցանել ՚ի վայր և առնուլ ՚ի վեր, և ընդ մեզ Եջնք և ստանուն և տան զկարեւորսն իւրեանց՝ բայց զգոյ լինել պարտ է Մեղ չթողուլ Յունաց կախել զայլ իմն առասան, զի Մեր է տեղին և լուսամտան. ուստի մախարայն և ջուանն Մեր լինելոյ է և սչ օտար ազգաց:

Յարափո լաղմանն Քրիստոսի՝ ըստ Յունաց:

Ի շարաթ գիշերի ՚ի չորրորդ ժամու Եջնք պաշտեն զժամերգութի յեկեղեցւոյ իւրեանց: Լուսպա ամենեքեան զգեստաւորեալ, ունելով ՚ի ձեռս լուսաւորեայի մմմ, ինկօք և մմեղիւ նօք ելանեն մեծ հանդիսիւ ՚ի Քողգոսթայ, ուր զինի բազում ընթերցման չարեքին զգեստաւորեալ քահանայք բոռնան զպատկեր թաղմանն Քրիստոսի ՚ի յուս իւրեանց, և համայն ժողովդավք երգելով իմանեն ՚ի Պատանատեղին:

յոր եղեալ պատուեն զայն ինկօք անուշիւք և համբուրմամբ: Ըջտ անտի բարձեալ գնան ՚ի դուռն Վերե զմանին, յետ բազում ընթերցմանց չբլին երիցս զՎերե զմանաւն, և յերրորդին տանին ՚ի ներքս՝ և գնեն ՚ի վերայ նբ Վերե զմանին, և անտի բարձեալ տանին յեկեղեցի իւրեանց: Այսն այսր հանդիսի սովորութիւն է լուցանել մեզ զկանթեղս և զաշտանակս Պատանատեղոյն և դրան սրբոյ Վերե զմանին:

Յարափո Հոգիֆալարիւն Յունաց:

Եջնամ երեկոյի ինչ ոչ գոյ նոցա, այլ միայն ազգ առնեն Մեղ և Լատինաց սակս առաւօտեան դրան բացման, վասն որոյ բանամք զաշտանակս միայն. այլ կանթեղս լուցանել թեպէտ սչ գոյ սովորութիւն, սակայն նօքս ըստ որում լուցանեն զարանս ՚ի մեր Աշխարհամարան հանդէսի, վասն որոյ ներքին շարանս միայն լուցանեմք: Ի կիրակիէի ընդ առաւօտն բանան զգուռն և հանդիսիւ գան ՚ի ներքս, ՚ի Պատանատեղին աբկանի գօրգ՝ և այլ ամենայն որ ըստ կարգի, և անտի գնան յեկեղեցի իւրեանց, պաշտեն զժամերգութիւնն. բայց հանդիսաւոր պատարաքն ՚ի սուրբ Վերե զմանն առնեն. ուստի ՚ի գիշերի զինի ժամերգութեան անմիջապէս նախ քան ըլլ Լատինս սկսանիմք կատարել զխորհուրդ սուրբ Պատարալին ՚ի վերայ կենսատու Վերե զմանին, և այլն:

Յարգութեան վերայն իսկն Լսեմանց :

Ի Մերս յերկրորդում աւուր Սեպտեմբեր ամսոյ՝ Խաչ վերաց է Լատինացոց, յերկկոյին գորգ կամ թափօր ոչ գոյ նոցա յատուկ . բայց ՚ի մուս նոյն ամսոյն զորդարեն զնք Տարածման տեղին, և զուրբ Գարտիզի կանթեզն փոխեն և դնեն զարծաթի . ուստի և Մէք ևս փոխեմք և կախեմք զարծաթին . ՚ի գիշերիս յայսմիկ լուցանեմք զմեր Վերնատան երկց լուսամտոց միջի կանթեզան, սր հայի առ սուրբ Գողգոթայ և ՚ի Գատանատեղին, ուր մնան մշտաժառ մինչ ՚ի վերջ ձայնաւոր պատարագի նոցա . և ընդ առաւօտն զինի թիւ պատարագոյ՝ հանդիսիւ բարձեալ բերեն զԿենաց փայտն ՚ի Տարածման սուրբ Տեղին, և դնեն յԱւագ խորանն, և յետ ձայնաւոր պատարագին՝ վերտին բարձեալ հանդիսիւ տանին ՚ի վիճակն իւրեանց . վասն որոյ ՚ի պատիւ Կենաց փայտին լուցանեմք Մէք և Յոյնք զուրբ Գերեզմանի դրան կրկին զպգ աշտանակսն՝ զմեծն և զփոքրն . աւելի քան զպս չէք ինչ :

Յարգութեան վերայն իսկն Յունաց :

Յամենայն ամի միշտ անխախտ ՚ի 14 Սեպտեմբեր ամսոյն կատարի տուն . վասն որոյ պարտիմք պատրաստել զնեքին երկց կամարաց շաւրանս, և Յովսէփ Արեմաթացոյ կողման մի և կէս շարանի կանթեզա և զԵօթն կանթեզան՝ որք կան ՚ի վերայ պողտոյն Հանդերձի բածմանն, և զաշտանակ զմեծ և զփոքր, զԳերեզմանին և Գատանատեղւոյն լուցանեմք . և փոխարէն սուցա Յոյնք լուցանեն զիւրեանց կանթեզս և զաշտանակս ՚ի մեր Գիւս խաչի տնին : Լը եթէ իցէ Մեզ այսօր թափօր շաբաթական, զինի Լատինաց գնամք ՚ի թափօր ՚ի ժամ ձաշուռն և բաւամք զաշտանակս :

Յերեկոյն Յոյնք դան ՚ի ներքս հանդիսիւ, գորգ ՚ի սուրբ Գատանատեղին, անտի ելանեն ՚ի Գողգոթայ, ուր պաշտեն զժամբաթիւնն, և վասն զոյգ բուրվառին նոցա ևս լուցանեմք ըզփոքր աշտանակն որպէս յաւուր Աւբրամու : Յայսմ երեկոյի չուսին Եկեացէի կոչնակ, վասն որոյ զինի Լատինաց զանդակին՝ անմիջապէս հարկանեմք զՄերն :

Ի գիշերի նախ Յոյնք հարկանեն զոյգ կոչնակ, զինի նոցա Լատինն հարկանէ զզանգակն, և յետոյ Մէք զմերն, և պատարագն ըստ կարգի ե . նախ՝ Յոյնք, զինի Մէք, յետոյ Լատինն : Յին ներքորդ ժամու բանան զբուռն, հարկանեն զոյգ կոչնակ, հանդիսաւոր պատարագ տանեն ՚ի Գողգոթայ, կամ յեկեղեցի իւրեանց : Լպա ելանեն

ի թափօր, ելանելով ՚ի Գողգոթայի կողման դը-
րանէն՝ իջանեն ՚ի Գիււտ խաչն. անտի ելեալ գան
զկողմամբ Պարտիզին, և շրջին երկոց զԳերեղ-
մանաւ, և գան ՚ի Պատանատեղին, և ելանեն
ի Գողգոթայ. և փոխանակ այսր հանգիսիս ու-
նիմբ մեծահանդէս թափօր ՚ի տօնի մեր Գիււտ
խաչին :

Յաղագս ինկարիւթեան և լուցանելոյ զՊիղիւն :

Յամենայն Ուրբաթի աւուրս ՚ի վեցերորդ
ժամու տունջեան մինչ հարկանի կոչնակ Յու-
նոց վասն երեկոյի ժամերգութեան, ըստ միշտ
անխափան սովորութեանն վաղվազակի կանգնաւ
չափ մոմ մի առեալ լուսարարին Մերոց տանի և
դնէ յաշտանակն Յունաց ՚ի սուրբ Գողգոթայ,
ուր մնայ մինչ իսպառ. յայտմ ժամու Մեք և
Յոյնք ունիմբ լուցանել զսուրբ Պատանատեղոց
փոքր աշտանակն. ապա յետ ինկարութեան
Յունաց, Մեր և Խախուոց, զկիսի այնորիկ շեջու-
ցանեմբ. բայց Յոյնն բառնայ զմոմ զէնսն յաչ-
տանակոց իւրեանց. յետոյ Լատինն դնէ զմոմս
յաշտանակն իւրեանց. և զկիսի Լատինացւոց
զանգակին և յետ Մեր եկեայէի կոչնակին, մինչ
թափօրն գայ ՚ի Փուշ պատկն ՚ի վերջնայն մինչ
ունի ելանել ՚ի սուրբ Գողգոթայ, յայնժամ
Մեք ելանեմբ ՚ի թափօր ՚ի սուրբ Տեղինն, և
լուցանեն Լատինք զՊատանատեղոց փոքր աշտա-
նակն զՄեր և զիւրեանց, ուր մնայ մշտավառ

մինչ ՚ի վերջ թափօրին մերոց, ապա Մեք շե-
ջուցանեմբ :

Կա երկուսնայն Շարաթի աւուրս ՚ի վեց-
երորդ ժամու ՚ի հարկանիլ Յունոց կոչնակին,
Մեք և Յոյնք վաղվազակի լուցանեմբ զսուրբ
Գերեղմանի դրան փոքր աշտանակն յաղագս
ինկարութեան. ապա յետ ինկարութեան
Յունաց և Մեր և Խախուոց շեջուցանեմբ :

Յաղագս իշնակայ և բարվառոց :

Յամենայն հանգիսի աւուրս զինի հարիւ-
նելոյ կոչնակին մերոց, յերեկոյի և յառաւօտու
Սարիաւադունք Մեր զոչք բուրվատ աւ երթեալ
ինկարին յամենայն սուրբ Տեղինն Քրիստոսի
միշտ անխափան :

ԼՅԼ ՚ի հասարակ աւուրս բնիկ ինկարիւն
յերեկոյի և յառաւօտու գնայ ՚ի ինկարիկէլ բայց
նախ հարկանի կոչնակն Յունաց, և սարիաւադն
նոցա գնայ ՚ի ինկարիկէլ. մինչ երանէ ՚ի սուրբ
Գերեղմանէն, և իջանէ ընդ ատփիճոսն՝ հար-
կանի կոչնակն Մեր. ապա գնայ սարիաւադն մեր
ի ինկարիկէլ, և զինի մերն Խախուոց :

Յամենայն երեկոյի ՚ի ժամերգութեան պաշ-
տաման, նախ Լատինն հարկանէ զզանգակն իւր,
զինի նոցա Յոյնն հարկանէ և գնայ բուրվատն.
յետոյ հարկանեմբ զմերն, և գնայ բուրվատն մեր :

Յամենայն աւուրս ՚ի ժամերգութեան Կիկո-
ցէի, սկսեալ ՚ի նր Յարութի Զատիկի կրթակէնն

մինչև ՚ի տօնն Յունաց Վերացման սրբոյ խաչի նախ՝ Լատինն հարկանէ զիւր զանգահն , և եթէ ունիցի բուրլառ , դայ ՚ի խնկարկել , և ՚ի վերագառնալն զինի նորա Յցնն , և ապա յետ նորա զՄեր երկաթի կոչնախն հարկանեմք :

Սկեսալ ՚ի Սեղաներէր 14 : ՚ի Յունաց խաչ վերացի օրէ մինչ ՚ի սուրբ Յարութեան Զատկի ճրագալուցի երեկոյին , նախ՝ Յցնն հարկանէ զկոչնախն Եկեցեալն , զինի նոցա Լատինն , և ապա Մեր զերկաթին :

Վիտելի է , զի Յցնք յիւրեանց խաչ վերացի երեկոյին , և ՚ի մեծի պահոց Տնտեսի շարաթ երեկոյին չունին սովորութիւն հարկանել զկոչնակ Եկեցեալն վասն հանցիտին իւրեանց , վասն որոյ զինի Լատինաց հնչման զանգակին հարկանեմք զՄերն :

Եւ և մինչ կամիցիմք ՚ի յՌժաթափման սուրբ Տեղուջ կատարել զպաշտօն Եկեցեալի մա մեքդութեանն , երիցս հնչեցուցանեմք զգանգահն Մեր , որ կախեալ կայ ՚ի մէջ լուսամտի սենեկի կառավարչին մերոյ , և չէ պարտ սպա սել Յունաց Եկեցեալի զանգակին . բայց եթէ ՚ի հանցիտառ որ աւուր հանգիպիցի տակ անդ զԵկեցեալն , և զսամիցին անդ Ռիտաւորք մեր . ընդ երկար հարկանեմք զզանգահն Մեր որպէս բզ Լատին և զՅցնն :

Ի հանգիտի աւուրս երեկոյի ժամերգութեն զպոզ կոչնախն Մեր հարկանի մինչ հանցիտապետն մեկնի ՚ի դրանէ սրբոյ Գերեզմանին , և կամ հասանի աւաջի մատրանաց Խիտուց և Արուրոց :

Իսկ ՚ի գիշերային ժամերգութեան՝ կոչնախն Մեր միշտ անխախտ հարկանի զինի Լատինաց զանգակին , բայց եթէ ՚ի նմին աւուր չիցէ աւ վերութիւն Լատինաց հարկանելոյ զզանգահս , յայժմամ հարկանեմք զկոչնախն Մեր զինի Յունաց կոչնախին անմիջապէս . որպէս պրեցոք յայլում տեղուր :

Եւ Լուսաւորչի շարաթու Մեծի պահոց յաւուր գուռն Խիտուց է . բայց չունին հրաման ինքնագլուխ բանալոյ , այլ Մեր բանամք , բայց այսու կերպիւս . նախ հարկանեմք զՄեր զանգահսն , ապա զԽիտուց , յետոյ զԼատինաց , և ապա զՅունաց :

Վիտելի է , զի Յցնք զինի պատարագի իւրեանց՝ ՚ի ժամ ճաշուն Մեր . պարտին փակել զգուռն Եկեցեալն իւրեանց . որ կայ հանգէպ դրան սրբոյ Գերեզմանին Քրիստոսի :

Եւ և ՚ի ժամ թափօրին Մերոյ մինչ գտաւ նիմք յայս չորեքին տեղուրն . ՚ի Հանգերծ բու ժամուռն , ՚ի Փուշ պտակն , կամ ՚ի Պատանատեղն , և ՚ի Գողգոթայ , արգելեալ է Յունաց հարկանել կոչնախ կամ հնչել զզանգակն թէ վասն կերակրոյ և թէ վասն դրան բացման :

Լատինք նախ քան զՀամբարձուռն իւրեանց երեք օր յառաջ . այսինքն՝ երկուշարաթի , երեքշարաթի , չորեքշարաթի , ՚ի ժամ ճաշուն՝ եւ լաննն ՚ի թափօր շուրջ զՎերեզմանաւն երիցս , և անցեալ ընդ դրանէ Գերեզմանին դնան ՚ի վիճախ իւրեանց :

Յաղագս Լաթինացոց Բռնազրկումին:

Յերեկոյին նախ քան զկոչնական Յունաց, բուրվառն Լատինացոց գայ 'ի սուրբ Գերեզ մանն, և ելեալ արտաքս յիջանելն ընդ աստիճանն, հարկանէ Յոյնն զկոչնական, և այլն: Եթէ գոյ Լատինացոց բուրվառ, 'ի նշան այսորիկ՝ սուրբ Գերեզմանի դրան փոքր աշտանակաց մաժրս՝ ոչ 'ի բաց առնուն Լատինք յաշտանակաց զոր տեսեալ Յունաց մի հարկանիցեն զկոչնակ մինչև Լատինացոց բուրվառն եկեալ 'ի Գերեզման, երթիցէ 'ի տեղի իւր: Ապա թէ ոչ՝ եթէ Յոյնն հարկանիցէ զկոչնակ՝ ընի խոսովաւ թիւն:

ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ՍՐԲՈՑ ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ԱՇԽԱՐՀԱՐԱՏՐԱՆ ՏՆՃԱՐԻ

Յատկեալ տարեկան հանգիստոր թափօր և պատարագ բոլոր փառեմի կարգադրութեան պաշտամանոց մեծի Առաքելական Աթոսոյն սրբոց Երեսուցեմի:

Ա՛րտագայ սոսրբ՝ Խաւ:

Ի շարաթ աւուր՝ յեթնեբորդ ժամու յատկապէս տամբ բանալ զգուռն սրբոց Յարութեան, նախ՝ Աւագ լուսորարն 'ի ձեռն կառավարաց իւրոց՝ պատրաստէ 'ի սուրբ Պատանատեղին կրկին զոյգ աւետարանաբարձս, զոյգ խնկարկիչս, կրկին զոյգ մոմակալս աւետարանաց, և կրկին զոյգ՝ առաջի Հանդիսապետին, և թափօրական խաչ՝ որոյ առաջի զոյգ մոմակալ և խնկարկու մի առաջի խաչին, և կարգաւ գաւ սուրբէ 'ի Պատանատեղին ընդ երկայնութիւն, և առննթեր աշտանակաց կանգնին օտրկաւա դունք առ արեւել և առ արեմուտս, և քղան ցարածք առննթեր նոցին:

Բայց եթէ Յունաց կամ Լատինացոց ևս իցէ հանդէս, նախ ըստ կարգի նոքա մտանեն, ապա ազգ առնէ մեզ կառավարիչն Մեր:

Յարթեբորդ ժամու հարկանի կոչնակ 'ի սուրբ Յակոբ, սրբազան Պատրիարքն կամ Եպիսկոպոս ոմն հանդիսապետ եղեալ՝ առաջի նորա դնայ փոխանորդն, որոյ առաջի Աւագ թարգմանն,

և Էստիմիէ առաջի նոցա , և զինի Հանդիսացեալ տին Եպիսկոպոսը և Վարդապետը՝ ամենայն եկեղեցականօր զնան ՚ի սուրբ Զարուժթիւն :

Եւ Տեսուչ սուրբ Զարուժթեանն ընդ առաջ ելանէ Հանդիսացեալին ՚ի մէջ վաճառանոցին առ ՚ի պատուել զնա : Ի մտանելն Հանդիսացեալ տին ՚ի ներքս , Լաւագ լուսարարն ՚ի յետոյս զբրանն տայ նմա շուրջառ՝ խաշ՝ և գաւազան , կարգէ և երկու քղանցարարձս յաջմէ և յահեկէ նորին :

Նախաբարխառնն՝ ստէ ՚ի ձոյն , Եւ ևս խաղա՞ : Հանդիսացեալն՝ տե առնագրեալ ստէ , Օրհնու թիւն և վառք՝ և արկանէ խունկ ՚ի բուրվառն :

Վաստիպն՝ երգէ բոս դասին Էարական՝ Գի , « Հրաշապառ աստուած ո , Սարկաւագուռը զոյգ բուրվառա խնկարկեալ Հանդիսացեալին՝ մեր ձենան մինչ ՚ի սուրբ Պատանատեղին . Հանդիսացեալն տայ զգաւազանն Լաւագ լուսարարին , և զնայ կանգնի ՚ի զլուխ Պատանատեղոյն ՚ի կողմն Գողգոթային՝ ունելով զերեսս յարեւմուտս : Եւ առնու զբուրվառն ՚ի նախասարկաւագնէ , խնկարկէ Պատանատեղոյն , թափաբական խաչին , Լեւտարանաց , սուրբ Գողգոթային , և շուրջ գտեղեաւն Եպիսկոպոսաց և վարդապետաց , և ամենայն ժողովրդոց , և մերստին սուրբ Պատանատեղոյն , ապա տայ լոգբուրվառն ՚ի նախասարկաւագն . և ինքն ՚ի վերայ գորդին ՚ի ծուռնս անկեալ՝ համբուրէ ըզսուրբ Պատանատեղին Քրիստոսի , և եկեալ առնու զգաւազանն , և զնան Հանդիսաւորքն դա

սողաս ՚ի սուրբ Գերեզմանն զոյգ զոյգ , մինչ հասանի Հանդիսացեալն առաջի Վարդաբերց սեղանոյն ՚ի մէջ սեանց , առ Էարական՝ ալ , « Ասաքեցար ՚ի հօրէ ո , և այն : Իբրև ժամանեն ՚ի դուռն կենսատու Գերեզմանին , Հանդիսաւորքն պար առեալ շար ՚ի շար կանգնին , աւետարանարարձք առաջի սուրբ դրանն դասկարգ յաջմէ և յահեկէ , և թափօրանն խաշն Հանդերձ խնկարկու սարկաւագաւն , և զոյգ լուսակալ դարբը կանգնի առաջի դրան և կեղեցւոյն Եւանայ : Իսկ զոյգ սարկաւագուռը մտեալ ՚ի սուրբ Գերեզմանն խնկարկեն , ապա Հանդիսացեալն մըտեալ խնկարկէ՝ և տայ բուրվառն ՚ի նախասարկաւագն . և նորս խաչանիչ խնկարկեալ հրեշտակի Վիսլին՝ ելանն արտառն , Հանդիսացեալն ելեալ նստի յաթոռն՝ որ յետ կոյս արտարին զբրան եղեալ կայ :

Վրա ամենայն Հանդիսաւորք կարգաւ զոյգ զոյգ մտանեն ՚ի ներքս , և խոնարհեալ Հանդիսացեալին՝ համբուրեն զսուրբ Գերեզմանն Քրիստոսի , և ելանն արտառն վերստին խոնարհելով Հանդիսացեալին : Վրա ելանէ արտառն Հանդիսացեալն , և շուրջ զԳերեզմանաւն զբնացեալ ելանն ՚ի վերնատունն՝ ՚ի վիճակի Մեր , առելով Էարական՝ « Բարուձօրէն բացարեւո : Ի մեկնիլ Հանդիսացեալին ՚ի դրանէ սրբոյ Գերեզմանին , և կամ մինչ հասանէ առաջի դրան մատարանաց խիտուոց և Ասորոց՝ հարկանի զոյգ կոշնակն Մեր : Իբրև հասանէ Հանդիսացեալն ՚ի զլուխ աստիճանաց ՚ի վերնատանն , առ Էա

բահան՝ գյ, « Ուրախ լին՝ սուրբ Եկեղեցիդ և այն և անդէն կատարեն զժամերգութիւն ըստ պատշաճի աւուրն ։

Վասն այսր հանդիսի մերում՝ Յոյնք միայն լուցանեն զարարն կանթեզա՝ և զաշտանակս Պաւտանատեղւոյն և զսուրբ Գերեզմանի գրանն՝ յերեկոյի՝ և յառաւօտու ՚ի ժամ՝ սուրբ Պատարագին ։

Իսկ յիններորդ ժամու գիշերի հարկանի կոչնակ ՚ի սուրբ Յակոբ՝ գարձեալ ըստ առաջնոյն գնան ամենայն միաբանութեամբ ՚ի սուրբ Յարութիւն ՚ի Վերնատունն մեր, և պաշտի գիշերային ժամերգութիւնն ։

Ի Ճաշուն՝ հարկանի զոյգ կոչնակ ՚ի Վերնատունն, երիս Ողբմեայս առաջի գրան սուրբ Գերեզմանին ասի, ՚ի սենեակ Կառավարչին ըգգեատուորի պատարագին ։ Լու անտի սկսանի « Խորհուրդ խորին ո, և ՚ի հասանել պատարագիչ Եպիսկոպոսին ՚ի մէջ սենաց, ասի Շարական՝ Դյ, « Հարաշափառ աստուած ո, Լուսցումն և Ընտրեալն առաջի գրան սրբոյ Գերեզմանին ։ Սոցան ՚ի վերայ հրեշտակի Վիսնն գնի ։

Իբրև ընթեռնուռն զճաշու գիրքն, ելանէ պատարագիչն՝ և նստի յաթառն, որ առաջի արտաբին գրան սրբոյ Գերեզմանին գնի, նշնպէս և ՚ի ժամ վերաբերման ելեալ նստի, սաղաւարտ ՚ի գլուխ եղեալ, ՚ի մերձենալ վերաբերման առաջի Խաչելութեան պատկերին, յայնժամ յառնէ յաթառ այն՝ զսաղաւարտն ՚ի բաց եղեալ, առնու զընծայն, և տարեալ գնէ ՚ի վերայ կեն

աստու Գերեզմանին, և այն . ըստ կարգին ։

Լու յաւարտ պատարագին, ասելով Շարական՝ Դյ, « Որ զնորհոս աստուածային ո, բերեն զպատարագիչն ՚ի սենեակ Կառավարչին ։

Սարխաագին, Սուրբ Խաչելս աղաչեցուք՝ ։
Հանդիսապիսն, Պահպանիչ և յոյս հաւատա՝ ։
Լու ապա կարգաւ որպէս եկին, երթան ՚ի Վանս Մեր՝ սուրբ Յակոբէայ ։

Գիւր Խաչ ։

Սուսարան մեր՝ մեծ մամ մի աշտանակաւ տանի շնէ ՚ի Գիւստ խաչն ՚ի շարաթ երեկոյին, ուր մնայ մշտավառ մինչև ՚ի կիւրակէ . և զկի փակման գրանն սրբոյ Յարութեան՝ բառնայ անտի, ըստ հնոյ սովորութեան ։ Սոյնպէս և Դատաւորի ՚ի շարաթ երեկոյին ։

Ըստ օրինակի Վարացայ խաչէ Շարաթ երեկոյեան կարգադրութեան է արարողութիւնն . բայց իբրև ելանէ արաքս Հանդիսապեան ՚ի սուրբ Գերեզմանէն, զկողմամբ սուրբ Պարտիղնն գնան ՚ի սուրբ Լուսաւորիչն՝ ասելով Շարական, « Սիտի որդիք զարթիք ո . Հանդիսապեան իբրև հասանէ ՚ի սուրբ Լուսաւորիչն, և իմանէ ՚ի յատակ եկեղեցւոյն՝ երգեն Շարական, գյ, « Ուրախ լին՝ սուրբ Եկեղեցիդ և այն . ըստ կարգին ։

Ժամերգութիւն ըստ պատաշաճի աւուր պաշտի անդ . Յութեբրորդ կամ յիններորդ գիշերային ժամու հարկանի կոչնակ ՚ի սուրբ Յակոբ ,

դնան ամենայն Միաբանք և տերունական Ուրա
տաւորք ՚ի սուրբ ԅարութիւն, գիշերային ժա
մերգութիւնք ՚ի սուրբ Լուսաւորիչ եկեղեցին
պաշտին՝ ըստ նախին սովորութեան. յորժամ
երգեն զերբորք առն շարցին՝ « Ուստի բու
րելովն ո, սարկաւագունք զայդ բուրլատաւ
երիցս ինկարկեն սուրբ Խորանին, և իմենն ՚ի
Գիւտ խաչ, ինկարկեն անդ՝ և դառնան զան
յաստեան. և երիցս կրկենն ըստ կրկնութեան՝
« Ուստի բուրլովն ո :

Այդ ՚ի սուրբ Լուսաւորիչ խորանն մատչի
՚ի նմին աւուր հանգիսաւոր պատարազն, և
՚ի Գիւտ խաչն Սպան դնի, յոր ՚ի ժամ վերա
բերման իջնալ՝ հանգիսիւ վերաբերեն : Օկնի
Աւաքելոցին զգեստաւորի Հանգիսապետն :

Աւագ բուսարարն տանի զկենսատու սուրբ
Խաչն դնէ ՚ի Գիւտ խաչն, և երկու աշտանակ
բուցեալ յաջմէ և յահեկէ նորին : Աշտարտ
սուրբ Պատարազին, Նախասարկաւագուն ասէ ՚ի ձայն,
Եւ ևս խաղաղութեան զտէր պղպշտցուք” :

Հանդիսապետն ասէ, Օրհնութիւն և փառք
հօր և որդւոյ”. և արկանէ խուռիկ :

Գասապետն՝ ըստ դասին երգէ բարձրաձայն,
Շարական՝ ԲՅ. « Այսօր նշան սուրբ խաչին ո :

Եւ իմանեն ՚ի Գիւտ խաչ, Շարական՝ ա՛յ. « Հը
բաշտեմք և զօրեղ ո. և ասեն Սաղմոս ՚ի ձայն,
Ալէլուիա պէլուիա, « Նշանեցաւ առ մեզ ըստ
երեսաց քոյ ո, և այլն : Աւետարան Մարկ. ԻԳ.
27 համար, « Չի որպէս փայլակն, Քբը 30, և փա
ւօք բազմօք ո :

Սարկաւագուն՝ փառք ըրդ տէր անձ մեր. նր խա՛
Հանդիսապետն, Պահպանիչ և յոյս, և այլն :

Սարկաւագուն, Եւ ևս խաղաղութեան զտէր :
Հանդիսապետն՝ տեսնազբեայ արկանէ խուռիկ,

և առնու զբուրլատն, և ինկարկէ սուրբ Խա
չին, և համբուրեալ՝ բառնայ անտի, սակով
Շարական՝ 44. « Այսօր երևուան մեծի ո, կամ
ա՛յ. « Նշանու ամենայողժ խաչիւ դ ո, և այլն :
Եւ երևանն ամենայողժ բաշտարհ նր
Պարտիզին շար ՚ի շար, և շրջին շուրջ զկենսա
տու Գերեզմանաւն երկիցս, և յերբորգին թա
փօրական սուրբ Խաչն՝ և աւագ Խաչվառն սր
զկնի Հանգիսապետին, կանգնին յանգիման նր
զբան Գերեզմանին Քրիստոսի, որ է առաջի դը
բան Յունաց եկեղեցւոյն :

Իսկ նախընթաց երկուտասան Խաչվառք ըստ
միշտ սովորական դասակարգութեցն շարակար
գեալ մնան : Աւետարանաբարձ վարդապետք կամ
քահանայք առաջի դրան աստուածընկալ Գե
րեզմանին շարադաս. և թափօրականք պարա
ռեսալ յաջմէ և յահեկէ. Սարկաւագունք մը
տեալ ինկարկեն ՚ի սուրբ Գերեզմանն, Հանգի
սապետն մտեալ դնէ զսուրբ Խաչն ՚ի վերայ
Վիսի հրեշտակին՝ և ՚ի ներքս մտեալ ինկարկէ
՚ի սուրբ Գերեզմանն :

Սարկաւագուն, Որդի : Աւետարան Մար. ԺԳ. 52.
« Այլ վասն աւուրն այնորիկ, Քբը 57. արթուն
կայէք ո, և այլն :

Սարկաւագուն, Եւ ևս խաղաղութեան զտէր :
Հանդիսապետն, Օրհնութիւն և փառք, և այլն.

Ի քանի Ուրբեայ ասորոսացայսն ինքն ինքն և Անուանու
Իզրայէլեան Տէառն մերջ Յիսուսի գրիստոսի :

Գիշերայն ժամերգութիւնն ՚ի սուրբ Յա-
կոբ կատարի , զինի ժամերգութեան հարկանի
կոչնակ . և ոմն պատարագիչ [և հանդիսագիր
գնայ ՚ի սուրբ Յարութիւն ամենայն միաբա-
նութեամբ . և զայլ ամենայն արարողութիւնս
և կարգադրութիւնս տես ՚ի Վարդայ խաչն :

Եւ շուրջ զԳերեզմանաւն գնան յԼժա-
թափման տեղի սուրբ Աստուածամանին , ասե-
լով Ըարական՝ ԲՅ . « | շոս ՚ի լուսոյ ՚ի հօրէ ո :
Ի նմին տեղոջ ասէ :

Սարխաւսն , Սուրբ խաչիւս աղաչեսցուք :
Հանդիսողեմն , Պահպանիչ և յոյս հաւատա՛ն :
Ի Վերնատուն մ՛ջ ելանեն :

Ըզս հարկանի զոգ կոչնակ ՚ի Վերնատունն
մեր , ճաշուն ասի առաջի դբան սուրբ Գերեզ-
մանին :

Ի սենեակ կառավարչին զգեստաւորի պա-
տարագիչն , և այլն . ըստ արարողութեան կար-
գի է որպէս զՎարդայ խաչին . զինի պատա-
րագին դառնան ՚ի սուրբ Յակոբ :

Եւ յետ սեղանայն Եպիսկոպոսուհիք , Ժամօրհ-
նօջք , զոգ Ժամասոյք , երկու Խոստովանա-
հարք , նախասարկաւսն բուրվաւաւ՝ զոգ դը-
պիս մանզինաւ՝ երթեալ առ սրբազան Պատ-
րիարքն օրհնեն զին հարանն :

Մ 132 Մ

Սէփէ պանոյ ասողն շաբաթ՝ որ է քոն
Թեոփորոսի զբարեկեն :

Յայտ աւուր Յոյնք և Մէք ունիմք հան-
դէս և թափօր ՚ի սուրբ Յարութեան տաճարն .
նախ Յոյնք կատարեն զհանդէս իւրեանց , և
ազգ առնեն մեզ . և յիննբորդ ժամու հարկանի
կոչնակն Մէք , և գնան ՚ի սուրբ Յարութիւն ա-
մենայն միաբանք և տէրունական ուխտաւորք՝
ըստ կարգադրութեան Վարդայ խաչին : Հուսկ
խոսոյ ելանէ Հանդիսողեմն , և շուրջ զԳերեզ-
մանաւ գնան և ելանեն ՚ի սուրբ Վերնատուն ,
ասելով Ըարական՝ « Բարեւորեմն ո , և այլն . ըստ
կարգի . և զինի դառնան ՚ի սուրբ Յակոբ :

Ի գիշերի յպատարագն սրբոյ Գերեզմանին՝
ըստ կարգի է . նախ՝ Յոյնք , ապա Մէք , յետոյ
Լատինն թիւ միայն՝ եթէ ընդ մեզ իցէ զատիկն ,
իսկ զճոյնաւսրն առնեն ՚ի Պարտեզն . և Յոյնք
զինի հանդիսաւոր պատարագին ելանեն ՚ի թա-
փօր , և Մէք զինի մեր հանդիսաւոր պատա-
րագի ՚ի Վերնատունն՝ ելանելք ՚ի մեծահան-
դէս թափօր զԳերեզմանաւն :

Եթէ Լատինացոց զատիկն ՚ի Մեր ծաղկա-
զարդի աւուրն դայ , ՚ի շաբաթ երեկոյի բուն
բարեկենդանին Մերոյ հանդէս ունին , իսկ յա-
ռուօտուն ինչ ոչ գայ . միայնակ զարդարեն զնք
Գերեզմանն ՚ի նոյն երեկոյին՝ և դան ՚ի ներքս ,
և շրջն շուրջ զԳերեզմանաւն երկոց , և ապա
հանդիսու ելանեն ՚ի թափօր ՚ի սուրբ Տէ զիան .
մասն այսր հանդիսի՝ Մէք և Յոյնք լույսնեմք

զ Պատանատեղւոյ և զսուրբ Գերեզմանի գրան աշտանակն, նա և զեբբէին և զլէրին շարան կանթեղան լուցանեմք :

Եթէ յերկրորդ կիւրակէի մեծի պահոց Մե-
րոց՝ ճարդիազարդ իցէ Լատինացւոց, 'ի շարաթ
երեկոյի և 'ի կիւրակէ առաւօտաւ յառաջ քան
զՄեղ և զՅայնս կատարեն զԹափօր իւրեանց
ըստ արարողութեան ճարդիազարդին :

Յիննեարդ գիշերային ժամու, հարկանի կող-
նակ 'ի սուրբ Յակոբ, ամենայն՝ եկեղեցական
պաշտանայք, անբունակուն Ռեխտաւորք գնան
'ի սուրբ Յարութիւն, 'ի Վերնատուն մեր կա-
տարեմք զգիշերային ժամերգութիւնն՝ և հաշ-
տարաբ սուրբ Պատարագի խորհուրդն : Օհնի
Աւարեղցին զգետաւորի Հանգիստպետն հայ-
րապետական զգետաւ, Վարդապետք և Քահա-
նայք շուրջաւաւ, օրպէս օրէն է յամենայն ա-
ւուր հանդիսաւոր Թափօրի :

Յաւ արս նք Պատարակն . Նոխաւորութեան
ասէ, Եւ ևս խազարութեան զտէր տղայնս՝ :

Հանրիսպոկեմ՝ անանագրեալ ասէ, Օրհնու-
թիւն և փառք՝ և արիանէ խունի 'ի բուրխան :

Եւստայն՝ ըստ կարգի քաղցրածայն երգէ
Շարական, աշ . « Որ 'ի լերինն այլակեր՝ », և այլն :

Հանրիսպոկեմ՝ իբրև հասանէ 'ի մէջ սեանց՝
տի Շարական, Բի . « ճառագայթ փառացո՛ր,
և այլն : Օհնի երկիցս շրջելով շուրջ զԳերեղ-
մանու, յերրորդին գնան 'ի սուրբ Պատանա-
տեղին, և մինչ հասանեն առաջի գրանց մատ-
րանց խիտոց և Արուոց՝ երգեն Շարական,

Բի, « Օրհնեցէք մանկունք ընդ երկնայ՝ », և այլն :

'ի սուրբ Պատանատեղին դասաւորեալ կարգ
'ի կարգ ըստ միշտ սովորութեան, յարմէ և յա-
հեկէ Հանդիսապետին 'ի կողմն Գողթոթայի . և
Թափօրականք շուրջ զՊատանատեղեաւ, և ա-
սեն 'ի ձայն . Ալէլուիա այլելուիա, « Անց լու-
սաւոր հոգանի եղև նոցա . ձայն եղև յամոյն
սր ասէ, դա է որդի իմ սիրելի ընդ որ հաճե-
ցայ, դմա լուարուքո՛ր :

Սարկաւոր՝ Որդի : Լուսարան Սարկ . Թ . 1 .
« Եւ յետ վեց աւուր, Քէրլ 7, զմ ընդ իւրեանսոց
Սարկաւոր, խնդրեցաւք հաւատով միարա՛ս
Թափօրականք, կեցո տէր, և այլն :

Լուսարանի, Քուժ ամենագոր և հրաշայի :
Սարկաւոր, Եւ ևս խողաղութեան զտէր :

Հանրիսպոկեմ, Օրհնութիւն և փառք հօր՝,
և գնան 'ի դուռն սուրբ Գերեզմանին, ասելով
Շարական, Բշ . « Թափօր լերինն ձև սցուցերո՛ր,
գան 'ի դուռն կենտառու սուրբ Գերեզմանին,
պար սուեալ շար 'ի շար, և այլն . Որդէս 'ի Վարու-
գոյ խալէն . գերեզման հարաւրել սչ գոյ : Լուսն
'ի ձայն՝ Ալէլուիա այլելուիա, « Լերինք ցնծաւ
ցին առաջի անտան, զի գայ՝ և գայ նա 'ի դու-
սեւ զերկիրո՛ր :

Սարկաւոր, Որթի : Լուսարան Գլուխ . Թ . 28 .
« Եւ եղև յետ այց բանից, Քէրլ 36, յորոց ան-
սինո՛ր, Լուսն ձայնաւոր Տէր ողբմեա, ըստ սու-
վորութեան :

Երգ, Ե՛կ տէր յիտու՝ ողբմեա՛ մեզ, ողբ-
մութեան ժամ՝ և արգէն . Ե՛կ բարեխնամ այց

արա մեզ, այցելութեան ժամ է արդէն, շնոր-

հիւ սիյ գերեզմանիդ. Ընկալ աւեր և ողորմեա՛ :

Սարկաւազն, խնդրեսցուք հաւատով միաբա՛ :

Դպիրք, Կեցո աւեր, և այլն :

Լեւորարանին, Քուժ ամենագոր և հրաշարի :

Լպտ հանդիսապետն ելեալ գնէ զԹագն 'ի գլուխ :

Սարկաւազն, Եւ և ս խաղաղութեան զաւեր :

Հանդիսապետն՝ խաչաղնքեալ աւեր, Օրհնու-

թիւն և փառք, և արկանէ խուսկ 'ի բուրվառն :

Լու շուրջ զԳերեզմանաւ գնացեալ՝ ելանն 'ի

գերնատուն 'ի վիճակն մեր՝ ասելով Շարական,

« Բարուներէն բացատրեսցուք ո՛, և այլն :

Սարկաւազն, Սուրբ խաչիւս աղաչեսցուք » :

Հանդիսապետն, Պահպանիչ և յոյս հաւատա՛ :

Օրհնեալ աւեր մեր յն, Հայր մեր որ յերկինս :

Օրհնեալք եղբուք 'ի շնորհաց նր հոգւոյն :

Լու դառնան 'ի սուրբ Յակոբ :

Սեճի գահոյ ըրրրր Կրտիկ՝ որ է Տիւրի :

Սեճի պահոց ըրրրրդ կիւրակէն, որ ա-
սի Տոտես, Յունաց մեծահանգէս յատուկ Թա-
փոր գոյ 'ի մէջ սրբոյ Յարութեան. յոյնժ ա-
ւուր Սեք գնամք հանդիսիւ 'ի սուրբ Համբար-
ձումն, զոր գրեալ էմք յայլ ուրեր :

Սեճի գահոյ կիւրակէրր Կրտիկ՝ որ է Դապաւորի :

Սա շարաթ աւուր՝ յուրթերորդ ժամու հար-
կանի կոչնակ 'ի սուրբ Յակոբ, սրբազան Պատ-
րիարքն կամ Եպիսկոպոս ոմն հանդիսապետ գը-
նոյ 'ի սուրբ Յարութիւն ամենայն միաբանու-
թեամբ, և այլն. ըստ կարգի : Տե՛ 'ի վարագոյ
խաչ լաբալ երկիյնի :

Յետոյ ելանէ Հանդիսապետն 'ի սուրբ Գե-
րեզմանէն՝ և զկողմամբ սուրբ Պարտիղին գնոյ
իջանէ 'ի սուրբ Լուսաւորիչ. ասելով Շարական,
և այլն. կարգաւ որպէս 'ի վերն ցուցաւ :

Լու երեկոյեան ժամերգութիւնն անդ պաշ-
տի ըստ պաշառաճի աւուր, յետոյ վերադառնան
'ի սուրբ Յակոբ :

Յիննրորդ գիշերային ժամու հարկանի կոչ-
նակ 'ի սուրբ Յակոբ. ամենայն եկեղեցական
պաշտօնէիւք, և աւերուսական ուխտաւորք գը-
նան վերստին 'ի սուրբ Յարութիւն, 'ի սուրբ
Լուսաւորիչ եկեղեցին կատարեն զգիշերային
ժամերգութիւնն : Լպտ 'ի սուրբ Վերնատունն
հարկանի զոյգ կոչնակ, ճաշուն առաջի դրան

կենսատու սուրբ Գերեզմանին Բրիտտոսի : Պա-
տարագիշն 'ի սենեակ կտաւախարչին զգեստաւա-
րի : անդ երգի 'ի ձայն , « Խորհուրդ խորին ո .
'ի հասանել ժամարտին 'ի մէջ սեանց ' երգեն
Էարական , ԴՅ . « Զբաշարուտ աստուած ո . Լուսե-
ցու մե և Ընարեալն առաջի գրան սուրբ Գերեզ-
մանին տաի . Սպասն 'ի վերայ հրեշտակի Վիժին
դնի , և պատարագի թափօրն շուրջ զգերեզմա-
նաւն լինի , նոյնպէս և վերաբերումն . և յոր
ժամ ընթեռնուն զճաշուս գիրքն , և 'ի ժամ վե-
րաբերման : Պատարագիչն հարապետական ըզ-
գեսախւ ելելայ նստի յաթոսն , որ առաջի գրան
սուրբ Գերեզմանին , և մինչ վերաբերումն հա-
սանէ առաջի սուրբ Դրան , Պատարագիչն հա-
նէ զթագն , զեմփորոնն , և զմատանին , և տարս
առեալ զսկիհն տեաւնագրէ ժողովրդեան :

Յուսարտ սուրբ պատարագին եթէ Հանդի-
սապեան պատարագամտայն իցէ , զգննու զե-
մփորոնն , և զնէ զթագն և զմատանին , և առ-
նու զխաչ և զգուսզան : անպ եթէ այլ քրէ ,
'ի սենեակ Տեսչին զգեստուորի :

Սուրբագին ասէ 'ի ձայն , Եւ ևս խաղաղս :
Հանդիսագիւթն տեաւնագրեալ ասէ , Օրհնու-
թիւն և փառք : Եւ արհանէ խունկ , և երանեն
'ի թափօր :

Եւսագին , ըստ դասին երգէ բարձրաձայն
Էարական ԲՅ . « Որ պատու իրան , և Հայր , Որ
զտիրականդ . Սէ՛՛՛ . Ուրախ լէր մարիամ . Ողբ .
Ուրախ լէր Եկեղեցի ո , և այլն : Օ կնի երկոց չըր-
ծելոյ շուրջ զԳերեզմանաւ , գնան 'ի սուրբ Պա-

տանտեղին , երգելով Էարական ԴՅ . « Յիսուս
միածին , և խաչի քո բրիտտոս , Ի սմա բարձրա-
ցու ո , և այլն :

Ի սուրբ Պատանտեղին շրջապատ դատու-
րեալ կարգ 'ի կարգ յաթմէ և յահեկէ Հանդի-
սապեանին , երգեն Սաղմոս 'ի ձայն , Եւ լելուխ
պէլուխ , « Ի խորոց կարգացի առ քեզ տէր ո :

Սուրբագին Որթի : Լէեարան Յո՛՛՛ . Եւ 58 .
« Յիսուս դարձեալ զայրացեալ , վերջ 46 . զոր ա-
բարն յիսուս ո . և ասի Հոգւոցն հանգուցելոյ :

Սուրբագին , Եւ ևս խաղաղութեան զտէր :
Հանդիսագիւթն , Օրհնութիւն և փառք հօր :
Եւ գնան 'ի դուռն կենսատու սուրբ Գերեզ-
մանին , ասելով Էարական ԲՅ . « Ինդ լուսափայլոյ ,
Բառ առաջնայն կարգաւորութեան է արարցու-
թիւնն :

Եւ յետ համբուրման սրբոյ Գերեզմանին ,
ասեն յայնիւ . Եւ լելուխ պէլուխ , « Վաղնւս
եբուսագէմ զտէր , և օրհնեն զան քո սիօն ո :
Լէեարան Սուրբ . ԽԸ . 16 . « Իսկ մեասանն ,
վերջ 20 . 'ի կատարած աշխարհի ո :

Թափօրանն ասեն 'ի ձայն , Տէր սղարման Է
Երգ , Գերեզմանիդ քո համբուրման , կամ
Ե՛կ տէր յիսուս ողբման մեզ , ողբմութեան :

Սուրբագին , Ազաւեսցուք զկենսատու փրկիչն :
Դիպիւն , Կէցո տէր . Տէր ողբման տէր ողբ :
Լէեարանիւն , Ընկեալ առաջի քո բարբար :
Դիպիւն , Յիշեն տէր զպաշանեայն քո զժը :
Լէեարանիւն , Բարբար և բազում ողբմ :
Սուրբագին , Եւ ևս խաղաղութեան զտէր :

Հանրապետն, Օրհնութիւն և փառք հոր :
Լը շուրջ զԳերեզմանաւ անցեալ ընդ սուրբ
Պատանատեղին գնան 'ի սուրբ Լուսաւորիչ :
տեղով Շարական « Բարուհորէն բացաս » ր :

Սարխապն, Սուրբ խաչիւս աղաչեցոյք :

Հանրապետն, Պահպանիչ և յոյս հաւատա .
Հայր մեր որ յերկինս . Օրհնեալք եղբուք :
Լը վերագառնան 'ի սուրբ Յակոբ ամենայն
միաբանութեամբ :

Յոլագ Ծաղիւղրի :

Ի շարժ երեկոյի Ղազարու յարութեան,
յիններորդ ժամու հարկանի կոչնակ 'ի սուրբ
Յակոբ, և գնամք 'ի սուրբ Յարութիւն ամե-
նայն բազմութեամբ ըստ առաջնոց հանգիստ
ւոր աւուրց սովորութեանց և կարգադրու-
թեանց մերոց . և հուսկ յետոյ 'ի սուրբ Վեր-
նատուն ելեալ, զերեկոյեան ժամերգութիւնն
կատարեմք ըստ եկեղեցական արարողութեան
մերում : Լը սպաս վերագառնամք 'ի սուրբ
Յակոբ :

Օւղիւղրի Կրօնի :

Ի մէջ գիշերի հարկանի կոչնակ 'ի սուրբ
Յակոբ, յաւաք դուռն վանուցս՝ տան ամենայն
արանց արմաւենիս միաբանից և ուխտաւորաց,
և գնան 'ի սուրբ Յարութիւն : Յետ աւարա-
ման աստուածընկալ Գերեզմանի սովորական նբ
Պատարագին . 'ի սուրբ Վերնատունն սկսանին
պաշտել զգիշերային ժամերգութիւնն :

Լպա հարկանի զոյգ կոչնակ, և համուտ
ատենարանութիւն՝ յաղագս գալտեան Քրիս-
տոսի 'ի սուրբ Երուսղէմ՝ և անդ մատչե նբ
Պատարագ : Օ կնի Առաքելցին՝ զգեստաւորի
Հանդիսապետն, յաւարա հաշտարար պատարա-
գին՝ Նախարխապն ձայնէ, Եւ ևս խաղաղու՝ :

Հանրապետն, խաչանկրեալ ստե . Օրհնութի-
յամասայն, ըստ դասին երգէ Շարական բի .
« Որ զխորհուրդդ, և այլն : Լը իջնենն դասաւ
կարգ 'ի վայր, և շըին շուրջ զԳերեզմանաւն
շար 'ի շար հանդարտաբայալ Օ կնի երկիցս շը-
րջ շուրջ զԳերեզմանաւ, և մինչ անցանեն
ընդ մատուռն խիտուց, գնեն ակոռ Սրբա-
զան Պատրիարքին :

Ըսի Սաղմոս թիւ, Ալէլուիա ակըլուիա,
« Լերկնք ցնծացեն առաջի տն, զի դայ՝ զի հու-
սեալ է նոր 'ի գատել գերկիրո » (Իրք՝ երգ երգոյ,
բ. 8. « Չայն եղոր որդւոյ իմոյ, Քըլ, զստինս
իմ բեզո » : Լոյի, « Ասացէք դստերք Սիօնի, Քըլ,
և ոչ լքեալո » : Լոյի . Ա. 5. « Օրհնեալ է նմ,
Քըլ 10. և որ ինչ յերկրի 'ի նոյն » :

Այն Սարգսն ձայնիւ, Ալէլուիա պէլուիա,
“Օրհնեալ եկեալ անուամբ տեսանոյ, և այլն :
Լուեաորան Մարի . Ժ . 46 . “Եւ գան յերկրով .
Քերթ ԺԱ . 11 . երկրասանիւքն հանգերձոյ :

Սարգիսագին՝ ՚ի ձայն բարձր ստե , Եւ և սա” .
Վասն ՚ի վերուստ խաղաղութե . Տեր ողորմեա :

Լըւ տեսանադ բեպցեն զանգասանս :
Սարգիսագին , Սուրբ խաչիւս աղաչեցոյք :
Հանդիսապիտն , Պահպանիչ և յոյս հուսառա :

Մարգիսագին , Յորձամ եկեալ կենարարգ ՚ի գերեզ :
Սարգիսագին , Եւ և սա խաղաղութեան զտեր :

Հանդիսապիտն , Օրհնութիւն և փառք հօր :
Լըւ գնան ՚ի սուրբ Պատանասեղին , երգելով
Շարահան՝ Դի . “ Յիսուս միամբն անմահութեց :
Ի սուրբ Պատանասեղին շըջարատ դաստկարգ
գեալ , կարգ ՚ի կարգ յաջմե և ձախմե Հանդի
սապեաին , երգեն ՚ի ձայն , Ալէլուիա պէլուիա ,
“ Ի խորոց կարգացի սա . քեզ աէր աէրոյ , և այլն :
Լուեաորան Յիւլ . ԺԱ . 1 . “ Եւ եր ոմն հիւանդ :
Քերթ 46 . զըր արարն յիսուսոյ :

Հանդիսապիտն , Հագւոցն հանգուցելոց քի :
Սարգիսագին , Եւ և սա խաղա . Վասն հանգու” :
Լուեաորանիւն , Քրիստոս որդի սասուձոց ա” .
Սարգիսագին , Եւ և սա խաղաղութեան զտեր :
Հանդիսապիտն , Օրհնութիւն և փառք հօր” .
և գնան ՚ի դուռն կենսատու Գերեզմանին . Ըստ
սաւաջնոց կարգաւորութեան , սակալ Շարահան՝
Բի . “ Ուրախ ընր եկեղեցի սուրբոյ , և այլն :
Լըւ ալն զրան նըր Գերեզմանին սաի ՚ի ձայն ,
Ալէլուիա պէլուիա , “ Գալեա եժմ զտեր , և այլն :

Լուեաորան Մարի . ԻԸ . 16 . “ Իսկ մեղասան տշա
կերտքն զնայնին , Քերթ 20 . մինչև ՚ի կատարան
աշխարհի ոյ , և այլն :

Թանգարայնս , ձայնաւոր՝ Տեր ողորմեա :
Սարգիսագին , Աղաչեցոյք զկենսատու փրկիչն :

Լուեաորանիւն , Անկեալ աւաջի քո բարերար :
Մարգիսագին , Յիշեա տէր զպաշտօնեաց քո :

Լուեաորանիւն , Բարերար և բազում ողորմ :
Սարգիսագին՝ ստե ՚ի ձայն , Եւ և սա խաղաղութե” :

Հանդիսապիտն , Օրհնութիւն և փառք հօր” :
Լըւ շուրջ զԳերեզմանու գնան ելանն ՚ի սուրբ
Վերնատունն :

Սարգիսագին , Սուրբ խաչիւս աղաչեցոյք :
Հանդիսապիտն , Պահպանիչ և յոյս հուսառա” :
Օրհնեալ աէր մեր յն . Հայր մեր որ յերկինս .
Օրհնեալք եղբրուք ՚ի շնորհաց նըր հագւոյն :
Լըւտ ամենայն բազմութեամբ եկեղեցականոց
գան ՚ի սուրբ Յակոբ :

Յարգութիւն ճշմարտացի Մերոյ :

Ի սուրբ Օտակի ճիւղալուցի շարած աւուր 'ի վեցերորդ մամու, հարկանի կոչնակ 'ի սուրբ Յակոբ . տէրունական բարեպաշտօն Ռիտուսուրք մամ 'ի ձեռս գնան 'ի սուրբ Յարութի'ն : Լ'պա Սրբազան Պատրիարքն միաբան եկեղեցականօք յեօթներորդ մամու երթեալ ելանէ 'ի սուրբ Վերնատունն մեր . և նստի 'ի ներքոյ առ ուղնոյ կամարին , որ հայի 'ի վերայ կենսատու գերեզմանին Քրիստոսի : Յոյնք ելանեն 'ի թափօր՝ և շրջին երիցս շուրջ զգերեզմանունն : Լ'պա Մեր լուսավառն և Յունաց՝ զգետաուարեալք, երկոտասան մամ 'ի ձեռս իւրաքանչիւրոյ մտանեն 'ի սուրբ գերեզման , և լուցանեն 'ի լուսաւոր կանթեղէ գերեզմանին Քրիստոսի : Իօկ Խփտին և Ատրին 'ի մեր լուսաւորեայէն լուցանեն արտաքոյ ներքին զբան՝ առ Վիմի հրեշտակին, ըստ նախնական հին սովորութեան իւրեանց : Ս'երբն տանին լուսաւորեայ նախ Սրբազան Պատրիարքին, 'ի նմանէ և 'ի միմեանց լուցանեն իւրաքանչիւր որ զմամ՝ զորս 'ի ձեռս ունին 'ի պատրաստի ըստ վաղնջուց եկեղեցական արարողութեանց , 'ի նշանակ լուսափայլ յարութեանն Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ , որոյ 'ի փաստ՝ պաշտի և յամենայն համատարած Եկեղեցիս հայաստանեայց , և այլոց բրիտաննեից :

Լ'պա նոյն լուսավառ Վարդապետն զգետաւութեաք կամ միթր 'ի զլուխ եղեալ՝ լինի Հանդիսայեան , և ելանեն 'ի թափօր , շուրջ զսուրբ

գերեզմանուն երիցս , ըստ օրինի միւս թափօրաց :

Սորիսաւոյն , Եւ ևս խաղաղութեան զուէր" : Հանդիսայեան , Օրհնութիւն և փառք , և այլն :

Երեսուցոյն , ըստ դասին երգէ բարձրաձայն Շարական , ալ . " Լ'նաբեցար 'ի հօրէ . և Յարուցեալ աչիւն . և Սքանչելի հրեշտակն : Յետ երիցս շրջելոյն , զասակարգին 'ի դուռն սուրբ գերեզմանին , ըստ արարողութեան աւաջնոյն :

Յետ համբուրման և երկրպագութեան՝ Թափօրիսայն ասեն 'ի ձայն , Ալէլուիա պէլուիա , " Գովեալ երուսաղէմ զուէրոյ , և այլն : Լ'ետարան Մարի . ԻԸ . 16 . " Իօկ մեռտասան աշակերտքն , վերջ 'ի կատարած աշխարհի ոչ : Լ'պա ձայնաւոր՝ Տէր ողորմեա՛ , երեսուն : Լրգ :

Լ'եփարանիլն , Քուժ ամենազօր և հրաշալի :

Սորիսաւոյն , Սուրբ խաչիւս աղաչեացուք :

Հանդիսայեան , Պահպանիչ և յոյս հաւատոս :

Սորիսաւոյն , Եւ ևս խաղաղութեան զուէր :

Հանդիսայեան , Օրհնութիւն և փառք Տօր Թափօրիսայն , երգեն Շարական , " Բարունաւուն բացատրեացուք ոչ : Լ'շուրջ զգերեզմանուն գնան ելանել 'ի նք Վերնատունն , բանդի 'ի սուրբ Պատանատեղին ոչ գնան : Լ'ւ Եջոյնք ևս շունին սովորութիւն յայսմ աւուր երթալ 'ի սուրբ Պատանատեղին ըստ մեզ :

Յոյնամ ճարկանի զոյգ կոչնակ 'ի Վերնատունն մեր :

Սորիսաւոյն , Սուրբ խաչիւս աղաչեացուք" :

Հանդիսայեան , Պահպանիչ և յոյս , և այլն :

Ըրդա երեկոյեան ժամերգութիւն ըստ պատշաճի աւուր . և սուրբ Պատարագ մատչի 'ի Վերնատունն : Սմանք մեան անդ 'ի վայելել զչորհոս սուրբ Խորհրդոյն . և ամանք վերագաւանս 'ի սուրբ Եօհոր' վայելել նայնպէս :

Սուրբ Եօհոր-Բիւն Տեառն Թրոյ , որ է Զարիի :

Ձգիչերի Զատիկն հարկանի կոնանի 'ի նք Եօհոր . սրբազան Պատրիարքն և ամենայն եւկեղեցականք և տէրուեական ջերմեանդն ուխտաւ սրբ երթման 'ի սուրբ Եօհոր թիւն . 'ի Վերնատունն սիսանի ժամերգութիւն ըստ պատշաճի աւուր : Սրբազան Պատրիարքն զբեատաւորի նախ քան զչարչն : Ըրդա ամենայն զսրբուք պատրաստել երգելով զչարչի Շարական' Դ՛՛ . « Լ'յսօր մեծ աւետիք » , և այլն . ի յննեն անաղի զբան կենսատու սուրբ Գերեզմանին , և զասակարգեալ շար 'ի շար ըստ աստիճանաց և սուրբութեան շրջին զսուրբ Գերեզմանաւ հանդարտարայլ :

Յերկրորդում նուազի 'ի հասանիլն թափօրի մերում առաջի դրան մտորան խիտուց .

Սարխապի , առ չարդ , Եկեալքս ամենն' : Հանքիսպիտի , Հգոր յաղթալ և սքանչելա' : Դպրն , « Մեծացուցե աննն իմ զտեք » : ասա երգելով Շարական' Դ՛՛ . « Լ'ստուածամկն տաճար լուսոյ » . երթման անաղի դրան ասա-

ուածնիկալ Գերեզմանին . և կանգնին դատուդա ամենայն թափօրականք . Հանդիսապեան մտեալ ընդ գուսն' նստի յաթոս , որ զինի սրտարին զբան եղեալ է : Առաջի դրան սուրբ Գերեզմանին :

Սարխապի երգեն , Եւ և ս խաղաղութն . Վանն սուրբ տեղուց շինութեան և բարեկար' :

Թափօրական , Եղեցի անուն տեսն գրհնեալ : Լեւտորան , Եղի . Ի . 1 . « Եւ 'ի միաշարաթուղն մարիամ , ՛՛րը 18 . և զայս ինչ ասաց յնա » :

Թափօրական , Փառք յարութեան քո , և այլն : Սարխապի , Զւարճացեալքս մեծաւ ուրախ' : Լեւտարանիլն , Բմենակեցոյց սրբոյ և մեծի : Դպրն , « Ողորման ինձ աստուած ըստ » :

Եւ երանեն զարձեալ շուրջ զԳերեզմանաւ աւետիվ Շարական' Դ՛՛ . « Լ'յսօր զպատեք » , և այլն : Լ'ստ և ս առաջի դրան խիտուց զտեղի տեալ :

Սարխապի առ , Երկրպագելք ընդ տեք : Հանքիսպիտի , Ողորմած զթամ ճշմարիտ : Դպրն , Եկե' . այլ . « Օրհնեցեք զտեք » :

Եւ սակաիկ մի յառաջ խաղացեալ Հանդիսապեան բաղի յաթոսն , որ անդ պատրաստեալ կոյ : Թափօրականք' երգեն զՏէր երկիցի Շարական' Դ՛՛ . « Լ'յսօր հրեշտակք » , և այլն . այլ յարժամ զիւրջին տունն տպչեն . « Լ'յսօր և մեք զուարճացեալք » . Եղիտխարս , Վարդապետք , և Քահանայք զայդ զայդ եկեալ նստահարուրեն զալ Հանդիսապեալին : Ըրդա խնարհեալ սրբանն զվիճեանս և աւետան' աւետիվ , Բրիտտոյարեալ 'ի մեռելոց . Օրհնեալ է յա-

բութիւնն քրիստոսի : Օ կնի « փառք ՚ի բարւ
ձունս աստուծոյ ր, և այլն :

Սարկաւագան, ասե չարդ, Աստուծոյ բաննն՝
Հանդիսապետն, Բարեխոս ունիմք սուրբ զմն՝

Սարկաւագան, Յիշեմք և զամենայն սուրբս :
Արի, Գահանամք զբէն : Սուրբ ան որ յա՛

Այս Սարկաւագան թիւ. « Բեզ վայելէ օրհնութիւն ր :
Գործ. Բ. 1. « Զբանն առաջին, Վերջ մինչև ՚ի
ճարս և երկրի : Արի ճայնու Աղէլուխ այլուխաւ,
« Հասեալ կային ոտք մերս, և այլն : Աւետարան
Մարի. Ժ. 2. « Եւ ընդ առաւօտս, Վերջ 8. զե
երկնչէին ր :

Սարկաւագան, Եւ ևս խաղա՛. Վն ՚ի վերուստ
Աւ տեանագրեցեն զանդատանն :

Սարկաւագան, Սբ խաչիւս աղաչեցուք զտէր :
Հանդիսապետն, Պահպանիչ և յոյս հաւատան՝

Սարկաւագան, Եւ ևս խաղաղութեան զտէր :
Հանդիսապետն, Օրհնութիւն և փառք հօր :

Աւ անտի յառաջ խաղացեալ հանդարտաբայ
երթան ՚ի սուրբ Պատանատեղին ասելով Շա-
բական րի. « Յիսուս միածին ր. ըստ Տօնացու-
ցին մերս :

Իբրև շարադասին յաջմե և յահեկե սուրբ
Պատանատեղւոյն. երգեն ՚ի ճայն, Աղէլուխ
այլուխաւ. « Բարձր առնեմ զբեզ տէր ր : Աւե-
տարան, Երի. Ժ. Ա. 58. « Յիսուս դարձեալ
զայրացեալ, Վերջ զոր արարն յիսուս ր :

Սարկաւագան, Եւ ևս խա՛. Վանն հանգուցեալ :
Աւետարանի, Քրիստոս որդի աստուծոյ :

Սարկաւագան, Եւ ևս խաղաղութեան զտէր :
Հանդիսապետն, տեանագրեալ ասե Օրհնու-

թիւն և փառք. և երթեալ անտի դասակարգին
՚ի դուռն աստուածընկալ Գերեզմանին Քրիստու
սի, զորս զգործաւորութիւն տեա յերկրորդ կիւ-
րակէի, զի նայն հանդէս է : Ասելով Շարական,
Բի. « Քրիստոս յարեալ ր, և այլն :

Սարկաւագան, երգեմք ՚ի ճայն, Աղէլուխ այլն՝
« Գովնէս երուսաղէմ զտէր. և օրհնեալ զան՝ ր :
Աւետարան Մարի. Ի. 1. « Իսկ մատասան, Վերջ 20.
՚ի կատարած աշխարհի ր, և այլն :

Սարկաւագան, ՚ի ճայն ասեն, Տէր ողորմեա՛ : Արի :
Սարկաւագան, Ինդրեցուք հաւատով միաբա՛ս՝

Սարկաւագան, Կեցո տէր, և այլն :
Աւետարանի, Քու՛մ ամենազօր և հրաշալի :

Սարկաւագան, Եւ ևս խաղաղութեան զտէր :
Հանդիսապետն, Օրհնութիւն և փառք հօր :

Աւ շուրջ զԳերեզմանուս երթալով ելանեն ՚ի
վերնատունն, ասելով զերգս, « Արաստե զձեալ
բանն յանէկց ր, և այլն :

Այս հարկանի զոյգ կոչնակ ՚ի վերնատունն
մեր վանն պատարագի :

Սարկաւագան, Սուրբ խաչիւս աղաչեցուք :
Հանդիսապետն, Պահպանիչ և յոյս հաւատան :

Սարկաւագան, զգետատորի ՚ի սենեակ կառայ
վարչին. հաշտարար սուրբ Պատարագն ՚ի վերայ
կենսատու սուրբ Գերեզմանին : Օրոյս զգոր-
ծաւորութիւնն տեա ՚ի հինգերորդ կիւրակէի
մեծի պահօց : Օ կնի պատարագին վերադառան
՚ի սուրբ Յակոբ :

Յարգութեան Աշխարհաճարարանի Կարգաւորութիւնք :

Ճ շարքաթ երեկոյն գնամբ 'ի սուրբ Յարութիւն . գորգ 'ի սուրբ Պատանատեղին , և այլ ամենայն ըստ կարգի . ժամերգութեան պաշտօնըն կատարի 'ի Վերնատունն , և ապա գառնամբ 'ի սուրբ Յակոբ :

Ի գիշերին հարկանի կոչնակ 'ի սուրբ Յակոբ , գնան ամենայն պաշտօնեայք 'ի սուրբ Յարութիւն , 'ի Վերնատունն պաշտի ժամերգութիւնն : Օ կնի հարկանի զոգ կոչնակ , ճաշուն ասի 'ի դռնն կենատու Գերեզմանին , և պատարագին զգեատուորի 'ի սեննակ կատարչին , զսորին խորհրդաւոր արարողութիւնն Տէս 'ի Աարգայ Խան :

Ս ան այդ հանդիսի մերում Յոյն և Լատինք յերեկոյն և 'ի ժամ սուրբ Պատարագին , լուցանեն զկերին և զներքին շարան կանթեղան , և զաշտանակս զՊատանատեղւոյն և զորքս Գերեզմանին :

Յամի Տեառն 1829 . և Հայոց ՌՄՏԸ . այցելութեամբն Լատուծայ կրբն նորոգեցաւ սրբոց Գերեզմանի պատարագի հին հրատարակն , վճիռ հատու արդար դատաստանու և համու հաճութեամբ դատաստուղայ 'ի նոյն ամի 'ի Սեպտեմբեր երկու . թէ երեք ազգք Հայք , Յոյնք և Լատինք համախոհ հաւատար ընկերութեամբ 'ի սուրբ Գերեզմանն զիցեն պատկեր , աշտանակ , ճաղիկ , և կախեացեն կանթեղ , և զպլանսթա և զարդս և կի ընցան : Լու յամենայն աւուր ստճ

մանադրեցաւ պատարագել 'ի վերայ Քրիստոսի կենսատու Գերեզմանին : Ի այց նախ Յոյնք , ապա Սէք , յետայ Լատինք :

Լ յլ 'ի յատկացեալ հանդիսաւոր աւուրքս՝ և թէ հանդէս աւուրն Յունաց իցէ , նախ Սէք Պատարագեմք , ապա Լատինք , յետայ Յոյնք՝ հանդիսաւոր : Իսկ և թէ Սէքն իցէ հանդէսն՝ ըստ սոյմանեալ կանոնադրութեանց , նախ Յոյնք և Լատինք պատարագեն . յետայ Սէք՝ հանդիսաւոր : Լու և թէ Լատինաց իցէ հանդէսըն . նախ Յոյնք և Սէք պատարագեմք , յետայ Լատինն՝ հանդիսաւոր :

Յայսպիսի աւուրքս՝ միայն հանդիսատերն զարդարէ զսուրբ Գերեզմանն շուրջանակի ըստ հաճութեան : Լու և թէ 'ի միանին կատարի հանդէսն , որպէս ճաղիկազարդ , ջատիկ , ըստ յաւանասաց կարգադրութեանն պատարագեմք , և ընկերութեամբ հաւատար զորդարեմք , թէ ըլլաւ սուրբ Գերեզմանն , թէ զճաշուն դրանն , և թէ զկաթուղիկն և զըջըպատս նոյա : Լու իւրաքանչիւր ազգք 'ի մի մի շարքաթ աւել ամէ , և լուանայ զսուրբ Գերեզմանն՝ արտաքին ջըմանակոք , նմանապէս և զնր Պատանատեղին 'ի մի մի շարքաթ աւել ամեմք և լուանամք , և զճաճ կայթս սիոեմք 'ի փոսս մեճ վայնլութեանն Քրիստոսի , որ վանն փրկութեան մերոյ շարչարեցաւ , միք մայրու և սոյնու պահեստուր զանօրինական սուրբ Տեղինն իւր , և փոսուրեայուր զնա դհուութեամբ և երգօք հորե որօք , զն և նա մարքեցէ զմեզ յամենայն արտոսոյ մեճ

ըսց, և անձառ շնորհօքն լուսաւոր և պայծառ պահելով զհոգիս մեր, փառաւորեցէ զմեզ անպատում փառօք իւրովք յաւիտեան, ըստ այնմ զփառաւորիչս իմ փառաւորեցից :

Իւ փոխանակ այսր հանդիսի մերում՝ յառաջին շաբաթուն, որ է նոր Կիւրակէ, հանգիսաւոր պատարագ ունին Եղնք 'ի սուրբ Գեորգմանն Բրիտասի Աստուծոյ մերոյ :

ՏԵՂԵԿՆԻՍԻՍԻՍ

ՄՇՏՆՔՆԵՆԱՅԻՈՐ ՇԱՐԱԹԱԿԱՆ ԹԱՓՈՐԻ

ՍՐԲՈՑ ԵՆԱՐՈՒԹԵԼՆ ՏԱՃԱՐԻՆ :

Որ Աստուածընկղ և 'ի շնորհորդոյն և Տեղիս շարժամանցն Բրիտասի, ըստ կարգապարտութեան սարգաւթեանց Սրբազան Նախնեաց մերոյ :

ՈՐԲՈՒՄ :

Յիննրորդ ժամու զինի Եկեացէի կոչնաւ կին՝ զու մարին Եկեղեցականք առաջի Ուժաւթափման անզւոյ . մինչ հասանի Նախնեաց թաւփօրն 'ի Փուշ պսակն, առնու շուրջառ մեր թաւփօրապեան միայն, վարդապետք և քահանայք փիլիսաւ, զոյգ զտիր լուսակալք, և 'ի ձեռու թափօրականաց վառեալ մամ : Իսկ Նախասարկաւորն զգեցեալ շապիկ՝ ուրաք զուսովն, սողաւարտ 'ի գլուխն, բուրժառ և խնկանոցն 'ի ձեռին :

1 Լ'սէ 'ի ձայն, Եւ ևս խողզողութեան զտէր : Թափօրապետն, Օրհնութիւն և փառք հօր : Իւ արկանէ խունկ 'ի բուրժառն, և զնան զոյգ զոյգ 'ի նք Բանան, ասելով Շարական՝ ԲՅ . « Լ'բուժամօրութեամբն » , և այլն :

Սարկաւորն՝ Որթի : Լ'շեւարան Ղարի . ԻԳ . 17 . « Ձի հարկէր մի մի, վերջ 25 . 'ի խաչ հանել » :

Սարկաւորն, Փառք քեզ տէր . Խնդրեցուք : Դպրն, Կեցո՛ տէր . Տէր ողորմես :

Թափօրապետն, Քու՛մ ամենազօր և հրաշալի :

2 Սարկաւագն՝ ասէ 'ի ձայն, Եւ ես խաղաղութիւն :
Թափօրապէսն, Օրհնութիւնն և փառք հօր :
Եւ անտի երթան 'ի տեղին ուր զհանդերձն
Քրիստոսի բաժանեցին, ասելով Շարական՝ Դ՛ :

“ Գ աճն լուսոյ յառաւօտին ”, և այլն :

Սարկաւագն՝ Որթի : Լ՛ւե տարան Գով. Ժ.Թ. 28.

“ Խոհ զինուորք, Իբրև 24. զայս ինչ բարձեցին ” :

Սարկաւագն, Փառք քեզ տէր . Խնդրեցուք :

Ղալիսն, Կեցն՝ տէր . Տէր ողորմես :

Թափօրապէսն, Քուժ ամենազօր և հրաշալի :

3 Սարկաւագն՝ ասէ 'ի ձայն, Եւ ես խաղաղութիւն :
Թափօրապէսն, Օրհնութիւնն և փառք հօր :
Եւ անտի իջանեն 'ի Գիւտ խաչ, ասելով Շա-
րական՝ այ . “ Հրաշակերտ և զօրեղ ”, և այլն :

Սարկաւագն՝ Որթի : Լ՛ւե տարան Մաթի. ԽԻ. 27.

“ Զի որպէս փայլակն, Իբրև 29. շարժեցին ” :

Սարկաւագն, Փառք քեզ տէր . Սուրբ խաչիւս :

Ղալիսն, Կեցն՝ տէր . Տէր ողորմես :

Թափօրապէսն, Պահպանես՛ զմեզ Քրիստոս :
Լ՛ւս աւետարան միշտ 'ի Թափօրին՝ առաջի Լու-
սինացւոց խորանին ընթեռնուժք :

4 Սարկաւագն՝ 'ի ձայն ասէ, Եւ ես խաղաղութիւն :
Թափօրապէսն, Օրհնութիւնն և փառք հօր :
Եւ անտի ելանեն 'ի սուրբ Լուսաւորչի կեկեղ-
ցին մեր՝ ասելով Շարական, Դ՛ . “ Սորգարե-
կց գերազոյն ” : Լ՛ւս աւետարան ընթեռնուժք
առաջի սուրբ Կարապետի սեղանոյն :

Սարկաւագն՝ Որթի : Լ՛ւե տարան, Գով. Ա. 29.

“ Ի վաղիւ անդր ականանէ, Իբրև 31. սակ որդ ին նոյն ” :

Սարկաւագն, Փառք քեզ տէր . Սբ ձգնուորօք :
Թափօրապէսն, Որ ընտրեցեր և ընկալար, և այլն :

5 Սարկաւագն՝ ասէ 'ի ձայն, Եւ ես խաղաղութիւն :
Թափօրապէսն, Օրհնութիւնն և փառք հօր :
Եւ անտի ելանեն 'ի Փուշ պահ, ուր է սիւնն՝
յոր կայեցին զՔրիստոս 'ի ասնն Պիղատոսի,
ասելով Շարական՝ Դ՛ . “ Լ՛յսօր 'ի կատարու մն :
Սարկաւագն՝ Որթի : Լ՛ւե տարան Գով. Ժ.Թ. 2.

“ Եւ զինուորաց արարեալ, Իբրև 3. աճս այրդ-
ցձեզ ”, և այլն :

Սարկաւագն, Փառք քեզ տէր . Խնդրեցուք :
Ղալիսն, Կեցն՝ տէր . Տէր ողորմես :
Թափօրապէսն, Քուժ ամենազօր և հրաշալի :

6 Սարկաւագն՝ ասէ 'ի ձայն, Եւ ես խաղաղութիւն :
Թափօրապէսն, Օրհնութիւնն և փառք հօր :
Եւ անտի ելանեն 'ի սուրբ Գողգոթայ, ասելով
Շարական՝ Դ՛ . “ Ի յուրբաթու ժամ յերբոր ” :
Սարկաւագն՝ Որթի : Լ՛ւե տարան Գով. Ժ.Թ. 17.

“ Եւ նոքս անուտ և, Իբրև 20. և յունարէն ” :
Եւ ապա 'ի ձունիս անկեպ ասնն, Սուրբ Իծ՝
երկոց, առանց փառաւորեալի . և ասի կից՝ Տէր
ողորմես : Ինչ :

Սարկաւագն, Փառք քեզ տէր . Սուրբ խաչիւս :
Ղալիսն, Կեցն՝ տէր . Տէր ողորմես :
Թափօրապէսն, Պահպանիչ և յոյս հաւատաս՝
կամ Առաջի պատուական, և այլն :

7 Սարկաւագն՝ ասէ 'ի ձայն, Եւ ես խաղաղութիւն :
Թափօրապէսն, Օրհնութիւնն և փառք հօր :

Լըւ անտի իջանեն 'ի սուրբ Պատանաւեղեն՝ աւսերլոյ Շարահան, քչ. « Պարզ և առուն » և այլն :

Սարկաւագին՝ Որթի : Լ'էւտարան Յովն. Ե. Թ. 58. « Յեա այտորիկ աղաշեաց, և քրջ 42. եղին զյն » :

Սարկաւագին, փառք քեզ տէր. Խնդրեցուք : Դպիրն, Կեցն տէր : Տէր ողորմես :

Թափօրապէս, Քաւմ ամենազօր և հրաշալի : Թափօրապէս կանգնի 'ի գլուխ սուրբ Պատանաւեղեցն 'ի կալմն սուրբ Գողգոթային :

8 Սարկաւագին՝ ասէ 'ի ձայն, Եւ և սաղազու թէ : Թափօրապէս, Օրհնութիւն և փառք հօր : Լըւ անտի երթան 'ի սուրբ Գեղեղմանն՝ ասերլոյ Շարահան, և յ. « Լ'աւերեցար 'ի հօրէ » և այլն :

Սարկաւագին՝ Որթի : Լ'էւտարան, Յովն. Ի. 10. « Բայց մարիամ, և քրջ 16. վարդապետ » : Սինչ բազմութի իցէ՝ առաջի գրանն ընթեալ նու մք գուէտարանն, ապա թէ սէ՝ 'ի ներքս 'ի սուրբ Գեղեղմանն :

Դպիրն՝ ասեն 'ի ձայն, Տէր ողորմես : Լըրգ : Սարկաւագին, փառք քեզ տէր. Խնդրեցուք :

Դպիրն, Կեցն տէր. Տէր ողորմես : Թափօրապէս, Քաւմ ամենազօր և հրաշալի :

9 Սարկաւագին՝ ասէ 'ի ձայն, Եւ և սաղազու թէ : Թափօրապէս, Օրհնութիւն և փառք հօր : Լըւ ապա շուրջ զԳեղեղմանս Տեառն՝ գան 'ի յՈւժամարանն անդին սրբա հւայ Ըճածնին, ասերլոյ Շարահան Դ. « Սէրդ սիրտ » :

Սարկաւագին՝ Որթի : Լ'էւտարան Յովն. Ե. Թ. 25. « Եւ կային առ խաչն, և քրջ 50. զհօգին » :

Սարկաւագին, փառք քեզ տէր. Սը զան անինն : Դպիրն, Կեցն տէր. Տէր ողորմես :

Թափօրապէս, Ընկալ տէր զաղաչանս մեր : Օրհնեալ տէր մեր. Հայր մեր որ յերկինս. Օրհնեալք եղերուք 'ի շորհաց նը հոգւոյն :

Օրհնեալք եղերուք 'ի շորհաց նը հոգւոյն :

Շաբաթ :

Օրհնեալք եղերուք 'ի շորհաց նը հոգւոյն : Օրհնեալք եղերուք 'ի շորհաց նը հոգւոյն : Օրհնեալք եղերուք 'ի շորհաց նը հոգւոյն :

1 Սարկաւագին՝ ասէ 'ի ձայն, Եւ և սաղազու թէ : Թափօրապէս, Օրհնութիւն և փառք հօր : Լըւ արկանէ խունկ 'ի բուրմառն. և գնան 'ի նը Բանտն՝ ասերլոյ Շարահան, քչ. « Լ' գիշերին յորում մասնիւր » և այլն :

Սարկաւագին՝ Որթի : Լ'էւտարան, Մարի. Ե. Թ. 1. « Եւ վաղապախի, և քրջ 5. յոյժ սիրապատի » :

Սարկաւագին, փառք քեզ տէր. Խնդրեցուք : Դպիրն, Կեցն տէր. Տէր ողորմես : Թափօրապէս, Քաւմ ամենազօր և հրաշալի :

2 Սարկաւագին՝ ասէ 'ի ձայն, Եւ և սաղազու թէ : Թափօրապէս, Օրհնութիւն և փառք հօր : Լըւ անտի երթան 'ի Հանդերձ բաժանաւն, ասերլոյ Շարահան Դ. « Սամարիան » և այլն :

Սարկաւագին՝ Որթի : Լ'էւտարան Գր. Ի. Գ. 24. « Հայր թող գոցա, և քրջ 58. սաէ արքայն հրեկոյն » :

Սարկաւազն, փառք քեզ տէր. խնդրեցուք :
Դպիրն, Կեցն տէր. Տէր ողորմես :

3 Սարկաւազն՝ առէ 'ի ձայն, Եւ ևս խաղաղութե՛ն :
Թափօրապէսն, Օրհնութիւնն և փառք հօր :
Լըւ անտի իրանեն 'ի Գիւս խաճն, ասելով Շաւ
րական՝ Ե՛յ. « Լ'նճառեկը երևուցն Կ, և այլն :

Սարկաւազն՝ Որթի : Լ'ւետարան Մարի. ԻԳ. 30.
« Եւ սպաս երևեսցի, Վերջ 32. ամսան :

Սարկաւազն, փառք քեզ տէր. Սուրբ խաչիւս :
Դպիրն, Կեցն տէր. Տէր ողորմես :
Թափօրապէսն, Առաջի պատահան. կամ Պահպա՛ն :

4 Սարկաւազն՝ առէ 'ի ձայն, Եւ ևս խաղաղութե՛ն :
Թափօրապէսն, Օրհնութիւնն և փառք հօր :
Լըւ անտի երանեն 'ի սուրբ Լուսաւորչի եկեղե
ցին մեր՝ ասելով Շարական, Ե՛յ. « Նրաշարատ
ատուած Կ, և այլն, Օպր աւետարան ընթեա
նու մը առաջի սուրբ Լուսաւորչի սեղանայն :

Սարկաւազն՝ Որթի : Լ'ւետարան, Յովն. Ժ. 14.
« Ես եմ՝ հովիւն, Վերջ 16. և մի հովիւ Կ :

Սարկաւազն, Փառք քեզ տէր. Սք ճշնաւորօքն :
Թափօրապէսն, Որ ընարեցեր և ընկալար :

5 Սարկաւազն՝ առէ 'ի ձայն, Եւ ևս խաղաղութե՛ն :
Թափօրապէսն, Օրհնութիւնն և փառք հօր :
Լըւ անտի երանեն 'ի Փուշ պատին, ասելով Շաւ
րական՝ Ե՛յ. « Լ'սոր օր 'ի հրեղէն Կ, և այլն :

Սարկաւազն՝ Որթի : Լ'ւետարան Մարի. ԺԵ. 16.
« Եւ զինուորքն, Վերջ 20. հանիցեն զնա Կ :

Սարկաւազն, փառք քեզ տէր. խնդրեցուք :

Դպիրն, Կեցն տէր. Տէր ողորմես :
Թափօրապէսն, Քուճ ամենազօր և հրաշայլ :

6 Սարկաւազն՝ առէ 'ի ձայն, Եւ ևս խաղաղութե՛ն :
Թափօրապէսն, Օրհնութիւնն և փառք հօր :
Լըւ անտի երանեն 'ի սուրբ Լեառն Գողգոթայ՝
ասելով Շարական, Ե՛յ. « Ստեղծեալ ծառայ Կ :
Սարկաւազն՝ Որթի : Լ'ւետարան Ղաւ. ԻԳ. 33.
« Իբրև շուան 'ի անզին, Վերջ 38. արբայն հրեկց Կ :
Լըւ 'ի ծունկս անկեալ ասեն, Սուրբ ատուած՝
երկցս : Լըւ կից ընդ նմին 'ի ձայն ասեն, Տէր
ողորմես : Լըրդ :

Սարկաւազն, Փառք քեզ տէր. Սք խաչիւս :
Դպիրն, Կեցն տէր. Տէր ողորմես :
Թափօրապէսն, Առաջի պատահան, և այլն :

7 Սարկաւազն՝ առէ 'ի ձայն, Եւ ևս խաղաղութե՛ն :
Թափօրապէսն, Օրհնութիւնն և փառք հօր :
Լըւ անտի իրանեն 'ի սուրբ Պատանասեղին՝ ա
սելով Շարական, Ե՛յ. « Լինդանին յախտենից Կ :
Սարկաւազն՝ Որթի : Լ'ւետարան Ղաւ. ԻԳ. 30.
« Եւ ճանայր մի, Վերջ 34. և շարտթ լուսանայր Կ :

Սարկաւազն, Փառք քեզ տէր. խնդրեցուք :
Դպիրն, Կեցն տէր. Տէր ողորմես :
Թափօրապէսն, Քուճ ամենազօր և հրաշայլ :

8 Սարկաւազն՝ առէ 'ի ձայն, Եւ ևս խաղաղութե՛ն :
Թափօրապէսն, Օրհնութիւնն և փառք հօր :
Լըւ անտի երթան 'ի սուրբ Գերեզմանն Քրիս
տոսի, ասելով Շարական՝ Ե՛յ. « Յարուցեալ Կ :
Սարկաւազն՝ Որթի : Լ'ւետարան, Մարի. ԺԶ. 1.
« Եւ իբրև էանց, Վերջ 6. ուր եղին զնա Կ :

Վիպիւն, ձայնաւոր՝ Տէր ողորմեա՛ւ : Լըբ՛ :

Սարկաւան, Խնդրեացուք հաւատով միաբա :

Վիպիւն, Կեցո՛ւ տէր . Տէր ողորմեա՛ւ :

Թափօրապէս, Քու՛մ ամենազօր և հրաշալի :

9 Սարկաւան՝ սաէ՛ ՚ի ձայն, Եւ և ս խաղաղութի՛ն :

Թափօրապէս, Օրհնութիւն և փառք հօր :

Լը ապա շուրջ զԳերեզմանաւ Տեառն՝ դան ՚ի յՈւժամափման սուրբ Տեղին ՚ի վիճակն մեր, սակաւ Շարական, « Լը եկցար խնկարերից ո :

Սարկաւան՝ Որթի : Լը ետարան Երեւ. Ժ. Ժ. 23.

« Եւ կային, Վերջ 50. աւանդեաց զհօգին ո :

Սարկաւան, Փառք քեզ տէր . Սը գածածինն :

Վիպիւն, Կեցո՛ւ տէր . Տէր ողորմեա՛ւ :

Թափօրապէս, Ընկաւ տէր զաղաչանս մեր :

Օրհնեալ տէր մեր . Հայր մեր որ յերկինս .

Օրհնեալք եզերաք ՚ի շնորհաց նր հոգւոյն :

Վիպիւն :

Սինչ Լատինացոց թափօրն դայ ՚ի Փուչ պատկն .

1 Սարկաւան՝ սաէ՛ ՚ի ձայն, Եւ և ս խաղաղութի՛ն :

Թափօրապէս, Օրհնութիւն և փառք հօր :

Լը արկանէ՛ խուռնի՛ ՚ի բուրբանս . և գնան զղգ զղգ ՚ի սուրբ Բանն, սակաւ Շարական՝ Բյ . « Որ թաղաւորք ես թաղաւորաց ո :

Սարկաւան՝ Որթի : Լը ետարան Մարտի. Ի. Ի. 11.

« Եւ եկաց առաջի, Վերջ 17. մասնեցին զնա ո :

Սարկաւան, Փառք քեզ տէր : Խնդրեացուք :

Վիպիւն, Կեցո՛ւ տէր . Տէր ողորմեա՛ւ :

Թափօրապէս, Քու՛մ ամենազօր և հրաշալի :

2 Սարկաւան՝ սաէ՛ ՚ի ձայն, Եւ և ս խաղաղութի՛ն :

Թափօրապէս, Օրհնութիւն և փառք հօր :

Լը անտի երթան ՚ի տեղին, ուր զհանգերծան Քրիստոսի բաժանեցին, սակաւ Շարական՝ Դյ . « Վերմեկանքն . կամ Պատկաւանօք :

Սարկաւան՝ Որթի : Լը ետարան Մարտի. Ի. Ի. 55.

« Եւ հանեալ զնա, Վերջ 40. էջ ՚ի խաչէք ո :

Սարկաւան, փառք քեզ տէր . Խնդրեացուք :

Վիպիւն, Կեցո՛ւ տէր . Տէր ողորմեա՛ւ :

Թափօրապէս, Քու՛մ ամենազօր և հրաշալի :

3 Սարկաւան՝ սաէ՛ ՚ի ձայն, Եւ և ս խաղաղութի՛ն :

Թափօրապէս, Օրհնութիւն և փառք հօր :

Լը անտի իջանեն ՚ի Գիւա խաչն, սակաւ Շարական՝ Կյ . « Որ զնախնայն առիթ ո :

Սարկաւան՝ Որթի : Լը ետարան Մարտի. Ի. Ի. 52.

« Ի թզեւոյ անտի, Վերջ 56. բայց միայն հայր ո :

Սարկաւան, փառք քեզ տէր . Սուրբ խաչիւս :

Վիպիւն, Կեցո՛ւ տէր . Տէր ողորմեա՛ւ :

Թափօրապէս, Պահպանեա՛ւ . կամ Առաջի պատ՛ :

4 Սարկաւան՝ սաէ՛ ՚ի ձայն, Եւ և ս խաղաղութի՛ն :

Թափօրապէս, Օրհնութիւն և փառք հօր :

Լը անտի երանեն ՚ի սուրբ Լուսաւորչի եկեղեցին մեր, սակաւ Շարական՝ Դյ . « Որ յորովայնե ո : Օջայ աւետարան ընթեռնումք առաջի սուրբ Կարապետի սեղանոյն :

Սարկաւան՝ Որթի : Լը ետարան Երեւ. Գ. 22.

“ Յեա այսորիկ եկն յս, Վերջ 27. Ի վերուստ ո :
Սարկաւագն, փառք քեզ տէր. Սբ ճգնաւորօրն :
Թափօրապէսն, Որ ընտրեցեր և ընկալար :

5 Սարկաւագն՝ ստէ ՚ի ձայն, Եւ ևս խաղաղութե :
Թափօրապէսն, Օրհնութիւն և փառք հօր :
Լիւ անտի երանեն ՚ի փռւչ պսակ, ուր է սրւնն՝
յոր կապեցին զՔրիստոս ՚ի սանն Պիղատոսի,
ստերով Շարական՝ Դյ. “ Լ, յօր յառաջ ո :

Սարկաւագն՝ Որթի : Լ՛ւեատարան Մարթ. ԻԷ. 27.
“ Յայնժամ զինուորք, Վերջ 31. Ի խաչ հանել ո :
Սարկաւագն, փառք քեզ տէր. Խնդրեսցուք :
Դպիրն, Կեցս տէր. Տէր սղորմես :
Թափօրապէսն, Քուժ ամենազօր և հրաշարի :

6 Սարկաւագն՝ ստէ ՚ի ձայն, Եւ ևս խաղաղութե :
Թափօրապէսն, Օրհնութիւն և փառք հօր :
Լիւ անտի երանեն ՚ի սուրբ Գողթմայ՝ ստերով
Շարական, Դյ. “ Ստիպին սերպուէից ո :

Սարկաւագն՝ Որթի : Լ՛ւեատարան Մարթ. ԻԷ. 44.
“ Զնայն և աւաղակքն, Վերջ 30. և արձակեաց
զողին ո : Լիւ սպա ՚ի ծուռկս անկեալ սանն,
զՍուրբ աստուածն՝ երկցս, առանց փառաւու
րեարկ. և զկնի ձայնիս՝ Տէր սղորմես :

Սարկաւագն, փառք քեզ տէր. Սուրբ խաչուս :
Դպիրն, Կեցս տէր. Տէր սղորմես :
Թափօրապէսն, Առաջի պատուական, և այլն :

7 Սարկաւագն՝ ստէ ՚ի ձայն, Եւ ևս խաղաղութե :
Թափօրապէսն, Օրհնութիւն և փառք հօր :
Լիւ անտի իջանեն ՚ի սուրբ Պատանասեղին՝ ա
ստերով Շարական, Բյ. “ Խուսածին մարմնով ո :

Սարկաւագն՝ Որթի : Լ՛ւեատարան Մարթ. ԺԵ. 42.
“ Եւ իրրև երևկայ եղև, Վերջ 47. ուր եղաւ ո :

Սարկաւագն, փառք քեզ տէր. Խնդրեսցուք :
Դպիրն, Կեցս տէր. Տէր սղորմես :
Թափօրապէսն, Քուժ ամենազօր և հրաշարի :

8 Սարկաւագն՝ ստէ ՚ի ձայն, Եւ ևս խաղաղութե :
Թափօրապէսն, Օրհնութիւն և փառք հօր :
Լիւ անտի երթման ՚ի սուրբ Գեորգիանն Քրիս
տոսի՝ ստերով Շարական, Կյ. “ Սքանչելի ո :

Սարկաւագն՝ Որթի : Լ՛ւեատարան Մարթ. ԻԸ. 1.
“ Եւ յերեկոյի շարաթուսն, Վերջ 6. ուր կայր ո :
Թափօրապէսն, ձայնիս՝ Տէր սղորմես : Լիւրդ :
Սարկաւագն, փառք քեզ տէր. Խնդրեսցուք :
Դպիրն, Կեցս տէր. Տէր սղորմես :
Թափօրապէսն, Քուժ ամենազօր և հրաշարի :

9 Սարկաւագն՝ ստէ ՚ի ձայն, Եւ ևս խաղաղութե :
Թափօրապէսն, Օրհնութիւն և փառք հօր :
Լիւ սպա շուրջ զԳեորգիանաւ Տեսանն՝ գան ՚ի
յուժամ փոման տեղին սրբուհւոյ Աճանինն ՚ի
վիճակն Սէր, ստերով Շարական՝ “ Լրեւեցար ո :

Սարկաւագն՝ Որթի : Լ՛ւեատարան Յովն. ԺԹ. 25.
“ Եւ կային առ խաչին, Վերջ 30. զհօրին ո :

Սարկաւագն, փառք քեզ տէր. Սբ զիմածինն :
Դպիրն, Կեցս տէր. Տէր սղորմես :
Թափօրապէսն, Ընկալ տէր : Օրհնեալ տր մեր.
Հայր մեր որ յերկինս. Օրհնեալք եղևուք :

ՏՆՂԼԵԿՈՒԹԻՒՆ

Ի ԴԻԱՆԵ ՍՐՈՑ ԵՎՐՈՒԹԵԱՆ ՏԱՀԱՐԻՆ

ՄԻՆՉԵՒ Ի ՍԻՒՆ ՎՃՈՌՑ,

ԵՒ Ի ԳՐՈՊԱՏԻԿԷ ԱՒԱԶԱՆՆ

ՍՐՈՑ Զարուժեան դաւթի արեւելեան յանկեանն գոյ փոքրիկ դուռն մի՝ ընդ որ մասնէ ՚ի խաղախորդարան, այսինքն րոպտիանայն. և է ՚ի ձեռս Ալլաղգեաց, և յոյժ անմաքուր. զոր մասն ինչ 1858 զնեցին Յոյնք, և շինեցին իբր վաճառանոց : Եւ յոյժէ կողմանէ սու հիւսիս՝ է մեծապոյն աւերակ մի, որ է բանա առաքելոյն Պետրոսի, որ գրի ՚ի Ղարծ. ԺԲ. Ծ—8. և ուղղակի գնացեալ մինչ ՚ի յեղ խաղախանոցին, դառնալով ՚ի ձախմէ ՚ի ներքո կամարին ՚ի մուժ շուկայն, ՚ի կէս կամարին յայժմ պողոտային գնաց ՚ի պալատն Հեղինէ դշտայն, և է ՚ի ձեռս Ալլաղգեաց, ուր գոն յոյժ մեծամեծ կաթսայք՝ այսինքն խալի՛ն. յորս ազոր և փեալ բաժաննն աղքատաց և տէրիլեաց իւրեանց : Իշւ ՚ի ձախմէ յանկեան փողոցին գոյ հնաշէն մղիթ մի, որ է գասարան Ալլաղգեաց. այն է սուն Մասեթէոսի աւետարանէին. ուր զուրբ Աւետարանն գրեաց ՚ի լեզու Եբրայեցոց : Ըստ ձանապարհաւ և սկայն չէ ստիտական : Իշւ ուղղակի անցեալ մինչև ցեղք մուժ շուկայն ՚ի քա-

ուսկուտի ձանապարհն, առ հիւսիս գնաց ՚ի դուռն Դամասկոսի, զոր Աբարացիք կռնն՝ րոպել ահար, այսինքն դուռն սեան. քանզի գոյ անդ ՚ի ձախմէ կրպակ մի, որոյ յետուստ կողման կանգնեալ կայ քարեայ սիւն մի՝ իբր երեք կանգնաշափ, որում ստի սիւն վճռոյ. այն է փճիլ Գաբուսի, որ սատ հաստաւ վճիտ մահու Անմահ Փրկին մերոյ Յիսուսի. և սատ գրեցաւ ՚ի վերայ տախտակի՝ « Յիսուս անաղվեցի թագաւոր հրէից. Եբրայեցերէն, Դագմատերէն, և Յունարէն գրովոյ. Եւ յիշ. ԺԲ. 19, 20 :

Օայն տախտակ եղին ևս ՚ի գլուխ սեանս այսմիկ, զի երթևեկք ընթերցցին յիւրաքանձ շիւր լեզու : Իշւ դուռնս այս՝ գլուխ վեղք քաղաքին, յորմէ ելանէր արտաքս ՚ի լեառն Գողգոթայ, որ էր անդի կառափելոյ. ըստ աւանդուժեան Հրէից՝ հանեալ զմահապարտան արտաքս քաղաքին սպանեմէին, զի մտ պղծեցի քաղաքն սուրբ : Տե՛ս, զի անդխտութեամբ քաղաքն սրբոց արտաքս հանեին, զի մի սրբեացին ՚ի պղծութեանց հսգւոյ, և ազատեցին ՚ի յաւիտենական պատժոց : Իշւ հանին զնա արտաքս քան զայլին, և սպանին. Ս՛րբի. ԺԲ. 8 : Ղարձ. Ի. 15 :

Սերձ սորին ՚ի հիւսիսակողմն տեսնին կաճաքք ՚ի վերայ պողոտային, յորոց վերայ են սուռք բազումք : Ը՛րբ թէ անդ կային կանայք ամառք, որք իբրև տեսին՝ զի վճիտ մահու հատեալ, ՚ի դրանէ քաղաքիս արտաքս հանեին զՅիսուս, կռճէին զնա և լային. « Իարձաւ առ նոսա Յիսուս

և ստէ ցնտաւ . դասկերք Եբրուսողէ՛մի՛ մի՛ լայք՝ ՚ի վերայ իմ՛, այլ լացէ՛ք՛ ՚ի վերայ անձանց և ՚ի վերայ սրբուոց ձերոց . . . զի եթէ ընդ փայտ դալար զայս առնեն, ընդ չորն զի՛նչ լինիցի ու .
Պատմ. ԻԳ. 28. 51 :

Հաղագիս Մեծարան և Ղաղարոսի պանոն ,
և Ուսումնաբանս պեղաշն Բրիտարի և Սեաննի,
և Թուշիկանի պեղաշն ։

Մտի իջանելով առ արևելք ՚ի ներքայ երկրորդ կամարին՝ յաջմէ գոյ նորակերտ դուռն մի՛ որ էր փուռն հացի , յոր արկին զՎերմիկբայ կիւնըն , զամանէ ասն թէ՛ սա էր տեռապես կինն բժշկեալ ՚ի Քրիտոտսէ . ՚ի ձախմէ գրանն եւրեք սասիկանաւ ելանն ՚ի տուն Վերմիկբայի , ուր հանդիպեալ Տեսուն մերոյ ՚ի ձանապարհին , մինչ բարձեալ տանէր ինքնին զձանբաշոյն խաչըն , և քրտունք հոսէին ՚ի նմանէ . սա Վերու նիկայ կարկառեաց զվարձաման իւր առ Յիսուս , զոր առեալ սրբեաց զքրտունս երեսաց իւրոց . յորում տպեալ նկարեցաւ պատկերն իւր ՚ի վարձաման , որպէս զբէ Մարինոս :

Մտի աւանդու թեամբ՝ թէ զայն տեսեալ շքեից , արկին զՎերմիկբայ կինն ՚ի հնոցն , և հրկեզ արարին զնա :

Մտի իջանելով մինչ ՚ի յանկիւն որմոյն յաջմէ կողմանէ , երկու կանդնաչափ ՚ի վեր յատուկէն , գոյ խոր նշան ինչ յորմն . զորմէ ասնն՝ թէ

Տէրն մեր մինչ բարձեալ զնաչափայն ելանէր ՚ի Գողգոթայ , և հար զձեռն իւր ՚ի յորմն . և ոմանք թէ՛ փայտ խաչին հպեցաւ անդ , և եղև այն նշանն խոր ։

Մտի յանկիւնէն դառնալով յաջմէ՛ տեսաւ նի կամար ՚ի վերայ պողոտային , յորայ վերայ գոյ բարձրաբերձ գեղեցկաշէն պալատն , զորմէ ասի յաւանդու թեան՝ թէ անդ էր տունն Մեծատան , որ ագանէր բեհեզս և ծիրանիս . Պատմ. ԺԶ. 19 :

Մտի դառնալով ՚ի ձախմէ առ հարաւ , մերձ բաղանեաց է տուն աղքատ Ղաղարոսին :

Իայց չեբեի ինչ ստուգում թի , քանզի Տէրն մեր առակ ասաց զայս , թէ և իցէ ստոյգ եղեալ գոլ իրօք Մեծատունն և Ղաղարոս . սակայն ոչ գբ կարէ ճշմարտեղ զընակու թիւնս սոցոս , թէ աստ լեալ իցէ՛ կամ անդ ։

Յաջմէ ձանապարհին տեսանի բաղանիք մի , որ կոչի՛ Մուլան կամօր , և ՚ի յանկեան նորին ՚ի փողոցի անդ բնկողմանեալ կայ քարեայ սիւն մի՛ յերկուս մասունս բաժանեալ , որոյ երկայնու թիւն իբր 13 սանաչափ , և է բորբոսի սմաթ քար ։

Մտ ՚ի վերայ սեանս այսմիկ ասի անկու Յն փրկիչն մեր ՚ի խիտ չարչարանոց մարմնայն՝ և ՚ի ճանրու թեանէ փայտին կիւնաց , զոր բարձեալ ունէր ՚ի յուս իւր ։

Ուր հանդիպեալ Միմնի Ալեբե՛նացւոյն , զոր կալան պահակ , զի բարձցէ զխաչ նորա . Ստրկ. ԺԵ. 21 . Պատմ. ԻԳ. 26 : Սչէ եթէ խնայէին ՚ի նա , այլ զի մի՛ մեռցի մինչևէ հանեալ ՚ի Գողգոթայ ՚ի խաչ հանկեան զնա ։

Իշւ մի մասն վերայիշեալ սեանն՝ յամի 1836, բարձին այլադղիք, և տարեալ եդին իբր բազմոց առ գրանն պալատի բզեշինն, զորմէ տաւ ցաւ՝ ուր էր առնն Մեծատան, յորոյ վերայ նստողքն ՚ի բազմոց անտի ՚ի թանկից մեռանէին և ոմանք ՚ի նոցանէ անբուժելի ջերմութեան տենդիւ արտայցեալ չարաչար տանջէին ընդ երկար ժամանակ:

Վասն որոյ բարձեալ վերստին բերեալ եդին ՚ի տեղւոյ իւրում, սրպէս և էրն յառաջ, զայս սչ միայն ականջաւոր եդէ, այլ և ականատես իսկ, և բանիւ բազմոց լուսք՝ որք ցաւադին սրտիւ պատմեցին մեզ:

Իշւ ՚ի սնարս սեանն առ հարաւ գոյ Ղէմմի, յորոյ վերայ ասի թէ պատարագէին երբեմն լուսինք, այլ այժմ անկարանան, և ՚ի յահէ այլ լսողեաց սչ յայտնապէս պատուի ՚ի քրիստոսնէից, այլ մտք և եմ:

Իշւ այժմ Հռովմէականք գնեցին զայս բազանիս՝ Մոսկոսն համարի կոչեցեալ, որոյ ՚ի հիւսիս ասկողմանն շինեցաւ 1859 յամին, հոյսակապ Հիւպատտարան Ղէմմէի, և ՚ի միջի նորա կառուցաւ յատուկ եկեղեցի, որոյ երկայնութին է 40 ոտնաչափ, և լայնութիւնն 25:

Յաղագս գիշոյ սորբ Արտաճաճին:

Մասի գնալով առ արեւելս ՚ի յեակոյս բազանեաց գոյ տուն մի աւերակ, յոր երբեմն նստէին անգ սոյոք: Ըստ ասի և հաս նք կայան Մարիամ առ միսմինն իւր Յիսուս, որ բարձեալ ունէր զփայտ խաչին ՚ի յուսն իւր, անդ սուրբ կայն իբրու ուժամտափ եղեալ անկաւ յերկիր: Յայսմ անգլւոյ էր յառաջագոյն եկեղեցի յանուն սուրբ Աստուածածին, և մինչև ցայսօր երևի տեղիւ երկից խորանայն, բայց այժմ աւերակ է՝ որպէս ականատես իսկ եղաք: Իշւ սմանք ասեն, թէ աստուծոյ բազանիս շէնեալ են նախ քան զեկեղեցին, և ոմանք՝ նախ զեկեղեցին ասեն, իսկ սուրբ կայն սրտէ ՚ի սիրտ խօսելով ընդ Միածնին իւրոյ հեճեճանօք և արտասուօք, երթայր զհաս շաւղայն նորա, և ելանէր ընդ որդւոյն մինչ ՚ի լեռան Գողգոթայ:

Յաղագս կոպուլայ գիշոյն և կամբին
որ սփին ջիտոս:

Գնալով յարևելս ՚ի վերայ ճանապարհին՝ սեանի բարձր կամար մի, յորոյ վերայ է փոքրիկ սեներակ մի: Ըստ ասեալ զնոր լուսայ զձեռքս իւր զիդատս, ասելով «Քաւեալ եմ ես յարեմէ արգարոյդ, դուք գիտասջիք, պատասխանի ես ամենայն յողովուրդն և ասէ, ա»

րիւն գորպ 'ի վերայ մեր և 'ի վերայ որդւոց մե-
րոց ու 4 | ասճ գլխուս արտաքս՝ և նստաւ 'ի
վերայ բեմին 'ի տեղւոջն որ կոչուի բայարաւ
տակ, և Երբայեցերէն կապարթայ: Լշւ ասէ
ց Հրէայոց, ասհա թագաւորդ ձեր ցձէզ. . . ու և
այն, Զո՛վ, Ժ. Ժ. 15. 15: Տեղիւն է 'ի մէջ պալա-
տին Պիղատոսի 'ի գաւիթն:

Լշւ 'ի ներքայ կամարին յաջմէ գայ 'ի յորմն
խոր տեղի ինչ իբր կանգնաչափ մի, զորմէ ասի
գոյ տեղի սուբբ Կուսին, յոր յեցեալ տեսանե-
լով զեղեարն ամենայն, լջր և արտասուէր:
Մերձ սորին է գուսն մի մնճ, որ է մկկիթ, զոր-
մէ ասին երբեմն գոլ եկեղեցի, բայց ոչ սբ պ-
մլով իշխե է 'ի բրիտաննից մտանել 'ի ներքս:

Յալագոս Գանն Հերովդէի:

Մերձ կամարին է չորեք կուսի ձանապարհ,
'ի ձախմէ պողոտային՝ որ գնայ առ հարաւ, և
բեի բարձրաբերձ պալատն Հերովդէի, ուր ա-
ռաքեաց Պիղատոս զՅիսուս առ Հերովդէս. և
նա արհամարհեաց զնա հանդերձ զորականքն
իւրովք, և այսն արարեալ արի զնովաւ հան-
դերձ սպիտակ, և ես անդէն ասնել առ Պիղա-
տոս: | Գ. Ի. Բ. 6. 12:

Լշտ եկեղեցի էր յառաջագոյն, ասպա աւե-
րեալ յանորինոց, արարին ինքեանց բնակաւ-
թիւն, և այժմ հիմնադատակ է, որպէս ակնե-
րե ցուցանի:

Յալագոս Գանն Պիլատոսի:

Պատնալով յետո յապարանից Հերովդէի
առ յիշեալ կամարն, որպ հանդէպ առ արեւել
տեսանի մնճ դուսն մի, այն էր սուսն Պիղատո-
սի, այժմ քաղաքապետն բնակի զորք իւրովք,
և է պալատ, այսինքն արայ: Լշտ խօսեցաւ Պե-
ղատոս ընդ Յիսուսի. և հանդէպ սորին խնդ-
րեաց ջուր, և լուսց զձեռս առայլի ժողովքը
դեան, որպէս գրեցաւ 'ի վերայ:

Յալագոս Զալանոց Գեղոյն և Փուլ պատին:

Լրտոսոց գրան ասնն Պիղատոսի՝ որպ կկց
կայ ասն կամարի, և միւս ասն ամրացեալ կայ
'ի յետոց Որմոյ եկեղեցւոյն. 'ի այն այս կամա-
րին տոսնէ սկսեալ 150 ասնաչափ երկայնու-
թեամբ նայն պողոտային, որ գնայ առ արեւել,
է տեղի և վանք Զալանոցն Քրիստոսի բոս Աւե-
տարանչայն:

Լշտ տեղի յոյժ աւերակ էր՝ անմաքուր և
անպատիւ 'ի 600 ամոց հետէ, զոր երբեմն ա-
խոս ասնէին անասնոց, գրէ Մարկոս՝ թէ յա-
մի Տեսան 1619 Յունիսի 14 շինեցաւ գոմ՝ ձի-
ոց 'ի ձեռն գրքին Երուսաղէմի, ուր զձիս ա-
սեալ օթագայէին. ընդ առաւօտն երեալ տե-
սանէին զձիսն ամենայն մեռեալ, ուստի քա-
կեալ աւերեցաւ:

Լւս աւետալ է իմ՝ յամի Տետան 1826, մինչ ՚ի 1837 ամին՝ երբեմն տխուս, և երբեմն կրպակ չու՛րհայից, ընդ որ ՚ի խոր խոցեալ լինէի ՚ի սիրտ և ՚ի հոգի, Բայց յամի Տետան 1838, առին զայն տեղի Լտախնք, և մտքեցին յամենայն պղծութեանց, ուր և շինեցին Վարձ հոյակապ և Եկեղեցի, որ լրացաւ ՚ի 1841 ամին. որչա երկայնութիւնն 150 սանաչափ, և լայնութիւն 80: շքեպարտն պարիսպ քարուկիր, և փոքր երկաթի զբամբ ամրացեալ, որ է ՚ի մէջ պողոտային, և դուռն մտանէ ընդ հարաւ, որչա դաւթի երկայնութիւնն է 50 սանաչափ, և լայնութիւն 22:

Ի ներքս հանդէպ դրանն գոն կրկին սենեակք, և ջրհոր մի բարեհամ. առ ընթեր ջրհորոյն է դուռն մի առ արեմուտս, մտանէ ՚ի նեղ պողոտայն, յաջմէ է դուռն պահարանին, և ՚ի ձախմէ է դուռն Եկեղեցւոյն, որ առ հիւսիս. ընդ որ մտանէ ՚ի յետայս Եւազ խորանին՝ որ յարեւելս. և ՚ի ներքայ սեղանոյն գոյ բոլորակ փոս մի կ՛ծեայ քարամբք կերտեալ, որ և հնգեակ մշտափառ կանթեղոք պատուի. երկու խորան ևս գոն յաջմէ առ հիւսիս, և երկու՝ ՚ի ձախմէ առ հարաւ, և Եւազ դուռն երկբայիկ է ընդ արեմուտս՝ ընդ որ մտանէ յեկեղեցին. որչա երկայնութիւն է 65 սանաչափ, և լայնութիւնն 33:

Եկեղեցւոյ արեմուտան դրան առ արև գաւթի երկայնութիւնն է 45 սանաչափ, և լայնութիւնն 22. առ արեմուտս գաւթի է՝ նայն չաւ փով բուրաստան, Եկեղեցւոյ հարաւ տեղման գաւթի երկայնութիւնն է 53 սանաչափ, և լայն

նութիւնն 20. և արեւելեան յանկանն գոյ ջրհոր մի ինքնաբուղն, և սենեակ մի անդ, և դուռն մի՝ ընդ որ մտանէ յարեւելս ՚ի նեղ պողոտայն. զոր ՚ի վերն յիւնցոք, սրով երանէ յարտաքին գաւթիմն:

Լսաւ ձաղեցաւ Տէրն մեր ՚ի զինուորացն Պիշատոսի. սաս Պիշատոս դան և հար զՅիսուս, և զինուորացն արարեալ զպոսկ ՚ի փշոց՝ եղին ՚ի գլուխ նորս, և զբեցեցին նմա զհանդերձ ձիրանի, կամ քղզմիթ կարմիր. և ետուն ՚ի ձեւս ռոս նորս զեղէգն, և բազմեցուցին ՚ի վերայ քարեայ սեանն, և գոյնի առ նա և սակն, սղջ էր արքայ Հրեից, և հանէին նմա ապտակս. Յովն. Ժ.Թ. 1. 5. Եւր. Ժ. 16. 19. Եւր. Ի. 27. 30:

Ուր բնակին կրօնաւորք և քահանայք Լստինաց, և յամենայն աւուր պատարագեն անդ անխափան. և Ուխտաւորքն մեր համարձակ մտանեն առս, և ջերթուանդն սրբաւ կատարեն զուխտս իւրեանց:

Յաղագս Էրրորդ Բանդին Քրիստոսի:

Յերանին ՚ի վնասն ձաղանայ և փուշ պոսկին, դէպ յարեւելս յաջմէ պողոտային, յեղեր պարտին Պիշատոսի, առ ընթեր կամարին գոյ փոքրիկ դուռն մի, ընդ որ մտեալ քանի մի առ տիճանաւ երանն ՚ի պալատս. անդ է գոթեթեայ հնագոյն եկեղեցի մի, այն և երրորդ բանան Քրիստոսի, և է հրաչափորձ. քանդի պատմի՝ թէ ննջողքն անդ լուսնոտին և զիււահար լինին,

ուստի դուռն մնայ աղիւեալ անգործ և ամայի,
բայց 'ի բրիտանէից ոչ որ մտանէ անդ :

Յաղագս Իսլաբէրէից Ելիէշայայն : որ առի ոսկիաւանդն :
լը Արաբոյիս ի լիւն՝ Տեր լլ արեւս :

Անդէպ դրան սոյն երրորդ բանտին է պաշտոնայ մի՛ որ գնայ դէպ 'ի Տարուս : անցանելով յառաջին կամարն , որայ 'ի ձախտէ է փողոց մի անել , սոյնիքն լիմաւ : յեզր փողոցին տեսանի դուռն մի՛ իբր 30 քայլ հեռի , ուր է եկեղեցի մի գմբէթեայ հնաշէն , սա է տուն Իսլաբէր սուրբ Կանանց , և է 'ի ձեռս Ալազզեայց . և հաղիւ թողուն բրիտանէի մտանել 'ի նա :

Յաղագս Գանն Սիմեի խարիտէայայն :

Սոյն պողոտայիւ ուղղակի գնացեալ մինչ 'ի հինգերորդ կամարն , յաջմէ 'ի ներքայ վեցերորդ կամարին է կամարակապ քանդակածոյ դուռն մի հիւսեալ քարամբբ , սա է դուռն տանն Փարիսեցւոյն , զորմէ ասի յԱւետարանին : Եւ լըզուէր զնա ոմն 'ի Փարիսեցւոյն , զի կերիցէ ճաշ ընդ նմա , և մտեալ 'ի տուն փարիսեցւոյն բազմեցաւ : Եւ կին մի էր 'ի քաղաքին մեղաւոր , իբրև գիտայ թէ բազմեալ է 'ի տան Փարիսե-

ցւոյն , բերեալ շէշ մի իւզոյ նարդեան աղնուի , կայր յետոյ սա ոստ նորա՛ լայր և արտասուզն սկսաւ թանալ զոստ նորա , և հերով գլխոյ իւրոյ ջնջէր , և համբուրէր զոստ նորա և օծաւ նէր ո : 'Ղուի . Է . 56 :

Թէպէտ անուն փարիսեցւոց Սիմոն է . բայց ոչ է բարոտն . զի տուն բարոտին է 'ի գիւղն Բեթթանիայ . այլ սա էր մի ոմն 'ի գիտանոց և 'ի Բաբուսեայ Երբայեցւոց :

Եւ կինն մեղաւոր , որ էր 'ի քաղաքին , ամաք ասեն զՄագդաղենացւոյն՝ որ էր քայր Ղազարուս : Եւ և փարիսեցին արանջեայ զՔրիստոսէ , ուստի ասաց Տէրն զսաակս երկուց պորտապանաց . 'Ղուի . Է . 40 :

Ի պատիւ տեղւոյն շինեալ էր անդ վանք , որ ունէր զերկուս եկեղեցիս հայակապ , որք մինչև ցայսօր ժամանակի կան մնաս կիրով չսփ խան գարեալ , և ունի քանի մի կամարակապ սենեակս , յորս գործէ բրուտ . և կոյ սուսջի զրան սենեկի միւս՝ ամառի քար մի , յորոյ վերայ տըպեալ կայ շաւիղ սոխոյն Քրիստոսի :

Թէպէտ սոյն տեղիս է 'ի մէջ բազմախուռն քարբարս աղբաց , ստիպն ոմնաց հաւատացելոյ գնան անդ . քանզի այլազգիք թուլ տան միւսանել և չըմիլ 'ի նմա , և ապա լուսար խնդրեն 'ի նոցանէ կամաւոր պարգև :

Յաղագս քանն Յովակիմայ և Աննայի,
և սբեղոյ ծննդէան սբբոյ կոտին
Մարիամո :

Պառնարով յետս 'ի տանէ փարխեցւոյն՝
մինչ 'ի վերոյիշեալ արեւելեան պողոտայի կամա-
րնն, ուր է դռնն երբորք բանտին Վրիտտոսի,
գնալով 'ի ներքոյ կամարին, յաջիւ կողմանէ է
փողոց և դռնն Սոգոմոնեան տաճարին, յորմէ
պարտ է զգուշանալ և չգնալ ընդ այնք : Ըտա-
քոյ կամարին դարձեալ գոյ յաջմէ փողոց մի, և
դռնն՝ ընդ սր գնայ 'ի Տաճարն . 'ի քառադիմի
ճանապարհին՝ անցանելով ընդ այնս ուղղակի՝
գնացեալ մինչ մերձ առ բողոմնիսն, ուր 'ի ձախ-
մէ անասնի բարձրութեք՝ կաթուղիկէիւ Եկե-
ղեցի մի, որոյ Աւագ դռնն հայի յարեմուտս,
և փոքրն՝ առ հարու . ահա այն է տունն Յովա-
կիմայ և Աննայի, ուր ծնաւ սուբ կոյսն Մարիամն
Լիւ էր սա հս չակուար վանք Լտախնայ, բազ
այժմ է 'ի ձեռս Այլագգեաց, և է նոցա մզկիթ :

Քանզի յամի Տեառն 1187, և Հայոց՝ Ուշ,
'ի Հոկտեմբերի երկու, մինչ Իւսուֆ Սողահա-
տին սուլթանն Եգիպտոսի՝ էտա զերուսաղէմ
'ի Լտախնայ, յափշտակեաց և զայս 'ի ձեռաց
նոցա, և արտր քնքեան Վարժարանն . վասն որոյ
'ի ըզու նոցա՝ կաչի Սալակի՛ կամ Սալիկի՛ :

Լիւ 1857 ամի՝ Լտախնք գնեցին զըղոր վանս,
և կանգնեցին պարիսպ, և երկքքին զբամբք
ամբաստցին :

Յաղագս Բաղանեայ, որ Իրէ՛ սուբբ Աստուածաճնի :

Որ ձախմէ ճանապարհին՝ մերձ պարսպի քա-
ղաքին գոյ փոքր բաղանիք մի, զորմէ ասի յա-
ւանդու թեան՝ թէ Աննա տուեալ զուսբբ կոյսն
բերեալ անդ լուանայր . և հետք սոխց սոյ կու-
սին տպաւորեալ կոյ 'ի կճեաց աւագան ըջոյն,
զոր ցուցանեն անդ . սրու՛մ տկանատես իսկ եւ
զար . բայց զայս գրեմք 'ի գիտու թիւն և ոչ 'ի
հրաւեր երթալ անդ սուխտ, և թէ հանդի-
պիցի գնալ ումեք՝ չէ ինչ վնաս, զի բաղանիք է
հասարակաց :

Մանուսնք յամի 1857, գնեաց զայն ազգն
Յոււնայ, և է 'ի ձեռս նոցա այժմ :

Յաղագս Պրոպագիլի սաղանին :

Նանդեպ բաղանեացս է բեթհեզդոյ, այն
է հինգ սրահ տուէք . յորս բնակին ախտա-
ցեալքն, հիւանդք, կաղք, կոյրք, գոսպեալք,
և անդամալոյծք, որք ակնկալեալ սպասեին յու-
սով իջման հրեշտակին Աստուծոյ՝ և յուզման
ըսբբ Աւագանին . և 'ի տարւոջն քանիցս իջու-
նէր հրեշտակ Տեառն անդ հրամանաւ Աստու-
ծոյ 'ի շարժել զնորս աւագանին, և որ որ նախ
կանխաւ իջանէր անդ, իսկ և իսկ բժշկիւր, և
ոչ մնայր ինչ նշան ախտից և հիւանդու թեան
'ի վերայ նորա :

Երկ էր երեսունը աւթամեայ անգամըրծն, և ոչ զոր ունեւր ինքեան օգնական, կայր մնայր յանբուժելի յախտս . որպէս և ինքն իսկ խոտտովան եղև բանիւ իւրով առ Բժշկապետն երկնաւոր : որ գթացեալ՝ ասաց նմա վաղվազակի « Լըրի՛, առ զմահիծս քո և կրթի՛ ի տուն քո ու Յովն . Ե . 8 :

Թեթեօզայ՝ որ ըստ Վարդապետաց տօր՝ Տուն ողորմութեանն , բայց ըստ Երբրայեցւոց՝ Թարգմանի Հինգ քրահ , որ էր աւազան մեծ , և ոյժմ՝ անջորի՛ և եղեալ իբր աղբիւս , որ է Էօրիէ՛ . որոյ երկայնութիւնն է քայլս 170 , և լայնութիւնն 63 :

Լ՛սի յաւանդութեան՝ Թէ անգ էր Փայտ խաչին , որ եղև մեզ Փայտ կենաց . և ՚ի նշան ապագայ զօրութեան նորա լինէր բժշկութիւն ՚ի ձեռն շորչտակին : Տե՛ս ՚ի Համն պարսկիւնն , յերէս 280 :

Լ՛նգ է դուռն Տաճարին , որ կոչի դուռն Հօւսից , ընդ որ մուծանելին զողջակէզան ՚ի Տաճարին . զոր ոյժմ՝ կոչեն՝ Պաղլ արիի՛ Սէրիէ՛ :

Լը առ արեւելս է դուռն Բենիամինի , զոր անուանեմք՝ Ատուածածնի դուռն :

Յարգութիւն թովնայի աստուծոյ Երկրայոյն :

Եղեալ ՚ի սուրբ Յակոբայ վանից , և գնալցեալ յաջմէ ՚ի ներքոյ կամարին՝ աեսանի փողոց մի , որոյ ՚ի ձախմէ գոյ փոքր գուռն մի . և սա դրանն աեսանի յարմն կամար մի , որոյ մէջն է գմբէթածա . սա է Եկեղեցին սրբոյն Թովնայի աւաքելոյն , և է հնաշէն : Սարինտս ասէ՛ թէ սա է տուն Թովնայի . բայց Յայմուսարքն մեր՝ յՕդեսոսոսի քսանն հինգ ասէ , թէ Աստ վաճառեաց Տէրն մեր զԹովնայ աւաքեալն Աբբանեւսայ վաճառականի Հնդկացւոյ , զխորզ և իցէ , թէ այսպէս և թէ այնպէս . Եկեղեցիս կառուցեալ է յանուն սրբոյն Թովնայի , որոյ երկայնութիւնն է քառասուն ամաչափ , և լայնութիւնն քսան . և դաւթի երկայնութիւնն ՚ի հիւսիսոյ առ հարաւ է երեսուն ամաչափ , և լայնութիւնն յարեւելց յարեւմուտս է տասն ամաչափ :

Սա էր յառաջագոյն վանք Ատուոց աղբին , ոյժմ՝ ՚ի ձեռս Ալլաղբեաց է . նաև գոյ այլ և ս երկու Եկեղեցի ՚ի հիւսիսակողմն սարին , որք են ՚ի յետուստ եկեղեցւոյն Անգղիացւոց , որ կոչի՛ Իզաբեբից . իսկ միւսն յարեւելս նարին՝ որ անուանի Եսալալիէ : Սրբա աւերակ են , և Ռեխտուորք ոչ գնան . այլ գրեմք ՚ի գիտութիւն հետաքրքիր ոմանց :

Յաղագս Արարոյ վնից, և երկաթեայ Գրանն չաղափն :

Պանայեայ նոյն պողոտայիւ, և ՚ի դառնալն ՚ի ձախմէ առ հիւսիս, յորոյ վերայ գայ կամար մի արտաքոյ կամարին յաջմէ՝ գոյ դուռն մի երկաթեայ : սա է վանքն Ասորոց, որոյ Եկեղեցին կառուցեալ կոյ յանուն սուրբ Աճածնի. տօն թէ շինեալ է ՚ի թագաւորաց Քրիստոնէից : որոյ երկայնու թիւն է 40 սանաչափ, և լայնութիւն 22 :

Աւագ խորանի սրանշեղագործ սուրբ Պատկերն, ստի աւանդութեամբ թէ ԅոսիաննէս, որ կռեցաւն Մարկոս, ձեռամբ իւրով նկարեալ է : և ՚ի մէջ եկեղեցւոյն մերձ հարաւային որմայն գոյ աւաղան մի, զոր Ասորիք կոչեն՝ Աւաղան սուրբ Աստուածածնի : Սա է սուռն ԅոսիաննու, որ կռեցաւն Մարկոս, զոր յիշեցաք ՚ի վերայ : Աստ յողորմալ էին սուրբ Կոյն Մարիամ, և ԅակորոս Տեսողնէղայրն, և այլք. և կոյին ըստեպ յաջոթս վասն Պետրոսի առաքելայն՝ որ էր ՚ի բանտի :

Այլ ՚ի յարև մտակողմն Եկեղեցւոյն է փոքր մաստուռ մի՝ յանուն սրբոյն Մինասայ, որոյ երկայնու թիւնն է 11 սանաչափ, և լայնութիւնն՝ 12 : և ջրհոր մի գոյ ՚ի նմա. և մեծ ջրհոր մի ևս գոյ ՚ի գաւիթին :

Ի թիւ Հայոց՝ ՌՃՅԶ. Գրիգոր վարդապետ շղթայակիրն՝ նորոգեաց զվանս, և սպիտակացոյց զԵկեղեցիս : Այս և յամի Տեսուն 1831, նորոգեալ սպիտակացաւ. քանզի Ասորիք հեռեակ են Ազգի մերում :

Այլ արտաքոյ վանուց ՚ի ներքոյ կամարին տեսանի քարեայ սեան մասն մի, որ է նշան նոյն երկաթեայ դրան քաղաքին, որ ինքնին բացաւ առաջի Պետրոսի. և եմուտ ՚ի ներքս և եկն ՚ի սուռն Մարիամու մօրն ԅոսիաննու Մարկոսի, որպէս գրի ՚ի Գործոց, ԺԲ. 2. 17 :

Յաղագս ԅոնայ սորբ Գերեգայ վանոց :

Այլեայ ՚ի վանուցս Ասորոց, և գնացեալ առ հարաւակողմն՝ որ յաջմէ մնայ սրբոյ ԅակորայ վանքն մեր՝ և ՚ի ձախմէ թաղն Հայոց, մինչ ՚ի յեզր վանից մերոց. և ՚ի դառնալն յարևելք՝ որ է քառապիմի ճանապարհն, որ յարևելք է անեւ, այսինքն լիբնաւ. է դուռն մի մեծ երկբացիկ. այն է վանք սրբոյն Գեորգայ, և ունի փոքրիկ եկեղեցի մի, և քանի մի սենեակ :

Այլ ՚ի ձախմէ այն վանուցս կից է սուռն մեծ սեպհական սասցուած վանուցս նր ԅակորայ, որ ունի 37 սենեակ, և 13 մաղաղայ՝ կամ պօքուռում, և 6 մախիթի, և 5 մարտեր ջրհոր, և 3 ջրհոր անմաքաւր, և մի փոքր պարտէզ : Այլ մերձ յաջակողմն այն վանուցս ունիմք ևս սուռն մի երեք դրամբք, յորում է իբր 18 սենեակ, 3 մաղաղայ, 10 մախիթի և սիլէր, և 3 ջրհոր : Սոյն երկու սուռք յամի Տեսուն 1857 վնեցան, աշխատութեամբ Մեծամատակ Մարաղան Պատրարբին մերոյ, Տ. ԅոսիաննու Աստուածարեայ Արքեպիսկոպոսին Օմիւսնացոյ :

Յարգութս սորբ շրեշտախարի վանոց Տրոց :

Եկաննն ՚ի վանոցն սուրբ Գեորգայ՝ և եկեալ առ հարաւ ՚ի թաղն Հայոց. անգ ՚ի ձախ մէ է դուռն՝ սուրբ Հրեշտակապետի վանից մերոց. որ է յարեւել սրբայն Յակոբայ. և ՚ի հարաւակողմն քաղաքիս, մերձ առ պարիսպն և առ դուռն Գաւթի :

Աս է յառուկ եկեղեցի քաղաքացի Հայազգի ժողովրդոց մերոց, յորում և բնակին յաշխարհէ հրաժարեալ հաւատաւոր հանոյք, որոց ափ՝ Մայրապետ : Աս էր առն Աննա քահանայաւ պետին, ուր և անու փրկիչն մեր Յիսուս ՚ի գիշերի շարժարանաց ՚ի ձորայն Գեթեմանի : Յովն. Ժ. Բ. 13. « Եւ անն զնա նախ առ Աննա՝ որ էր աներ Այսիսիայի, որ քահանայապետ էր տարւոյն այնորիկ ։ »

Ափ յաւանդութենէ, և ՚ի պատմութեան Լուսինոց՝ թէ յայնժամ Աննա զբաղեալ գոլով ՚ի դատաստանի այլոյ ուրուք, կապեցին զՅէ սուս ՚ի ծառն Ձիթենոյն՝ ուր կայր. և ուժգին ձաղկեցին զնա, և ծառն կայ մնաց մինչև ցայսօր ժամանակի, և պատուի ՚ի մեծ և յայլոց աչգաց : Եւ Արարոցոց կաշի վանքս այս (Տե՛ր ԸԼ ԷԼԻ՞րոնէ) այսինքն վանք ձիթենոց : Որոյ եկեղեցին է հոյակոպ և յոյժ պայծառ. և կառուցեալ կայ ՚ի վերայ չորից սեանց, որոյ երկայնութիւնն 40 սանաչափ, և լայնութիւնն 31 : Որոյ Աւագ խորանն է յանուն սուրբ Աստուտ ծածնի, յաջմէ և յահեկէ՝ սրբոց հրեշտակա

պետացն Գարբէլի և Միքայէլի :

Եւ ՚ի հիւսիսակողմն է սուրբ Մատուռն՝ որ է Աւաջին բանոն Քրիստոսի, յորոյ վերայ սեղանն Պատարագամասոց, և ՚ի ներքոյ նորա բուրակ փոսն, յատակօք և շրջապատօքն գեղեցկակերա կճեաց քարամբք յորինեալ, և կրկին մշտովառ կանթիջօք յարդեալ պատուի. և ՚ի յետոյս որմնն է վերջիշեալ նոյն ծառն ձիթենոցն : Եւ ՚ի հարաւակողմն է պահարան և խաբան յանուն սրբոյն Հռիփսիմայ կուսին, զոր նորոգեալ մեծացոյց և կոնդնեաց զսեղան անդ Գրիգոր հայրապետ զԵ՛կայակիրն, ՚ի թիւ Հայոց՝ ՌՃԶԳ. և զմասն ինչ ՚ի նշխարաց սուրբ Կուսին ամբիփեաց անդ, և զեկեղեցին զհամայնն սպիտակացոյց, որոյ երկայնութիւնն է 21 սանաչափ, և լայնութիւնն՝ 10 :

Եւ գաւթիմ եկեղեցւոյս է ընդարձակ, որոյ երկայնութիւնն է 24 սանաչափ, և լայնութիւնն 60 : Եւ յարակողմն է խորան շարժարանոց, և ջրհոր մի անդ ՚ի գաւթի : Եւ արտաքոյ եկեղեցւոյն, յորմն արեւելեան յանկեանն է քարն Ո՛ւ սաննային. քանզի յուուր գարտեանն Քրիստոսի Ներուսաղէմ քաղաք, մինչ ատայ առ փարեսեցին և առ զպիլքս թէ՛ զորա լուսեցեն, քարինքդ աղաղակեացեն.՝ Վով. Ժ. Թ. 40 : Ըրի յաւանդութենէ՝ թէ սա է ՚ի քարանց յայնցանն : Եւ ուռն յառուկ դուռն մի երկաթի՝ որ ելաւնէ ՚ի փողոցն առ արեւմուտս, որ անջատէ զերկուս վանն յիւրեցոյ, զուոր Յակոբայ և զուրբ Հրեշտակապետի, և հանդէպ զբանս է մեծու

գոյն փայտակերտ գուռնէ ընդ որ մտանէ 'ի մեծ վանս . և առ հարաւ գնալով նոյն պողոտայն այլ յատուկ մեծագոյն գրասէր երանէ 'ի հրապաւրակն . ուր յամենայն աւուր Ուրբաթու՝ անասնոց պաճարեղիտոց և չորքոտանեաց վաճառ լինի , որ 'ի յետուստ գրանն Գաւթի . և 'ի ներքոց պարսպին են տունը ուրիպոց՝ և յարեւելիկողմն հրապարակին է պանդոկ ազգիս Հայոց , կամ մեծ ախոս , զոր նորոգեցար 'ի հիմանէ յամի Տեառն 1837 :

Յաղագս Յունաց սուրբ Աստուածաճնի վանոց . և Խիբոց պանդոկին :

Երեւալ 'ի տաճարէն սրբոյ Յարութեան , և մտեալ 'ի վաճառանոցն 'ի ձախակողմն , տեսանի 'ի գլուխ վաճառանոցին յալմէ փողոց մի զսու 'ի վէր , և 'ի գագաթ նոյն փողոցին 'ի ձախմէ է նաւաչէն պանդոկն Խիբոց , որ շինեցաւ յամի Տեառն 1839 : Եւ յալմէ նոյն փողոցին , հանգէպ պանդոկին է վանքն Յունաց . որ ունի փոքրիկ եկեղեցի մի յանուն սուրբ Աստուածածնի , և բարում սենեակս , յորում բնակին մայրապետը նոցա :

Յաղագս սուրբ Գեորգոյ վանոց Խիբոց :

Այց հասկնաղաւան Յունաց վանոցն է վանքն սրբոյն Գեորգոյ , որպ եկեղեցին կառուցեալ է 'ի վերայ քառից քառանկիւնի սեանց , բայց առաստաղն յայժ ցած , և ունի զերիս խորանս , և զմասն ինչ 'ի նշխարաց սրբոյն Գեորգոյ զորովարին : Ըստ նախնի սովորութեան ամ յամէ 'ի տնի սրբոյն Գեորգոյ . այն է 'ի Աւարտագոյ խաչն պահոց Ուրբաթի երեկոյին բազմութեամբ և հանգիսիս գնամբ կատարել ըզպաշտօն ժամերգութեան , և առնել նախատեսակն , և վերադառնամբ : Եւ 'ի շաբաթ աւուր ընդ առաւօտն զիկի ժամերգութեան , գնացեալ անգ կատարելք զփրկագործ խորհուրդ սուրբ Պատարագին , և վերադառնամբ 'ի սուրբ Յաիւր :

Յաղագս վանոց Յունարաւան Հարմականց :

Յամի Տեառն 1847 'ի յարե մտակողմն սուրբ Գեորգոյ Խիբոց վանոց յունաղաւան Հարմականք շինեցին նորոգ 'ի հիմանց վանս , որպ եկեղեցին է յանուն սուրբ Աստուածածնի . որպ երկայնութիւնն է 63 տոնաչափ , և լայնութիւնն 50 . որ ունի երիս հոյակապ խորանս ընդարձակ և պոյծառ , և 'ի գագաթն գոն սենեակք . և յատուկ թաղ մի իբր քսան սենեկօք , ուր բնակին վարարնը նոցին :

Յաղագս Լափնայ պարիարբարանի :

Ի հարաւակողմն վերայիչեալ վանուցն է նուրազն պարիարբարան Լափնայ՝ որ շինեցաւ յամի 1850 . 'ի մասնելն 'ի ներքս 'ի ձախմէ փաքրս պարտիղին՝ է փաքրիկ եկեղեցի մի յարայ վերայ քանի մի հոյակապ սենեակք են, և յատուկ ճեմարան մի, և այլն :

Լու յարեւրակողմն սոյն Պատրիարբարանիս բաւական մեծութիւն էր սուն մի Յունադաւան Հռոմէականի փայ, որ ունի քանի սենեակս, և ջրհարս, և 'ի ներքայ մալալայս վաճառականայ, զոր յայտմ ամի 1859 , արդեամբք սրբայ Աթոռայս գնեաց Ալեքնապատիւ սրբազան Պատրիարք Հայրն մեր Հոգևոր :

Յաղագս Թե՛ վանայ Լափնայ :

Յարեմասկողմն քաղաքիս է վանքն Լատիւնայոց . եկեղեցին է կաթոլիկէիւ յանուն սուրբ Աստուածածնի, որայ երկայնութիւնն է 80 ամնաչափ, և ընդութիւնն 59, և ունի մեծ տասան խորանս, զերիսն յարեւելս հանդերձ աււաք խորանան, չորքն առաջի չորից սեանցն, և չորքն առ հարաւ և առ հիւսիս . և է կամաւրակայ 'ի վերայ քառից քառակուսի սեանց, բայց ցած յայտ . և ունի բաղում սենեակս, և յատուկ կամարակապ թաղ մի քառակուսի, յարում են սենեակք աւելի քան զյիսուն վանս կարգ աւսրայ . և ունի բժշկարան և հիւանդաւ

նոց, և պարտեղս, և արտաքայ վանուցն յատուկ հիւրանոց՝ իբր սենեակս 45 :

Յաղագս վանայ Ռուսայ :

Ի հիւսիսակողմն Լատիւնայ վանուցն է վանքն Ռուսայ, որ ունի հին եկեղեցի մի յանուն սուրբ Միքայելի հրեշտակապետին . և ունի աւելի քան զվաթսուն սենեակս, և յանդիման վանուցս է նորակերտ եպիսկոպոսարան, համալսարան, և ֆակուլթէ :

Յաղագս Թե՛ վանայն Յունայ :

Ի եկեղեցին է յանուն Կոստանդիանոսի և Հեղինեայ՝ բայց փաքրիկ . և է կից Վերնատան մերայ՝ որ 'ի սուրբ Յարութեանն . որայ կրկին լուսամուտքն հայիս 'ի ներքս 'ի Վերնատունն մեր . յառաջ փաքրիկ էր վանքս ըստ գրելոյ Հաննաս վարդապետին, բայց զվանս Հոպեչից՝ որ կռէր սուրբ Թեկղի, խառնեալ ընդ միմեանս, արարեալ են զերկուսեանն մի, և ընդարձակութեամբ իւրացուցեալ են . ուր նստի Պատրիարք նոյին և գործակալք, և այլն :

ՅԵՒԱՏԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Որանց Սրբալան Պարբերացոյ և Թագաւորաց Տիրոց,
և Էրեւել անյանց Էրաց :

Յամի Տեառն 391, կրտսեր եղբայր Բարու
ղի Կեսարացւոյ՝ Գրիգոր Նիւստացի գնաց Ներու-
սաղէմ, և շրջեցաւ ՚ի Տնօրինական տեղիս նո-
ղին հոգւով որով արժան է տեսանել զայնպիսի
սուրբ Ախտատեղիս, մինչև տակն նմա, թէ ՚ի
սիրտ ատուածատէր ուխտաւորին մնան միշտ
Բէթղէհէմ, Լէտան ձիթենեաց, Գողգոթայ,
և սուրբ Զարութիւնն : Ի վարս սրբոց :

Յամի Տեառն 1169, և Հայոց՝ Ոժժւմայրն
Հէթմոյ և Կերսէօի Լամբրոնացւոյ Շահան-
դուխտ սիկիւն գայ Ներուսաղէմ յուխտ, և
գաւնայ յերկիր իւր :

Յամի Տեառն 1266, Ֆնուխտար բռնաւո-
րն Եգիպտոսի կաղաւ զերրորդ Լեւոն արքայոր-
դին Հէթմոյ առաջնոյ՝ կապանօք տանի Աշգիդ-
տոս ընդ բազում գերիս նա մինչ ՚ի կապանէր,
ինդրեաց ՚ի նմանէ գալ Ներուսաղէմ յուխտ,
որում հրաման ևա Ֆնուխտարն, շղթայիւք և
կապանօք եկն Ներուսաղէմ յերկրպագութիւն
սուրբ Տեղեաց, և վերագործաւ Աշգիպտոս :

Լայտ յամի Տեառն 1269, արձակեալ ՚ի կա-
պանոց՝ գնաց առ հայրն իւր արքայն Հէթում,
և յետ վախճանի Հէթմոյ՝ թագաւորէ փոխա-
նակ նորա :

Յամի Տեառն 1271, և Հայոց՝ ՉԼԵ. Սոյն այր
Էրրորդ Լեւոն արքայն շինէ Ներուսաղէմ զպա-
րիսպն սրբոց Հրէշտակազեաց վանուցն : Տե-
ի Հանա պարբերիւն, յերէս 220. բայց զթիւն սը-
խալ զնէ ՊԼԵ. յերէս 110 :

Իւր ՚ի հիւսիսային կողմն սուրբ Զակարայ ե-
կեղեցւոյն՝ հիմնարկեալ շինէ Եկեղեցի մի յա-
նուն սրբոյն Թէոդորոսի . որայ երկայնութիւնն
է 55 սանջալի, և լայնութիւնն 25 : Լ'ապ խա-
րանն յանուն սրբոյն Թէոդորոսի, որայ ՚ի ձա-
խակողմն է մատուռ մի յանուն սրբոյն Մերկե-
սիոսի, որ նահատակեցաւ յամի Տեառն 250 :
Յաջակողմանն է պահարան մի, ուր և խորան
յանուն սրբոյ Կարապետի . և խորան մի ևս ար-
տաքոյ մեծի դրանն հարաւային, յանուն Թա-
գէսի առաքելոյն և Սանդխոյ կուսին :

Վրէ Հաննա վարդապետ ՚ի պատմութիւնն,
յերէս 110. թէ « թորոս որդի Լեւոնի արքայի
ո մեռաւ աստ : ՚ի յիշատակ Որդւոյ իւրոյ շե-
ռ նեաց զեկեղեցիս, որայ գերեզմանն կայ ՚ի հիւ-
սիսային յանկեան եկեղեցւոյն ո. զայս չկարա-
ցար ստուգել թէ ուստի աւեալ գրէ զայն :

Ի տարւոջն երկոց հանդիսաւոր Տնտեսութե-
թիւն կատարի յեկեղեցիս այս : Եթա՝ ՚ի մեծի
պահոց՝ յառաջին շարաթու- շարաթօրն , ՚ի
Տնի սրբոյն Թէոդորոսի զբաժարին : Երկրորդ՝
՚ի Տնի սրբոցն Թագէտի առաքելոյն և Սան-
դխոյ կուսին . և Էրրորդ՝ ՚ի Տնի սրբոյն Մեր-
կեսիոսի զնուսորին :

Յամի Տեառն 1281, և Հայոց՝ 21. Յոհանն Եղնկացի, և սլուզ կոչեցեալն, սյսինքն կապուսանն, որ և ծործորեցի . քայ Ռերուսաղէմ՝ Սուխա և յերկրպագութիւն սուրբ Տեղեաց :

Յամի Տեառն 1320, և Հայոց՝ 2ՃԱ. Երկրորդ Հեթում արքայն մեր գնայ մինչ ՚ի դուռն Եգիպտոսի, ուր կանգնէ զյաղթանակ . և անտի քայ Ռերուսաղէմ՝ յուխա սուրբ Տեղեաց, ուր կացեալ զաւուր տասնևհինգ գնայ ՚ի Կիլիկիա : Ի պարմաբիւն Հայոց, Գ. հարար, յերբ՝ 575 :

Սոս շինէ զխորան մի կից գերեզմանի սրբուհւոյ Աստուածածնին, նաև շինէ խորան ՚ի վերայ հրեշտակի միսին սնարից սրբոյ Գերեզմաննիս Բրիտոսի՝ ՚ի սուրբ Զարութիւնն, Տե՛ս ՚ի պարմաբիւն Հանն վարդապետի, յերբ՝ 255, 297 :

Յամի Տեառն 1375, և Հայոց՝ ԳԻԴ. Վեցերորդ Լեւոն Աւսինեան արքայն մեր հանգերծ Մարիամ թագուհւու և Փենոն դասերքն գերի վարեցաւ ՚ի բռնակալէն Եգիպտոսի ՚ի քաւիրոյ բարդք . և յետ եօթն ամաց գերութեանն և արգելանաց՝ ձեռնաուրութեամբ Զօլհաննու արքային Գաղղիոյ, յամի Տեառն 1382, և Հայոց ԳԱԱ. Սուլթանն Եգիպտոսի Ահմետ Ազուլահեթ հաճի գերիֆէ կոչեցեալ՝ արձակեաց զնոսախազաղութեամբ, ապալ և գիր առ Զօլհաննէս արքայն Գաղղիոյ, գրեալ յամի Տեառն 1382, և Տաճկաց՝ ՎԱԷ, ՚ի Ռեճէպ ամիս . որք յուղեանկեալ եկին Ռերուսաղէմ՝ Սուխա և յերկրպագութիւն սուրբ Տեղեաց՝ և ՚ի Հնորհակալութիւն ազատութեան . բայց թագուհին Մարիամ և

դուստրն Փեննա խնդրեցին մայ Ռերուսաղէմ :

Իւ արքայն Լեւոն ելեալ յամի Տեառն 1383 գնաց ՚ի Հուովմ, ՚ի Սպանիա, Անդղիա, և ՚ի Գաղղիա, առ ՚ի դասնել զգոնութիւն, բայց ՚ի դերև ելլ ապա հիւանդացեալ մեռաւ ՚ի փաբիլ 60 ամաց, յետ մետասաներորդ ամի ազաութեան իւրոյ, յամի Տեառն 1393, ՚ի Նոյեմբեր տասնևինն, և թաղեցաւ յեկեղեցւոյ վանացն Կեղեցոսեանց ՚ի հոյակապ գերեզմանի, ուր և մորաքրեալ կայ անուն նորս ՚ի վերայ շերմի մինչև յայսօր : Իսկ թագուհին Մարիամ՝ գշխոյ և դուստրն Փեննա կացին մնացին մինչև ՚ի վախճան կենաց իւրեանց . յամի Տեառն 1408, և թաղեցան մերձ տաճարի սրբոյն Զովորայ : Ի պարմաբիւն Հայոց, Գ. հարար, յերբ՝ 565, 564 :

Յամի Տեառն 1631, և Հայոց՝ ՌՁ. Գրիգոր պարնետեր կոչեցեալ նստի Պատրիարք Ռերուսաղէմ, և յամի 1634, և Հայոց՝ ՌՁԳ. ձեռն ՚ի գարծ արկեալ շինեաց զվնս մեր սուրբ Ճնընդեան՝ որ ՚ի Բեթղէհէմ . և նորոգեաց զսուրբ Փրկիչ վանքն մեր . և կամարակապ կառայց զեկեղեցի սրբոյն Զօլհաննու աւետարանին, որ է կից սուրբ Զարութեան տաճարին . և էտազերիս կամարս ՚ի Աստիկացոց վասն Հայոց ՚ի Վերնաստան սրբոյ Զարութեան, զորմէ գրեցաք այլուր : Տե՛ս ՚ի պարմաբիւն Հայոց, Գ. հարար, յերբ՝ 616 :

Յամի Տեառն 1640, և Հայոց՝ ՌԴ. շինեաց զցորենաթանց ՚ի կողմն արևելոյ սրբոյն Զովորայ՝ ՚ի վերայ աղբոյն եղեալ սենև կորն : Լու

վճարեաց զգիրեալ բազմամեայ պարտան որբոյ Աթուոյս, և գնեաց զբանի փալա Այրս այս բարեխնատակ :

Յամի Տեառն 1651, փոխպոստ կաթուղիկոսն որբոյ Էջմիածնի՝ որ յերկան գեղջէ փաբր յաղբաւ կոյ, ելեալ գայ 'ի Կարին, և անոր զիմէ յերուսաղէմ՝ յուխտ՝ 'ի Պատրիարքութեան Ատուածաբարոյ սրբազան արքեպիսկոպոսին, յորում ժա մանակի և եկեալ էր Սրբազան Աբրահա կաթուղիկոսն Արևիկոյ, ուր կապեալ ամիս չորս, և ու շինեղ զյատուկա եկեղեցւոյ որբոյն Յակոբայ գունապոյն բարամբ, և գեղեցիկ յօրինեալ զարգ դարեաց, և զբնն Աւագ խորանին բարձրացոյց : Ընդ յամի 1652 երեալ գնաց 'ի Կոստանդնուպոլս : Ի պափոթիւն Հայոց, Գ. հապ. յեր. 628 :

Յամի Տեառն 1663, Խաչատուր Կաթուղիկոսն Արևիկոյ գայ յերուսաղէմ՝ յուխտ 'ի Պատրիարքութեան նոյն Ատուածաբարոյ Սրբազան արքեպիսկոպոսին, որոյ փոխանորդ էր և գործակալ Եղիազար եպիսկոպոսն Աթուպցի, որ և բազում շինութիւնս արարեալ էր 'ի վանս որբոյն Յակոբայ, մանաւանդ խորհրդով իմն հնուատութեան 'ի հարուստիցն որբոյն Յակոբայ մեծի եկեղեցւոյն շինե եկեղեցի մի՝ զոր և կռեաց Էջմիածին, և 'ի թիւ Հայոց ՌՃԻԳ, շինեաց զթաղն Աբեղայից, և զխամարտեայ սենեակս 'ի վերայ մեծին ախոսոյն, որ կոչի պէտեաբ թաղի, և նորոգեաց զուրբ Գէորգայ վանս որն՝ որ 'ի Ռէմէ :

Իւ յամի 1664, երթայ Եղիազար եպիսկո

պոս 'ի Բերիա, և ձեռնադրի Կաթուղիկոս 'ի վերայ ամենայն Հայոց՝ որ ընդ իշխանութեամբ Օսմանեանց, 'ի Խաչատուր Կաթուղիկոսէ Արևիկոյ, զոր հրաւիրեալ էր 'ի Բերիա, ընդ որ և յառաջագոյն խորհրդակցութեամբ միարանեալ էին 'ի սիրո և 'ի հոգի. և երթեալ նստի Եղիազար յերուսաղէմ. և Ատուածատուր Պատրիարքն որբոյ Երուսաղէմի վարէ զնա անտի, և ելեալ զեգերի յայլ և այլ բազմաբ :

Իւ Յակոբ Կաթուղիկոսն որբոյ Էջմիածնի 1665 գայ յերուսաղէմ՝ յուխտ, և երթայ 'ի Կոստանդնուպոլս, և անոր յԷջմիածին : Իւ Եղիազար Կաթուղիկոս յատուկ սրբանին հրա վարտակաւ կարգի ևս Պատրիարք որբոյ Երուսաղէմի յամի Տեառն 1666 :

Իւ յամի 1667, յաւուր ամին ծննդեան Յիսուսի փրկչին մերոյ մեծաւ հանդիսիւ կատարէ զխորհուրդ որհնութեան սրբալոյս Միւսուրնին, որպէս գրէ 'ի Կանդակին՝ որ առ ամենայն Իշխանս. նա և յիշէ զառատութիւն իւրոյ ծառայ ձիթեանայ, յոր կապեցաւ Տէրն մեր. որ կայ մինչև յայսօր 'ի սուրբ Հրեշտակապետի վանս մեր, և ըստ ինդրանոց Լատինացոց՝ 'ի Սրբալոյս իւրոյ անտի առաքէ ընծայ Պապին Հռովմայ, որպէս գրէ 'ի ծանուցական գիրս իւր, որոյ ամբողջ օրինակն եղաւ 'ի Ստորագրութեանս յայտնի :

Իւ իբրև ամս երեք վերստին Եղիազար Կաթուղիկոս զեգերի աստ և անդ 'ի ձեռն Ատուածատուր Պատրիարքին որբոյ Երուսաղէմի,

որ և 1668 վախճանեցաւ . և յամի 1670 հաս-
տատի Եղիազար Պատրիարք Երուսաղէմի՝ և մի-
անեզամայն կաթնու գիկիս սրբոյ Էջմիածնի . և յա-
մի 1679 վերստին երթայ Յակոբ կաթնու գիկիսն
ի Կաստանդնուպոլիս :

Եւ 1680 ՚ի վանս սրբոյն Յակոբայ Եղիազար
կաթնու գիկիս ձեռնադրէ բանի մի Եղիսիպոսու-
նբս . և ՚ի նոյն ամի Յակոբ կաթնու գիկիսն Էջմի-
ածնի վախճանի ՚ի Կաստանդնուպոլիս : Եւ միաւ
բանք սրբոյ Էջմիածնի յայնժամ ընդ երկար խոր-
հնելով՝ և զօգուան Ազգիս առաջի աչաց ունե-
լով՝ յամի 1682, գիր հրաւիրանաց առաքելին
ի սուրբ Երուսաղէմ՝ առ Եղիազար Սրբազան
կաթնու գիկիսն՝ գալ յԷջմիածին՝ և նստի ՚ի թեպ-
հահան Աթոռ իւր, որ և նա յայտ ամի գնաց
ի Կաստանդնուպոլիս . և զԿրտսեան Պատրիարքն
Թադաւորեալ բաղարին ձեռնադրեաց Եղիա-
կոսոս , և անտի բառ խնդրանաց նոցին գնաց
յԷջմիածին ՚ի վարել զՏոգև որ իշխանութիւն
իւր : Եւ զօրինակ հրաւիրանաց գրոյն միա-
բանից սրբոյ Էջմիածնի եղևալ եմք յայլում
տեղւոջ , զոր տևս անդ : Եւ այս ամենայն ընդ-
արձակ տեսանի . Ի պարտաւիտէն Հայոց , Գ . հարբ ,
Գլուխ ԼԶ . յերես 697 :

Յամի Տեառն 1713, և Հայոց՝ ՌճԿԹ . Կրտս
Յոհաննէս Պատրիարք Պօլսոյ գայ յԵրուսաղէմ
վասն այցելութեան , ուր մնաց ամ մի և ամիսս
ուժն . և գաւառայ ՚ի Պօլիս :

Յամի Տեառն 1715, և Հայոց՝ ՌճԿԹ . Գրի-
գոր շլթայակիրն ընտրեցաւ Պատրիարք՝ սրբոյ

Երուսաղէմի : Եւ ՚ի Թիւ Հայոց՝ ՌճԿԹ . յա-
ւուր Վերափոխման սրբոյ Կուսին՝ երթայ ՚ի Կու-
տանդնուպոլիս . և յայնժամի հրաման եղև յԱր-
քուհուսա իւ բարանչիւր ազգաց շինել զվիճակն
իւր ՚ի սուրբ Յարութիւն :

Եւ ՚ի Թիւ Հայոց՝ ՌճԿԹ . ՚ի 13 Սեպտեմբեր
ամսոյն յաւուր Ռուբաթու . Գրիգոր շլթայա-
կիր Արքունի հրովարտեալու հաստատեցաւ
Պատրիարք սրբոյ Երուսաղէմի . և ՚ի 14 Սեպ-
տեմբեր՝ յաւուր Նորաթու յիշատակեցին ՚ի
Պատարագին ՚ի Կաստանդնուպոլիս՝ զանուն բազ-
մերախա Անն այնորիկ , որոյ ձեռնառ իշխա-
նապետք էին Կեարացի մահտեսի Մեխիտան այր
երեւելի ՚ի դուռն արքունի . Ապուշեխից մահ-
տեսի Մուրատեան մահտեսի Յարութիւն . Թե-
վէքէլեան մահտեսի Յարութի . Կեարացի մահ-
տեսի Սարգիս . և Կաստանդնուպոլեացի մահտե-
սի Իսրայէլ և մահտեսի Լուծիլն , և այլք բա-
զումք . սքեռ էին պատճառ բարութեանց յա-
մենայն իրս սրբոյ Աթոռոյս Երուսաղէմի . վասն
որոյ ծանուցան աստէն անուանք բարեխիշտակ
հոգեւորս անձանցն այնոցիկ : Ապա ելեալ այն
շլթայակիր Հայրապետն մեր ՚ի Պօլսոյ եկն ՚ի
Բերիա , որ է Հալէպ . անդ բազում կարուածս
գնեաց , և նորագեաց զհոգեւորսն սրբոյ Երու-
սաղէմի , որ կոյր անդ ՚ի նախնեաց անտի : Եւ
սպա եկն յԵրուսաղէմ ՚ի Թիւ Հայոց՝ ՌճԿ . ՚ի
12 Փետրվարի : Տեա ՚ի պարտաւիտէն Հասնա վարտ-
դիտի , յերես 147 :

Սա շինեաց ՚ի կողմն արեւելոյ սրբոյն Յակո-

բայ՝ քանի մի տունն, և զբախ գնեցով խոտնեաց 'ի վանն, և ընդարձակեալ լայնացոյց զեջեվանս տէրունական Ռխտաւորաց. և արեւելոյ կողման պարիսպն նորոգ 'ի հիմանց շինեաց. և երեսուն չորս ամս եկաց 'ի Պատրիարքութեանն բազմարդիւն ճգամբք:

Յամի Տեառն 1749, և Հայոց՝ ՌՄԸԸ. Յաւոր 'Կալանն 'ի Ղըրմայ, որ և Պատրիարք Կոստանդնուպոլսոյ նստաւ ամս երեք՝ և ամիս մի:

Յամի Տեառն 1752, և Հայոց՝ ՌՄԹ. ըստ Տաճկաց՝ 1177, Եղաբուք աղայ Մեծահամբաւ իշխանն եկն ընտանեօք իւրովք Երբուսազէմ՝ յՌխտ և յերկրպագութիւն սուրբ Տեղեաց. 'ի նմին ամի նստոյց 'ի տեղի նորս, զմէտոգորոս Պատրիարք Կորդուպցին, որ էր աշակերտ Գրիգորի շղթայակրի. և զՅակոր Պատրիարք տաբաւ ընդ իւր 'ի Կոստանդնուպոլսու. և ինքն 'ի նմին ամի գլխատեցաւ անդ 'ի Պոլսու, հրամանաւ Սուլթան Մահմուտի առաջնոյ:

Յամի Տեառն 1761, վախճանի Թէոդորոս Կորդուպցին. և Հայոց՝ ՌՄԺ. 'ի Դեկտեմբեր եօթն: Յամի Տեառն 1762, և Հայոց՝ ՌՄԺԵ. յԱզգիլ տասն և մէկ, յաջորդէ նմա տաշկերտ նորս Կարապետ Գանձակեցի կամ Կէնձէցի. և վախճանի՝ 'ի ՌՄԺԿ. Յունվարի քսան չորս:

Յամի Տեառն 1768, և Հայոց՝ ՌՄԺԿ. յԱզգիլ տասն և ութ, յաջորդէ Պողոս Վանեցին. և վախճանի յամի Տեառն 1775, և Հայոց՝ ՌՄԻԳ. 'ի Մայիսի տասն և ութ:

Յամի Տեառն 1775, և Հայոց՝ ՌՄԻԴ. 'ի 'Այդեմբերի երկու՝ յաջորդէ նմա Յովակիմ 'ի Քաւազեոսոյ. և վախճանի ՌՄԻԲ. 'ի Սեպտեմբերի քսան և հինգ: Իւր ՌՄԻԳ. 'ի Փետրվարի տասն և չորս յաջորդէ նմա Պետրոս Եւզակիացին, յարում ժամանակի եկն Գաղղիպցին 'ի Յոպպէ, որոյ Պոնօբարքմ անուն տրբայն իջևանեցաւ 'ի սեպհական տանն վանուց մերոց. որ նոյն տունն տակաւին է 'ի ձեռս մեր. անտի ելելալ գայ արքայն 'ի վանս մեր սրբոյն 'Երկողայոսի. իբր ժամ մի բազմի 'ի ներքոյ սեանն Հագեասն մերում. իսկ Պետրոս պատրիարք գնացեալ 'ի Յոպպէ՝ վախճանի անդ, յամի 1799. և Հայոց՝ ՌՄԻԹ. 'ի Յունիսի քսան և մէկ. ըստ ոմանց՝ 'ի Յունիսի տասն և ութ, և ՌՄԻԸ. որոյ գերեզմանն կայ առաջի գրանն եկեղեցւոյ սրբոյն 'Երկողայոսի, որ 'ի Յոպպէ:

Յամի Տեառն 1799, և Հայոց՝ ՌՄԸԵ. Յուլիսի տասն և ինն, 'ի տօնի Տապանակին յաջորդէ նմա Թէոդորոս Վանեցին. յաւուրս արա 1808, և ՌՄԾԿ. յամսեանն Սեպտեմբերի պրեցեալ եղև սուրբ Յարութեան տաճարն 'ի 1810, և ՌՄԾԹ: Իլպա շինեցաւ սուրբ Յարութիւնն, նա և վիճակն մեր Վերնատունն նորոգեցաւ, 'ի թիւ Հայոց՝ ՌՄԿԳ: Իւս հրամանաւ բարեխնամ Աբքային նորոգեցան հնագոյն հրովարտակք 'ի վերայ սրբոյ Ճննդեան տեղւոյն, և 'ի վերայ սուրբ Ատուածածնի գերեզմանին պատարագելոյ ընկերութեամբ ընդ Յունաց, հաւասարելով ընդ նոսա զաշտանակս, զպատկերս, զխմբեցս, և

զգարդս : Յամի Տեառն 1818, և ՌՄԿԸ . յՕրտոտոսի քանն և երկու , յաւուր Չորեքշաբաթի , վախճանի Թէպորոս պարտիարքն :

Յամի Տեառն 1819, և Հայոց՝ ՌՄԿԸ . յամսեանն Օրտոտոսի ինն , ՚ի տօնի Եփեսոսի սուրբ Ժողովոյն . յաջորդէ նմա Գարբիէլ պարտիարք Եփեսովոցային . սա յամի 1824, և ՌՄԷԳ . ՚ի տասնեկն կամ քսան Օրտոտոսի , բա խնդրաւ նայ Աղբապետ Ամիրայիս ելելալ գիմէ ՚ի կոստանդնուսպօլիս ընդ ջամաք՝ վասն ալաուու թէ պարտուց սրբոյ Աթոսոյս , որոյ ՚ի ճանապարհորդելն և ՚ի ժամանելն նորա ՚ի Ղոբարու խանն , որ է ՚ի մէջ Փոյսասու , և Մամեստիոյ՝ այսինքն Մոսիսու . ուրանօր նախկին Պարտիարք կոստանդնուսպօլոյս՝ Ածարեալ Պողոս Անգրիա նուսպօլեցի Սրբաղան Արքեպիսկոպոսին հանդէպեալ , և անդ ուրախ և զեալ ողջագուրեցին զմիմեանս , և սպա Գարբիէլ Սրբազանն գընայ ՚ի Պօլիս , և Պողոս գայ Արուսաղէմ յերբորդ աւուր Եղեմիբելի , և կայելալ սատ զաւուր քառասուն , անդեկօյցեալ զարդիսու թէ Աթոսոյն , և քաղ վերահասու լեալ ամենայն իրոց և գործոց . սպա ՚ի տասնեկն Գեկոսեմ բերի ելելալ Արուսաղէմէ գնայ Ալգիպոսս , և անտի ՚ի կոստանդնուսպօլիս , ուր բազում ջուրիս գուս գործէր ընդ Աղբապետայ յաղագս աղաուու թեան սրբոյ Աթոսոյս ՚ի ճանրաբեան պարտուց :

Իսկ երջանիկ Գարբիէլ Պարտիարք ժամանեալ անդ ՚ի մեծն Պօլիս , նայնպէս և Պողոս

այցելուն , ուր ՚ի ժողովն անդ յետ բաղում բանից խօսակցութիւն , Գարբիէլ Սրբաղանն նրասաւ Աւսկիւտար՝ ՚ի տանն Երուսաղէմի , մինչ յամի Տեառն 1829 :

Այս առաքելցին զնա սիրով և յարգութեամբ ՚ի քաղաքն Զմիւսնիս՝ առ ՚ի հովուել զաւուսուր հօսն Քրիստոսի , մինչև այց արտացէ Տէր Աթոսոյս Երուսաղէմի . բայց լուսակուսակ պարայն , որք եղեն առ ժամանակ ժամանակ , որ աւուր յաւելար և ծանրանայր . մինչ զի Ասողքն անգամ զահիհարեալ ահարեկ լինելն . քանզի թիւն պարտուց էր իբր ու թն հազար քահայց . որ պատճառեալ էր ՚ի պատեբազմն Մասայու՝ որ էր ընդ Յոնս և ընդ Օսմանցիս , և երկարեցաւ յամս ինչ . վասն որոյ անբուսուկան Ռիսուսօրք՝ մինչ զերիս ամս երկեան ճաւնապարհորդել ՚ի միջերբրական ծովու . վասն այսքս սիսան պարտասաւք որ բաւօրէ նեղէլ բզկաւաւարիչս և զվտարանութիւնս Աթոսոյս , որոց ակնանտես իսկ եղաք : Այլ սրտաբեկ սրբաբաղումար Միաբանք յայս արասուս ՚ի իտրոց սրաէ մեծաւ յուսով առ Աստուած կարգային յաղագս աղաուութեան և պայծասութեան Աթոսոյս :

Յամի Տեառն 1825, սակս ապրտամբութեան մեծանծայ քաղաքիս , և նեղելոյ պարտասաւարց զկաւախարիչս Աթոսոյս . շահնդու բնեալ խորհրդական հարցն՝ Աւագ լուսարար Միրախէ պիակոպոս Երևանցի , փոխտնորդ Սրբաղան Պասրիարքի Եղիսա կպիակոպոս , և գարպուսճի կա

բայեաւ Եպիսկոպոսն Եւզոփիացի, և Կերակոս
Եպիսկոպոս Երուսաղէմացի. հանդերձ սպասա-
ւորօք ելեալ գաղտ 'ի գիշերի չուեցին 'ի Քեր-
բոն՝ առաջնորդութեամբ Արտաւահման շէյխին
Քերբոնի, որպէս զի գնացեալ անտի Յեգիպտոս,
գիմեպնին 'ի Կրտսանդնուպոլիս, ուր կարասցեն
գտանել զհնարս աղատութե պարտուց, և այլն:

Եւ իբրև լուան մեծամեծք քաղաքին զիս-
խուստ կառավարչոցն, առաքեցին հրաւիրակս
զինի նոցա 'ի Քերբոն, բազում երդմամբ յայ-
նրմ հետեւ շնեղել զնոսա. իսկ վերոյիշեալ շէյխն
Քերբոնի՝ երաշխար լեալ Եպիսկոպոսաց, յետ
երկց աւուրց դարձ արարին վերտօն յերու-
սաղէմ: Եւ ապա յետ քանի ինչ աւուրց դար-
ձեալ ապստամբեցան զլուսուրք քաղաքիս, և
տիրեցին բռնութիւ ամբոցի քաղաքին. և կա-
լեալ զԵպիսկոպոսունս եղին 'ի բանտի, և զինի
երկուց աւուրց արձակեցին զնոսա, և չորք է-
պիսկոպոք ելեալ աստի գնացին 'ի Բելթլեհէմ,
ուր կացեալ ամիս չորս, և ապա վերագարձան
Մթան:

Եւ յամի 1826, 'ի տան Յունիսի ամսոյն մեք
եկաք յերուսաղէմ յուխտ, և յետ կատարեցոյ
զուխտս մեր, առաքեցին զմեզ 'ի Բելթլեհէմ
իբրև միաբան, ուր մնացոք մինչ 'ի նր Զատիկ:
Յայսմ ամի 'ի միջոցի ճննդեան և Աշտմաւու-
րաց բարկեանդանի, ապստամբեցան Բելթլեհէմ
ցիք. յեղակարծ իմն գրոհ տուեալ յափշտակե-
ցին զերիս վանս. զՄերն, Էստիանց, և Յունաց,
յորոց բանի ինչդէին բառասունե հինգ քսակո:

քանդի յայսմ ամի եկն դուքն Դամասկոսի Ռ-
բուսաղէմ, և եղ զհարկ 'ի վերայ բնակչաց Բելթ-
լեհէմի քսակս քառասունե հինգ, և զուժն ան-
ձինս 'ի գբաւի առեալ, եղ 'ի պահեօտի յամրու-
ցին, և ինքն գնաց 'ի Սամարիա. վասն որոյ յա-
փշտակեցին զվանսն, և տեսուչ վանուց մերոց
էր Հաճնչի Սարգիս վարդապետն, զոր կալեալ
նեղեցին յայ՝ իսկ թարգման Գեորգն երաշ-
խար լեալ՝ աղատեաց զտեսուչն, և էաձ Ռ-
բուսաղէմ:

Եւ ապա տեսեալ բռնաւորաց՝ զի երկարի
միջոց հատուցման պարտուցն, և կին 'ի վան մեր՝
և կալան զուսարար Մշէցի Պետրոս վարդապետն,
և զՊոյազիպի Տէր Յոհաննէան և Սահակ որդի
նորա՝ որք էին Ռ.խուսուրք յայսմ ամի, զհայագործ
Ղազարն, զխոհարար Պարտաարն, և զգոնապան
Պէլէնկի Գեորգն, և զՄշէցի Միքայիլն, ընդ նա-
սին և զմեզ եգին 'ի մեծ սենեակն 'ի բանտի,
մինչ զաւուրս աւթն նեղէին զմեզ ծխով: Եւ
իբրև սո ին զբառասուն և հինգ քսակս 'ի վա-
նուցն երկց աղչացս, և արձակեցին 'ի կապա-
նոց զգբաւ առեալ զուժն արս, որք եկին հա-
սին 'ի Բելթլեհէմ. ապա և կեալ հանին զմեզ 'ի
բանտե, և յանձնեցին զվանսն յիւրաքանչիւր
ազգս:

Եւ որպէս 'ի վերայ գրեցաք, յաւուրս յայ-
տտիկ սուրբ Աթոսս մեր անկեալ էր 'ի ներ-
քոյ ծանր և անվճարելի պարտուց՝ զի 'ի քանի
ամաց անտի պակասեալ էին Ռ.խուսուրք վասն
պատերազմին Պեղապոննէստի՝ որ է Մոսս. և

միաբանութիւն սրբոյ Աթոռոյս հանապաղ
խորհէր զհնարս աղատութեանն 'ի պարտուց
անտի . վասն որոյ անձարացեալ խնդրեաց զօգ-
նութիւն 'ի լուսութենէ ազգիս . և գրեաց 'ի
հոտանդնուպօլսա առ Աղբապետ Ամիրայս .
ուստի խորհրդով Գեղամեծար Աղբապետաց
յառուկ անօրէնութիւն ինչ եղև . և յայնժամ
Ամենապապին Տ. Կարապետ Սրբապետ Պատ-
րիարքն Կոտանդնուպօլսայ՝ Խաչիկը գրեաց 'ի
բարձրագոյն Գաւան արքունի . զի Խաչիկի վրձ-
ուեացի հասուցումն այն ծանր պարտուց սրբոյ
Աթոռոյս . որ ե 'ի Գրանեն արքունի առաւ-
հրովարտակ մի քննութեանն՝ այսինքն խաբլլափ .
զի իլամ մի առցի 'ի դատարանէ քաղաքիս Երու-
սաղէ մի . և Խաչիկի վճարեցի պարտքն այն :

Եւ յուսերն յայնտիկ գործով էմիրհար-
ձութեան էր 'ի Պօլսո Զմիւռնացի խոհական
Յօհաննէս վարդապետն . որ այժմ է Պարիսրք
սրբոյ Աթոռոյս . զնա արժան գատեցան . զի ա-
ռեալ զարքունի հրովարտակն խաբլլափ՝ ուղղակի
եկեացէ 'ի սուրբ Երուսաղէմ առնուլ զլլամն 'ի
դատարանէ . Սակայն ինքն բնական հանձարով
իւրով նախ գնաց Աղբապետս 'ի Պօլսայ . և միջ-
նորդութեամբ Հայազգի ճիվանի Պէլին . որ
բժշկապետն էր փոխարքային Եղիստոսի . 'ի
զիւրութեանն 'ի յաջողութիւն գործոյն ընկա-
լաւ . և զգիր ինչ 'ի փոխարքայէն առ Ագիոպէ-
զատէ Մալայն Երուսաղէմի . զի ե հրովարտակն
Խաբլլափ և ս յանուն նորին գրեալ էր 'ի Պօլսայ .
և ապա եկն 'ի սուրբ Երուսաղէմ նոյն խոհեմ

ընթաց Յօհաննէս վարդապետն . և առեալ ընդ-
իւր զԵգօփիացի Կորապետ եպիսկոպոսն՝ էջ 'ի
դատարանն . և մատոյց զյանձնարարական գիրն
առ վերայնեալ ձուլլայն՝ և ետ ընթեռնուլ ըզ-
հրովարտակն արքունի 'ի ներկայութեան վիճու-
հից . որք միտքան հաւանութեամբ և իրաւամբ
խօսեցան . թէ այսչափ գուժար պարտուց ան-
հնար է վճարիլ առայն Խաչիկի . մտնուանդ չէ
և մնաս պարտատեարց . քանզի շահ 'ի վերայ
շահուց բարդեալ այնպէս մուրհակ առեալ են :

Իսկ առանձինն ամենայն աւաղանիք համա-
ղեցին զգատաւորն՝ թէ այսպիսի խնդիր ինչ
հաղիւ հաղ կարէ անկանիլ 'ի ձեռս մեր . ուու-
տի պարտէ պահանջել 'ի Հայոց վաժժուեն հա-
զար զուսուռ է իլափ խորձ ասելով . որ և յայն-
ժամ իրք միջնորդ լինելով 'ի մէջ մեր և դատաւ-
ւորին . ինքեանք ևս շահեսցին կաշառք . որ և
դատաւորն անաղով շահասիրութեան նոցին՝
երկարեցու յոյժ միջոց կատարման գործոյս այ-
նորիկ . և ծանուցին նա ևս բոլեշին Պամաս
կոսի զայս ամենայն . որովհետեւ ընդ իշխանու-
թեամբ նորին էր քաղաքս սուրբ . թեպէտ հրու-
վարտակն արքունի առ ձուլլայն գրեալ էր :

Եւ բոլեշին յայնմ ամի էր Զմիւռնացի Սու-
լէհ վահապէ այր խիստ և անաչաւ . երկտոռասն
անձամբ Բաղալը մի առ պետայ առ Բաղալըն
ասելով . թէ 'ի մտայ ունիմ գալ Արուսաղէմ .
և կոսիմ անզեկանալ այդ ամենայն եղբուրս
և Բաղալըն մնացէ այդր . որ և նա եկեալ կու-
մէր մնալ 'ի սուրբ Պանս մեր . բայց 'ի ձեռն

Արապիկիցն Ղըւկաս աղային՝ որ սարաֆն էր բը
գեշխին, արգիւնջու Բարալին ՚ի մտանելայ ՚ի
Վանս մեր :

Յետ քանի աւուրց եհաս բղեշխն յԵրու
սաղեմ, և ընդ ղեկիս ղեյին յատենի դատաւորին
և վիճաւհից կոչեցեալ զնոյն Յօհաննէս վար
դապետն Զմիւսնացի, ետ քննել զամենայն,
և ետ ընթեռնուլ զհորոյթարասին արբունի՝ և
զմուրճական պարտապահաց, որ և ամենայն ա
տենակալք ընդ դատաւորին իրաւունս համա
բեցան առ ղիւսն՝ բայց վաժմուսն հաղար զու
սուշ պահանջմամբ, որպէս ՚ի վերջ ասացաւ :

Յայնժամ Յօհաննէս վարդապետն հան
ձարեաց յատենի անդ այսպէս ասելով, և թէ
ղերի Բարալի իցէ ինդիր մեր, ըստ սովորու
թեանն առեալ ղիւսն մի՝ անք ինձ ղիւսն. և
կամ անք ինձ զգիր մի յայտնելով զպատճառն
թէ յի՛նչ միտս չկամիր առ ղիւսն. և ես առեալ
զայն գիր՝ պարտաս եմ սնյապաղ վերագա
նալ ՚ի Թագաւորանիտ մայրաքաղաքն Կոստան
գնուպոլիս. և զայս ասացեալ՝ արտաքս ելանէ
յատենէ անտի, և բղեշխն ևս թէ և յորդու
րեալ էր զդատաւորն առ ՚ի առ ղիւսն, բայց
նա չէ ունին եղեալ կամ անասցեալ բանից նք :

Ուստի բղեշխն կոչեաց առ ինքն զնոյն ինքն
Յօհաննէս վարդապետն և ասէ, ես սնիմ եր
թալ ՚ի Կամասիտ, ե՛կ և դու ընդ իս. և ես ՚ի
Կամասիտէս առ դատաւոր քաղաքիս յայնժամ
զրեմ այսպէս, թէ առեալ զտվարական խաբ
հրն՝ անք ղիւսն այր գործոյս. ապա թէ ոչ՝

ևս ունիմ գրել ՚ի բարձրագոյն Գուռն արբու
նի, թէ վճեպաւ ՚ի դատարանի առ ղիւսն վասն
այր գործոյ, և ամենայն Ատենակալք հաճ և
հաւան գտան, բայց ՚ի վեր քան զնայն պահան
ջելով ղիւսն, յետ կասեցան ՚ի գրելոյ ղիւսն :

Յայս բան բղեշխին հաւանեալ և Յօհան
նէս վարդապետն, եկեալ պատմաց կառավա
րիչ Եպիսկոպոսաց սրբոյ Աթոռոյս, և հեռա
տեսութիւրով զայս խորհուրդ ևս ետ նոցա,
զի եթէ պահանջեցեն ինչ ՚ի Կոստարանէ վասն
իւսին, և ՚ի չգտանէ ձեր օգնական որ կամ ձար
իմն միայն յանձնատու լիջիր առ զմուրճակ առ
դատաւորն յանուն Ստասֆին իւրոյ՝ թէ և վաժ
սուն հաղար զուսուշ իցէ, և մի երբէք տայ
ցէք զգրամ մի. և զօրութեամբ Տեառն ՚ի հա
սանել իմ ՚ի Կոստանդնուպոլիս՝ յուսամ գտա
նել զերս հնարիցն. և ՚ի Կոստանդնուպոլիս և ս
գրեաց որոյ արժանն էր այսպէս. և թէ ՚ի կա
ռավարչաց սրբոյ Աթոռոյս հասցէ առ ձեզ
մուրճակ մի յայս անուն, մի խոստասլէք վճա
րել յառաջ քան զհասանիլն իմ այդր. և ել
գնաց ընդ բղեշխին ՚ի Կամասիտ :

Ըւ կառավարիչք քր Աթոռոյս ոչ կարացեալ
գտանել զհնարս ինչ առնուլ ղիւսն, ետուն բզ
մուրճակն վաժմուսն հաղար զի չի, և առեալ ղիւսն
առաքեցին ՚ի Կամասիտ առ Յօհաննէս վար
դապետն : Որ և նա ինքն փութապէս հասաց
ընդ ցամար ՚ի Կոստանդնուպոլիս, և օգնութի
Գերբայտար Եզդապետաց էառ յայնժամ ըզ
հրովարտան Բարալի, ՚ի հատուցանել մինչև

ցամս ու թն . և առաջին Սրբազան Էֆէնդիփի տառն
և հինգ հազար զուգուշ տուեալ վասն իւրօն ,
փոխանակ վաճառեն հազար զուգուշին , այսպէս
վերջացոյց զպս պաշտոն իւր :

Ապա յամի Տեառն 1827 . և ՚ի չորս Դեկտեմբ
բեր ամսոյ եկն ժամանեաց Ե՛նժ՛ այցելուեն Պօ
ղոս արքեպիսկոպոս Անդրանիկապոսեցիին յանա
կընկալ պահաւ , որ և առաքեալ էր համակամ
ընտրուելք բրիտանասեր Ազգապետ ժողովոյն
այսր , թրքունական բարձրագոյն հրամանագ
րովն այնուիկ առ ՚ի վճարել զբազմակուտակ
պարտան նշանակեալ իսթիփուն , որոյ ՚ի գալն
սակաւ իմն հանդարտեցան պարտասեւարք , որք
նախ քան զգալն նորին՝ յոյժ նեղէին զԱթա
սպինս , և սպանային :

Արդ՝ աղատեցաւ նր Աթոս ՚ի պարտուց իւրոց՝
՚ի միջոցի վեց ամսոց , և յամի 1834 . առատաբարգե
տրովք օրհնեալ ազգիս Հայոց՝ և ջերմեանդն
տէրունական Ռխտաւօրաց . որոց ամենեցուն
յանսպառ գանձուց շնորհաց Ողբմու թեան իւ
րոյ հատուցէ ատա և ՚ի հանդերձելումն , և
ազատս կացուցէ զբուժիւն Ազգիս ՚ի հոգեւ
ւոր և ՚ի մարմնաւօր պարտուց . և զլատագովք
և զլատակաւօրս և ս որոյ Աթոսայս երանա
կան տեսու թեան վերնայն Երուստղէմի արժա
նի արասցէ . ամէն :

Առ մինչև և էր հատուցեալ երանելոյն զերկ
րորդ իսթիփու պարտուց , հոգեւեր ջանիւք
ջերմեանդն անձանց երևելեաց Ազգիս նորե
դեցան հնապոյն հրովարտակեր պատարագի կենե

սատու Գերեզմանին Գրիտաոսի : Կամի Տեառն
1829 , յամեանն Օգոստոսի՝ տան հրովարտակն
՚ի ձեռն Ղանեցի իսթար անուանեալ Կարապե
տին բազմամեաց սպասաւորին վերոյիշեալ Սրբ
բազան Պօղոս արքեպիսկոպոսին , որ այս Կորու
պետ ՚ի ճանապարհին ՚ի միջոցի գիւղաքաղաքին
Համա Համուղ հարեալ ՚ի խորշակէ մեռանի ,
և զհրովարտակն Ալլաղզի սուրհանդակք հա
սուցանեն ՚ի սուրբ Աթոս :

Ար և այն Պօղոս Սրբբազանն համակամու բ խոր
հրորականաց՝ բազում ջանիւ և ծախիւք ՚ի գործ
եք զհրամանն ողբման և բարեխնամ Արքային,
զի ՚ի յերկրորդում աւուր Սեպտեմբեր ամսոյ ,
օկեղքն եղև պատարագելոյ հանդիսիւ մեծու
՚ի վերայ որոյ շնորհատու Գերեզմանին . բայց
այսու պայմանաւ . նախ Յոյնք՝ ղկնի Մեք , և ա
պա Լատինք . այլ ՚ի յատկացեալ հանդիսի աւուր՝
հանդիսատէրն յետքան զամենայն ունի պատա
բագել մեծու հանդիսիւ . որպէս գրեցաք ՚ի
տեղւոյ իւրում :

Կամի Տեառն 1831 . յաւուր Ռեբրաթու բուն
բարեկեղանիս , յորում աւուր ըստ նախնի սու
վորու թեանն ընդ առաւօսն մինչ գնացին միա
բանք և ամենայն տէրունական Ռխտաւօրք ՚ի
առն սքնն Մարիոսի յեկեղեցին Ասորոց՝ յուխտ
և ՚ի մատուցանել զՊատարագ , մինչ սկսաւ պա
տարագ լին զբնասաւօրին , որ էր Կորապետ վար
դապետ Էվէրէկցի ձեռնառուեն Եղիս եպիս
կոպոսին , ՚ի խուսն բազմու թեանն յեղակարծ
իմն վերնատունն անկեալ կործանեցաւ . յորոյ

վերայ լի էին կանայք . նոյնպէս և ՚ի ներքոյ նու
րա լի կանամբք և արամբք, բայց չեղև ինչ վե
նաս ու մեք . յորում ամի նորոգեցաւ այն եկե
ղեցին Ասորոց և սպիտակացաւ :

Յամի Տեառն 1832, ՚ի տասնեկին Մարտ ամ
սոյ ՚ի չորրորդ կիւրակէի մեծի պահոց, յայնմ
գիշերի ՚ի մէջ սրբոյ Յարութեան զինի Յունաց
պատարագին, գրոհ տուեալ Յունաց արանց
օրկարեանց խորտակեալ կտորեալ մանրեցին
զնորդք եղեալ բոլորակ պատկերազարդ կձեայ
պատուական քարն Ռեթամփոման սրբոյ Առե
ուածածնի տեղւոյն, յորում եղեալ էր յառաջ
քան զամիսս ինչ, որ առարեցաւ ՚ի Պոլոյ ՚ի յի
շտտակ երեսուն և վեց անձանց՝ տէրունական
Ռեթուսորոց, որք ծովտայլ եղեալ էին քանի
ամաւ յառաջ ՚ի նաւելն յերուսաղէմ :

Յամի Տեառն 1834, յաւուր մեծի շարաթու
ճրագարւոցի, յորում աւուր երկու ազգք Մեք
և Յոյք առնեմք արարողութիւն լուսաւորե
եայի ըստ նախնի Հարց մերոց ՚ի սուրբ Գեղեզ
մանն Քրիստոսի . և ՚ի նմին ժամու մեծագոր
դութն Եգիպտոսի Կարահիմ փաշայն, որ տիրէր
Երուսաղէմի, առեալ ընդ ինքեան զզօրս իւր
աւելի քան զՏինգ հարիւր, գայ մասնն ՚ի սուրբ
Յարութեանն տաճար՝ յեօթներորդ ժամու՝ ՚ի
պահպանութիւն խուռն բազմութեան Ռեթուս
ւորոց Մեք և Յունաց՝ որք էին աւելի քան ըն
տասն հազար անձինս, թոյզ և զայլազան ազգս
եկաց և բնակոց . և ինքն Կարահիմ փաշայ եւ
լեալ նասէր ՚ի վերնատունն Ատախնայ, և զօրքն

՚ի ներքս և արտաքս շուրջանակի պահէին ըն
գուռութեամբ : Ըրգ յետ լուսաւորեային մինչ
կամէին ընդ կրուսին դասնալ և երանել ար
տաքս ՚ի տաճարէ անտի սրբոյ Յարութեան, ու
րոյ երկբացիկ դուռն փակեալ գորով, փասն որոյ
յայնմ ժամու անկան ՚ի խուսնի անդ ՚ի Հայոց
և ՚ի Յունաց և յայլոց ազգոց անձինք իբր հա
րիւր յիսուն և ս և երեք անձինք ՚ի զօրացն Կա
րահիմ փաշայի, սորս ամենեքեան շնչասպառ
եղեալ մեռան : Ընդ էր տեսնել լայլու մն ոչ
բու մն և աղիողորմ ձայն աղաղակի խուռն բազ
մութեան : Յայնմ ամի յաւուր Աշխարհամատ
րոն կիւրակի եղև շարժ, յորմէ բազում հոյ
ակապ շինուածք խախտեցան և կործանեցան :

Ընդ յետ այնու ապտամբեալ Գաղմնտաու
րաս Արաբոցոց պաշարեցին Երուսաղէմ զաւ
ուուր տասն . ՚ի ներքուստ և յարտաքուստ մարտ
եղեալ ընդ միմեանս կռուէին, մինչ ոչ կարու
ցին զգէմ ունել ապտամբ ֆէլլախէ զօրքն Կա
րահիմ փաշայի, թոյլ ետուն նոցա մտանել ՚ի
քաղաքն, և զօրքն մտեալ յամրոցն ամրանային .
յայնմ պահու աւար հարին ֆէլլախէ զտունս և
զվաճառանոցս մինչ ցերկուս աւուրս :

Ընդ մինչ լուսն թէ՛ Կարահիմ փաշայն բա
զում զօրք ելեալ ՚ի Յոպպէ՝ և գայ յերուսա
ղէմ, ամենեքեան ահարկի լեալ զքրեցան եւ
ղեալ ՚ի փախուստ դաւնային . եկն սպա քաջ
ապտամբացն, և յազթեալ նուածեաց զգուռնս
ապտամբացն, և դիմեաց ՚ի վերայ քաղաքին
Քերրոնի՝ և պաշարեալ էտու զայն, զմեծամեծ

սրն կորորեաց, զպատանիս, զերիտասարգոս, և զգեղեցիկան գերի վորեաց, և սուաբեաց յէ-
գիպտոս. զորմէ զանց առնմբ վասն երկարու-
թեան բանից, և թողումբ ընդարձակ պատմու-
թեան ոյրոյ :

Եւ յետ այսր ամենայնի, յամի 1834, յամ-
սեանն Օգոստոսի Գարբիէլ Սրբազան Պատրիկ-
արբ, որ 'ի բազում ամս էր 'ի Մայրաքաղաքն 'ի
Զմիւռնիա. բոս Տաճութէ Ազգային ժողովոյն
վերադարձաւ. ու բախու թեամբ ՄԱթուռն սուրբ,
ուր եկաց մնաց յանդերբու թեան մինչ 'ի վախ-
ճան կենաց իւրոց : Եւ ուր սորա, և յիշեալ
մեծապատակ Տեառն Պողոսի ոյցելուին Աթու-
ոյո՝ բազում կարե որ շինու թիւնք եղին աստ
'ի ներքս և յարտաք :

Յամի Տեառն 1836 շինեցաւ նորոգ Աերնա-
տուն յեկեղեցւոջ սուրբ Զահրայ. ուր և կա-
ռուցան կրկին խորանք առաջի սեանց, Պայծա-
ռակերպութեան, և Ընթերցայ. և բարձաւ խո-
բանն սրբոյն Սինի, որ հաստատեալ կայր 'ի
մէջ կամարի լուսամտին, որ 'ի ձախակողմեան
գուռն, և ապա յոյժ վայեղակերպ սպիտակա-
ցան եկեղեցիք սուրբ Զահրայ, սուրբ Եջմե-
ածնի, սուրբ Մսեփաննոսի, և սուրբ Աւարե-
լոց : Եւ սուրբ Հրեշտակայեաի կեկղեցին ևս
ձեփեալ սպիտակացաւ, և երկաթի ճաղիւ և
զբամբք գեղեցիկացեալ պայճապաւ :

Եւ անմիջապէս շինեցան բանի մի հոյաւ
կայ սենեակի միարանութեան 'ի վերայ Հոգե-
տան, որ կոչեցաւ սուրբ Մինասայ թաղ : Եւ

շինեցան զոյգ սենեակք, վերնատուն և ներք-
նատուն, 'ի մեծի գուռի հանդէպ կրպակի մու-
ժամաճառին : Եւ քարայտակ եղև սոյն մեծ
գուռիմէ և այլ բազում տեղիք, և նորոգեցան
բազում վրհորք աւելի բան զբան. նա և մե-
ծագոյն վրհորն կոչեցեալ Ֆերման Օղլու, որ է
Կեսարացի Պետրոս Եպիփանոսի յիշատակն :

Եւ և բազում քանիւք հաստատեցաւ Տը-
պարան 'ի պարձանս սուրբ Աթուոյս, որ մին
չև ցայսօր ժամանակի շէղև երբէք 'ի նստինի
Հարցն մերոց :

Եւ և յամի Տեառն 1837 շինեցաւ սուրբ
Համբարձումն. և յամի 1839 հիմնայտակ է-
ղեալ կորձանեցաւ 'ի ձեռն Լատինաց և Յու-
նաց :

Յամի Տեառն 1840, 'ի բանն և հինգ ամսոյն
Ազրիկի, Գարբիէլ Սրբազան Պատրիարք՝ փոխե-
ցաւ առ Ատուռաձ : Եւ 'ի նոյն ամի՝ 'ի բանն և
չորս Հոկտեմբերի յաճորդեաց նմա Զարաթիա
Պատրիարք որ էր 'ի սահմանաց Տարսնոյ 'ի Կու-
փոյ գեղջէ, յաւուրս սորա թեպէտ չեղև ինչ
երևելի գործ և շինութիւն. սակայն պատրաս-
տեաց զնիւթ շինութեան, և արար հիմնարկու-
թիւն Թաղի միոյ, որ կոչէր Լիմնի պարտեղ-
էառ և զբանալի սրբոյ Տննդեան արտաբին եր
կաթի դրանն ընկերութեամբ ընդ Յոյնս. բոլոյց
յետ միոյ ամոյ՝ սակաւօք զարձեալ յետա ա-
ռնի Յոյնք զբանալին :

Յամի Տեառն 1841, եկն Անդղիոյ եպիսկո-
պոսն Ալբուսաղէմ, և սխաւ հիմնարկութիւն

եկեղեցւոյ նոցա . որ եղև կատարուան շինու-
թեանն 1848 :

Յամի Տեառն 1845, 'ի սկիզբն Մարտի նըս-
տաւ Յաւնաց Պատրիարք Աբրուսաղէմ, որ եր-
կու հարիւր ամօք յառաջ մինչև զայսօր Պատ-
րիարք նոցա նստէր 'ի կոստանդնուպօլիս . թե-
պէտ այժմ' ես է 'ի կոստանդնուպօլիս :

Յամի Տեառն 1846, 'ի եօթն Մայիսի եղև
վարձան Չարքարիս Պատրիարքէ :

Յամի Տեառն 1847, 'ի տասներեք Փետրվա-
րի յաջորդեաց նմա կերտիս Պատրիարք Եբու-
սաղէմացի, յառուրս սորա շինեցաւ 'ի հարու-
ւակողմն վանուցս, 'ի վերայլնեալ Ախմնի պար-
տէզն նորոք հոյակապ թաղ մի, հիմնարկեալն
'ի Չարքարիս Պատրիարքէ . որոյ երկայնութիւն է
155 ոտնաչափ, և լայնութիւն 75 . և ունի քարա-
տուննութն սենեակս . և 'ի միջի ընդարձակ դա-
ւիթ, և 'ի սրահին գեղեցիկ պարտէզ, ունի և
եօթն ջրհորս . և առաջն սենեկացն երկաթեաց
ճաղիւ ամրացեալ . որոյ Աւագ դուռն մերձ 'ի
ջրհորն, որ կոչի Քիլիճ Խալէ, և փոքր դուռն
մի՛ որ ելանէ ընդ հարաւ :

Կա եւ շինեցան քանի մի հոյակապ սենեակք
'ի յետոյս տաճարի սուրբ Յակոբայ եկեղեցւոյն
առ արևելք կոչս 'ի վերայ դրանն աղօրոյն . առ
որ ելանէ տանն և վեց ստափճանաւ . որոց լու-
սամուտքն երկուքն հայնի յարևմուտս դեպ 'ի
սուրբ Տաճարն . չորքն 'ի վերայ հրատարակին
մեծի, և միւսքն 'ի հիւսիս 'ի վերայ տանեաց
աղօրոյն՝ և յարևելք :

Կա եւ ոսկեզօծ գեղեցկացեալ ճաղեցան և
պայծառացան, խաչկալք սուրբ Յակոբայ եկե-
ղեցւոյն, և գմբէթն սուրբ Գլխողորն . կա-
թուղիկէք սուրբ Խաչն և Աբրիմնն, և այլ
ամենայն խոյակք և բաւիղք շրջապատօք սուրբ
Պատկերաց, վերնատանն խորանոց սուրբ Եջ-
միածնի, սուրբ Սեպեղանոսի, և սուրբ Մինա-
սայ խաչկալք . նաև սուրբ Հրեշտակապետի եւ
սրբոյ Ճննդեանն որ 'ի Բեթղէհէմ, ներքին եկե-
ղեցւոյ խաչկալք ոսկեզօծ գեղեցկացան :

Յամի Տեառն 1847, հիմնարկեալ շինեցաւ
եկեղեցի հռօսեապաւան Յաւնաց 'ի հիւսիսս
կողմն պատրիարքարանին Վառնեաց . որոց առա-
ջին Պատրիարք Մաքսիմոս եկն Աբրուսաղէմ՝ և
կոցեալ ամիսս ինչ, և ելեալ գնաց 'ի Պերթոմոն՝
որ է Պերութ, և անտի 'ի Դամասկոս :

Յամի Տեառն 1848, 'ի Յունվար հինգ՝ նըս-
տաւ Վառնեացւոյ Պատրիարք Աբրուսաղէմ, որ
և սկիզբն եղև Պատրիարքութեանն նոցա Աբրու-
սաղէմ, զի 'ի բնէ անտի ոչ էր :

Յամի տեառն 1848, 'ի տասներկու Ապրիլի
յերկրորդու՛մ առ ուր սուրբ Զատիկն, յետ ե-
լանելոյ Եկեղեցւոյն, 'ի յերրորդ ժամու տուրն
ջեան յեղակարծ իմն ինքնին լուցան և վառե-
ցան կանթեղք և լապսեք սուրբ Յակոբայ ե-
կեղեցւոյն, յորում էին բաղու՛մք Ռեխտուս-
բաց, և երևելի ականաւորք Աստուածատէր Իճ-
խանաց, որք ականատար եղեն, և մինչ ձայն
առեւտեաց հնչեցին յականջս եկաց և բնակաց
և ուղևորաց ևս, ուստի դարձան յետս Աբրու-

ստղէմ, և եկեալ խոնջան յոյժ յամենայն ազգաց բրիտանից, այլ և ՚ի Հնթմանոսաց և ՚ի հրէից, յորոց ոմանք ՚ի նոցանէ իբրև տեսին զգրանելիսն՝ հիացեալ գոհուածեամբ փառս վերաւարեին տառղին բարեաց, և ոմանք ՚ի նոցանէ ապշեալ յակճիւս լեալ բերանաբաց մնային, այսպէ՛ս անեաց լայն մինչև զերիս ժամս:

Յայնմ Տեառն 1850, ՚ի քսան և չորս Մայիսի յերկրորդ ժամու գիշերոյ՝ յանկարծ իմն եղև վախճան Արտակոս Սրբազան Պատրիարքի. որում ընտրեցաւ յաջորդ ՚ի Բողոքս ՚ի չորս Եուզիս, Զմիւսնայի Զովհաննէս Սրբազան Արքեպիսկոպոսն, ըստ խնդրոյ հոգեգումար Միաբանութե սրբոյ Աթոռոյս, և ըստ միակամ և միահաւան ընտրութե Ազգային ժողովոյն բաղկացելոյ ՚ի Հոգևորական և յաշխարհական երեսելաց ՚ի Մայր բաբաղաքն Կոստանդնուպոլսն, որ և նորին Սրբ բաղնութիւնն ՚ի բազում ամաց հետէ վարեք զպաշտօն փոխանորդութեան սրբոյ Երեստղէմի ՚ի Կոստանդնուպոլսն. առ որ հրաւիրակ առաքեցան Աթոռոյս՝ երեք վարդապետք, Մատթէոս Կեսարացին, Դուկաս Բալուեցին, և Յաւորոս Կեղիպոլսին, և կրին Ստրկաւագունք. ընդ որս նորենտր Սրբազան Պատրիարքն ելեալ ՚ի Պոլսոյ՝ եկն եհաս յերուսողէմ յիններորդ աւուր Իւլյեմբերի. և ՚ի տօնի սրբոյ Հրեշտակագետացն նստաւ Աթոռ Պատրիարքութե. որ ոյժմ ինամօքն Ատուծոյ վարէ զբարձրագոյն Իշխանութիւնն ամենայն բարեկարգութեամբ, սրում Տէր տացէ զբուծութիւն և կա-

բողութիւն ընդ երկայն աւուրս ՚ի պարճանս լուծութեան Ազգիս, և ՚ի հաստատութիւն և ՚ի պայծառութիւն սրբոյ Առաքելական Աթոռոյս:

Սա նախ շինեաց և կառոյց վայելչագիր հոգևորական վեհարան կամ Պատրիարքարան ՚ի վերայ քառից ամրակառոյց կամարաց, որ ՚ի վերայ Արքունական պողոտայի. ընդ որով անցեալ գրեցաւ առ հարաւ ՚ի դուռն Դաւթին ՚ի Սիոն և ՚ի սուրբ Փրկիչ, և ՚ի վերուտան է և որ նորակերտ թաղին սրբոյն Մինասոյ. որոյ Աւագ դուռն է ՚ի նոյն թաղն, զորոյ յիշատակարանն գնեմք աստ ամբողջ. « Լիթէ ոչ Տէր շինէ զտուն, ՚ի նմեիր վաստակին շինողք նորոս: »

Ուստի ապաւանեալ ՚ի շնորհս Տեառն ինտմածութեամբ նորին ՚ի հիմանէ կառուցու հոգևորական յարկս պանծալն Ազգասէր Ըսնիւք Տ. Տ. Զովհաննու Սրբազան Արքեպիսկոպոսի Զմիւսնացոյ՝ Պատրիարքի Առաքելական Աթոռոյս Երուսողէմի, ՚ի յիշատակ Հոգեկոյս նախնեաց, և ՚ի պարճանս լուծութեան Ազգիս, և ՚ի վայելչամասաբազաց հալց, 1853. ՚ի վերջ Ապրիլի:

Իրկրորդ դուռն է ՚ի ներքոյ կամարաց, որ մտանէ ընդ արևմուտս՝ և հայի յարեալ: Իջրորդ դուռն հայի ՚ի հիւսիս և մտանէ ընդ հարաւ, և է կից գրանն մեծի պարտիզոց. ընդ որ մտանէ նախ ՚ի յատկացեալ բուրաստանն. և ապա չորրորդ դրամբ մտանէ ՚ի խոհարանն, և անտի ելանէ ՚ի լուսոցարանն, և ՚ի ներքս ՚ի վայելչագարդ սրահն, այն է Իլիւս. որոյ երեքին մեծամեծ լուսամուտքն հային յարեմուսս ՚ի

վերոյ բարատանին , և ունի չորս սենեակս
 առ հիւսիս և առ հարաւ . և առ արեւելս ունի
 Աւագ միջնագուռն , որոյ առաին փոքր սրահ
 և մեծ լուսամուտ մի , և յաջմէ նորին մեծագոյն
 յատուկ սենեակ մի . հանդէպ միջնագոյնն չա-
 բեքին աստիճանաւ 'ի վայր' են անդ կրկին սե-
 նեակ և սպասուորաց , որոյ յանդիման է յա-
 տուկ գրատուն . և առ հիւսիս է Աւագ դուռն
 արտաքին ընդ որ ելանէ 'ի սուրբ Մինասոյ թա-
 ղին . զորմէ գրեցաւ 'ի վեր :

Եւ շինեցաւ նորոգ թաղ մի 'ի հիմանց' հաշ-
 ակապ և գեղեցկադիր 'ի հարաւահողմն փա-
 նուցս իբր քառասուն և վեց սենեկօր : որոյ
 դուռն հայի 'ի հիւսիս , և մտանէ ընդ հարաւ
 հանդէպ պարտիզին , յաջմէ ճանապարհին' որ
 գնայ 'ի վանս սուրբ Հրեշտակապետին , որոյ
 երկայնութիւնն է 185 տնաշարի , և լայնութիւնն
 100 , որոյ յիշատակարանն եղեալ կայ 'ի ճակատ
 գրանն պայգէս :

« Գործութեամբն Առտուծոյ աւարտեցաւ
 հիմնականաց գեղեցկաշէն Չափը թաղս Ագ-
 դասէր Տ . Տ . Յովհաննու Սրբազան Պատրիար-
 քի Օմբուսնայւոյ : աջակցութեամբ խորհրդա-
 կան սուրբ Եղբարց 'ի պարձանս լուծեան Ագ-
 գիս . 1853 , 'ի վերջ Մայիսի 9 :

Յամի Տեառն 1857 , յաւուրս այն բարեյե-
 շատակ Սրբազան Պատրիարքին եղև հիմնաքիւ-
 թիւն նորակերտ Ռուսմտարանին' որ կառու-
 ցաւ առ արեւելս Չափը թաղին , որ ունի չորս
 սենեակս' իբր դատարան , երկուքն առ հիւսիս

և երկուքն առ հարաւ . և երկայնութիւն իւ-
 բարանչուրոցն է եօթն կանգուն և լայնութիւն
 վեց կանգուն և վեց մասն . և 'ի միջի ունի սը-
 բահ' իբր հանգստարան ուսանողաց , որոյ եր-
 կայնութիւնն է քսան և հինգ կանգուն և կէս ,
 և լայնութիւնն ինն և կէս կանգուն , որոյ ա-
 ւագ դուռն հայի ընդ սրեմուտա' 'ի Չափը թա-
 ղին , և զորութեամբ Տեառն մերձ է կառարու-
 մին շինութեանն յետ քանի ամաց , զոր Տէր
 յաջողեցէ 'ի պարձանս սրբոյ Աթոռոյս և 'ի
 պայծառութիւնն լուծեան ազգիս Հայոց :

Եւս յամի Տեառն 1857 , և 'ի Փետրվարի 13 ,
 երջանկափառ Տ . Տ . Կերտես Ե . Սրբազան Կա-
 թագիկոսն սրբոյ Եջմիածնի փոխեցաւ յան-
 ցաւոր կենցաղոյս աստի յանանց կեանն երա-
 նութեան իբր ինեսուն և չորս ամաց :

Եւ 'ի սմին ամի' եղև սկզբնաւորութիւն
 նստելոյ 'ի սուրբ Երուսաղէմ' արքեպիսկոպոսի
 միոյ 'ի Ռուսաց ազգէն :

Եւ յայտմամի 1858 , և 'ի Սեպտեմբերի մէկ ,
 համակամ հաճութեամբ բոլոր լուծեան ազ-
 գիս Հայոց եկեղեցականաց և աշխարհականաց ,
 որ Աւիս և յԵրուսիս ընդ իշխանութեամբ
 կրկին Մեծազոր տէրութեանց Օսմանեանց և
 Ռուսաց , ընտրեցաւ 'ի նոյն Սրբաշնորհոյն կա-
 չումն Կաթողիկոսութեան և մեծի քահանայաւ
 պետութեան լուսաւորել րամ ժողովրդեանն ա-
 մենայն Հայոց' Կոստանդնուպօլսեցի Ամենապա-
 պաւ և Երջանկափառ Տ . Մատթէոս Աւարելու
 պարձ Սրբազան Արքեպիսկոպոսն , զոր Տէր 'ի պար-

ծանոս աղբիւս բազմամեայ կենօք պարգևեցել :
 Եւ յայտի ամի 1858, սկիզբն եղև ՚ի սուրբ
 Երուսաղէմի նստելոյ Հիւպատոսի մեծի տէրու
 Թեանն ինքնակալին Ռուսաց, որպէս զՀիւպու
 տոս այլ տէրու Թեանց :

ՍՏՈՐԸԳԻՐՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՐԱՆԱԿՈՂՄԱՆ ՔԱՂԱՎՔԻՍ ՍՐԲՈՑ ԵՐՈՒՍԱԿԱՎԻ

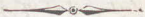
Ըստի Դնն ՚ի Բեթլէհէմ Էրկր- Ժամ է :

ԵՆԱԼ ՚ի զբանէ Գաւթի, որ ըստ Աբա
 ղացուց կոչի պաշտէ քանոս : Յամէ կողմանէ
 առ պարսպաւ գնաց իջանէ ՚ի ձորն հսկայից ըստ
 սմանց մեկնաց. յոր ե կին լատեպք՝ և տեսին անդ
 զհսկացս. « Տեսաք անդ հսկացս, և էաք յաչս
 նոցա որպէս մարտիս ». Թիոսոց. Ժ. Գ. 54 : Անցաւ
 նեղով ընդ կամուրջն, և ընդ ցամաք աղբիւրն.
 Ելանէ խուս ինչ զառ ՚ի վեր ՚ի դաշան. ՚ի ձախ
 մէ ճանապարհին գոյ աւերակ մի՝ զոր կոչեմք
 Յուդայի գիւղ, յորում է մզկիթ մի, այս է գիւ
 ղըն չար խորհրդոց զոր մեք ասեմք Յուդայի
 գիւղ, և Արարացուց կոչի քեզ ապր-թոս. քանզի
 կայիտիայ քահանայապետ արար ժողով քահա
 նայից և իշխանաց Հրէից, ուր մարգարէարար
 վճռեցաւ վասն Քսի մեռանել. « Եւ ա է մեզ,
 զի այր մի մեռանիցի ՚ի վերայ ժողովրդեանս, և
 մի ամենայն աղբս կորիցէ ո. » Կովէ. Ժ. Ա. 50 :

Օայս գիւղ գնեցին Յոյեք 1857 :
 Հանդէպ սորին է նորաչէն քանի մի տուն
 Յունաց. յարև մտակողմն սոցին է նորակերտ պա
 ըստ Հիւպատոսին Անդղիւպուց : Ըստի էրբ քա
 ընկեց մի՝ է տուն կամ աշտարակ Սիմ. օնի ծե
 բունւոյն, որ ՚ի քառ անտրեւոյ գալստեան Փլրկ

չին մեկոյ՝ եկն ՚ի Տաճարն Սողմաննան, որ ըն-
կալաւ զնա ՚ի գիրիս իւր, և աղերսէր ՚ի նմա-
նէ արձակիլ ՚ի խաղաղութիւն. Վոյ. Բ. 28 :

Վսն յաջմէ և յահեկէ ճանապարհին հնա-
գոյն աշտարակք աւերակ. գորոց սանն ոմանք՝
լինել հնձան. և ոմանք՝ տեղի խորանայ երկց
մոգուցն, և այլ ոմանք՝ զայլ ինչ. ՚ի մէջ ճանա-
պարհի իբր տասն բոպէիւ մերձ սուրբ Եղիայի
վանուցն՝ գոյ մեծ ջրհոր մի. գորմէ ասի աւան-
դութեամբ՝ թէ՛ սատղն մինչ ցոյս վայր երևե-
ցաւ մոգուց, և աստ անյայտ եղեալ՝ ծածկեցաւ
յաչաց նոցա. զոր Արաբացիք կոչեն ՚իբր ըլ ձձե՛ծ,
այսինքն հոր աստեղն. յաջմէ նորին արտաբոյ
ճանապարհին հեռի իբր քարընկէց մի՝ գոյ ա-
ւերակ եկեղեցի մի, յանուն Ամբակուժայ մար-
գարէին, և է տեղի վանուց, ըստ պատմագր-
բութեանց Լատինաց : Վրէ Մարինոս՝ թէ ե-
րեք մընաւ հեռի յերուսաղէմէ, մերձ վա-
նուցն որոցն Եղիայի գոյր բեկեղի ծառն՝ ընդ-
որով նստաւ Տէրն մեր հանգերձ Մարեմա-
մարբն և Յովսէփաւ. բայց յամի Տեառն 1619,
այրեցաւ բեկինին ՚ի ձեռն հողագործ Արա-
բացուց :

Յաղագս սուրբ Եղիայի վանուցն :

Ո՞ր ձախմէ ճանապարհին է վանք Եղիայի
մարգարէին. ուր եկն մարգարէն, յորմամ
փախուէր ՚ի ձեռաց յեղաբեկայ. որպէս գրի,
Գ. թիւֆ. Ե. Թ. 5. 8. « Լու նստաւ ընդ բեկե-
նեաւ... և ՚ի քուն եմուտ, և ննջեաց ընդ արն
կոյնն » : Որոյ եկեղեցուց երկայնութիւնն է 92
ոսնաչափ, և լայնութիւնն 51 :

Սո՛ր էր յառաջագոյն աղբին Վրաց. և է այ-
ժամ ՚ի ձեռս Յունաց, աստ ննջեաց մարգարէն,
որոյ տեղին ցուցանեն յեկեղեցուց ՚ի հիւսի-
սային յորմն, որ է ՚ի ձե գերեզմանի, յորում
գտն բազում մեծամեծ սենեակք. և չուրջ նա-
վաւ բազում ձիթենիք և այգիք. արտաբոյ վա-
նուց ՚ի վերայ ճանապարհի գոյ ջրոյ զեղիլ մի,
յորմէ երթեկեք ըմբեն. և յաջմէ պողոտային
է ձիթենի մի, և ՚ի ներքոյ նորին վէճ մի հաւա-
սար գետնոյն փոսորակ իբր մարգալափ, և ոմանք
ասեն՝ թէ աստ ննջեաց մարգարէն :

Վասն ալփարսիին Յախիթայ՝ և գիրէնիսիին Ռաշիլայ :

Իբր կէս ժամաւ հեռի ՚ի սուրբ Եղիայի
վանուցն, ՚ի ձախմէ ճանապարհին գոյ աւերակ
մի, որ է Աշտարակն, ուր էլ Յակոր նահա-
պետն մինչ գայր ՚ի միջագետաց : Լու ՚ի ձախ-
մէ է գերեզման Ռաբելայ, զի յերկունս գորով

Ուրբէլ՝ ուր ծնաւ զԲերկամբն . մեռաւ և թա-
 զեցաւ աստ . և կանգնեաց Գաղթը արձան 'ի
 վերայ շիրմի նորա : « Լիւ և զև Իբրև մերձեցաւ
 'ի Քարբաթա երկիր , մտանել յԲիրաթա , ծը-
 նաւ Ուրբէլ . . մեռաւ Ուրբէլ և թաղեցաւ 'ի
 ճանապարհին Եփրատայ , այն իսկ է Բեթղե-
 հէմ . և կանգնեաց Գաղթը արձան 'ի վերայ շիր-
 մի նորա , այն է արձան շիրմի Ուրբեղայ մինչև
 յայսօր » . Օճնդ . ԼԵ . 16 . 20 :

Յաղագս Վերջնականի :

Յելանելն 'ի վանուցն սուրբ Եղեղի , յաջ-
 մէ ճանապարհն՝ որ գնաց 'ի Քերթն . այն է
 հայր Աբրահամ , արարաց ճանապարհին 'ի ձախ-
 մէ , իբր քարենկէց մի առ արեմուտս , պղ վէմ
 մի , որոյ մէջն փորեալ և փոս , և ձև աղեալ իբր
 օրորոյ , զտուէ ասնն թէ 'ի կոտորելն մանկանց ,
 առեալ Մարիամ և Յովսէփ զմանուկն Յիսուս՝
 կամէին փախել յԵգիպտոս , հասին զմառաբ
 նոցա առ 'ի սպանանել զմանուկն , անդ մտեալ
 թաղեան , և անտես և զն յաջաց նոցա :

Լիւ ըստ սմանց՝ թէ կին ան զմանուկն իւր
 պահեաց աստ , և մինչ աղբերանօք աղաչէր
 զԱստուած վասն մանկանն , և յուսաբեկ լինէր ,
 ետես զհոգիս մանկանց կոտորելոցն իբրև զե-
 բան աղաւնեաց թառցեալք յերկինս , յայն-
 ժամ 'ի բայ և զեալ զգու թն մոյրախան , և կն

առ դահիճան , և մտանեաց զմանուկն իւր նու-
 ցա : զոր 'ի խողովելն անողորմ դահճացն ,
 կոտորին տեսանէր զհոգի մանկանն իբր լու-
 սատեսիլ աղաւնի թառցեալ յերկինս : Տես 'ի
 Յայտարարք , Մայիկի քաննութի :

Վասն Պեղծալոյ Գրչն :

Նանդէպ գերեզմանի Ուրբեղայ՝ հետի 'ի
 նմանէ իբր տասնև հինգ բայէ , է զիւզն Պեղ-
 ճալոյ , որոյ բնակիչքն են Գայնք . զտուէ ասնն՝
 գոլ առն Եփրատա , և ոմանք թէ՛ է առն Աբիւ-
 աթարայ քահանային , ուր և կեր դառնիմ զհացն
 առաջաւորութեանն . Ա . թագ . ԻԱ . 6 : Վոյ անդ
 փոքրիկ և կեղեցիք մի յանուն օրբայն՝ Նիկողայոսի ,
 որոյ երկայնու թիւնն է 32 սանաւափ , և լայնու-
 թիւնն 21 :

Յաղմէ գիւղիս շինեցին Լատինք 12 ամաւ
 յառաջ ժամատուն մի , բայց յամի 1854 , յաժ-
 սեանն Փետրվարի յափշտակեցին Գայնք , և վա-
 նեցին անտի զԼատինս :

Լոյս յամեսանն Օքոստոսի , հրովարտակաւ
 Սու լծան Մէճիտ արքային սկսան Լատինք հիւճ
 նարկել և շինել անդ հոջակաւոր փամբ նորոգ
 'ի հիմանց յարևելա կոյս հնոց տեղւոյն . որոյ եր-
 կայնու թիւնն է 174 հնոցուսն , և լայնու թիւնն
 124 . շրջապատ պարիսպն չորբին զրամբք , որոյ
 երկուքն յարևելս , մին առ հիւսիս , և մի ան

առ հարաւ : Որոյ եկեղեցւոյ երկայնութիւնն է 95 սոնաշափ, և լայնութիւնն 35. և սենեակ 50 մեծ և փոքր . և ՚ի միջի ունին յատուկ վարժարան և ջրհոր հինգ . քսան և չորս աշակերտ , սասն և չորս կարգաւոր , որոյ բոլոր միաբանք են յիսուն :

Յառօգ ջրհորոյն Ղաւթի :

Ի զերեզմանեն Ռաբելայ մինչ ՚ի ջրհորն Ղաւթի է իբր սասն բոպէ ՚ի գաւի լեբինն ՚ի բարձրաւանդակ տեղւոջ , ուստի երևի քաղաքն բնթղեհէմ . յորոյ ջրոյն ցանկայր Ղաւթի ըմպել , որպէս գրի . Բ . Թագա . ԻՂ . 13 . 16 : « Եւ ցանկացաւ Ղաւթի և սակ , ո՞ արբուցաւ նէր ինձ ջուր ՚ի ջրհորոյն բնթղեհէմի , որ առ գրանն է ո . որպէս ասի և յատուածորս . « Եւ ևալ զջուր մարդարեփն , եհնզ առ ոտս իւր աւ բարչին . հորն օրինակ սրբոյ Աւուօին , ջուրն հանէ գոյն մերոյ Փրկչին , որու՛մ ցանկայր՝ երանելին , հոգւով ըմպել՝ ջուր կենդանին :

Յառօգ քաղաքն Ղաւթի , որ է բնթղեհէմ :

Բնթղեհէմ ըստ վարդապետաց թարգմանի տուն հայի . յորում տուաւ մեզ Հայոց կենաց իջեալն յերկնոց . Յովն . Զ . 51 . « Եւ եմ հայն կենդանի որ յերկնոց իջեալ ո :

Եւ ՚ի լեզու Աբաբացոյն՝ նշանակէ տուն մայ , զի անզ ճնեալ բանն Արտուած , ևտ մեզ զմարմին և զարիւն իւր ՚ի կերակուր և ըմպելի հոգւոց . « Օ ի մարմին իմ ճշմարիտ կերակուր է , և արիւն իմ ճշմարիտ ըմպելի է ո . Յովն . Զ . 56 :

Թեպէտ քաղաքս այս ըստ նիւթայն և ըստ քանակութեան կրտսեր և փոքր համարուր , բայց ըստ զօրութեան մեծացոյն քան զամենայն քաղաքս՝ որ յերկր . քանզի Իշխան իշխանաց՝ և Տէր տերանց եւլ աստի , և հզոր քան զամենայն իշխանս Յուդայ՝ օրբ ելին ՚ի սանէ . « Եւ գուր բնթղեհէմ տուն Եփրատայ սակաւաւոր իցեալինիլ ՚ի հաղարարս Յուդայ . ՚ի քէն ելցէ ինձ լինել իշխան Խորայելի , և եւք նորս ՚ի սկզբանէ աւուրց աշխարհէ ո . Ս՚րբ . Ե . 2 :

« Եւ գուր բնթղեհէմ երկիր Յուդայ . ոչ ինչ կրտսեր ևս յիշխանս Յուդայ . ՚ի քէն ելցէ ինձ իշխան , որ հովուեացէ զմոզովորդ իմ զԽորայել ո . Ս՚րբ . Բ . 6 :

Ի նախիւք բնթղեհէմն են բրիտաննայք , Յայք և Ատիք ինն հարիւր տուն , և ազ Ծեր քսան տուն . քանի մի տուն Խօփի . և քառասուն և հինգ տուն Տաճիկք , և ՚ի նմո են հնգեասան թաղք , որոց իշխանք կամ ուշտ են հնգետու

սան , որք ՚ի լեզուս Աբաբացոց կոչին լիք .
յորոց մին է յարդէ մերմէ , և յորդոյ յասա աւ
մենեցուն , երեքասանքն ՚ի Յունաց և ՚ի Լա
տինաց , և մին ՚ի Տաճկաց :

Յեղեբ բաղարիս է հռչակաւոր և մեծակաւ
ուայ եկեղեցին որոց ճննդեանն Բրիտանի ,
գրեթէ կայ ՚ի մէջ յառիպեալ երկց վանուցս՝
Մերոց , Գունաց , և Լատինաց :

Կախ գնաց ՚ի մեծ արաստին հրապարակն ,
որոյ ՚ի հիւսիսակողմն է Վանքն մեր , որոյ յան
կեանն է երկաթի դուռն սիւսիս , ՚ի հարաւա
կողմն է գերեզմանասառն Գունաց , և ՚ի յարեւ
ւելս է հրաշակերս Եկեղեցին որոց ճննդեանն :
Ի մէջ հրապարակին դուն երկու մեծագոյն ջր
հոր , որոց մին ունի կրկին բերան , և միւսն մի :

Յարեւելս կայս է երկաթեայ փոքր դուռն մի ,
ընդ որ մտանէ ՚ի սուրբ ճննուդն : Լատին
գրանս է փոքր գաւիթ , որչ երեքին կողմուդն
են բարեաց բաղնոց , կամ լիք յորս նստին : Ի
մտանելն ՚ի ներքս՝ է փոքր գաւիթ մի , որոյ եր
կայնութին է 32 սանաչափ , և լայնութիւնն 21 :

Յամէ առ հարաւ է երկաթի դուռն վա
նուց մերոց , յորս վերայ դոյ փոքր լուսամուտ
մի սենեկին մերոց , և կանթեղ մի առ կախեալ
՚ի վերայ դրան . ՚ի ձախմէ առ հիւսիս է դու
ռնն մի , որ կոչի Հին ջրացոյ՝ որ ՚ի ձեռս Մեր էր
յառաջ , զոր յափշտակելնն Յոյնք , և առ արեւ
ւելս է փայտաղէն մեծ դուռն , յորս ներքին
սեւոց և բարուորաց վերայ գրեալ կայ յիշա
ւախարան . ս ՚ի թիւ Հոյոց՝ ԱՅԶ . կաղնեաց

դուռնս սուրբ Աստուածածնի , ձեռամբ Տէր
Աբրահամի և Տէր Ասաբելոյ , ՚ի թաղաւորու
թեան Հեթմոց կոտանդէի ո . Տէս ՚ի Հաննա
պարտիւթիւն , յերես 520 . զորս Յոյնք որ լուս օրէ
եղծանեն :

Ի մտանելն ընդ փայտեայ դուռն է գաւիթ
մեծի Եկեղեցոյն , յորում գոն բառասուն
սիւնք , որոյ երկայնութիւնն է 103 սանաչափ ,
և լայնութիւնն 91 : Լո հարաւ է դուռն Գու
նաց վանուց , և յամէ դրանն է մեծ բոլորակ
աւազան , և առ հիւսիս է դուռն վանուց Լա
տինացոց , և առ արեւելս ունի զերիս դուռն
եկեղեցոյնն , որոյ միջի Աւագ դուռն , և ՚ի նա
րին ձախմէ դուռն յատուկ Գունաց է , ընդ որս
ոչ մտանեմք և ոչ երանեմք , և յամէ եղեալ
դուռն Մեր է , և ա՛ն ևս ընկերութեամբ ընդ
Յոյնս , որոյ է կրկին բանտիկ , որոց մին առ մեզ
է , և միւսն առ Յոյնս . ՚ի վերայ գրանս է փոքր
պատկեր մի և կանթեղ մի Մեր , և Գունաց մե
այն փոքր պատկեր մի . յամէ դրանս մինչ ՚ի
սիւնն Այրին և Աւագ խորանին դուն կրկին շա
րանք , մին Մեր և միւսն Գունաց , բայց ՚ի մեր
շարանի եղեալ կանթեղնն ետուն բանութեամբ
բառնալ , մինչ յայս փայր չամս լծայլ կախել լոգ
կանթեղս , նոյնպէս և շարան մի ևս ունիմք ՚ի
սուրբ Այրի սիւնն մերմէ մինչ ՚ի մեր Աւագ
խորանի սրմն , զնորին կանթեղնն ևս ետուն
բառնալ այս կրկին շարանք մեր մտան մերկ կա
խեալ ՚ի դրանէս ուղղակի մինչ ՚ի խորանն թույ
փատութե . և միւս Աւագ խորանն բոլոր շրջա

պատն Մեբ է . մեք աւել ամեմք և սրբեմք , և
 ունիմք կանթեղ մի առաջի Թրիստուութեան խա-
 բանին . 'ի ձախմէ նորին հոր և պահարան մեծ
 վան զդատուց մերոյ , և ունի խորանս՝ և լու-
 սամուս յետուս խորանիս , և լուսամուտ մի
 առ հիւսիս , և յանկիւնէն մինչ 'ի յանկիւնն՝ առ-
 արեւելք է լուսամուտ մի ևս , և պատկեր մեծ
 Վերափոխման . առաջի նորա կանթեղ մի և մու-
 մակալ ջահ մի ևս միով կանթեղիւ . վեց կան-
 թեղ 'ի գլխիս աստիճանաց սուրբ Այրին , և
 երկուստան կանթեղք յաջմէ և յահեկե սեանն ,
 և պատկեր մի 'ի վերայ սեանն , և աշտանակ
 առաջի նորա , կրկին կանթեղք առաջի խորանին
 Մեբոյ , մոմակալ ջահ մի ևս միով կանթեղիւ ,
 և կրկին կանթեղ ևս 'ի ձախակողմեան դասն ,
 վեց կանթեղ ևս առաջի շրջապատ պատկերաց ,
 'ի ձախակողմն մինչ առ Վեցիմն մեր . և հանդէպ
 Աւագ սեղանին մերոյ է դուռն մի անուանեալ
 Լատինաց , բնդ որ դան 'ի Այրն և գնան , բոլոյ 'ի
 դրանէն մինչ 'ի ձախակողմն՝ որ գնայ Այրն , ոչ
 սիռեմք փախաթ կամ գորգ , ուստի զգուշանալ
 պարտիմք , զի մի կազ և կախ լինիցի . զի 'ի
 բազում ամն եղև կախ , յորմէ բազում վնաս
 եղև և ոչ մի ինչ օգուտ մեզ , և նոցա . իսկ
 չորս սիւն 'ի մէջ որմնն են և չորքն 'ի մէջ է-
 կեղեցւոյ . երկուքն՝ 'ի յետուս կողմանէ Աւագ
 խորանին և Այրին , որք լինին յետուս սիւնք :

Յաղագս սուրբ Այրին , որ ծնու- Տէրն Բեր :

Սուրբ Այրն ունի զերկուս գուռնս , 'ի ձախ-
 մէ Աւագ խորանին դուռն՝ որ առ հիւսիս , և
 բերաստան աստիճանաւ իջանէ Այրն . յաջմէ
 խորանին որ առ հարաւ , որ է Մեբ դուռն , իւ-
 ջանէ Այրն տասնվեց աստիճանաւ . 'ի ձա-
 կատ դրանս ունիմք փոքր պատկեր մի և կան-
 թեղ մի , նոյնպէս և Յունաց , ըստ որում ընկե-
 բութեամբ է . 'ի վերայ սրբոյ տեղւոյն ծնորն
 դեան ունիմք վեց կանթեղս մշտավառ . նոյնպէս
 վեց Յունաց , և չորս Լատինաց , բոլորն տանն
 և վեց : Լա 'ի շրջապատի փոքր պատկերքն են
 Յունաց , և կեղբուն սուրբ Տեղւոյն է բոլորակ
 փոս , և արձաթապատ , որոյ շրջապատն և յա-
 տակն կիճոց բարամբք յարգարեալ . և 'ի վերայ
 նորս սեղան պատարագամատոց , յորոյ վերայ
 անխափան յամենայն աւուր պատարագեմք .
 նախ Յոյնք , և ապա Մեբ . յաւարս պատարա-
 գին Յունաց՝ նախ զնեմք զպատկեր խորանին ,
 խաչ , Աւետարան , չորս աշտանակ . և յիշա-
 տակարանս արձաթապատ . զինի սուրբ Պատա-
 բազին մերոյ 'ի բաց առնումք անտի զամենայն ,
 և լուսարարն Յունաց փակէ զխորանն վանդա-
 կաւ . զի ոչ է ասլորութիւն պատկերաց մնալ
 անդ , ոչ նոցա և ոչ մերն . 'ի ձախատ խորանին
 ունիմք զերկուս փոքրիկ պատկերս . և 'ի չարս յաջ-
 մէ և յահեկե մետասան կանթեղս , նոյնչափ և
 Յունաց և Լատինաց դան :

Լա 'ի մէջ ծննդեան և Մարոյ սուրբ Տեղւոց

դոյ կճեայ սխևն մի , որոյ առաջին գսն երեքին
աշտանակը մշտալառ . աջակողմեանն՝ Մեր է ,
միջինն Յունաց , և ՚ի ձախմէ եղեալն Լատինաց .
յաջմէ և յահեկէ սեանն՝ երեք երեք տափնձա
նառ իջանէ ՚ի սուրբ Մաւրն . յորում եղաւ
մանկացեայն Յիսուս . որոյ յատակն և շրջագլանն
մարմարինեայ քարամբք յորինեալ , յորոյ վե
րոյ հինգ կանթեղ մշտալառ և վանդակապատ ,
հանդէպ Մարտի խորան մի է , յոր պատարագեն
Լատինք միայն , ուր բնձայամասոյց եղեն երե
քին մողքն . Մաւրն կոյ առ արեմուտս , և սե
զանն՝ յարե ելա , և վանդակապատ , և են ՚ի ձեռս
Լատինացոց . ունիմք անդ ՚ի Յայրին երկու
պատկեր ՚ի յորմն հարաւոյ , և երկու ՚ի հիւսիս ,
և երկու՝ յարեմուտս . Այլի երկայնութիւնն
է 40 սոնաչափ , և լայնութիւնն 11 . յատակ և
որմքն են բովանդակ մարմարինեայ . ՚ի կողմն
հարե մասան քոյ դռուսն ընդ որ մասան ՚ի պու
հարանս նշխարաց կապարկոյ սուրբ Մանկանց ,
անդ են և դերեզմանք Հերոնիմոսի վարդապետի
Լատինաց , և Եւսեբիոսի աշակերտի նորին ըստ
Մարինոսի , և այլ խորանս . և անիք քսանն հինգ
աստիճանառ ելանէ յեկեղեցին Լատինաց . զար
մէ ունիմ խոսել ըստ կարգի :

Ի յետուստ Աւագ խորանի Յունաց մինչ ցա
ւագ դռուսն՝ երկայնութեամբ է 93 սոնաչափ ,
՚ի հիւսիսոյ կողմն կամարին յատակէն մինչ ՚ի
հարաւակողմն Յունաց՝ 120 սոնաչափ , քոյ մեծ
դռուսն ընդ որ ելանէ յերկուց կողմնաց քսան
աստիճանառ , և մասնէ ՚ի վանս Յունաց . ՚ի ձախ

մէ Աւագ խորանին ութն աստիճանառ՝ բարձր
է յատուկ եկեղեցի մի յանուս սուրբ Գէորգոյ ,
յերեկանին կողմանս սենեակք . յարեմուտս և առ
հարաւ ունի զերկոսին զբունս՝ ընդ որս մասնէ
՚ի վանս նոցա . և առաստոյց եկեղեցւոյն և մե
ծի դաւթին է սաղաշէն և փայտակերտ յան
փուտ փայտոյ , յորոց վերայ համակ կապար
տախտակածն է . և յատակէ բարձր մարմարինեայ
քարամբք յորինեալ . որ նորոգեցաւ յամի 1643 :

Յաղագս վանոց Մերոյ :

Սանքն Մեր է յարեմուտիցմն մեծի եկե
ղեցւոյ՝ սուրբ Ծննդեան , և ունի եկեղեցին զե
րիս խորանս . Աւագ խորանն՝ յանուս սուրբ
Ատուածածնի , աջակողմեանն՝ սորոյն Յակու
բոյ , և ձախակողմն՝ սուրբ Սան փաննոս . և յաջ
մէ նորին Պահարան , յանուս Յովակիմոյ և Ան
նայի . որոյ երկայնութիւնն է 40 սոնաչափ , և
լայնութիւնն 31 . և դեղեցկակերտ համակ կը
ձեայ սուրբ Աւագան , որ շինեցաւ յամի Տեառն
1648 ՚ի իշխատակ Մշեցի Թադէոս Ծերունազարդ
հոգեւեր վարդապետին . բայց բնակիչք Բեթ
ղէհէ մի անուանեն զայս եկեղեցի սուրբ Յու
կոբ , վասն զանազան սքանչելագործութեանն .
զի բարումս խոտածէպ եկեալ անդ բժշկին ,
զոր նորոգեայ Գ . Պարոնտէր Հայրապետն , ՚ի
Թիւ Հայոց՝ Ռ . Զ . յամի Տեառն 1620 :

Լու ապա 'ի Թիւ Հայոց՝ ՌՃՂ. վերտին նու
բողեաց Գրիգոր Հայրապետ Ըղթոյակիր ան
ուանեալն, յամի Տեառն 1726. և սրբունեակն
հրամանաւ երայ զնեքքին և կեղեցին. և սրբա
գործեաց անդ՝ յզերիս խորանս յանուն ամենա
սուրբ Երրորդութեանն. բայց այժմ սեզանա
տուն ձեացեալ է այն. Տես 'ի Հաննա պարի-
թի-ն, յերեւ 163: Որոյ դաւթի երկայնութիւնն է 22
սանտալի, և բայնութիւնն 28:

Յամի Տեառն 1830 մինչ 'ի 1850, հետ զհե
տե մասնաւորաբար նորոգեցան անդ սենեակք
և այլ կարեւոր տեղիք, և ջրհորք, և ունի բա
նի մի սենեակս, յատուկ Պատրիարքարան, սե
ղանատուն, փուռն հացի, և խոհարան մեծ, և
ջրհորս վեց, ունի երկու դաւիթ, և պարտէզ
լիմնի. և յատուկ ձիթահան մի և ս հաստա
տեցաւ յամի Տեառն 1858, արդեամբք և ջա
նիւք ձերունեղարդ Տեսուչ Եղիս վարդապե
տին. և արտաբոյ վանուց բազում ձիթատանս,
և յատուկ Տեսուչ և Միտքանք, որք անխափան
կատարեն զպաշտոն ժամերգութեան, և մա
տուցանի յամենայն աւուր ահաւոր խորհուրդ
սուրբ Պատարագին 'ի վերայ հրաշարտու Տը
նքնդեան երկրպագելի սուրբ Տեղւոյն. և եր
բեմն ըստ պատշաճին յայլ սուրբ խորանս և 'ի
վանս, 'ի փրկութիւն հոգւոց կենդանեաց և նըն
ջեցեւոյ Ազգիս. և դատարարի մի և ս կոյ անդ,
որ փարձէ և մարդէ զմանկունս Ազգիս մերոյ:

ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ՄԻՐՈՑ ԾՆԵՂԵԱՆ ԵԿԵՂԵՑՈՒՑՆ՝ ՍՈՒՐԲ ԱՅՐԻՆ,
ԵՒ ՎԱՆՈՒՑ ՄԵՐՈՑ

Յաղագս շնորհիւն և խնայիւն Մեք և Յոնայ:

Յամենայն զիշերի 'ի սիղզն ժամերգու
թեան Յունայ ըստ սովորութեանն. նախ՝ նոցա
զանգակն հնչել, և եկեալ պաշտնի ՂԱագ խո
րանն զժամերգութեանս իւրեանց. ապա մերձ
յաւարան զմեր զանգակն հնչեմք, և իջեալ կա
տարեմք անդ զգիշերային ժամերգութեան պաշ
տոնն, զի մի խառնակ լինիցին ձայնք ժամերգու
թեան մեր և նոցա, և ձանձրացուցիչք մի
մեանց: Ետայ յերեկոյին նախ զանգակն մեր հըն
չեցուցանեմք ըստ միշտ սովորութեանն, և ի
ջեալ պաշտոնէք զժամերգութեանն. և զինի ա
ւարտանն հնչի զանգակն Յունայ, և եկեալ
կատարեն զժամերգութեան պաշտոն իւրեանց:

Յաղագս ինխորդիւն:

Սիշտ անխափան յամենայն աւուր թէ 'ի
գիշերի և թէ յերեկոյի, մեր բուրլատն պարտ
է գնալ 'ի սուրբ Այրն 'ի խնկարկել, բայց 'ի
գիշերի. կամ նախ քան զթիւ պատարագն Լու

Յոնիքի կնիք և վէջ :

Ի Հրաշափառ սուրբ Ճննդեան Ճրագալուցի երեկոյնն ըստ սովորութեանն, զՍրբազան Պատրիարքն մեր և կամ զՀանդիսապետն Հանն դիսու տանիմք ՚ի սուրբ Այրն. բայց նախ պարտիմք դնել զսուրբ Պատկերն ՚ի խորան սուրբ Ճննդեան, ուր մնայ անխորտակ մինչ ցերիս աւուարս ըստ միշտ սովորութեանն, ապա յերթորդում աւուր զկնի սրբոյ Պատարագին մերոյ ՚ի բայ առնուիք անտի : Արդ՝ խաչիւ և աւետարանաւ, և աշտանակօր, և ծածկութիւ զարդարեմք զսուրբ Այրն, զամենայն կանթեզս և զջահս և զմանզէնս լուցանեմք. և արկանեմք գորգ սուտի սուրբ Տեղւոյն : Եւսկ պատարտակ պարտիմք կրկին զոյգ աւետարանաբարձս, չորք զոյգ դպիրս լուսակալ. զոյգ բուրխառ, գաւազանակիր, և զոյգ քղանդաբարձս, և շար ՚ի շար գաստիարգել ՚ի մեծի գաւթի յաջմե և յահեկէ փայտաչէն մեծի դրանն :

Ապա իջնէ Սրբազան Պատրիարքն Հանդերձ Ռեխտիք և կեղեցւոյ ՚ի փոքր գաւթիմն, ուր ՚ի յետուստ փայտեայ մեծի դրանն տայ Աւագ լուսարարն նմա շուրջառ, խաչ, և դաւազան :

Սուրբազան ասէ ՚ի ձայն, Եւ և ս խաղաղութն : Հանդիսապետն, Օրհնութիւն և փառք հօր. և արկանէ խուռն ՚ի բուրխառն :

Իստապիտն՝ ըստ դասին երգէ քաղցրածայն, Երաբանն՝ Դ՜յ. « Հրաշափառ աստուածոց :

Սինչ հասանի առ դրան սրբոյ Այրին, եւ

գէ Երաբանն՝ Դ՜յ. « Ուրախ լին նր եկեղեցիոց, և իջնեն ՚ի սուրբ Ճննդեան Այրն, և այլն. որ ըստ կարգին :

Յետ կատարելոյ զՌեխտ իւրեանց, պաշտի ժամերգութիւնն առաջի Աւագ խորանին մերոյ, և սուրբ Պատարագն ժառուցանի ՚ի վերայ սրբոյ Ճննդեան տեղւոյն, և զկնի սրբոյ Պատարագին անելով Երաբանն, Դ՜յ. « Խորհուրդ մեծ և սքանչելի ո, տանիմք զՍրբազան Պատրիարքն ՚ի վանս մեր ՚ի սեղանատունն : Աւետարան, « Եւ հովիւքն էին ո. « Փառք ՚ի բարձունս այ ո : Աւետարան, « Եւ եղև իբրև ո. « Եւ յամենայն ժամ օրհնեմք զքեզ ո : Լրդ. « Արեգակն արդարութեան ո :

Սուրբազանն, Խնդրեցուք հաւատով միաբանս ՚իպիւն, կեցն տեր. Տէր ողորման :

Սուրբապետն, Քում ամենազօր և հրաշալի :

Սուրբազանն, Սուրբ խաչիւս աղաչեցուք :

Սուրբապետն, Պահպանիչ և յոյս հաւատա :

Եւսկ նախ քան զերեկոյի ժամերգութիւնն զնի կրկին մեծ աշտանակ յաջմե և յահեկէ զլրան սուրբ Այրին ՚ի վերին աստիճանին, ուր մնայ մինչ ցերկորոգ օրն. ապա զկնի սուրբ Պատարագին ՚ի բայ առնուիք անտի. քանզի Լատիք և ս ՚ի ճննդեան իւրեանց, և յոյլ տերութեանս աւուրս Տօնից դնեն զոյգ մի աշտանակ ՚ի վերայ ներքին աստիճանայ, ըստ Սեղ և ըստ Լատինայ առնեն և Յոյնք դնելով առաջի երկրորդ դրանն :

Յայսմ Երեկոյիս աղբ առնէ թարգմանն մեր

Յունաց, իբր հրաման առնուլ, զի առաջի Աւագ խորանի նոցա սիւսեմք կարպետ և սփրիդ, յորոց վերայ կանգնին ժողովուրդ մեր :

Այսպէս և յերեկոյի և յառաւօտու ծննդէան Յունաց ազգ առնեն մեզ, զի ժողովուրդք նոցա կանգնին ՚ի Սեր եկեղեցին. վասն որոյ զգորգ և զամենայն ինչ ՚ի բաց առնումք անտի, և զին ոմն ՚ի մէջ պահապանս կացուցանեմք անդ, զի մի վնաս տացեն խորանաց և պատկերաց մերոց :

Յայս երիս աւուրս ըստ որում սուրբ Պատկերն մեր մնայ անխախտ ՚ի սուրբ ճննդեանն խորանին, ուստի Յջնք ՚ի ժամ պատարագի իւրեանց զպատկերն զնեն առաջի մերս պատկերին. և զինի պատարագին ՚ի բաց բառանն : Այսպէս և մեր ՚ի նոցին ճննդեան երիս աւուրս զսուրբ Պատկերն մեր զնեմք առաջի պատկերին նոցա, և յեա սրբջ Պատարագին ՚ի բաց առնումք : Այսպէս առնեմք մեր և նոքա եթէ հանդիպիցին Ռիսաւուր յայս երիս աւուրս՝ զնի պատկերն, և այլ ամենայն ինչ. և ապա բառնի անտի :

Ի 13 Ղեկտեմբերի, Լատինացոց ճննդեան յառաւօտու միայն որքան կարգաւոր գտանիցի անդ, երեք երեք անգամ թիւ պատարագեն ՚ի խորան սուրբ Մարտին, վասն որոյ համբերութիւ պարտիմք սպասել մինչև յվերջն, բայց հանդիսաւոր պատարագն ՚ի վնաս իւրեանց առնեն :

Ի 25 Ղեկտեմբերի, Յունաց ճննդեան, Խախին և Ատրին գան ՚ի սուրբ ճնուեղ՝ ՚ի

վան Սեր. Խախին պատարագէ յերեկոյի և յառաւօտու Աւագ խորանն մեր, և Ատրին ՚ի Թրիատութեան խորանն մեր, բայց Ատրոց պատարագի զգեսան Սէք տամք, ըստ սովորութեանն :

Ի Սեր սուրբ ճննդեան յերեկոյի և յառաւօտու Յջնք ըստ կարգադրութեան զժամեր, գութեան պաշտօն ՚ի վնաս իւրեանց կատարեն, բայց պատարագն ըստ կարգի է, որպէս յայլ աւուրս. նախ նոքա պատարագեն, և ապա մեր հանգիսաւոր :

Սյնպէս և Յունաց ճննդեան յերեկոյի և յառաւօտու զպաշտօն ժամերգութեան ՚ի վնասն Սեր ունիմք կատարել, սպինքն ՚ի վերին եկեղեցւոյ. բայց պատարագն ըստ կարգի է. նախ նոքա հանգիսաւոր, և ապա մեր :

Ի սուրբ ճննդեան գիշերի՝ զՏէր յերկնիցն անելով իջանեն ՚ի սուրբ Այրն, և ընթեռնուեն անդ զԱւետարանս, զինի Սուրբ աստուածին՝ « Խորհուրդ մե՞ն ասելով՝ երանեն ՚ի վեր, բայց երբեմն զԱւետարանն հանդէպ առաջի դրան սուրբ Այրին ընթեռնուեն. և ապա սուրբ Պատարագն մատիչ Աւագ խորանն՝ և սուրբ Սիրբ տութեան խորհուրդն կատարի անդ, և ապա հանգիսաւոր պատարագն մատչի ՚ի վերայ սրբոյ ճննդեան տեղւոյն՝ զինի պատարագին Յունաց :

Դան ՚ի մեծի Հինգշաբթի աւուր պատարագն ՚ի սուրբ Այրն է. բայց Ռանալուայն կատարի յերեկոյին առաջի Աւագ խորանին :

Եւ ՚ի մեծի Ռբրաթու գիշերային ժամեր

դու թիւնն առաջի Աւագ խորանին կատարեմք,
նոյնպէս և զԹաղմանն արարողութի յերեկոյնն
անդանօր առնեմք ըստ նախնի սովորութեանն :

Ի զերազմութեան կիւրակելի զինի սուրբ Պա-
տարագին մերոյ ՚ի սուրբ Այրն ճննդեան խա-
ղող օրհնի :

Ի ճաղկաղաղղի առաւօտու ըստ սովորու-
թիւ Հայտատանայցս անդատան առնեմք անդ,
այլ ՚ի թափօր ոչ ելանեմք որդէս զՅոյնս ՚ի
մեծ դաւիթն . զի չի սովորութիւն , և արգելուն
զմեզ : Լայց դո՛ւնրայէրի խորհուրդն երեկոյ-
եան ՚ի վանս մեր կատարեմք . զի ըստ սովորու-
թեանն անդ գան ժողովարդք մեր , և բանան
զվարագայրն ձրի :

Ի հինգ Տաղաւարս եթէ Սրբազան Պատրի-
արքն , կամ Աշտիակոպոսայց մին ոչ եկեցոյէ ՚ի
սուրբ ճնունդն՝ յերեկոյնի և յառաւօտու ըստ
սովորութեան զՏեսուչ տեղւոյն՝ Էարսկան ա-
նելով ըստ պատշաճի , ՚ի սուրբ ճննդեան եկե-
ղեցւոյն տանիմք ՚ի վանս մեր :

Յարգութ լուսոյնն սուրբ Տեղոյն :

Յամենայն շաբաթու կրկին անգամ ՚ի Չու-
րեքշաբաթու և ՚ի Էոբաթ առաւօրս անխափան
լուսանմբ և մտրեմք զՔրիստոսի ճննդեան
սուրբ Տեղին միայն , թէպէտ և յառաջ աւել-
ևս ամէտք ՚ի սուրբ Այրն , բայց այժմ խափա-
նեալ է ՚ի հակառակորդաց :

Պիտելի է ևս՝ զի եթէ զիպուածով իւրք
բեկանիցի կանթեղն մեր կամ իւրն հեղցի , մեք
ժողովեմք և մտրեմք . եթէ Յունաց՝ Յոյնք .
եթէ Լատինաց՝ Լատինք , բայց բազում անգամ
հակառակին մեզ չԹողուլ , այլ չի պարտ երկըն-
չիլ և անսով բանեց նոցա :

Յուսուր ճննդեան Լատինաց ըստ սովորու-
թեան Տեսուչն մեր թաղմանաւ և կարգաւու-
րօք դնայ ՚ի վանս նոցա ՚ի շնորհաւորել զճնունը
դըն . սոյնպէս և Յունաց ճննդեան գնայ ՚ի շը-
նորհաւորել զնոցայն . և նոքս գան ՚ի շնորհա-
ւորել զուսրբ ճնունդն մեր , նախ՝ Լատինն գայ ,
և ապա Յոյնք : Լայցէս է և սովորութիւն եր-
կուց վանուցն մերոց՝ որ ՚ի Յարդէ , և ՚ի Ռէմէ :

Ի բոլոր տարուջ յամենայն աւուր թէ ու-
տեաց և թէ պահայ՝ միշտ անխափան սուրբ
Պատարագ մատչի ՚ի վերայ սրբոյ ճննդեան տե-
ղւոյն , բայց յաւուր Աւագ սուրբաթու ոչ , զի
Լատինք և Յոյնք ևս ոչ պատարագեն ՚ի սոյն
աւուր :

Յարգութ Լատինացոյ վանոց :

Ի հիւսիսակողմն մեծի եկեղեցւոյն սուրբ
ճննդեան , է վանք Լատինացւոց . եկեղեցին կա-
ռուցեալ կայ խաչածեկ՝ յանուն սրբուհւոյ Կա-
տարինէի . որոյ երկայնութիւնն է 74 սանաւախ ,
և լայնութիւնն 22 : Լուսունի զերէս խորանս
հոյակապ , և յոտտին մարմարինեայ բարամբք
յօրինեալ . սա չունի դուսն այլ մասնէ ՚ի մի-

ջոյ երկից կամարաց . յարևմտակողմն ՚ի ներքս է սանդուխ քարեայ քօանն հինգ աստիճանաւ ի ջանէ ՚ի վայր , զոր յիշեցաք այլուր : Յորում են պահարան սուրբ նշխարաց մանկանց , և գերեզմանք Հերոնիմոսի և Եւսեբիոսի , և դուռն որ մտանէ ՚ի սուրբ Այրն ճննդեանն , և ունի դասակարգ սենեակք միաբանութեան , և հինգ ջրհոր , և պարտէզ վեցիկ , սեղանատուն և խոհարան , և յատուկ վարժարան . ունի և տեսուչ , և կարգաւոր , որ միշտ կատարեն ըզպաշտամունս իւրեանց :

Յարգալից Յունաց վանաց :

Ի հարաւակողմն մեծի եկեղեցւոյն սուրբ Ճննդեան է վանքն Յունաց , որոյ եկեղեցին է յանուն որբոյն Գէորգայ . որոյ երկայնութիւնն է 25 սանաչափ , և լայնութիւնն 32 , ունի բուրգին մի հնաշէն , և զանգակատուն , և քանի մի սենեակ . և ՚ի շրջապատ նորին առ հարաւ և առ արևմուտս , ունի նորաշէն երկու թաղ , իբր տանն և հինգ սենեակս . և ՚ի ներքոյ նոցին արձառ , փայտարան , և ձիթահան , և ունի եօթն ջրհորս . աստ ՚ի վանս նստի Տեսուչ՝ և այլ կարգաւորք և միաբանք նոցա , և կատարեն ըրմբատութեամբ զպաշտօն ժամբքս թեան , և այլն :

Սան աստից յայլն :

Ի հարաւակողմն բեթղեհէ մի իբր քարունկէց մի հետի ՚ի վանուց Յունաց , է այրն Քառասնից : յաջմէ ճանապարհին՝ որ գնաց ՚ի գիւղն Հովուաց , զորմէ աւանդեն թէ աստ եկաց սուրբ Կոյն յետ ճննդեանն Քրիստոսի քառասուն որ , և ՚ի լրանայն , աստի ելեալ գնաց ՚ի Տաճարն : Իսկ ոմանք՝ թէ աստ թաքեան սուրբ Կոյն , և Յովնէփ՝ մանկամբն Յիսուսիւ , մինչ կոտորէր Հերովդէս զմանկունսն բեթղեհէ մի , աստի ելեալ գնացին Տաքիպոսս :

Եւս տեղի այրին է ձեացեալ եկեղեցի , և ունի խորան մի և ըլտավառ կանթեղ մի ՚ի ներքոյ խորանին , ուր է փոս բարբաղ և խոշ ՚ի նմա , և երկս կանթեղս ՚ի վերայ սեղանոյն , յոր երբեմն պատարագեն Լատինք , զոր երկիցս նորոգեցին յամի Տեսուն 1845 , և 1849 . որոյ երկայնութիւնն է 54 սանաչափ , և լայնութիւն 24 :

Եւս անկախան գնան տերունական Ռիտուալքն մեք՝ զի ունիմք անդ մասն ինչ , և անտի գնան ՚ի ձիթատան մեք , որ կայ հանդէպ այրին , անտի սեսանն զբացօթեայ տեղին Հովուաց , որոց աւետեաց հրեշտակ Տեսուն՝ թէ ճնաւ ձեզ Փրկիչ . ուր ընթեանումք Ըրբական՝ Դ՛ . « Խորհուրդ մեծ և սքանչելի » : Եւ տարան , Վ՛ . Բ . 8 . 20 . « Եւ հովիւքն էին » . և երգեմք բարձրաձայն՝ « Քանք ՚ի բարձունս աստուծոյ » :

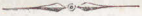
Սարգիստիս , Ինդրեսցուք : Վիլիքն , Կեցո՛ տէր : Վարդապէտն , Քառմ ամենաօր . և հրաշարի :

Յարագս Հռոմաց Բայօրիտայ գեղոյն և գեղջն :

Յարե եւ Բեթղեհէ մի իբր կէս ժամաւ հեռի է ան զին, արտաքայ գեղջն իբր տասն բոս պէ հեռի դէպ յարե եւ, ուր հովիւք պահէին ՚ի գիշերի զհօտս իւրեանց, որոց երեւեալ հըրեշտակ Տեառն, ես նոցա զաւեախս անձառտուրք Տննդեան Փրկչին մերոյ Յիսուսի. և բազմաւ թիւեր զորոց երկնաւորաց խառն ընդ Հովիւսն երգէին, « Փառք ՚ի բարձունս աստուծոյ, և յերկիր խաղաղութիւն ՚ի մարդիկ հաճաւ թիւն ք. Վր. Բ. 8. 20 :

Սբ կառուցեալ կայ եկեղեցի, յանուն հըրեշտակաց և հովուաց. և է յոյժ խոր, քանզի քսան աստիճանաւ իջանէ յեկեղեցին, որոյ երկայնութիւնն է 30 ոտնաչափ, և լայնութիւն 21 : Լա ՚ի հիւսիսակողմն ունի պահարան, առ որ ելանէ երկրտասան աստիճանաւ. որոյ երկայնութիւնն է 20 ոտնաչափ, և լայնութիւնն 16. և է այժմ ՚ի ձեռս Յուսաց. և բնակիչք գեղջն են ըստ կիսոյ Յոյնք, և ըստ կիսոյ Ալլաղքք :

Յարագս Երեսո գեղջն :

Ի Բեթղեհէ մէ միւլ ժամաւ հեռի գնացեալ առ հարաւ, ընդ դառնայն յարեմուսս է գիւղն Եփրատ, որոյ բնակիչքն են Ալլաղքք, և տուն մի Անդրիայի. ՚ի ներքոյ գեղջն է յարգաբուղիս բարեհամ աղբիւր մի, որոյ ջուրն ուսողանէ դամեանայն պարտեզս և զբուրաստանս. օգն առողջարար, և արգաւանդահող, և ունի ծառատունիկ այգիս. և կայ յԱրարացոց ըստ կամ ըստս. անտի գայ բանջարեղէն և կանաչեղէն ՚ի Բեթղեհէ մ. բաղաք, նաև միբքք բազում, և այլն :

Յարագս Կաթիւ պարտիղն, Ինչեալ աղբերն, և երկուսս առաջանայ Կամ Ընայն Սողոմոնի :

Կատի կէս ժամաւ հեռի դէպ յարեմուսս է Պարտեզ փակեալն, բայց ոչ գայ այժմ պարտեզ անդ, այլ արտ. զորոյ չորեպին կողմունան պատեալ և փակեալ են փոքր լէրիւք. յաջմէ գնալով առ հարաւ իբր բարձրիկց մի է Աղբիւր կնքեալն, զի ՚ի ներքոյ երկրի է ջուրն, որ բղխի, յոր իջանէ տասն աստիճանաւ, և է կաւ մարակայ և լայնանիստ տեղն, որոյ ջուրն գայ յարեմոյց և գնայ յարեւել. իջանէ ՚ի ներքոյ ներքնոյ աւաղանին, խառնի ընդ ջրոյն լճաց, և գնայ ՚ի Տաճարն Սողոմոնեան :

Սերճ նորին առ հիւսիս է Աւաղին աւաղանն,

որոյ երկայնութիւնն է 260 քայլ, և լայնութիւնն 110, և խորութիւնն զրեթէ 'ի չափ լայնութեւ :

Անբձ նորին առ արեմուտս 300 քայլ հեռի է Երկրորդ աւազանն, որոյ երկայնութիւնն է 194 քայլ, և լայնութիւնն 80, ըստ լայնութեւ և խորութիւնն :

Անբձ նորին առ արեմուտս 291 քայլ գնալ լավ է Երկրորդ աւազանն, որոյ երկայնութիւնն է 165 քայլ, և լայնութիւնն 94 քայլ, ըստ լայնութեան և խորութիւնն :

Ի վերին յանկեանն Երրորդ աւազանի է աղբիւրն Սողոմնի, որոյ ջուրն իջանէ յաւազան սըն, և 'ի ներքոյ աւազանացն գնայ 'ի Տաճարն : Ի հիւսիսակողմն աւազանիս գոյ բուրգն Սողոմնի, յոր նստէին պահապանք ջուրց 'ի հնումն, նոյնպէս և երբեմն այժմ նստին անդ պահապանք, և 'ի միջի բերդին է ակն աղբերն Սողոմնի, որում իսկ ակնառատես սեք :

Յազգոս սորբի Գեորգոս վանոցն :

Աստի կէս ժամու հեռի զէսոյ 'ի հիւսիս, է վանք սրբոյն Գեորգոս, որ ունի փոքր գմբէթեայ եկեղեցի քարնշխարոք և բուժիչ ախտաժխտոց : Եւ են 'ի սմա քանի մի սենեակք, և բազում այգիք, և ձիթաստանք շուքմանակի, և է 'ի ձեռս Գունաց :

Յազգոս քաղաքն Բեբրոնի, որ ինչ խալի բանան :

Աստի մինչ 'ի Վերբոն շորս ժամ է, 'ի բեթղեհէմէ վեց, Եբրուտողէմէ ութն : Անք աւսեմք Հայր Աբրահամ, քանզի անդ է այրն կրկնում և աղարակն Եփրոնի . Օճնդ . Խե . 9, 10 :

Ի քաղաքիս յայտնի յանդիման Մամբրէի է մեծ մզկիթ մի կառուցեալ 'ի վերայ շորից սեանց, գերեզմանն Աբրահամու է առնթեր առաջնոյ աջակողմեան սեանն, և գերեզմանն Սաաայի յանդիման նորին առնթեր առաջնոյ ձախակողմեան սեանն, գերեզմանն Սահակոյ է առնթեր աջակողմեան երկրորդ սեանն, և գերեզմանն Ռերեկոյ է յանդիման նորին առնթեր ձախակողմեան երկրորդ սեանն, 'ի գաւթի անդ առնթեր աջակողմեան սեանն է գերեզմանն Յակոբայ, և առնթեր ձախակողմեան սեանն յանդիման նորին է գերեզմանն Լիայի, և հանդէս զբանն մզկիթին արտաքոյ գաւթին է գերեզմանն Զովեփոյ, զորոյ զոսկերան բերեալ Ազխարտսէ՝ ամեփոփցին անգանօր :

Իսկ կողնի ծառն Մամբրէի կոյ մինչև ցոյսօր՝ արտաքոյ քաղաքին կէս ժամու հեռի, որոյ բուն արմանն է հաստ իրր եօթն գրկաշափ . 'ի ներքոյ ծառոյս եկին երեքին հիւրքն առ Աբրահամ . « Եւ երեւցաւ նմա Աստուած առ կողնեաւն Մամբրէի, մինչդեռ նստէր առ դուրս խորանին իւրոյ 'ի միջօրէի : Ընթարձեալ զաչս իւր և ետես, և ահա սրբ երեք կային 'ի վերոյ քան զնա ո . Օճնդ . Եւ . 1 : Ըստ լինի խաղաղ պրական և սլլ միւրդ :

Յաղագս Գաղաթի՝ որ է Դեղին :

Ի Բերբրոնէ մինչ ՚ի Գաղա է տասներկու ժամ, աստ է տուն Մամեհասնի, Վաթ. Ժ. Զ. 1. 51: Լը տուն Մարիամու Մագդաղէնացւոյն, և աստ է տուն Իլարիսնի սուրբ հօրն, որ էր վանք ազ գիս մերոյ. որոյ եկեղեցին յանուն սրբոց Հրէշ տակապետացն Գարբիէի և Միքայէի. և ունէր բազում այգի. և պարտէզս: Տէն անապատս մոխիւն, յերէն 526. բայց այժմ աւերակ է և անտէրունչ:

Յամի Տեառն 1854, առաքեցաւ աստի բըն նիչ ՚ի Գաղա, որոյ բնակիչք պարտաւորեցան տալ մեզ ամ յամէ իճարէ քառասուն դահեկան սակս մեր Վանուց անդւոյն:

Յաղագս Եգիպտոսի :

Ի Գաղայէ ինն աւուր ճանապարհէ Եգիպտոս, ուր գնաց Տէրն մեր և շրջեցաւ անդ զա մըս մետասան, և ամիսս ութն կամ ինն. աստանոր կատարեցաւ բան մարգարէին Եսայեայ, «Վստառ ՚ի վերայ թեթև ամուրջ եկեղեցի յԵգիպտոս, և շարժեցին ձեռաղործք Եգիպտոսցւոց ոչ. ԺԹ. 1: Վանդի յետ քառասորեայ գաղտեան Քրիստոսի ՚ի Տաճարն, և այն իբր զինի երկուց ամսոց՝ ըստ ազգաբարութեան հրէշ տակին՝ գդուեալ ՚ի գիրկս սրբոց Կուսին, զոր կուէ մարգարէն ամոց թեթև, և իջանէ յԵգիպտոս,

տոս, ուր ՚ի մասնէն անկեալ փշրեցան ամենայն բազինք՝ և ձուլածոյ և կուածոյ պատկերք շատուածոց Եգիպտոսոց. ուր արար բազում սքանչելիս, և եցոյց զնշանս և գհրաշս ՚ի մանկութեան իւրում. իսկ տունն յոր եկաց ընդ մօրն իւրում նր Կուսի Յովսէփաւ հանդերձ, ասի գոլ ՚ի մէջ հնայն Եգիպտոսի, ուր և կայ դեռ մինչև ցայսօր, աստանօր է և տուն և կրր պակ ներկիտարին, ուր արար զմեծամեծ սքանչելիս: «Լը ՚ի լրանուլ երկատասան ամսոյն Յիսուսի ըստ յայտնելոյ հրէշտակին եկն և բնակեցաւ ՚ի Նազարէթ, զի Նազարէցի կուսեցի ո. Սաթ. Բ. 15. 25. և այլն:

ՄՏՈՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԱՐԵՎՄՏԱԿՈՂՄԱՆ ԲԵՂԱՔԻՄ ՍՐԲՈՑ ԵՐՈՒՍԱՅՅԻՄԻ

Յառփա կողմոյի և Ղաթիստոնի գիլիմանայ :

Յարևմտոյ կուսէ մերձ քաղաքիս Երբուսու ղէմի, յաջմէ ճանապարհին Բէթղէճէմի՝ քոյ փոքրիկ եկեղեցի մի, որոյ երկայնութիւնն է 30 սանաչափ, և լայնութիւնն 29: Կառուցեալ յանուն Անարժամ բժշկոցն կողմոյի և Ղաթիստոնի, որոց գերեզմանքն են անդ ՚ի հիւսիսու կողմն ըստ վկայելոյ ոմանց . Լ: Գրի՛ ՚ի Վարս Երբոյ, յ. Կաթոր, յերէս 228: « Իսկ յաւելուն թէ բարձցին արբ երկու զածք զմարմնս սոյն նահաւ տակոց, և ամբոսիցցին ՚ի միում վայրի, որ ըստ ոմանց ասի լինել մերձ Աշուսաղէմ, ՚ի տեղին կոչեցեալ Պուենիման կամ Փաեման, ՚ի ժամաւ նախ Դիոկղետիանոսի և Մարտիրիանոսի. յամի Տեսան իբր 300, երկուսորեակք ծնան սքա ՚ի Թէոգոսիա մօրէ, որ էր Յեգեայ քաղաքէ կեւ լիկեցւոցո: Յայտնաոր, Մարտի 13. և Եղեմիբերի 1: Արիայել թագաւորն Յունաց շինեաց զԱնարժամ բժշկոց եկեղեցին արտաքոյ քաղաքին սրբոյ Երուսաղէմի. Ի պարտիւնսն Հայոց, յեր. 155: Իայց զսա կուսն Յոյնք սուրբ Գէորգ, այլ չէ՛ ստոյգ բնաւին, այժմ է ՚ի ձեռս Յունաց, սակայն Ուխտաւորաց մերոց գնան ոմանք հաւ:

մարձակ անդ վանս Ուխտի: Որոյ շքատպան շինեցին սենեակս, և արարին բազում ձիթաստանս, և այդիս խաղողոյ և թթենւոյ:

Յառփա խալվանոցն:

Ելեալ ՚ի գրանէ Հայր Արբաճամու, զոր Սեբ կոչեմք Եաֆայի դուսն, գնալով սա արեւմուտս իբր քսան բողէ, տեսանի խաչավանքն ՚ի մէջ ձորակի, որոյ եկեղեցին է գմբէթեայ, կառուցեալ ՚ի վերոյ չորից սեանց. որոյ երկայնութիւնն է 87 սանաչափ, և լայնութիւնն 26:

Սոյն թէ յորժամ Հերակլ կայսրն Յունաց դարձոց զկենարար խաչն Քրիստոսի ՚ի գերութիւնէն խորովու Պարսկոց արքային, յամի Տէն 625 կամ 627: Ի գումն Երբուսաղէմ անդ իջեւ վանեցաւ, և ետես զկամարն լուսոյ ՚ի վերոյ սուրբ խաչին Քրիստոսի, յորում տեղւոյ շինեաց զեկեղեցի յանուն սուրբ խաչին:

Յաւաջ սա էր վանք ազգին Վրաց, իսկ այժմ Յոյնք ունին զսա, յորում նստին Տեսուչ և միաբանք, և ունի բազում սենեակս, և պարտեզս, և ջրհորս:

Յամի Տեսան 1555, նորոգ շինեցին Պատրիարքարան, ճեմարան, և զանգակատուն, և այլն:

Յաւագոս սրբոյն Յովնանու ծննդեան սելուդն
և վանոցն :

Ելեալ 'ի Խաչափանից' և գնացեալ առ ա
րեմուտս երկու ժամ, է գիւղն՝ որ էր քաղաք
Յուգայի . որ և կոչի Աբարացուոց՝ էյն Ռարի՛՛ :
« Յարուցեալ Մարիամ յաւուրսն յայնտիկ ,
գնաց 'ի լեռնակողմն փութապէս 'ի քաղաքն
Յուգայ : և եմուտ 'ի տուն Զարարիայ , և ետ
ողջոյն Եղիսարեթի ո . Դոմ . Ա . 59 , 40 :

Ընդ է տունն Զարարիա քահանայապետի ,
յորում ծնու սուրբ Յովնաննէս Կարապետ և
Մկրտիչն Քրիստոսի , և է վանք Լատինացուոց .
որոյ եկեղեցին է գմբէթեայ կառուցեալ 'ի վե
րայ քառանկիւնի չորից սեանց , և յատակն գու
նագոյն կձեայ և փոխգացի քարամբք զորդա
րեալ . որոյ երկայնութիւնն է 90 սանաչափ , և
լայնութիւնն 75 : Լու յաջմէ Առաք խորանին
եօթն աստիճանաւ իջանէ 'ի սեղի ճննդեան
սրբոյն Յովնանու Կարապետին , ուր է սեղան
պատարագամատոյց . և 'ի ներքոյ սեղանոյն կի
սաքղոր , որոյ շքապատն և յատակն կձեայ
քանդակածոյ պատկերազարդ քարամբք գեղե
ցիկ յօրինեալ . և կեղբոնն բուրբակ փոս արծա
թապատ ականակուռ . և վեցեքին մշտալառ
կանթեղօք պատուեալ . են աստ և այլ ևս երե
քին խորանք յորս պատարագեն , և 'ի խորանի
միոջ 'ի ձախակողմն ցուցանեն , թէ սա է Վէմն
պատառեալ , զոր յիշեցար այլուր : Ընի և պա
հարան , և կարգաւորեալ սենեակս կարգաւռ

րաց , սեղանատուն , և վարժարան մանկանց , և
մխարանք , որք անխափան կառարեն զպաշտօն
ժամերգութեան և պատարագոյ :

Յաւագոս աբերի , որ իւն՝ էյն Ռարի՛՛ :

Ելեալ 'ի վանուցն սրբոյն Յովնանու , գը
նարով սակաւիկ մի 'ի ներքոյ գեղջն , 'ի վերայ
ճանապարհի գոյ յորդարուղև աղբուր մի բա
րեհամ , զոր կոչեն Աբարացիք՝ էյն Ռարի՛՛ , այն
է ակն պատուական . զորմէ տանն Յոյնք՝ թէ այն
է ջուր փորձութեան , բայց անասոյգ :

Յաւագոս ասն Եղիսարեթի՛՛ Ժօրն Յովնանու Մկրտի՛՛ :

Ի այն աղբերէս իբր 10 կամ 15 րոպէ հե
ռի , 'ի ձախմէ ճանապարհին գոյ աւերակ վանք
մի . սա է տուն Եղիսարեթի , առ որ գնաց Սըբ
բուհի կոյսն Մարիամ ողջունել զնա : Ընայ թը
ւի ինձ գոլ հայրենիք Եղիսարեթի , սա էր վանք
Աղգիս մերոյ , յորում բնակէին միաբանք երկու
հարիւր ամօք յառաջ . Տե՛ս 'ի Հաննա պատմութեան ,
յերէս 529 :

Ընայ 'ի խտուութենէ գաղանաբարոյ Աբա
բացուոց փոխտան անտի . զոր քակեալ աւերե
ցին իսղառ հեաղհեախ : Իսկ Լատինք յամի Տիւն

1840, կոտեցին վայտայ դուռն մի խանգա-
րեալ եկեղեցւոյն՝ և 'ի ներքո կանթեղ մի առա-
ջի խորանին, յաջմէ եկեղեցւոյն 'ի ներքո պա-
րտալին է պատտեալ վէմն, քանզի մինչ զին-
ուորքն Հերովդէի կտորէին զմանկունս Բեթ-
ղէհէ մի պատուեցաւ վէմն այս, և ընկաւ
յինքն զուորքն Յովհաննէս Հանդերձ մարքն իւ-
րով Եղիսարեթիւ, և յետ հնգից ամսոց երե-
ւեցաւ հրեշտակ Տեառն Եղիսարեթի, և բա-
ցեալ զվէմն՝ և հան զտաս : Յայտարար, Յո-
ւի 11 : Յորոյ վերայ պատարագ են Լատինք, յոր-
մէ և հասեալ զմասն ինչ 'ի վիմէն, և դեալ են
'ի խորանի անդ յեկեղեցւոյ 'ի վանս իւրեանց,
զոր ցուցանեն : Ի՛ և 'ի մէջ վանուց ջրհոր մի
բարեհամ, որ ըստ կարճեաց բազմաց ասնն գոլ-
ինքնաբուղն : Իայց այժմ Լատինք ևս թողեալ
և հեռացեալ են աստի, և աւերակ մնացեալ կայ :

Յալագի Անապոսին սբոյն Յովհաննէս Կարապետի :

Ի ասնէն և 'ի վանուցն Եղիսարեթի կես
ժամաւ հեռի առ արեմուտս՝ դասնայով 'ի հա-
րաւ, է Անապասն սրբոյն Յովհաննու, ուր ճըգ-
նէր հրեշտակն 'ի մարմնի. և է այր մի վիմայիս,
և 'ի ներայ այրին է աւազան մի, որոյ ջուրն սա-
կաւ թղթի 'ի վիմէն, և է ցուրտ և բարեհամ,
և բժշկարար, և 'ի վերայ այրին գայր եկեղեցի
և վանք, որոյ նշանք որմոց երեսն տակաւին :

Այլ դիտել պարտ է, զի ամենայն տէրուհական
Ռեխտաւորք բազմութեամբ գնան յուխտ 'ի սբ
Ծնունդն Յովհաննու Կարապետին, և 'ի ճգնու-
թեան տեղին Անապասն, բայց երբեմն պա-
տահի չգնալ սակաւ ապաստարութեան Արարա-
ցւոց, ուրեմն անեղադիր լիցին այնք՝ որոց
չտան հրաման գնալու :

Յալագի աբեթի սորբ Աստիլիսի Փիլեղոսի :

Ի սրբոյն Յովհաննու Ծննդեան գեղջէ գը-
նայով առ հարաւ ժամ և կիսոց ճանապարհ,
գտանի աղբիւրն սուրբ Աւարեւոյն Փիլիպպոսի,
որ ըստ Արարացւոց կոչի էյն ըլ հանիէ, այս
ինքն՝ անուշահամ ակն : Որոյ ջուրն ցուրտ և
բարեհամ, ուր և մկրտեաց զնեբբինին, և Հա-
գին սուրբ է՛ր 'ի վերայ նորա : Գործ, Ը, 26. 59 :
Յերուսաղէմէ երկու ժամաւ ճանապարհ է մինչ
'ի այն աղբիւրն Աւարեւոյն :

Յամի Տեառն 1858, Աննապասի Տ. Յալ-
հաննէս Սրբազան Պատարար Հայր մեր յոգնա-
ջան աշխատութեամբ Պատարանի օրինաւոր գը-
րով և Հեծեթիով գնեաց բազմագու մար դրամօք
'ի Վիլիճի գիւղի Փեղապետի զայն աղբիւրն Փի-
լիպպոսի Աւարեւոյն, ուր մկրտեաց զնեբբինին,
իսկ յամոյն Յուրիսի օրոշեաց զասհմանն՝ հիմ-
նարկելով զորմունս տեղւոյն՝ որ կայ 'ի վերայ
ցանկալի աղբիւրն, և յատուկ դրամք ամբոցու-

ցեալ որ է առնթեր աղբերն, 'ի յաջմէ նորին 'ի վերայ ճանապարհին, առ որ ելանէ երկոտասան աստիճանու պարտիզին :

'Առն ընկուզի մեծ ծառն՝ որ կայ յանդիման աղբերն 'ի խոնարհադոյն տեղւոյն, զորայ շրջուպանն կանգնեաց զորոն քարուկրով 'ի չնորհս Գիւղացւոց, և կանգնեաց 'ի նմա Բրկապ : Ղեանգ 'ի ներքայ ծառայն գումարին սակս գործոյ գեղջն այնորիկ :

Յաղագս վեղձի գեղջն, և աղբերն Հայոց :

Պառնալով յաղբերէն սուրբ Առաքելոյն Փիլիպոսի, առ հիւսիս իբր կէս ժամ, է գիւղջն վեղձի, որայ բնակիչքն են Ալաղզք, իբր 140 տունք, և յեղեր սորին գոյ աղբիւր մի կա մարակապ, զոր նորոգեաց Գրիգոր Պարոնաէր կոչեցեալն, յամի Տեառն 1635 : Ուր և գնեաց յայնմ ժամանակի զայգիս խաղոցոյ, և բազում ձիթաստանս : Այլ ունէր առանձին խուղ մի 'ի մէջ այգեստանեաց, որայ 'ի գնալն անգ առանձնանայր, և աղծիւք խօսակից լինէր ընդ Արտուծոյ : Տես 'ի Հաննա պատմութեան, յերես 551 :

Իսկ Արաբացի բնակիչք սորին, սչ այժմ՝ այլ 'ի վաղուց անտի յափշտակելով զայգիս և զձիթենիս իւրացուցեալ են, ուր չէ մնացեալ բնաւին յիշատակ Ազգիս :

Յաղագս վարդի գեղջն, և բարեհամ աղբերն :

Սատ յերուսաղէմէ մի ժամ է մինչ 'ի վարդի գիւղջն, որ կոչն Մալնա . որայ բնակիչքն են Ալաղզք իբր հարիւր քառասուն տուն, յորում յոյժ բազում գտանի վարդ 'ի զանազան տեսակս. և իբր կէս ժամու հետի գէպ 'ի հարաւ 'ի վերայ ճանապարհին վեղձիքո՞ գոյ առատաբուղն ցուրտ և բարեհամ աղբիւր մի, յորմէ ֆէլլահս միշտ բերեն ջուր 'ի քաղաքս. զոր կոչն Արաբացիք էյն էալոյ :

ՄՏՈՐԵՎԻՐՈՒԹՒՄՆ

ՀԱՐԱՆԵՎՈՒԹՅԱՆ ԳԵՂԱՐԻՍ ՄԱՐՈՑ ԵՐՈՍՄԱՆԻՄԻ

Յուշօ սուրբ Փրկիչ Լուսոյ Բրոյ :

Երեւոյ ընդ դուռն Ղաւթի, զոր Փրկիչ դուռն կոչեմք, և ե ՚ի հարաւահողմն քաղաքիս Երուսաղէմի : Հանդէսդ զբանն է սուրբ Փրկիչ վանքն մեր, և է բարձրաբերձ պարսպաւ, և մի սլ երկաթի զբամբ ամրացեալ . որ ունի առ հիւսիս, և մտանէ ընդ հարաւ : Ի մտանելն ՚ի ներքս չորս աստիճանաւ իջանէ ՚ի գաւիթն . ու բոյ երկայնութիւնն է 30 սանաչափ, և լայնաւ թիւնն 24 . և երեք աստիճանաւ ելանէ ՚ի դուռն Եկեղեցւոյն, ՚ի ձախմէ ՚ի յետուս զբանն են գերեզմանք հանդուցեալ Պատրիարքաց :

Եւագ խորանի վէմն է իսկ կափարիչ Վէժ կենսատու սրբոյ Գերեզմանին Քրիստոսի, որ յատուկ պարգև իմն շնորհեալ է Ագգիս մերում ՚ի Տեառնէ . որոյ երեքին կողմանքն բաց են և անասնին, որ հազւոյ փափագանօք համբուրեալ պատուի ՚ի մէնջ ՚ի հաւատացելոցս, յորոյ վերոյ և կատարի ահաւոր խորհուրդ սուրբ Պաւարագին :

Ի ձախմէ Աւագ խորանին է Երկրորդ բանն Քրիստոսի, որ է յոյժ նեղ և անձուկ փորքագոյն մատուռ մի, և ՚ի նմա սեղան Պատարագամա

տոյց : Եւ ՚ի յետուս Աւագ սեղանոյն է պաւ հարանձ և սեղան մի, և յորև մտան յանկիւն եկեղեցւոյն է յատուկ պահարան մի ևս . և եւ կեղեցին է պոյծաւ, պատկերազարդ և հրաւ շահերտ հոյակապ և վայելչաբեղ : Սա է սուրն կայտապայ հասնայապետին . զի ՚ի տանէ Աննա քահանայապետին անաւ Փրկիչն մեր աստ . և մտեալ ՚ի բանտ, ապտակեցաւ և ձաղեցաւ, զի ճածկէին զերեսս նորա և տանջէին . հարցանէին զնա և ասէին, մարգարէաց՝ « Ի՞նչ է որ եհարն գրեզ » . Ըստի . Ի. Բ. 87. 78 : Ըստի . Ե. Գ. 83. 72 : Ըստի . Ե. Ը. 24 . 27 :

Եւս Պետրոս երկոյս ուրացաւ զՏէրն, ոչ զԷտեմ զնա՝ և ոչ ճանաչեմ ասելով . Գ. 1 . Ի. Բ. 84 : Եւս կապեցին զարարչագործ Փրկիչն մեր Յիսուս ՚ի քարեայ սիւնն, և ուժգին հարկանէին զնա : Եւ ՚ի մէջ գաւթին առ արեւոյ գոյ խորան մի, յանուն սուրբ Չարաբանաց, որոյ բեւմն և սեղանն է կճեայ, ՚ի ներքոյ նորին ևս է կճեայ քանդակածոյ քարամբ յորինեալ, և ՚ի հարաւ կուսէ երկաթեայ ճաղիւ և զբամբ ամբացեալ :

Յարեմուսկողմն ՚ի յետուս երկաթի զբան է սենեակ մի, սկսեալ մինչ ՚ի հարաւոյնն անէ կիւնն են երեքին կամարք, յորոց վերայ են սենեակք վեց : Իսկ ՚ի հարաւահողմն գաւթին երեքին կամարքն են գերեզմանք Պատրիարքաց . և ՚ի ներքս արեւելեան կամարին են կրկին սենեակք, և կրկին ջրհորք, և չորեքին կամարք ևս գան : Եւ է քարեայ սանդուխ մի, ընդ

որ էլանէ քսաներկու տասիճանու 'ի վեր, յա-
բուժ են երեքին սենեակք, որոց առաջի առ-
հարաւ և առ արևմուտս երկաթեայ ճաղիւ
գեղեցիկացեալ. սորա ամենեքեան 'ի հիմանց
նորոգ շինեցան յաւուրն Տ. Կիրակոսի Սրբազան
Պատրիարքի, յամի Տեառն 1849:

Ըրոտայոյ սուրբ Փրկչի վանուցս 'ի հիւսիս-
տակողմն է պարտէզ և ձիթատան մեր, յարև-
մտակողմն է գերեզմանատունն մեր. և 'ի մէջ
մերոյս է Լատինացն, բայց յատուկ և անխառն,
որ ունի նշան ցածապայն որմն. այլ գիտելի է զի
'ի թիւ Հայոց՝ ՌՄԻ2, Յուլիսի 26. Հատմ ողու-
Մէհմետ փաշայն եկն և շրջէր 'ի սուրբ Քաղա-
քաւ Երուսաղէմ. և 'ի սոյն ամսոյն 29 Յուլիսի,
յաւուր շաբաթու բազում կաշտու բնկալեալ 'ի
ձեռաց Լատինաց, վասն որոյ զմեր սուրբ Փրկչի
գերեզմանատան մասն յափշտակեալ 'ի մէջն ետ
նոցա. յորում նախ քան զայն չէրնի գերեզման
Լատինաց անդ: Ի հարաւակողմն 'ի մէջ մերոյս
գերեզմանատանն է փոքրիկ տեղի մի, որ պա-
տեալ կայ ցած և անշուք որմով. որ է գերեզ-
ման սրբոյ վկային Բագոսի. զորմէ գրի 'ի Վարս
սրբոց, ԺԲ. հարդ, յեւր. 74: Յայտնաւոր, ԴԵԷ-
դիմբերի 18 և 18:

Բագոս արեղայ էր՝ ասէ, 'ի կողմանց Երու-
սաղէմի 'ի ժամանակս Կոստանդկոյ՝ և մօրն Ե-
սիւնայ: Սորա եօթն եղբարք էին, հայր և մայր
սոցա դարձան յայլազգու թիւն. 'ի մեռանել
հօրն՝ մայր մանկանց ուսոց նոցա անդրէն ըզ-
բքիտանէ ու թիւն՝ նա սոյսիքն Բագոս չորաւ

'ի վանս սրբոյն Սարայի, կրօնաւորեալ մկրտե-
ցաւ տասնեւթամեայ, և կոչեցաւ Բագոս.
նա մկրտեաց զհնգետին եղբարս իւր, իսկ վեց-
երորդն՝ որ մնաց յայլազգու թիւ՝ որ կոչէր Գա-
հակ կամ Գեղաւ, մասնեաց զԲագոս, զոր կա-
լեալ այլազգեան գանիւք և թշնամանօք տարան
առ Ամբրայն, որ և ետ ապտակել զնա. իսկ նա
ասէր՝ Ալէլուիա. և յետ բազում խոշտանգաւ
նաց՝ հասին զգլուխ նորս. զոր բարձեալ քրիս-
տոնէից՝ թաղեցին զնա հանդէպ սրբոյն Սիոֆիի
սուրբ Փրկչի վանուցս, և սուրբ Տեղւոյն նընջ-
ման սրբու Հւայ Կուսին յարևմտից կուսէ: Ի՛այց
'ի քրիտոնէից ոչ որ մտանէ ընդ այն, քանզի
'ի ձեռս այլազգեաց է, և մտանէն վտանգաւոր:

Եւ 'ի հարաւակողմն գերեզմանատանն մեր
է գերեզմանատունն ազգին Անդղիացուց, զոր
յամի Տեառն 1836, գնեցին անդ ագարակ մի,
և կանգնեցին շուրջանակի պարիսպ, և միով
գրամբ ամրացուցին. որոյ երկայնու թիւնն 36
բայլ, և լայնու թիւնն 23:

Ի մէջ գերեզմանատան Յունաց և սրբոյն
Սիոնի՝ է Տուռն և Տեղի նըման սրբոյ Կուսին,
յորում եկաց յետ համբառնալոյն Քրիստոսի ա-
մբս չորեքտասան. աստ էր յառաջագոյն վանք,
և է յարևմտակողմն սրբոյն Սիոնի իբր 20 բայլ
հեռի 'ի նմանէ, և մինչև ցայսօր մնացեալ են
քարեղէն նշանք Խաչի 'ի յորմն, որք պատուին
'ի մէջն:

Ոմանք ասեն՝ թէ աստ եղև Սկիզբն նիւթաւ
կան Եկեղեցւոյ. յորում դուժմարեալ լինէր զին

ու որեալ եկեղեցին Քրիստոսի 'ի յաղօթս . իսկ այլք թէ 'ի վերնատանն եղև սկիզբն , և ինձ հաւանական թուի այս , այսինքն վերնատունն :

Յետ ննջման որբոյ Կուսին , մինչ Առաքեալք բարձեալ դագաղու զմարմին Տիրամօրն տանէին 'ի Գեթսեմանի . ընդ առաջ ելին անօրէն շքրէայք , և Բարաւնին Սոփոնիս ձգեալ զձեռն իւր 'ի դագաղն , կամէր յերկիր արկանել . անդէն և անդ գօտայեալ չորացաւ ձեռն նորա , և այս տեղի է յարեւոյ սուրբ Փրկչի վանուց յանկունս ագարակին . ուր կայր հասար մի քարեայ սիւնն , զոր բարձեալ 'ի մէնջ եղաւ առ ընթեր մերոյս աստիճանաց սանդխոյն , ընդ որով ելանէ յարտաքին հրապարակն սուրբ Փրկչի վանուց մերոց :

Սիոնին Աագ դուռն հայի 'ի հիւսիս՝ և 'ի Փրկչի վանքն , որ 13 քաղ հեռի 'ի դրանէ աստի դայ ջրհոր մի՝ ուր Առաքեալք արկեալ վիճակս յետ համբառնալոյն Քրիստոսի , զնայցին յիւրաքանչիւր աշխարհս . « Լա ելեալ քարոզեցին ընդ ամենայն երկիր Տեառն գործակցու թեամբոյ » . Սաբ. 1 . Ժ. 20 : ' Դ . 1 . Ի Գ . 47 :

Յարագս Սիոնի և սուրբ վերնատանն :

Ի հարաւակոյմն սուրբ Փրկչի վանուցն է Սիոն և վերնատունն , որ ընտրեցաւ 'ի Տեառնէ 'ի հնու մն , յոր հանգեաւ Տապանակն Աստուծոյ 'ի ձեռն մարգարէին Դաւթի . զորով գրի , Ա . Ս . 2 . Ժ . 1 . « Լա պատրաստեաց զանդէ Տապանակին Աստուծոյ , և արար նմա խորանոյ . անդ Ժ . 2 . « Եւ սարաւ 'ի ներքս զտապանակն Աստուծոյ ո . Բ . Ս . 2 . 17 : « Եւ բերին ըզտապանակն Տեառն , և եղին 'ի տեղւոյ իւրում 'ի մէջ խորանին , զոր է հար նմա Դաւթի » :

Եւսի անդ Դաւթիմ հանգայ զՏապանակն Աստուծոյ 'ի խորանի իւրում . և այս Սողոմոն հինեաց զտաճարն Սրբու թիւն սրբութեանց . հանեալ 'ի Սիոնի անտի զՏապանակ ուխտին 'ի քաղաքէն Դաւթի , նա է Սիոն :

Սաւառտինացոց՝ սա էր տուն Յովհաննու՝ որ և կոչեցաւ Մարկոս , որ մի է յեօթանասուն և երկու աշակերտացն Քրիստոսի : Լա ոմանք թէ՛ սա էր տուն բարեպաշտ նախարարին Յովսեփոյ Աբեմաթացոյն . Սաբ. 1 . Ժ . 18 : ' Դ . 1 . Ի Բ . 12 :

Սուր և առաքեաց Քրիստոս զերկուս յաշաւերտաց իւրոց զՊետրոս և զՅովհաննէս պաւրստել զԶատրին , յոր եկն 'ի վերնատունն ուտելով զգառն ընդ բաղարջին և ընդ եղևգին , աւարտեաց զհին օրէնսն : Եւսա առեալ զկոնքն՝ էարկ ջուր անդ , և լուաց զոսա աշակերտաց՝ յույանելով նոցա և տպաւորելով 'ի նոսա զկաւ

տարեալ խոնարհու թիւն . « Ոչ եկի ասէր, պաշտօն առնուել, այլ պաշտելոյ : Եւ յետ այնորիկ բազմեցաւ 'ի տեղան ընդ Առաքեալսն՝ առեալ զհաց և զգինին 'ի ձեռս իւր գոյափոխելով 'ի մարմին և յարիւն իւր կենդանարար . որպէս գրեն, Սաբ. Ի. 26 : Սաբ. Ե. 22 : 'Ղ. 1 . Ի. 14 : Յով. Ե. 15 : Յառնէ լընթերաց անտի և գնէ զհանդերձն, և առեալ զգեննակ մի սիսածաւ, և այն :

Ըստ անկաւ Յուդա յառաքելութեան կարգէ . և փոխան նորա ընարեցաւ վիճակաւ Մաւտաթիա յԱռաքելութիւն . 'Ղրժ . Ա . 28 :

Ըստ էջ Հոգին սուրբ Ատուած Առաքեալսն որք լցան Հոգւով սրբով . 'Ղրժ . Բ . 1 . 21 :

Ըստ յետ գալտեան Հոգւոյն սրբոյ՝ Յակոբոս եղբայր Տեառն, որ և առաջին Պատրիարք Երուսաղէմի, հաստատեալ կանգնեաց նորոգ տեղան . և յետ Քրիստոսի անմիջապէս նա սկզբ բնաւորեաց կատարել զխորհուրդ սուրբ Հաւորդութեան՝ ըստ պատուիրելոյ Տեառն, զայս արարէք առ լսեց յիշատակի . վասն որոյ տախ յազօթան Պայծառակերպութեան . « Սեղան նոր . պատարագ նոր, և մատուցող պատարագին նոր-

Յարգութիւն Աւերաբան Սիրիսի :

Սնդ մտանել յաւազ դուռն Սիրիսի, տասն և վեց աստիճանաւ ելանէ 'ի մեծ Վերնատունն . որոյ երկայնութիւնն յարեւելոյ յարեւմուտսն 61 սանաչափ, և 'ի հիւսիսոյ առ հարաւ 49 : Որոյ դուռն է առ հիւսիս, ուր եկեր քն զգառն հին պատեքին . ապա լուաց զատա աշակերտաց, և յետոյ հաստատեաց զսուրբ խորհուրդ Հաղորդութեան : 'Ղոյ անդ 'ի Վերնատանն քարեաց սանդուխ առ յարեւմուտ, ընդ որ իջանէ քսան երեք աստիճանաւ, գառնելով յարեւմուտս տեղի մի է, որոյ դուռն մտանէ յարեւել, ուր են գերեզմանք Գաւթի և Սողոմոնի և Բերսաբէի . 'ի հիւսիսոյ առ հարաւ 51 սանաչափ, և լայնութիւն 20 . տեղիս այս ունի և այլ ճանապարհ, որ ուղղակի 'ի գաւթէ անտի մտանէ ընդ այն :

Իսկ միւս փոքր Վերնատունն է 'ի ներքոյ կապարամած գմբէթին՝ ուր Հոգին սուրբ էջ . և առ արեւել մեծի Վերնատանն, տասն աստիճանաւ ելեալ մտանէ 'ի տեղին, յորում գոյ շէնեալ գերեզման Գաւթի 'ի վերայ իսկ բուն գերեզմանի նորա՝ որ 'ի ներքոյ, ըստ որում չէ հնար բքիստանէի մտանել 'ի բուն գերեզմանն Գաւթի և Սողոմոնի, ուր թաղեցան . զի սաս բերեն զոմանս յԱւստուսորաց առնուել զգրամս . բայց փտանգաւորէ մտանել բքիստանէի 'ի Սիրոն :

Ի հարաւակողմն Սիրոնի քսան մղնաւ, կամ եօթն ժամաւ հեռի՝ է ձորն Գամաղիէի, ուր

նախ թաղեցաւ ժարմին սրբոյն Ստեփաննոսի :
Ըզա անտի փոխադրեցաւ հանդիսիւ 'ի Սիոն ,
և անտի յայլուր :

Յաղագս Ալիւրտայի , որ է սփարակի Բրտի :

Ի ջնանելով 'ի լեռնէն Սիոնի առ արեմուսս
'ի ձորն , յաջմէ է տեղի զզման առ սրբելոյն Պեա
լոսի , զոր գննելին Անգղոսցիք՝ որ էր աւերակ
եկեղեցի . և շինելոյն զայն հոյակապ տուն , յամի
Տեառն 1852 : Անտի իջեալ առ հարաւ , և մը
տեալ յարեւել կայս , անցեալ յայնկոյս ձորոյն ,
անդ է ագարակն Բրտի՝ և Ակեղբամայ . ուր
չբէայք թաղեն զեկան և զօտարսն իւրեանց :
« Խորհուրդ արարեալ , գննելին այնու զաքա
րակն Բրտի 'ի գերեզման օտարաց . վասն այնու
րիկ կոչեցաւ ագարակն այն՝ Ագարակ արեան
մինչև ցայսօր » . Սարի . Իջ . 7 :

Ըսի յաւանդու թենէ՝ թէ Գլխոյն Հեղինէ
շինեաց յայնկոյս ձորոյն տուն մի , որպ երկայնու ին
է 62 ոտնաչափ , և լայնութիւնն 47 . և ունի յա
ռաստաղն եօթն լուսամուտս , և մեծագոյն պա
տուհան մի , ընդ որ իջուցանեն 'ի վերուստ ըզ
մեռեալսն , և է սեպհական Ազրիս մերոյ . զի
ամ յամէ տամբ զձաբն , բայց այժմ աւերակ է
և անգործ . գրէ լատին Մարինոս՝ թէ 'ի քսան
և չորս ժամու 'ի մոխիր դարձուցանէ զգին , եւ
թէ թաղելոյ 'ի հող , այս կամ բնական զօրու

Թեամբ հողոյն է , և կամ գերբնական սքան
չերեօք երբեմն եղև այնուէս . այն տեղւոյն
ասեմք ճառնիք : Պատմի թէ Գլխոյն Հեղինէ
յայս հողոյ տարաւ 'ի Հոսմ նաւուք . և ետ
ընուլ մերձ լեռինն Վատիկան , և այն կոչեցաւ
գերեզմանատուն . և 'ի միջոցի քսան և չորս ժա
մու 'ի հող լուծանէ զմարմինն , թողլով միայն
զօսկերսն :

Սերձ առ ճառնիքն մեր՝ սակաւ մի զառ 'ի
վայր , են կրկին այր , ձևացեալ իբր մատուռ .
և երևին տակաւին նշանք պատկերաց յորմն ,
զամանէ Լատինք ասն՝ թէ սաս առանձնացան
Աստրեայքն զերիս աւուրս 'ի գիշերի չարչա
րանաց Գրիստոսի Տեառն մերոյ : Լւ Յոյնք՝ թէ
սրբոյն Ստեփանոսի է այն այն :

Սերձ որպ կայ ճառնիքն Յունաց , բայց ըստ
գրիցն վիսք և անշուք , ուր գոն քանի մի ձիւ
թենիք միայն :

Յաղագս Աբբայ ջրհորոյն :

Ի ջնանելով անտի 'ի ձորն , յորում է մեծ
և խորագոյն ջրհոր մի , զոր մեք Աբբայ հոր ա
սեմք . և Լատինք ջրհոր Կեէմայ , որպ հեղինաւ
կրն չէ յայս 'ի սուրբ գիրս :

Այլ 'ի ժամանակս գերութեան Բարեւա
ցւոց , սաին քահանայք զհուր տաճարին գաղտ ,
և տարեալ թաղուցին 'ի խորշս իմն անշուր ջրը
հորոյ միոյ . ասի յաւանդու թէ՝ թէ սա է ջրհորն

այն . և յետ եօթանասուն ամաց ՚ի դարձ գեւ
 բու թեանն՝ առարեաց ՚Եկէմի զորդիս քահա
 նայից սրունել զհուրն , ծոր կեկալ ոչ գտին անդ
 հուր . այլ ջուր գանդազամած մոխրով , զոր ա
 ռեալ մտացաւ՝ բերին առ ՚Եկէմի , և ՚ի ժամ
 ողջակիկաց հրամայեաց ՚Եկէմի ցանեւ զայն
 ՚ի վերայ կայտից . ՚ի ջնունու լարուն բորբո
 քեցաւ իսկ և իսկ հուր անտի , և այրեաց զոչ
 ջահեղն . Բ . Ս՝վ . Ա . 19 , 21 : { Էղանակս ձմե
 րան ՚ի յաճախել անձրևաց՝ ջուրն ջրհորոյս գիւ
 մէ զառ ՚ի վեր , և հոտի իբրև զուզիս . և ասի՝
 թէ է նշան բարութեան կամ առատութեան
 քաղաքիս , և յայնմ տարւոյ որ ոչ հոտի ջուրն
 արտաքս , է նշան նուազութեան ամենայն բա
 րեաց : Արպէս և ՚Եկզոս գետն՝ որ յԵգիպտոս ,
 եթէ առատանայցէ՝ է նշան առատութեան .
 եթէ նուազիցի՝ նուազութեան :

Յաղագս գիրքեմի Եսայիայ մարգարէի :

Պառնայով Աբրայ ջրհորոյն առ հիւսիս ,
 ՚ի վերայ ճանապարհին գոյ թթենի մի պատեալ
 որմով , բարձր իբր երկու կանգնալապի , ուր ա
 զթենն այլազգիք : Ըստ ասի տղոցեալ Եսայի մար
 գարէն ՚ի Մանասէ արքայէն , և աստ թաղեցաւ
 հանդէպ սկանն Սելովմայ ներքնոյն , Յայմառար
 Մայիի 19 :

Արջ հանգէպ ՚ի հիւսիստեղոյն գոյ աղբիւր

մի , որոյ ջուրն է տղբերն Սելովմայ , որ ՚ի հնունն
 կոչիւր Աղբիւր վիշապի . իսկ այժմ՝ Աղբիւր նք
 կուսի : Ըրաբացիք կոչնն Ե՛յն ըստայտէ , այսինքն
 աղբիւր Տիրուհւոյն :

Վանդի ասի աւանդութեամբ՝ թէ նք կայն
 Մարիամ , գայր երբեմն յայս աղբիւր առ ՚ի
 լուանայ զհանդերձան . և կարծի՝ թէ գոյր աստ
 եկեղեցի ՚ի պատիւ սուրբ կուսին . զի տակա
 ւին երևին մինչև յայսօր հիմունք շինուածոց :

Յաղագս ագէերն Սելովմայ :

Ասի գնալով առ հիւսիս ՚ի Ստորոտ լերի
 նրն , ուր է աղբիւրն Սելովմայ . տասն վեց աւ
 աիճանաւ իմանէ յառաջին կամարն , և տասնե
 չորս ոտն գնայ յերկրորդ կամարն , և տասնե
 հինգ աստիճանաւ իմանէ ՚ի ջուրն , որ բղտի ՚ի
 ներքոյ աստիճանոցն . ասի յորժամ Ռափուկ
 պաշարեաց զԵրուսաղէմ , և մինչ նեղէր ժող
 վուրդն ՚ի մարաւոյ . աղթիւք Եսայեայ առա
 քեայ Աստուած զնորս առատահոս . Յայմա
 րար , Մայիի 19 : Չ ուրս այս ոռոգանէ զպարտէ
 զըս գեղջն Սելովմայ , որ կայ առ արևելս նորա :
 Ըստ առարեաց Քրիստոս զկայրն , լուանայ
 զաչս ՚ի կաւոյն , որ ընկալաւ զուսառորութիւն
 աւացն . Յովն . Թ . 1 , 7 :

Ըս ՚ի գլուխ լերինն Սելովմայ երևին աւեւ
 բակք մեծամեծ շինութեց , ուր Սողոմոն կանգ

նեաց զսպարանս կանանց և զտաճարս կոնց՝ զոր քակեալ կործանեաց Յովիտ արքայ, և ընկեց զՏաղն 'ի Բեթէլ. Դ. Թագ. ԻԳ. 4 :

Յաղագս Խորջին՝ որ 'ի վերայ Հեղեղաբնի կերտին :

Ի Սերլովմայ գնացեալ ընդ ձորն դէպ 'ի հիւսիս՝ տեսանի կամուրջ, զոր նորոգեաց Գրիգոր հայրապետան Շղթայակիր. 'ի Թուխն Հայոց՝ ՌՃԷԷ, յարևելս նորին է ջրհորն մեր և մերձ նաբին փարբիկ պարտէզ վանուցս, յորում գոն քանի մի ձիթենիք :

Շաւիղ ոտից տեսանի տպաւորեալ 'ի վէմն, որ 'ի ներքայ կամրջին, Լատինք ասեն թէ՝ 'ի գիւշերի շարձարանաց իբրև կալան զՏէրն 'ի պառտիզին՝ աստի տարին և մուճին ընդ գուռն Ագրիւսայ առ Աննա քահանայապետն, խիճք Հեղեղատին կակղացան 'ի ներքայ ոտից նորա, և շաւիղ ոտիցն տպաւորեցան սնդ 'ի վիմին և Լայց մէք ասեմք, յորժամ յարևան Հրէայք 'ի վերայ արդարոյն Յակորայ Տեսանն զԽոր յափն Տեսանն 60 կամ 62 կամ 63, և արկին զնա յաշտարակէ անտի 'ի վայր, ուր թափիչք հարին զգլուխ նաբա՝ և սպանին զերանելին, ևն շաւիղք ոտից նորա. Յայտառոր, Դեկտեմբերի 24 :

Յաղագս Գերեմիին Չասարիայ, Խամ Լապ վեր Անգիայ և Չասարիայ :

Սախա ինչ հեռի 'ի կամրջէն առ արևելս, տեսանի վիճատաշ արձան մի քառանկիւնի և որբածայր. գործն ասէ Լատին պատիւին՝ Թէ սնդ թաղեցաւ Չարարիտ որդին Բարբրեայ, որ սպառնաւ 'ի մէջ Տաճարին և սեղանոյն. Սաբ. ԻԳ. 55 : Բ. Սնայ. ԻԳ. 20 : Իսկ այլք թէ՛ են գերեզմանք Անգեայ և Չարարիայ, որք թաղեցան աստ :

Յաղագս այրին Յալիթայ Տեսանն զԽոր արդարոյն :

Յամմէ արձանիս գայ վիճափոր այր մի բարձր յերկրէ, սրայ գաւիթն հայի 'ի վերայ ձուրայն և կամրջին, և յեցեալ կայ 'ի վերայ երկու փոքր քարեայ սեանց, և լուսամուտքն այրին՝ հային 'ի մէջ գաւթին, գրի թէ՛ աստ առանձնացաւ եղբայր Տեսան յաւուր շարձարանոյն Գրիտտոսի, երդամբ սչ ուտել և սչ ըմպել, մինչև տեսանիցէ զՏէրն յարուցեալ 'ի մեռելոց, վասն որոյ յես յարութեանն աստ երևեալ նմա, եղ առաջի նորա հաց և սեղան, ասելով նմա. կեր եղբայր զՏացս, զի որդին մարդոյ յարեաւ 'ի մեռելոց. և այսպէս միտիթարեաց զնա : Յայտառոր, Դեկտեմբերի 25 :

Լայց այժմ զայս տեղի գում սչխարաց են արարեալ Արարայիք :

Յաղագս արքային Աբխազումայ :

Անդէպ կամրջին յարեւել՝ է արձանն Աբխազումայ վիճառաշ քառանկիւնի լուսամտօք մինչ ՚ի բախընն , այսինքն սալին . այլ ՚ի վերն մեծամեծ քարամբք կերտեալ ՚ի ձև գմբեթի , և ՚ի գլուխն միահատոր քար իբրև զիւնն : Ըրի յաւանդութենէ՝ թէ ՚ի վերայ սորա գայր ձեւ ուրն Աբխազումայ . ըստ Լատին պատմչին է գեւրեզման Աբխազումայ . վասն զի արգելեալ էր յԽորայէրի կանգնել արձանն , եթէ ոչ ՚ի վերայ շիրմի :

Եւ ՚ի սուրբ Գիրս ստի . « Աբխազում մինչ դեռ կենդանի էր , կանգնեաց իւր արձան . և կանգնեաց ՚ի յարին զարձանն ՚ի հովիտս թաւ գաւորաց . քանզի սասց թէ չիբ իւր որդի , որ յիշեցէ զանուն նորա , և կոչեաց զարձանն յիւր անունն , և կոչեաց զնա ձեռն Աբխազումայ մինչև ցայսօր » . Բ . թ . 47 . ԺԸ . 18 :

Յաղագս գերբնային Յովնաթաբոս արքային :

Սերճ արձանին Աբխազումայ յաճմէ յանկեանն՝ որ առ յարեւելս , ութն ոտնաչափ հեռի ՚ի նմանէ , է վիճափոր այր մի յյժ մեծագոյն , որոյ դուռն մեծ և գեղեցիկ քանդակեալ արուեստին : « Լու ննջեաց Յովնափառ ընդ հարս իւր , և թաղեցաւ ՚ի քաղաքի Գաւթի հօր իւրոյ . վա

սրն այտորիկ կոչեցաւ ձոր Յովնափառաւ , որ յաւաւըն ձոր կեդրոնի » . Գ . թ . 47 . ԻԲ . 81 :

Իսկ յամի Տեառն 1854 , ՚ի Սեպտեմբեր տասն և ինն , Հրեայք փակեցին մեծամեծ քարամբք զդուռն զայն , և կանգնեցին առաջի նորա որմհաւասար վիմին , և արարին աննիչ զդուռն :

Յաղագս յորոյն կերբնի և Յովնաթաբոս . որ և յոր Գաթաթաթի :

Ոչ միայն յանուն կեդրոնի և Յովնափառաւ կոչեցաւ ձորն , այլ և ձոր Գաթաթաթանի . ուր դատելոյ է որդար գառաւորն Քրիստոս զազգս մարդկան յաւուրն յեանում . ուստի աւսէ , « Լու ժողովեցից զամենայն ազգս , և իջուցից զնոսս ՚ի ձորն Յովնափառաւ . և դատեցից զնոսս անդ վասն ժողովարեան իմոյ Խարայէրի . . . ջարթիցեն և ելցեն ամենայն ազգք ՚ի ձորն Յովնափառաւ . զի անդ նստայց դատել զնո՞ւ ազգս շուրջնակի » . Յովն . Գ . 2 , և 12 : Լու երեմիտ աւսէ , « Եւ կացցեն ոտք նորա յաւուր յայնմիկ ՚ի վերայ լերինն Չիթեկեաց » :

Յաղագս ձորոյն կեդրոնի . Տե . Բ . թ . 47 . ԺԵ . 25 , Գ . թ . 47 . Բ . 27 : Լու . ԺԵ . 15 : Լու . ԼԱ . 40 :

Հեղեղատ կեդրոնի գնաց յարեմոնոյ յարեւելս . մինչ ՚ի ծովն աղի , որ է ծովն մեռեալ :

Յարգիս վանուց սրբոյն Սաբայի :

Պատնայով յետս առ Աբբայ Զոհորն, ան
 ախ ուղղակի իմանէ 'ի ձորն զէպ 'ի հարաւ,
 միտելով սակաւ մի յարեւելս, երեք ժամաւ հեւ
 ուի է վանք սրբոյն Սաբայի, 'ի կէս ճանապարհ
 հին զոյ աներակ վանք մի յանուն Թէոդոսիոսի.
 և գիւղ և լիճ. անցանելով ընդ այնս՝ գնոց անդ.
 ուր կառուցեալ կայ յայտկոս ձորոյն 'ի վերայ կիւ
 սոյ լեւրինն, և 'ի ներքոյ նորս է խորագոյն ձոր,
 և 'ի ներքոյ վանուցն սյր մի, ուր գոյ աղբիւր
 բարեհամ, կաթեալ 'ի վիմէ, և վանքն լայնաւ
 դիր քարաշէն, և ունի զերկու բուրգս՝ վասն
 պահպանութեան վանուցն. և ունի եկեղեցի մի
 մեծ գմբէթեայ յանուն Սարայի, Բ. յանուն Քա
 ռասուն մանկանց, Գ. սրբոյ Գեորգայ, Ե. Յովհաննու
 Ոսկեբերանի, Զ. սրբոյն Նիկողայոսի, Է. Յով
 հաննու Դամասկացւոյն, Ը. սրբոց Աւաքելոց,
 որ 'ի ձեռս մեր էր, բայց այժմ խափանեալ է
 բնուին : Սա յառաջագոյն ասի շինեալ եղև 'ի
 Սաբայէ, և սպաս նորոգեցաւ 'ի կիտ Մանուէլ
 կոյսերէ, պարտաւ ամրոցեալ, և ունի բա
 զում սենեակս, և սեղանատունս և այլն :

Ըստ երբեմն նահատակեալ են Արարացիք
 զբազում կրօնաւորս : Ըստ եկաց Յովհան Դա
 մասկացի երևելի վարդապետն Յունաց, սա ա
 բար զՇարահան նոցա, և զայլ երգս յարութե՛,
 և զգիրս Յունաց եկեղեցւոյ : Սա էր յառաջ
 վանք ազգին Սրբֆից. բայց այժմ է 'ի ձեռս

Յունաց, և է տեղի խտտակրօն միտքանից Յու
 նաց, և բարեւոք կարգաւորեալ :

Եւ արտաքոյ վանուց 'ի հարաւախողմն գոյ
 գմբէթ մի. զորմէ ասեն գոլ տեղի ճգնութեան
 Յովհաննու Դամասկացւոյն, անդ է և գերեզ
 մանն Սաբայի, որ յամի Տեառն 531 փոխեցաւ
 առ Տէր :

ՍՏՈՒՆԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՀԻՒՍԻՍԱԿՈՂՄԱՆ ԳԵՂԱՎԵՍՏ ՍՐԲՈՑ ԵՐՈՒՍՏՆԻՍԻ

Յաղագս Գրութիւնն Ագրիկոլայ, որ ննջեաց
Աբրիմէի շահ Վրտանէսով:

Արտաքայ պարսպի քաղաքին սրբայ Երուսաղէմի հանդէպ դրանն Գամակոսի՝ յաջմէ կողմանէ, և բնի բարձր վե՛մ մի, յորպէս վերայ են գերեզմանք այլազգեաց, և ՚ի ներքայ նորա գոյ տուն մի, որպէս յաջմէ է այր մի վիմափոր, ՚ի ձախ մէ այրին գուն ևս քանի գերեզմանք Տաճկաց, շրջապատն պարսպապատ, և միով դրամբ ամբողջեալ, յորում նստի Գրիգոր, ՚ի ներքս ՚ի վերայ ճանապարհի այրին հովանի ունին թղենիք, սա է ագարակն Ագրիպպայ, ուր ննջեաց Աբրիմէիք աշակերտ Երեմիայի զամս վաթսուն և ութ, որպէս գրի Յայտմաւուր, Մայիսի մէկ:

Գանդի ՚ի ժամանակի գերութեանն Բարիլալայոց, առաքեաց զնա մարգարէն, բերել թուզ վասն հիւանդաց, զոր առեալ կիծոցիւ թուզ, և եւ ՚ի սնորս իւր, և ննջեաց զամս վաթսուն և ութ, և և իրբն զարթեալ ՚ի քնոյ, եգիտ զթուզն դալար:

Վասն որոյ ասի, « Լու փրկեցից զքեզ յաւուր յայնմիկ՝ ասէ Տէր, և ո՛չ տայ զքեզ ՚ի ձեռս արանցն, յորոց դու երկնիս յերեսաց

նոցա, զի ասրեցուցանելով ասրեցուցից զքեզ, և ՚ի սուր մի անկիս, և եղիցի անձն քո ՚ի դիւարս, զի յուսացար յիս ո: Լքի՛մ, Լճ, 17, 18:

Իսկ յամի Տեառն 1852, նորագեցին զայլն քարուկիր յերկուսին կողմունն, և սպիտակացուցեալ միով յատուկ դրամբ ամրացուցին, թէպէտ տեղիս այս չ՛ օխտասան զի, բայց վաւրն նշանաւոր գրեցաք ՚ի տեղեկութիւն, և եթէ հանդիպիցի ումեք գնալ անդ ՚ի զնին, խտիւ պահանջեն քանի մի դրամս:

Յաղագս գրեցմանայ Թագաւորաց:

Ի հիւսիստիկոլմն սորին իւր երեք հարիւր քայլ հեռի, գոյ վիմափոր այր մի, որոյ առաջի դրանն փոքրիկ բակ մի, որ վիճօք փակեալ կոչ որպէս պարիսպ, և ծառ մի ՚ի նմա, և դուռն այրին ճարտար արուեստիւ քանդակեալ, սա է գերեզմանատուն թագաւորաց, ՚ի մէջ առաջնոյ մեծի այրին գուն հինգ այր, յորս գուն երկու երկու գերեզման վիմափոր յաջմէ և յահեկէ: Բայց ՚ի ներքս խաւարուտ է յոյժ և խոնու, յորս գլտանին բազում գիշերօրասաւք, ուր ՚ի զնին գնացողք քանի ժամս ՚ի վառ ունելով ՚ի ձեռքն՝ մըտաննն յայնս, և բազմիցս ՚ի խոնաւութենէն շիջանի լոյսն որ ՚ի ձեռս՝ և մնան ՚ի խաւարի, և տիրէ նոցա երկիւղ, զայս գրեմք ՚ի գիտու թիւն, զի մի ոք տգիտարար մտեալ անդ վաւ

սեպի . ուստի ստեմբ՝ թէ չէ՛ հարկ բնաւին
գնալ անդ :

Յաղագս Չէլէլէ և Սոսար գիւղէ, և Սամբրիս
հաղագին , որ է Նապոլիս :

Յերուսաղէմէ մինչ ՚ի գիւղն Չէլէլէ է եւ
րեք ժամ , յորում գոյ հնազոյն աւերակ եկեղե-
ցի , և ջուր բարեհամ , և ծառատունկ՝ և այ-
գի : Ըստի մինչ ՚ի գիւղն Սուքար է եօթն ժամ ,
յաջմէ ճանապարհին է աղբիւր . զորմէ գրէ ,
Յովն . Գ . 4 . 18 . « Եւ Յիսուս վաստակեալ նըս-
տէր ՚ի վերայ աղբերն , և էր ժամ վեցերորդ .
անդ էր ջըհօրն , դայ կին մի ՚ի Սամարիայ հա-
նել ջուր » : Յիսուս Փրկիչն մեր ինդրեաց ջուր
՚ի կնովէ Սամարացւոյն , որում խոստանայ ըզ-
ջուրն կնդանի . և կինն կնդրէ ՚ի նմանէ , զի
մի երբէք ծարոււեսցի յախտան :

Ըստի երկու ժամու հասանի քաղաքն Սա-
մարիա , որ է Նեոպոլիս , որ այժմ կոչի Նապոլիս :
Սա էր արքայանիստ քաղաք թագաւորացն Իւ-
րոյէլցացոյ . որոյ օդն մաքուր , և ջրաւէտ և
բարեբեր յոյժ : Ըստ գայր և աղբիւս Հայոց եւ
կեղեցի . բայց այժմ ՚ի ձեռս այլազգեաց է :

Ըստի ժամ և կէս է դիւղն Սեքատտիս . ուր
է բանն Յովհաննու մկրտչի . ըսա Լատին պառ-
մէին՝ ՚ի նոյն տեղուջ էր եկեղեցի , բայց այժմ
աւերակ է :

Յաղագս Նայիի հաղագին , որ է Չիլիէ :

Ի Սամարիայէ մինչ ՚ի Չիլիէ է վեց ժամ ,
ուր Քրիստոս յաբոյց զորդի միստօր այրի կնովն .
« Եւ ՚ի վաղուս երթոյր ՚ի քաղաք մի , որում
անուն էր Նայիի » . Դրոյ . է . 11 . 18 : Ուր գոյ
աղբիւր յորդաւատ ցուրտ և բարեհամ :

Ըստ բնակիչք սորին են բարբարոս և աւ-
ւազակ . յորոց զգուշանալ պարտ է :

Յաղագս Թափօրակն լէրիսն :

Ի ետն Թափօր է ՚ի մեծի դաշտի Գալիւ-
լեայ . կամ ըստ սմանց յեղրայէլի , և է մերձ ՚ի
Կանայ գիւղն . և սակաւ հեռի ՚ի Նաղարէթէ
իրբև ժամ և կէս . և է բորբակ բարձրաւան-
դակ և ծաղկաւէտ յոյժ : Ըստ ել Քրիստոս աւ-
ռեալ ընդ իւր զերիս աշակերտս , զՎարոս և
զՅակոբոս և զՅօհաննէս , և յալակերպս եղև
առաջի նոցա . « Եւ երևեցան անդ Մովսէս և
Էղիա , որք խօսէին զեղիցն » . Մարգ . Թ . 1 :

Ըստ գայր երեք եկեղեցի , որոց հիմունքն
երևին մինչև ցայսօր . բայց սոքս ամենքեան
աւերակ են : Իսկ այժմ Մասկոյն շինեալ է և աւ-
կախն շինէ զեկեղեցիս և բնակարանս :

Եւ ՚ի դաշտի անդ գոյ բուր մի , որ կոչի
Երանելի լեռան , ուր ել Տէրն մեր Քրիստոս ,
և զգիշերն ամենայն եկոյ յաղթօս , և բնդ աւ-

ուսուսն կոչեաց զաշակերսսս, և ընտրեաց զեր-
կոտասանն. ՎՊ՝ Զ. 12 :

Յարևելակողմն սորին գոյ եկեղեցի մի աւե-
րակ, յորում տեսաք յամի Տեառն 1834. երկու-
քարեայ խաչ, յորոյ մին խորագոյն փորեալ իսկ
միւսոյն պատուանդանն և գագաթն եղծեալ .

Սերձ սորա է գուրն Յովսեփայ, ուր իջու-
ցին զնա. ուստի հանեալ լիւծառեցին յԵգիպ-
տոս. Օճճ. ԼԵ. 22. 24 :

Յարագս քաղաքին Եղաբէիի :

Ի Եղային քաղաքէ մինչ ՚ի Եղաբէի լինց
ժամ է. ուր հրեշտակապետն Գարբիէլ աւե-
տեաց սրբոյ կուսին Մարիամու, որ յղացաւ ըզ-
բանն Ատուած. ՎՊ՝ Ա. 26 : Ըստ է տունն
Յովսեփայ սասուածաճորն. և է վանք ՚ի ձեռն
Լատինաց. և աղբիւրն՝ առ երեւեցաւ Գար-
բիէլ սրբոյ կուսին, և ետ նմա զողջոյն, է ՚ի
ձեռս Յունաց :

Ըստ է և տունն՝ յորում ետուն նմա ըզ-
գիրս Եսայեայ մարգարէի. և յարեաւ ընթեռ-
նուլ. և իբրև երաց զգիրսն. եգիտ զայն աւե-
ղին, յորում գրեալն էր. « Զօգի Տեառն ՚ի վե-
րայ իմ, վանս որոյ և էօժ իսկ զիս. աւետարա-
նեւ աղքատաց առաքեաց զիս » . ՎՊ՝ Գ. 17 :
Իսայի. ԿԱ. 1 :

Իւ արտաքոյ քաղաքին է Արտեան լեառն .
յորոյ վերայ քաղաք նոցա շինեալ էր՝ գահայիժ

տունել հանին զնա, սյարիքն զՅիսուս. և նա
անցեալ ընդ մէջ նոցա գնայր. ՎՊ՝ Գ. 29 :

Սերձ սորա է գիւղն կոնա Գաղիկացուց .
ուր գնաց Յիսուս Տէրն մեր ՚ի հարսանիս, և
ղջուրն ՚ի գինի փոխեաց : « Իւ յաւուրն երրորդի
հարսանիք էին ՚ի կոնա Գաղիկացուց, և անդ
էր մայրն Յիսուսի, կոչեցաւ և Յիսուս և աշա-
կերաք նորա ՚ի հարսանիս » . ՅՊ՝ Բ. 1. 11 :

Յարագս Տիբերիայն ծովու և քաղաքն :

Օրովն Տիբերիայն կոչն Մինիլիս. յորում
ետես Քրիստոս զՊետրոս և զԱնդրէաս, և զոր-
դին ջերեթեայ զՅակոբոս և զՅօհաննէս, որք
որոսային զձեռնս, հրախրեաց կոչեաց զնոսս
ասելով. Եկոյք զկի իմ, և արարից զձեզ որ-
սորդս մարգկան, և նոցա թողեալ վաղվազակի
զգործին, գնացին զհետ նորա. ՍՊ՝ Գ. 18. 22 :

Տիբերիա է քաղաք, որ կոչն Տարաբիէ. ՚ի
հնումն կոչիւր Գենեթէթ : Իւ յորժամ շինեաց
զայն շէրովէս, ՚ի պատիւ Տիբերիա կոչսերն՝
անուանեաց զայն Տիբերիա. ՅՊ՝ ԻԱ. 1 :

Սերձ սորա է քաղաքն Բեթսայիլայ. յորմէ
էին Պետրոս և Անդրէաս, Փիլիպպոս և Թով-
մաս առաքեալքն. ՅՊ՝ Ա. 44 : ՎՊ՝ Թ. 10 :
Իւ աստ է տեղին՝ ուր հինգ նկանակաւ և եր-
կու ձկամբ զհինգ հազարն կերակրեաց. և ըզ-
մնացորդն բարձին երկոտասան սակառի. ՎՊ՝

Չ. 17: Սաբլ. ԺԴ. 19: Ի տեղի մի տափարակ,
 և այլն. Սաբլ. ԺԵ. 54: Լը զեօթն նկանական
 և զսական ձկունն յայլում նուազի բազմա-
 ցոյց. մերձ տեղւոյս է նոյն տեղին. որ է կից
 Բեթսայիդայ: Անգղ ծովուն երևեցաւ Քրիս-
 տոս յետ յարութեանն. և առաքեալքն տեսին
 ՚ի ցամաքի կրակեալ կայծականց՝ ձուկն մի ՚ի վե-
 րայ և հաց, Առլ. ԻԱ. 9:

Ըստ եհարց Տէրն զՊետրոս երիցս անգամ
 ասելով նմա, « Միմօն Յոմնանու սիրես զիս ո՞.
 Առլ. ԻԱ. 15. 17: Ի սահմանս սորա բժշկեաց
 զախտածէտս և զղիւահարն:

Սերձ սորա է Կափառնայում, որ կոչի Կա-
 ֆայ, կամ Սիֆաթ, յորում բնակեցաւ Քրիս-
 տոս Տէրն մեր. Սաբլ. Դ. 15:

Ըստ բժշկեաց Քրիստոս զանդամալոյծ մի
 բարձեալ ՚ի չորից. Սաբլ. Բ. 1. 12: Ղ. 1. Ե. 18:
 Իժշկեաց և զծառայ հարիւրապետին բա-
 նիւ և եթ. Ղ. 1. 1. 10:

Իժշկեաց զզարանչ Սիմոնի, Սաբլ. Ը. 14:

Լը յարոյց զգուտորն Յայրոս իշխանին.
 Ղ. 1. Ը. 41: Լը աստ ասի ամբոփեցաւ զը-
 րուին Յովհաննու Սիրաչին:

Յաղագս էրին Կարմեայ:

Նանդեայ Պողոմայիդայ, այսինքն Աբիայու.
 է լեւան Կարմելոս, ուր Եղիա մարգարէն ժու-
 ղովեաց զմարգարէս Բահազու. և կալաւ զնու-
 սա և իջոյց զնոսա ՚ի հեղեղասն Կիսոնի, և կու-
 տորեաց զնոսա անդ: « Լը Եղիա և ՚ի գլուխ
 լերինն Կարմելայ, որոյ աղօթիւքն բացաւ եր-
 կինք, և եկն անձրև առատ ո. Գ. Թ. 19:
 Անդ ՚ի գլուխ Կարմելայ գոյ վանք մի Դաղ-
 մատացուց, զոր կոչեն Կարմելիդանիք:

Ի յամէ սորին է ծաւր, որ է Սուրբաղաք.
 և է ՚ի ծովեզրն, որոյ օդն է յոյժ փնասակար:

Ի ծաւրայ մինչ ՚ի ծայրան, որ է Սայասայ
 քաղաք, է վեց ժամ. և է ջրաւէտ, պղաղբեր,
 և արգաւանդահող, և օդն մաքուր, և ունի
 բազում աղբիւրս բարեհամս. յորում բնակին
 Ալլազքք և Մարոնիք, և երկու տուն Հայ.
 մինչև ցայս վայր չընեցաւ մարմնով Քրիստոս
 Տէրն մեր:

Յոսէֆ Վերիբոնի կամ Վերիբոնի, որ է
Պերբոն-ը չաղաք :

Ա Մայրաքաղաք մինչև ի վերիտան ինն ժամ է,
Վերիտան է քաղաք ֆիւնիւկիցւոյ՝ մերձ Լիբա-
նանու . ցամաքաւ յիտունի վից ժամաւ հեռի է
Նէ՛մէ, և քառասունու թ ժամաւ ՚ի Յոսպէ է .
յամի Տեառն 1849, Տ. Կիրակոս Սրբազան Պառ-
րիարք Երուստղմայնի գնեցաք սատ պարտէզ
մի մերձ ՚ի ծոփն, ՚ի ձախմէ արքունական պողո-
տային . որոյ երկայնութիւնն է 42 կանգուն՝ և
լայնութիւնն 38; Յորում գոն թթենիք : Ս՛րձ
՚ի ծոփն կառուցեալ սենեակ մի ՚ի վերայ վիմի .
և առաջի նորա սրահ, որոյ շրջապատն շինեցաւ
պարիսպ քարուկիր, և կամարակապ գեղեցիա-
կերտ երկփեղկեայ դրամբ ամրացեալ : Սա է այ-
ժըմ յատուկ գերեզմանատուն ազգիս Հայոց :
Հաջակողմն դրանն ունի կից գերեզմանատուն
Մարտի :

Առաջի դրանն ճանապարհ արքունական ,
յամէ գնայ ՚ի Պերբոն-ը . և ՚ի ձախմէ՝ ՚ի չառնդի-
նայն, ՚ի Լիբանան, և ՚ի Տրապոլիս քաղաք : Հան-
դեպ դրանն գոյ ճանապարհ, ընդ որով գնայ
՚ի պարտէզս . և ՚ի ձախմէ դրան շինեցան շարե-
քին կամարք, և այլն :

Համի Տեառն 1850, քանն բոսլէիւ հեռի ՚ի
նաւահանգստեն քաղաքին ՚ի բարձրաւանդակ
տեղւօջ, մերձ առ նորաշէն ձմերանոցն արքու-
նական, որ է ՚ի հիւսիսակողմն վանուց մերոց .
գնեաց ՚ի պարտատի շինեալ հոյսակապ սուն մի

Տ. Յովհաննէս Սրբազան Պատրիարք Զմիւռնա-
ցին : Ի վերն ունի սենեակս հինգ : և առաջի
նոցա սրահ . և ՚ի ներքոյ սենեկացոյ գոյ պառ-
շաճաւոր տեղի մի . որ օրհնութիւն և օծութեամբ
հաստատեցաւ և կեղեցի յանուն սուրբ Նշանի .
և եղև յատուկ վանք և մնաստան ազգիս Հայ-
ոց . զոր տէր Յիսուս Գրիստոս ՚ի հաստատու-
թեան պահեցէ : Լը յիշատակարան եղեալ է
՚ի վերայ դրանն այսպէս . “ Օ՞ծմամբ սրբեցե-
լով հաստատեցաւ եկեղեցիս յանուն սուրբ Նը-
շանի Փրկչին՝ ՚ի յիշատակ նախահաւատ ազգիս
Հայոց, բարեջան տեղանօք սը Գահայն Երու-
սագէմի, Տ. Տ. Յովհաննու Վեհափառ Պատրի-
արքի Զմիւռնացոյ՝ ՚ի մատուցումն Սրբազան
խորհրդոյ ՚ի փառս Ամենասուրբ Երրորդութեոյ,
յամի Տեառն 1851, Փետրվարի 28 :

Առաջի դրան եկեղեցւոյն է փոքր հրապա-
րակ և բուրջատան . յորում է և ջրհոր մի . և
՚ի հիւսիսակողմն եկեղեցւոյ յանկեանն ևս գոյ
ջրհոր մի . խոհարան, սինոս, և յարտաքին բա-
կըն գոն կրկին ցած սենեակք . և առաջի նոցա
պարտէզ, յորում են քանի մի ծառ . Լը ՚ի հա-
րաւակողմն վանուցս ևս գոն սենեակ հինգ,
երկու փոքր սենեակ ևս . և երկու խոհարան,
և ջրհոր մի, և պարտէզ, որոյ շրջապատն է թը-
ղենի Ագամային, զոր Արաբացիք սաղէր սանն .
որք իբր յանկիւ պատեալ ունին զպարտէզն :

Յաշխ Լաւորիկայ չաղտի, որ է Լաւիկայ :

Ի Վերինն է իբր երեսուն երկու ժամ հեռի, և 'ի Տրապոլոյ տանն ութ ժամու . Լաւորիկայ է փոքր քաղաք ճովեղերեայ իբր կէս ժամու հեռի 'ի նաւահանգստն, ուր գնաց Ալեքսիանոս այնն Ատուճոյ . մինչ խոյս ետ յեղեօրայ, և այն : Յայտաւոր, Մարտի 15. 18 :

Որոյ բնակիչքն են այլազգք բազումք . Յոյնք իբր տունք հարիւր . Մարոնիք տունք ութն հարիւր . Լատին հինգ տուն . և տանն վեց տուն Հայազգի : Եւ 'ի մէջ քաղաքին 'ի հարաւակողմն գոյ սրբոյ Երուսաղէմի հոգեւտուն մի՛ լայնադիր . և 'ի նմա փոքրիկ եկեղեցի մի յանուն իբր Ատուճածնի, քարուկիր և պայծառ . և առաջի գրան եկեղեցւոյն պարուզ մի փոքրիկ . և 'ի նմա գոն հնգեակ թաղս յատուկ դրամքք . յորս գլտանին քսանն հինգ սենեակք մեծ և փոքր, և խոհարան . և հինգ ջրհորս, յորոց երկուքն են ինքնաբուզողք :

Եւ արտաքոյ պարսպի հոգեւտանն է պարտեզ մի ծառատունկ և վայելուչ . յորում է սենեակ մի այգեպանաց . և երկու ջրհոր 'ի մէջ պարտիկին . և ունի անդ յիշատակ և վազք մըջ Աթուոյս . հացի փուռն մի, և քանի մի տունս . և ջրաղայ մի, և երկու կրպակ 'ի նաւարանն :

Յաշխ Դամասկոսի, որ է Էամ :

Դամասկոս է 'ի հիւսիսակողմն Աւետեայ երկրին . և է հեռի յԵրուսաղէմէ իբր ութ օրեայ ճանապարհաւ . Դամասկոս շինեցաւ 'ի Մարիբասայ Հիւթացւոյն . նախ քան զքսան ամ վըծնանն ին Աբրահամու . Միլիթէ Ասորի :

Յովսէպոս գրէ թէ Յովսէէ որդի Աբամոյ շինեցաւ, և այն . սա ունի զեբոս գետս : Բաւջին գետն գայ 'ի Գօնաթըրայ, որ ելանէ 'ի Սաւսոյէ՝ և ընթացեալ ոռոգանէ զբազում տեղիս և զարտոքայս, և իբր ութն ժամու հեռի երևի Սասայ գիւղն 'ի դաշտի անդ . և ունի լըմեծամեծ շինուածս . յորում բնակին հինգ հարիւր տունք Ասորիք, և այն :

Եւ միւս կրկին գետքն Նաբանայ և Փարփաւայ, որք յիշնն 'ի Դ . թմադ . Ե . 12 : Ի դիտին 'ի Լիբանանէ, որոց մին գայ 'ի Դամասկոս քաղաքն, և բաժանի ընդ ամենայն աղբիւրս քաղաքին . իսկ միւսն սխաւալ տարածի յերեսս երկրի, և ոռոգէ զդաշտս . և այս եկեալ առ միմեանս խառնեալ միանան, և գնան դէպ Արաբիս, ուր ստորատուղեալ յաւազուտ տեղում անտաքինն . ըստ վկայելոյ Տերտոսի և այլոց բազմաց . յորոց առեալ Մարինոս գրէ :

Սերճ Դամասկոսի է գիւղ մի՛ որ կոչի թաւ գետայ, այսինքն հիւրանոց . յորում գայ գետն զման Աբելի, ուստի կոչի Արաբացւոց Հապիլի . որոյ աղաքաւ կոչի Դամասկոս, այսինքն արեւ նարբու . զի անտի ստի ընկալաւ զանուն Դը :

մըշխ, այսինքն խառնուածն արեան: Այդ շինեաց
դշխայն Հեղինէ եկեղեցի, որպ երկայնու թիւուն
է 160 թղաւտի, և բայնու թիւին 30. ըստ Մա-
րինոսի:

Մա ե գրէ Մարինոս թէ կէս մըննաւ հե-
ռի ՚ի Դամասկոսէ արտաքոք քաղաքին, ուր է
գերեզմանատուն քրիստոնէից, կառուցաւ անգ
տաճար յանուն սուրբ Աւարեբլայն Պօղոսի. և
ըստ ոմանց թէ՛ տասնեմէկ մըննաւ հեռի ՚ի քա-
ղաքէն ՚ի վերայ բլրի միոյ շինեալ. որ կոչէ Աւ-
րաբացուց Մար Պոլոս, այսինքն սուրբ Պօղոս:

Այ վասն Պօղոսի ասի՛ թէ մինչ եղաւ ՚ի
բանախ, յայնժամ պահպանն դրան քաղաքին էր
զինու որ ոմն Եթովպացի՛ գօրով քրիստոնէսոյ,
անուն նորա Գէորգ. մինչ աշակերտք Պօղոսի
ստիպէին զնա աղաչանօք բանալ զգուռն քաղա-
քին և փախուցանել զՊօղոս. ասէր թէ չու-
նիմ առիս բանալի. որ և թոյլ ետ ի լուսցանել
զՊօղոս վանդակաւ և փախելի. վասն որոյ կա-
լան զնոյն հաղել Գէորգն և սպանին. ուր թաղե-
ցաւ և ոչ հեռի ՚ի քաղաքէն. յորտ վերայ շի-
նեցաւ մատուռ մի, որ պատուի ՚ի քրիստոնէից,
մանաւանդ ՚ի թուրքաց, զոր կարծեն զայն՝ թէ
արի նահատակ սուրբ Գէորգն իցէ:

Արե՛՛ք սորա ե կեկեղեցի մի՛ զոր մզկիթ արա-
բեալ են: Այ ըստ ոմանց թէ ՚ի վերայ աղբերն
կայր շինուած ինչ առակցեալ եկեղեցւոյն, որ
ուներ անդի աւազանի, և ՚ի մէջ տան գերեզ-
ման մի, զորմէ կարծի՛ թէ անգ կայ ամփոփեալ
մարմին Անանիա աստքելոյն, և է ՚ի ձեռս Տաճ-

կաց, բայց թոյլ տան մասնել քրիստոնէից: Այ-
տուն Անանիա աստքելոյն է ՚ի կողմն արեւելոց,
և է եռանկունի սենեակ մի. որպ երկայնու թիւն
է 10 քայլ, և լայնու թիւնն 20. խիկ այժմ է յա-
տուկ եկեղեցի ՚ի ձեռս Արամացւոց, և է մերձ
սուրբ Մարգրի վանուց մերոց:

Յաղագս սուրբ Մարգրի վանոց մերոց:

Արե՛՛ք հիւսիսայն դրան քաղաքին Դա-
մասկոսի, որ կոչի Արաբացւոց դարձ լըրգէ. ՚ի
նախնեաց անտի կառուցեալ կայ վանք և եկե-
ղեցի յանուն սրբոյն Մարգրի զօրալարին. և կո-
չի Հոգեւտուն. և է ընդարձակ օթեան տէրու-
նական Ռախաւորաց մերոց, ուր շինեցաւ յա-
մի Տեառն 1833. մեծապոյն տխու մի ՚ի ձեռն
Զմիւռնացի Յօճան վարդապետին, որ տեսուչ
էր նոյն վանուցն. ապա հետզհետէ շինեցան,
և նորոգեցան բազում սենեակք, յատուկ լուա-
ցարան՝ որ է լուսալըրհանայ. և քարակերտ սե-
նեակ մի ՚ի գաւիթ եկեղեցւոյն յարեւելակող-
մին, ունի յատուկ վարժարան ՚ի հարաւակող-
մին, և առաջնորդարան առ արեւմուտս. և վորք
պարտէզ մի՛ և երկու ըրճարս. և վիւղք քանի մի
տունս. և սենեակ մի ՚ի մէջ իբի՛ իսկին. և ա-
ռաջի դրանն քաղաքիս կից պարսպին ունիմք
մեծապոյն պարտէզ մի և ՚ի նմա աւազան մի, և
մշտահոս աղբիւր՝ որ հոսէ ՚ի մէջ աւազանին:

ԱՏՈՐԿՂՐՈՒԹԻՒՆ

ԱՐԵՒԵՒԱԿՈՂՄԱՆ ԳԵՂԱՎՈՒՄ ՍՐԲՈՅ ԵՐՈՍՅԱԿՈՒ

Յաղագս սրբոյն Ստեփաննոսի քարկոծման պեղոյն ։

Յէլաննն ՚ի գրաննէն բննիավինի, զոր կռ
 չեմք Ատուածածնի, կամ սուրբ Ստեփաննոսի
 դուռն, զոր կոչեն Արարացիք՝ պապ ըւ սպա՛ւ .
 յաջմէ և յահեկէ նորին են գերեզմանք Այլազ
 դեաց . և մեծագոյն աւազան մի ՚ի ձախմէ, իւ
 ջանեթով զսա ՚ի վայր յարևելս, և դառնալով
 առ հարաւ, յաջմէ կողմանէ յանկեան ճանաւ
 պարհին գոյ վէմ մի, որ ձևացեալ կայ իբր վաւ
 սարան, այսինքն ճա՛ի . աստ քարկոծեցաւ նաւ
 խալկոյն Բրիտանոսի նըն Ստեփաննոս . « Հայեւ
 ցաւ յերկինս, և ետես զփառս Ատուածոյ . և
 զՅիսուս՝ զի կայր ընդ ա՛մէ Ատուածոյ . . . աղօ
 թէր ՚ի վերայ քարածգողաց իւրոց ։ Լոյ ճուրբ
 և ազաղակեաց ՚ի ձայն բարձր, Տէր մի համաւ
 բիր գոցա զպս մեզոցս . Վարժ . է . 55 . 59 ։

Յաղագս սուրբ Արարածածնի Էլիշայոյն
 և Գեղեղմինի ։

Իջեալ ՚ի սուրբ Ստեփաննոսի քարկոծման
 տեղւոյն, հանդէպ ճանապարհին գոյ կազնի
 ծառ մի, որոյ շրջապան է քարամբք պատեալ
 իբր ցանկ . ՚ի ձախմէ 15 աստիճանաւ իջանէ ՚ի
 գաւիթն, և ՚ի միւս կողմանէ 20 աստիճանաւ,
 որոյ երկոյնութիւնն է 53 ասնաչափ, և լայ
 նութիւնն 53 ։

Եւ ուղղակի է դուռն սուրբ Ատուածածնի
 Եկեղեցւոյն . համակ երկաթի և երկրացիկ և
 կամարակապ . որոյ բարձրութիւնն ութն թղաւ
 չափ, և լայնութիւնն վեց . որոյ մի բանալին
 առ Սեդէ, և միւսն՝ առ Յոյնս . բայց զդուռն
 բանալ հասարակ է մեղ և նոցա, զի որ ՚ի լուսաւ
 բարոցն հանդիպոյցի՝ բանայ զդուռն . այլ փաւ
 կեն գրան՝ յատուկ ՚ի մի օր լուսարարն մեր
 փակէ, և ՚ի մի օր՝ լուսարարն նոցա ունի փաւ
 կեն զդուռն ։

Վրաստուն և ութն աստիճանաւ իջանէ ՚ի
 յատակ եկեղեցւոյն, և է խաչաձև, շինեալ ՚ի
 Հեղինէ Թագուհւոյն . և լայնութիւն տասիւ
 ճանացն յորմոյ առ որմ է քսան և չորս ոսնաւ
 չափ . բայց իջեալ ընդ սասն աստիճանս՝ տեսնի
 լայնանիստ, որոյ յաջմէ է դուռն մի հիւսեալ
 քարամբք . որ էր դուռն վանուց՝ որ շինեալ
 գոյր ՚ի վերայ մեծի Եկեղեցւոյս, որ քակեալ
 և աւերեալ է յանօրէն բռնաւորոց . որոյ նշանք
 և ս չեն մնացեալ արուարուստ . և ՚ի ձախմէ

գնի առ փ մեծախառնին մերոյ, ուր արկանի գորդ ՚ի հանդիսի առուր Մեր և Յունաց :

Իւ ՚ի կէս աստիճանոց՝ արե ելեան կամարն է Յունաց . յորոյ միջի առ արե ելա, և առ հիւսիս են կրկին գերեզմանք Յովակիմայ՝ յարե ելա, և Աննայի՝ ծնողաց սուրբ Աստուածածնի առ հիւսիս . յորոյ վերայ սեղան, յորս պատարաւ գէն Յոյք . և ունի ՚ի ներքուստ կաթուղիկէ . առաջի գերեզմանաց մի մի կանթեղ և մի աշտանակ երկաթի . և ՚ի ճակատ կամարին ջահ մի . և շարան հինգ կանթեղք . և զոյգ մի պղնձեայ տշտանակ յաջմէ և յահեկէ յանկիւնս կամարին :

Իւ ՚ի ձախմէ արե մտնան կամարն է յատուկ Ազգիս մերոյ . յորում է առ հիւսիս գերեզմանս որբոյն Յովսեփայ Աստուածահօրն . յորոյ վերայ է սեղան՝ յոր պատարագեմք, յաջմէ սեղանոյն քոյ լուսամուտ մի մերս սենեկին . շորս կանթեղ առաջի գերեզմանին, յորոյ մին է մշտախառ . և մի աշտանակ և երկաթի . և ՚ի ճակատ կամարին շարան մի ՚ի հինգ կանթեղէ, և ջահ մի . և զոյգ մի պղնձեայ մեծադոյն աշտանակ յաջմէ և յահեկէ յանկիւնս կամարոց . ունի և վարագոյր, և ծածկոյթ որմոց մշտնջնառ :

Ի մեծ երկաթի գրանէն ՚ի վերայ աստիճառնոցն միջանկեալ ՚ի մէջ Յունաց ու լին կանթեղաց, ունիմք եօթն կանթեղս : (իջմանէն ՚ի ներքոյ աստիճանոց) ՚ի ձախմէ է դուռն սենեկի լուսարարին մերոյ և ժամարարին . առ ընթեր դրան սենեկին է բաղմոց . այսինքն փէի մեր՝ յոր նստիմք, յորոյ վերայ գտն կրկին մզանոց ջուրց :

որոց մին է մեր, և միւսն Յունաց . առ ընթեր մզանոցին ՚ի ներքոյ կամարին գնի մեր պահարանն, այսինքն փուլ . հանդէպ բաղմոցին է սենեան մի Յունաց՝ որ էր Աւաց . ՚ի ներքոյ աստիճանացն քառասուն և հինգ ստնաշափ գնայ առ հիւսիս, յորում գոյ փայտեայ սանդուղ ընդ որ քանի մի աստիճանաւ ելանէ ՚ի սենեակն Յունաց լուսարարին, ուր գոյ առ արե ելա սեղան մի Յունաց՝ որ էր Հապէնց . և առ արե մտաղոցմն գնին շորեքին աթոռք, որոց երկուքն մեր են, և երկուքն Յունաց, ունիմք և մեր աստ երկույն սանդուղ մի և երեսունեայ սանդուղ մի, փոքր երեսունեայ մի և ս, և զայլ հարկաւոր իրս, որք գնին առ ընթեր աթոռոց Յունաց :

Ի սոյն հիւսիսային կամարին ունիմք շարան մի տասն և ինն կանթեղք, և ՚ի ներքոյ նորա ջրհոր մի, որ ունի երկու գոյլս, մին մեր և միւսն Յունաց . սոյն ջրհորս յատուկ մեր էր, բայց նաքս յանդգնութեամբ բաժանորդ եղեն ՚ի պեղեղ և ՚ի նորոգել, նոյն կամարն յանկիւնէ առ յանկիւն և ՚ի ներքս բոլոր որմն և առաստաղն և ծածկոյթն յատուկ մեր է . յորում գոյ սեղան մի, որոյ առաջի շարան մի տասն և հինգ կանթեղք, և ջահ մի, և մի յատուկ կանթեղ առաջի սեղանոյն, յոր պատարագեն Խոխիք ՚ի շորեքաթի առուր միայն, և յառուրս Աերափիսեման նոցա, որ է Օգոստոսի ինն շարունակ պատարագեն ու լին օր . և զկանթեղան մեր լուցանեմք՝ և է յատուկ պահարան մեր . յորս գնին քանի մեծ և փոքր առ փք վասն զլեւսուց և

կանթեղաց և այլ հարկաւոր իրոց, և տուփ մի
 ևս գոյ անդ ընկերութեամբ խփաւոց և Աստու-
 ըւոց . 'ի յետուստ սոցա է մեզ ծածուկ դուռն
 մի փակեալ քարամբք, 'ի ներքս է ընդարձակ
 տեղև դատարկ . զոր հակառակորդք մեր կամին
 յափշտակել, վասն որոյ թողեալ ենք առ այժ-
 միկ ամայի :

'Ի սոյն արևմտեան որմոյն մինչև ցարեկոյ 'ի
 յետոյս Յուճոց սեղանոյն է հարիւր տասնևհինգ
 սանաչոյն . 'ի վերայ ջրհորոյն 'ի միջև այսինքն
 յատենի ունիմք միջանկեալ կանթեղս ութն .
 նոյն թուով և Յոյնք ունին : 'Արևելեան կամա-
 րըն առ հիւսիս և առ հարաւ՝ շարան մի 'ի քը-
 սան և մի կանթեղէ, յաջմէ և յահեկէ Յուճոց
 ջրհին երկու ջահք մեր են : 'Ի հիւսիս միջան-
 կեալ կանթեղք հինգ, նոյնպէս և 'ի հարաւ . և
 'ի հիւսիսոյն որմն յանկունէ մինչ 'ի սեղանն
 Ասորոց՝ պատկերք 'ի վերայ բաւկիցայ, և վեց
 աշտանակ առաջի նոցա, և ծածկոյթ որմոց մեր
 է : 'Եւ հարաւային որմոյ պատկերք և վեց աշ-
 տանակք, և ծածկոյթն է Յուճոց :

'Առգ խորանն Մեր, որ է կից սրբոյ Գերեզ-
 մանին շինեալն 'ի Հեթմոց արքայէն մերմէ, որ
 ունի զուրբ Պատկեր Աերափոխման, որոյ ա-
 ռաջի յատուկ կանթեղ մի մշտապաւ . և երեք
 կանթեղք ևս առ կոխեալ կան 'ի շղթայից, և
 'ի հիւսիսոյ առ հարաւ շարան մի քսան և մի
 կանթեղք . և փոքր երկայն պատկեր մի 'ի վե-
 րայ արևմտեան դրան սրբոյ Գերեզմանին, և 'ի
 ձախառ նորին փոքր գեղեցկազարդ պատկեր մի

ևս . և առաջի նորա մշտապաւ կանթեղ մի : Սոյն
 Առագ խորանն յատուկ մեր է . խաչ, Աւետա-
 րան, աշտանակք, և զարդք նորին ըստ հաճոյս
 մեր է որչափ և կամիմք :

'Առաջի Ասորոց սեղանոյն յատուկ կանթեղ
 մի է՝ և փոքր ջահ մի . յորոյ վերայ կանթեղք,
 և մամակալք, և շարան մի հինգ կանթեղք . և
 ունիմք պատկեր մի և կանթեղ մի 'ի վերայ հիւ-
 սիսային դրանն . նոյնպէս և Յոյնք 'ի հարա-
 ւային կողմն ունին . և առնթեր պատկերին
 կախին զայգ քաջք մեր անխափան : Հաստանն
 զինն կրկին մեծագոյն աշտանակք 'ի ծամ սուրբ
 Պատարագին մերոյ :

'Ի մեր սեղանոյ յանկունէն սկսեալ՝ հիւսի-
 սային դրամք մինչ 'ի յետուստ սրբոյ Գերեզմա-
 նին արտաբուստ ծածկոյթն մեր է բոլորն : 'Ի վե-
 րայ սրբոյ Գերեզմանին գմբեթի ունիմք տասն
 և վեց մամակալ փոքր աշտանակ միջանկեալք,
 յորոց կախին և տասնև վեց կանթեղք . և ութն
 մեծ աշտանակ ևս, բազմ շին միջանկեալք . այլ
 յատուկ եզեալ կան 'ի կողմն հիւսիսոյ, և 'ի
 դրախ գմբեթին գոյ մամակալ մի և օթն ստեղ-
 նեան . որոյ հիւսիսային կողման երեք մամակալք
 մեր են, և շարան Յուճոց . յաւուրս Վերափոխ-
 ման զինն 'ի վերայ գմբեթին ծաղկէք և զարդք
 'ի կողմն հիւսիսոյ, և 'ի ձախառ սեղանոյն մերոյ :

Սրբոլբեագուճար սուրբ Գերեզմանն գրեթէ
 'ի կեդրոն և կեղեցոյս է . և քառապատկ, որոյ
 չորսուստն է քառասուն և ութն թիղ . և ունի
 կրկին դուռնս առ արևելս և առ հիւսիս : Սրբ-

բոյ Գերեզմանի երկայնութիւնն է տասն թզաւ
 չամի, և բարձրութիւնն հինգ, և լայնութիւնն
 հինգ: Եւ յատակն նոյն չափով երկայնութեամբ
 և լայնութեամբ, ՚ի վերայ նորա մշտավառ կան
 թեղս երեքտասան, հինգ հինգ երկու կարգ,
 և երեքն մի կարգ, և մշտավառ աշտանակ մի
 ՚ի վերայ, և եղեակ կան անխախտ երեք աշտա
 նակք, չորս ծաղիկք ՚ի զարդ. նաև ՚ի ժամ մբ
 Պատարագին մերոյ արկանին ՚ի վերայ ծածկոյթ,
 կորուբայս, և վե՛մ օծեալ, Խաչ, Աւետարան,
 յիշատակարան, Խորհրդատետր, և աշտանակ,
 և այլ կարեւոր իրս:

Եւ ՚ի ներքուստ սկսեալ արևելեան կէս որ
 մայն հիւսիսային դրամբ մինչ ՚ի բարաւոր արև
 մտեան դրան ծածկոյթն մեր է, և յանդիմանն
 սորին Յունաց է. բաց ՚ի Աւագ խորանէն մեր
 մէ, քանզի յատուկ մեր է ՚ի բնէ անախ:

Արդ՝ նախ քան զննուածն իւր Սբբուհի կոյնն
 կտակաւ աւանդեաց Առաքելց, և եցոյց զեւ
 զի հանգստեան իւրոյ իննեւ ՚ի Գեթսեմանի. զե
 զիտէր՝ եթէ Որդին իւր Միածին սատ դատե
 լոց է ՚ի միւսանգամ գալստեան իւրոյ զազգս
 մարդկան. զի բարեխօսեցէ վասն այնոցիկ՝ որք
 այժմ հաւատով և յուսով միջնորդ և բարեխօս
 ունին զինքն առ Որդին իւր Յիսուս: «Վա և
 ասաց Քրիստոս Տէրն մեր ցՊետրոս, ո՛ր Պետրէ՛
 երթ յարևելից կուսէ քաղաքիդ ՚ի ձորն Գեթե
 սեմանի, և անդ պատրաստեցէք զՎերջովման
 մնորդ իմոյ. և մի՛ որուչք ՚ի սապանէ դորա զեւ
 բիս աւուրս ո՛ր: (Յայնմատոր, Օգոստոս 13:

ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

Յայտարարութիւն
 Աստուծոյն: Դր ՚ի Գեթեմանի:

Սխալ երկու շարքով, երեք շարքով, չու
 բերք շարքով աւուրս Յոյնք աւել ամեն, և ջը
 բով լուանան և մարբեն զՎերջովմանն: Երկորդ
 հինգ շարքով, ուրբաթ, և շարքով աւուրս մեք
 աւել ամեմք, և մարբեմք զուրբ Գերեզմանն.
 և ՚ի կիւրակէ աւուրս կարգաւ է աւել ամեն,
 ՚ի միու՛մ կիւրակէի մեք աւել ամեմք, և ՚ի միւ
 սուսն նոքս:

Այլ սովորութիւն աւել ամեմոյ այսպէս է,
 զի Յոյնք ՚ի չորեք շարքով աւուր սկսանին ՚ի դը
 բանէն իջանելով ընդ ստախձանս՝ յաջմէ և յա
 հեկէ, և ՚ի գերեզման Յովակիմոյ և Աննայի. և
 անտի ուղղակի մինչ առաջի դրանն սենեկի իւ
 բեանց, բաց ՚ի գերեզմանէն Յովեփայ արդա
 բոյն՝ որ յատուկ վիճակ մեր է. նաև ՚ի բաց թո
 զուս վստուստ ջրհորոյն, որ է վիճակ մեր.
 ուր զոյ խորան Խիտուոց ազգին, յոր բովանդակ
 մեք աւել ամեմք. նա և աւել ամեն Յոյնք յա
 մենայն ստեանն, և ՚ի չրճապատ սուրբ Գերեզ
 մանին, և ՚ի յատուկ վիճակն իւրեանց՝ որ ՚ի յե
 սուստ Գերեզմանին:

Իսկ յաւուր շարքով անխախտ մեք աւել
 ամեմք, նոյնպէս սկսեալ ՚ի դրանէն իջանելով
 ընդ ամենայն ստախձանս՝ հանդերձ գերեզմա

նաւ Զովսեփայ Աստուածաճօր, որ է յատուկ վիճակն մեր, և յամենայն ասեանն, և ՚ի սուրբ Գերեզմանն հանդերձ չըմտպատօք յետուստ ջրհորոյն ՚ի յատակն, յորմուսն, և յառաստազն, և ՚ի սեղանն խիստոց և Ասորոց մեր անկեմք աւել, և այլն. ՚ի բայ թողլալ զգերեզմանս Յովսեփմայ և Աննայի՝ և զյատուկ վիճակն նոցա, որ ՚ի յետ կոյս գերեզմանին, Լըբեմն սկսան Յջնք աւել անկել ՚ի վիճակն մեր ՚ի Հայր Յովսեփմայն, և այլն. յայնժամ և մեր սկսաք աւել անկել ՚ի Յովսեփմայ և Աննայի անգուջն, բայց այժմ խափանեալ եղև :

ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

Յարգութան հանդիսի մերոմ ՚ի Արարիչիման սուրբ Աստուածաճօրի :

Ի շարքեմ երեկոյի՝ Արարիչիման սուրբ Աստուածաճօրն յեօթներորդ ժամու Սրբազան Պատրիարքն կամ մի ոմն Ապոստոլոսաց լինի Հանդիսապետ՝ Միտրան և կեղեցականօք և Ուխտաւորօք գնայ ՚ի Գեթսեմանի, և նստի ընդ վանաւն. և թէ Յունաց Արարիչիման ընդ մերս ՚ի միասին իցէ, նախ Յջնք գնան հանգիսի, և կատարեն զպաշտօն ըստ սրբորումն իւրեանց :

Եւ ապա յետ պատրաստելոյ լուսարարին և կառավարչին մեր՝ զաւետարանաբարձն, ըզքինկարիւս սարկաւազուսն, զուսակալ գալիս,

և եկեալ հրաւիրէ զՀանդիսապետն, արկանի գորգ ՚ի ներքայ տասներորդ տասիճանաց. և լուսարարն տայ նմա շուրջառ, խաչ, և գաւազան, և հանդիսաւորք դատադատ կանգնին.

Արարիչիման՝ ասէ ՚ի ձայն, Եւ ևս խաղաղութիւն. Հանդիսապետն, Օրհնութիւն և փառք հօր, և արկանէ խուսկ ՚ի բուրվառն :

Սամսայ, ըստ գափն երգէ քաղցրաձայն Թարական, րէ, « Հարշափառ աստուած ո, մինչ հասանի Հանդիսապետն ՚ի յատակ եկեղեցւոյն՝ երգէ Թարական, գէ, « Ուրախ լնր ո, և այլն, որ ըստ կարգի :

Սաւ ՚ի գիշերին մնայ անդ մի ոմն ՚ի վարդապետոց Հանդիսապետ, զինի Եկեղեցէին Յունաց՝ սկսանիք՝ և մեր զԵկեղեցէի ժամերգութեան պաշտօնն կատարել, և ապա անմիջապէս հսկմամբ կատարեմք զգիշերային ժամերգութիւնն, և տարախ :

Եւ ընդ առաւօտն զինի Յունաց պատարաւ զին գայ Սրբազան Պատրիարք մեր հանդիսի միարան ուխտիք, և կատարի արարողութիւն ըստ սովորութեանն որպէս յերեկոյին. արկանի գորգ, Հանդիսապետն առնու շուրջառ, խաչ և գաւազան, և իջնանն ՚ի սուրբ Գերեզմանն, բայց զխոսիւ է, զի սովորութիւն է մեր և Յունաց՝ ՚ի պատիւ միմեանց, յատուկ զայդ մի կեռօն առնուլ ՚ի ձեռին զպարց առանց շապիկ, և տեսուչն ևս առնու ՚ի ձեռին զանուշահոտ վարդեջուր ամանաւ և խնկանոց, և նախընթաց լինի Հանդիսապետին մերոյ՝ առ ՚ի պատուել

յերկայի և յառաւօտու . ըստ նոցա առնեմք
և մեր Հանդիսապետին նոցա : Լը յետ Հանդի-
սաւոր Հաշտարար Պատարագին անդատան առ-
նեմք . ապա վերադառնամք ՚ի սուրբ Յակոբ :

ՄԼ և ՚ի 7 Ազգիկի ՚ի տօնի Աւետման . և ՚ի
Սեպտեմբեր 8, ՚ի տօնի Ճննդեան սուրբ Կուսին .
և յերկոց ամաց Ընծայման ՚ի 21 Նոյեմբերի, ընդ
առաւօտն Հանդիսապետն մեր գնայ միաբանու-
թեամբ ՚ի Գեթսեմանի . և արկանի գորգ , սան
նմա շուրջառ , խաչ , և գաւազան , ըստ աւուր
Վերափոխման . և կատարեմք ըստ սովորութեան
զպաշտօնն արարողութեան :

Նաև ՚ի տօնի Յովակիմայ և Աննայի ծնողաց
սուրբ Ատուածածնին՝ և ՚ի տօնի Յովսէփայ
Ատուածածնի , և Գիւտ տիոյ , և Գիւտ գօ-
տուոյ . և 9 Գեկտեմբերի , Յղութեան ՚ի ՄԱՆ
նայէ . եթէ կամիցիմք առնել՝ առնեմք ըստ ա-
բարողութեան Վերափոխման , քայց միայն և
եթ յառաւօտուն :

Ի 14 աւուր Օգոստոսի Յոյնք մեծահանդէս
տօն կատարեն միառաւոր թաղմանն սուրբ Ատ-
ուածածնի ՚ի Գեթսեմանի . եթէ ընդ մեզ Հան-
դիպիցի , և եթէ ոչ : Լը յիննբորդ աւուր Վե-
րափոխման իւրեանց , յետ սրոյ Պատարագին
մերոյ՝ մայրապետք նոցին բարձեալ զպատկերն՝
տանին ՚ի վանս իւրեանց բազմութեամբ :

Յաղագս Պարբիղին , և Գեղարչի ննջման
երկոց Առաքելոյ :

Յերանելն ՚ի սուրբ Ատուածածնի եկեղե-
ցւոյն ՚ի ձախմէ գնայ ընդ նեղ պողոտայն 65
ոսնաչափ առ երկաթեաց դուռն՝ ընդ որ իջա-
նէ քանի մի աստիճանու ՚ի յատակ եկեղեցւոյն ,
որ է վիմարոր բոլորածե այր մի , որոյ երկայնու-
թիւնն 57 ոսնաչափ , նոյնչափ և լայնութիւնն .
և ունի զերիս խորանս , Աւագ խորանն յարե-
ւելս . մին առ Տիւսիս , և միւսն առ Հարաւ .
և է ՚ի ձեռս Լատինացոց , ուր եկեալ պատա-
րագեն . զորմէ Հաստատեն՝ թէ սա է Պարտեզն ,
յոր եմուտ Տէրն մեր՝ և եկաց յաղօթս . և աստ
է տեղի ննջման երկոց Առաքելոցն Պետրոսի , Յա-
կոբայ , և Յովհաննու :

Յաղագս ըմբռնման Գեղարչի Բրիտանի , և Առաքելոցն
Պետրոսի , Յակոբայ և Յովհաննու ննջման Գեղարչոյ :

Երանելով ընդ աստիճանս՝ անցեալ ընդ
ճառն կաղնի , և գնացեալ ՚ի ճանապարհն՝ որ
երանէ ՚ի լեռն ձիթեանց , յաջմէ է պարտեզ
մի Լատինաց , զորոյ շրջապատն կանգնեցին պա-
րիսպ , և երկաթեայ գրամբ ամրացուցին՝ յամի
Տեառն 1850 . յորում են հնատունկ ձիթենիք ,
զորս յաւանդութեան կոչեն ճառք ողջունի . առ
պարսպաւ նորին իբր վաթսուռն քայլ ելեալ զսո-

ի վեր յարեալ, և դարձեալ ընդ պարտպաւ առ հարաւ, և անցեալ ընդ գուռն երկաթի, և մտեալ յանել ճանապարհն, որոյ երեքին կողմունք պատեալ կոն որմով, ուր է տեղի ըմբռնմանն Քրիստոսի, և կամ պարտէզն, յոր աղօթէք Քրիստոս առ Հայր ասելով. « Հայր՝ եթէ կամիս, անցն զբաժակս զոյս յինէն, բայց ոչ իմ կամք, այլ քոյդ լինի ր. Դ՝ 11. ԻԲ. 42:

Աստի գիշերին կին Յուգա ընդ անօրէն ամբ բոխին Հրէից, նշան տալով նոցա՝ թէ ընդ որում ես համբուրելից, նա է՝ զնա ունիցիք. մերձեցաւ առ նա, ասելով նմա, ո՞ղջ եր վարդապետ. և համբուրեաց զնա, որում ասոց Քրիստոս, ընկեր՝ համբուրելով մասնես. Յ՝ 14. ԺԸ. 1. 10: « Եւ ասէ ցամբոխն, զո՞ ինդրէք. և նոքա առ սեն՝ զՅիսուս. և նա ասէ ցնոոս, ես եմ. և նոքա յետո յետո չորան, և զարկան զգետնի ր. Ս՝ 47. ԻԶ. 36. 37: Ս՝ 47. ԺԳ. 43. 50. Դ՝ 11. ԻԲ. 40. 54:

Աստ եհատ Պետրոս սրով զունկն Մաղքոսի, և Յիսուս առ ժամայն բժշկեաց զունկն նորա: Եւ աստ կալան զՅիսուս, և կապեցին զարարչագործ ձեռս նորա. և արբան առ Աննա քահանայապետան:

Աստի յիտուն ոսնաչափ ելանելով ՚ի վեր, դոյ վէմ մի մեծ, ուր ննջէին Աւարեալքն: սրբբուժեան տեղիս յատուկ Աւիտատեղի է ամենայն ազգաց բրիտանէից. և տառուի յամենեցունց արտասուախառն համբուրմամբ:

Ընդ՝ մասնեցաւ Որդին Աստուծոյ առ ՚ի մահ

վասն մեր, զի մահուամբ իւրով ազատեցե ընդ մեզ ՚ի յաւիտենից մահուանէն. քանզի կամաւ մերով մասնեցաք զմեզ յաւիտենական մահուան: Յաղօթս եկաց ՚ի գիշերին յայմիկի, ոչ վաւրն իւր ինքեան, այլ վասն փրկութեան մերոյ, որով ուսց մեզ կալ յաղօթս, զոր ես մեզ դեղութեամբ, առ ՚ի փրկիւ մեզ ՚ի վերահատ չարեաց և ազատիլ ՚ի փորձութեանց. զի աղօթիւք փրկելի ամենայն ք ՚ի չարե. վասն որոյ ասէր ցաշա կերտան յաղօթս կացէք, զի մի անկանիցիք ՚ի փորձութիւն: Քրտնեցաւ վասն մեր, քանզի որուն որուն կայլակք հասէին ՚ի նմանէ յառողջութիւն հոգւոց մերոց, որով և ուսոյց մեզ երկիւզիւ Տեառն և բրտամբ ապաշխարութեն ուտել զկենարար սուրբ զՀայն հազորդութե, ՚ի կերակուր հոգւոց մերոց, որով և կեցցուք յաւիտեան: Ընդ՝ եթէ միանգամ էս եմ ասելովն, յետո յետո չորան և զարկան զգետնի, ապա զի՞նչ լինիցի մեզ. մինչ լինցեմք զահաւոր և զսոսկալի բարբառն զայն յետին վճոյց. թէ Ոչ գիտեմ զձեզ, և կամ թէ՛ երթմաք յիննէ:

Յաղագս Բաղնի Վե՛րն ։

Պառնալով աստի 'ի յեստ մինչ 'ի յանկիւն
նրա պարտիզին Վատնաց . և գիմելով առ արեւ
ւելլ քառասուն ոտնաչափ , անդ 'ի յաջմէ կող
մանէ է Վէմն 'ի մէջ որմոյն . զորմէ ասի յաւան
դու թենէ՛ թէ յաւուր գալտեան Փրկչին մե
րոյ Աբուսաղէմ , մինչ իջանէր նստեալ յէշ 'ի
լեռնէն Ձիթենեաց , էջ աստ և բազմեցաւ
'ի վերայ վիմիս , ուր և հանդիպեցաւ Անանէ
և այբ ընդ նմա հրեշտակբ Աբգարու նախափը
կոյ արքային մերոյ , Վտի նստեալ 'ի վերայ յա
ւանակի՛ եկն Աբուսաղէմ և եմուտ 'ի տաճարն ։

Եւ յեստ երանելոյ նորա 'ի տաճարէ անտի ,
գնաց 'ի առն Գամաղիէլն . ուր գնաց և Անա
նէ , և երկիր եպագ Յիսուսի . և մատոյց նմա
զգիրն Աբգարու . ուր և ետ Տէրն մեր գրեւ
զպատասխանին 'ի ձեռն առաքելոյն Թովմայի .
նաև եզ զգատառակն 'ի վերայ աստուածային
երեսացն , տպուորելով 'ի նմա զտիպ կերպաւ
բանաց երկրպագելի գիմաց իւրոց . զոր և ա
ռաքեաց ընդ գրոյն առ Աբգար արքայն մեր
Ռուբնայ . որպէս գրէ Խորենայցին . և Յայմա
ար , Դեկտեմբերի 31 ։

Յաղագս սորբ Ապոստոսանի
աղբարեղոյն և վե՛րն ։

Վանդեպ բաղմոցի վիմիս հեռի իբր քսան
քայլ , 'ի հարթ տեղուջ առ հիւտիս , գոյ վէմ
մի խրեալ 'ի յերկրի՛ որպէս խորանարդ առ ա
րեւելլ կոյս . ասի յաւանդու թենէ՛ թէ 'ի ժամ
քարկոծման սրբոյն Ստեփաննոսի , կայր աստէն
սուրբ կոյսն , և աղօթէր վասն արիւթեան և
համբերութեան նոյն նախափրայ Մարտիրոսին .
որ է Ռիտատեղն ամենայն քրիստոնէից ։

Յաղագս Կեղնոյն՝ որ ելաց Քրիստոս 'ի վերայ
չաղաքիս Երոստղէ՛րի ։

Վտի գիմելով զառ 'ի վեր քարնկէց մի ,
յաջմէ ճանապարհին տեսնի բուրգն մի , ահա՛
անգ ելաց Քրիստոս 'ի վերայ քաղաքիս . « Եւ
իբրև մերձեցաւ՝ տեսեալ զքաղաքն՝ ելաց 'ի
վերայ նորա , և ասէ . եթէ գիտէիր զու գոնէ
յաւուրս յայտիկ զնաղաղութիւնն քոդ . Վոյ .
ԺԹ . 41 , 42 ։

Թուի թէ յառաջ եկեղեցի էր աստ . այլ
այժմ պահպանը ձիթենեաց բնակին 'ի նմա ,
և է 'ի ձեռս Ալլազգեաց ։

Հսկմամբ կատարեմք, և ընդ առաւօտն Հանդիւ
 աւուր Պատարադն մատուցանի անդ . և ան
 դատան աննեմք առաջի դրան սուրբ Մատրա
 նին . և 'ի վերաբերելն զանձայն, դնի 'ի վերայ
 Պանատեղւոյն, և բաւնի խնկարկելով, ըստ այ
 սրմ առնեմք 'ի մեծի պահոց շարձեմ երեկոյնն,
 և 'ի կերակելին, որ առի Տնտեսի, որպէս 'ի վերն:

Օգնի սրբոյ Պատարադին, գնամք 'ի Բեթաւ
 նիս 'ի գերեզմանն Ղազարու յԻսխտ, և գառ
 նամք 'ի սուրբ Յսիբ:

Այլ գիտեմ պարտ է, զի յամի Տեառն 1834:
 եղև շարժ, յորմէ խախտեցան կամարք և գըմ
 բէթ սրբոյ Համբարձման. վասն որոյ կամեցաւ
 Լատինն միայնակ նորագել և շինել. ուստի Հոյք
 և Յոյք ինկալ 'ի գատարան արգելուլ 'ի շինե
 լոյ, առ Դատաւորն տեսէք և որոնեցէք առ
 որ ազգոց գտանիցի հրովարտակ կամ դիր հնա
 գոյն վճռոյ և ստացման տեղւոյն, առէք առիս
 և տեսից. Լատինք և Յոյք որոնեցին ընդ եր
 կար ժամանակ, առ նոսա դիր կամ մուրհակ ինչ
 ոչ գտաւ. բայց առ մեզ գտան կրկին հնագոյն
 հրովարտակք և գիր վճռոյ և մուրհակ, մինչ
 զի 'ի պատմագիրս Տաճկոց գտաւ գրեալ թէ
 Հայոց է սուրբ Համբարձման տեղին:

Այս յամի Տեառն 1837, նորոգեցան հնա
 գոյն կրկին հրովարտակք սրբոյ Համբարձման
 տեղւոյն վճռոյ գատարանի քաղաքիս Երու
 սազէմի թէ Հայոց է. և շինեցան անդ քարու
 կիր զոյգ սենեակք ներքնատուն և վերնատուն,
 առաջի դրան Մատրանին՝ առ հիւսիս և առ հա

բաւ սաղայտակ եղև . և 'ի վերայ դրան առաւ
 տաղ տախտակաման. 'ի հարաւակողմն գաւթին
 կրկին ջրհոր բարեհամ և ցուրտ. և 'ի մէջ Մաւ
 բանին յարեւել կառուցաւ սեղան պատարագի,
 զարդարելով զուրբ Մատուռն պատկերք, աչ
 տանակօք, ջահէք և լայտեր և ամենայն զար
 դուք. գրեթէ յամենայն աուր սուրբ խոր
 հուրք Պատարագին 'կատարիւր պաշտամամք
 ժամերգութեան. բայց աւանչ 'ի սուղ ինչ ժա
 մանակ վայելցաք. քանզի երկոյնն ազգք Յոյք
 և Լատինք լցեալ նախանձու՝ միաբանեցան շա
 բութեամբ, և 'ի բարձրագոյն դրանէ քննիչ բե
 րեալ այսք՝ Քէֆ ետուն առնել. առելով թէ տե
 ղիս այս մգկիթ է, ընդ որս և ինքեանք յանդրւ
 նեալ բերանովք իւրեանց վկայեցին այսմ թէ՛
 ճարի է. վասն որոյ զանխուլ իմն վճիռ հատաւ
 քակելոյ, 'ի ձեռն կաշառաց և ստիպման Յու
 նաց և Լատինաց, ապա 'ի շորհուկս տուեալ
 հրամանաւ Մահմետ Ալի դքսին Եգիպտոսի, յամի
 Տեառն 1839, 'ի տասն Եռնիսի՝ ընդ առաւօտն
 յանակնկալ պահու և յեղակարծ իմն դրոհ տը
 ւեալ խանամբոս բազմութեանց ընդ այլա
 զան ազանց, Հրէից ասեմ և Հեթմանոսաց,
 թմրիօք և պարուք քակեալ կործանեալ հիմ
 նայտակ արարին զամենայն նորակերտ շին
 ուածս մեր, մինչ զի ոչ մնաց ինչ նշան 'ի շին
 նութեանց, բայց միայն կարկառ քարանց, ա
 հա անդ էր տեսանել զաղաղակ զալ և զողբու
 մին և զարտաուս միաբանութեան և ազգին
 մերոց բնակաց և եկոց:

Արտաքոյ գրանն գաւթին՝ յաջմէ զոյ մղկիթ
 և ֆնարէ . և ՚ի ներքոյ նորա է տուն որոշ և զաս-
 արոյ գունն է յարեմուտս : Այդ է գերեզման
 սրբոյն Պեղագեայ ապաշխարողի Անտիքարցոյ .
 որ եղև ՚ի ժամանակս փոքուն Թեոդոսի ՚ի հին-
 գերորդ գարուն . Սաք սրբոյ . Ճ.Բ. Կար . յԵր . 298 :
 Վրի ՚ի Յայտմաւուրս Լատինաց ՚ի Հոփսեմբեր
 աւթն . զոր յիշէ Մարկնոս պատմիչ : Բայց հազիւ
 թողուն մասնել քրիստոնէի ումեր ընդ այն :

•••••

Յաղագս Գալիլէայի :

Ասի առ հիւսիս հինգ րուպէիւ հեռի է
 Գալիլէա , ուր ժամադիր եղև Յիսուս աշակեր-
 տացն , և յետ Յարուժեմանն երևեցաւ անդ մե-
 տասնիցն : « Իսկ մետասան աշակերտն գնա-
 ցին ՚ի Գալիլէա ՚ի լեառն » ուր ժամադիր եղև
 նոցա Յիսուս . իբրև տեսին զնա երկիրագիտն
 նմա ո . Սաքի . ԻԸ . 16 . 20 :

Առ եկեղեցի էր յառաջ , զոր անօրէն բու-
 նաւ որք կործանեալ հիմնայտառի արարին , ուր
 անդ այժմ ոչ ինչ տեսնի , բայց միայն կարկառ-
 քարանց : Այլ Ռիտաւորք համարձակ գնան
 անդ առ ՚ի ընուլ զՆոգն որ փայտք սրտից իւ-
 րեանց :

Յաղագս Բարբիտի սեղանի :

Ի մէջ սրբոյ Համբարձման և Գալիլէայի
 առ արեւել զոյ եկեղեցի մի աւերակ , ուր հը-
 րեշտակապետն Գաբրիէլ երևեցաւ սուրբ Կու-
 սին , և տաց նմա . Ուրախ լէր բերկրեալդ ՚ի
 կանայս . ա՜հա կոչէ զքեզ Աբարիշն քո և Որդին
 Միածին , և ետ նմա զզտանի Բարբիտեայ . վասն
 որոյ կոչէ Բարբիտի տեղի մինչև ցայսօր : Յոյս
 Տառար , Օֆորտոս 15 :

•••••

Յաղագս Բեթլեհի գիւղին և գերեզմանի Ղապրոս :

Բեթլեհիս գիւղն է յարեւել Համբարձման՝
 քսան րուպէիւ հեռի . ՚ի մասնելն ՚ի Բեթլեհիս՝
 արտաքոյ ճանապարհին ՚ի ճափակողմն զոյ աւե-
 րակ տուն մի , զորմէ ասի թէ սա է տուն Սե-
 մնի բորտի . ուր Քրիստոս օծաւ ՚ի Մարիամայ
 իւզով անուշիւ : « Եւ մինչ էր ՚ի Բեթլեհիս ՚ի
 տուն Միմնի բաղմեալս . Սաք . ԻԶ . 6 : Յով . Ճ.Ա . 2 :

Գերեզման չորեքօրեայ յարուցելոյն Ղապա-
 րու կոյ ՚ի վերայ հասարակ ճանապարհին , յաջ-
 մէ աւերակ ամրոցին , ուր եկն Յիսուս , և ար-
 տասուեայ ՚ի վերայ Բարեկամին իւրոյ մեռելոյ .
 և ՚ի ձայն բարձր աղաղակեաց , և ասէ . Ղապա-
 րէ՛ արի եկ արտաքս . և յարեաւ չորեքօրեայ
 մեռեալն . Յով . Ճ.Ա . 45 : Այս որ իջանէ քսան
 և հինգ աստիճանաւ , և է նեղ և անձուկ ճանաւ

պարհ. և այն է փորքը՝ խոր և խաւար. և չորս
անտրճանաւ իջանէ անտի 'ի կամարակապ այր
մի, անտի Տէրն մեր կոչեաց զՂազարոս 'ի գե-
րեղմանէն: Իսկ թէ խաւարք վառեալ մտմ 'ի ձե-
ռին ունեցով իջանեն անդ:

Ի ձախմէ նորին է աւերակ ամբոյ մի, զոր շե-
նեաց Փուլլոն արքայն Լատինաց՝ Գ. Թագաւ
ւորն Երուսաղէմի, առ 'ի պահպանելոյ զվանս
Կուսանաց՝ որ կայր անդ յայնմ՝ դարու՝ ըստ
Մարինոսի:

Ի հիւսիսակողմն բեթանիոյ իբր տասնէ հինգ
բոպէիւ հեռի՝ զայ քար մի հանգոյն տապանի,
կարծր, կրքակ և կարմրագոյն. որոյ երկայնու-
թիւնն է հինգ սոնտալօսի 'ի հիւսիսոյ առ հա-
րաւ, յորոյ վերայ նստաւ Քրիստոս մինչ եկն 'ի
բեթանիա, որում ընդ առաջ եղև նմա Մարթա,
և անկեալ առ ոստ նորա՝ սասց. «Տէր եթէ
աստ լեալ էիր, շէր մեռեալ եղբայրն իմո՞:
Որում պատասխանեաց Քրիստուս. «Եթէ հաւա-
տացես, տեսցես զիստս Արտուծոյո՞: Եւ ան-
տի եկն 'ի գերեզմանն Ղազարու:

Յաղագս աղէիւն Ստիտոնի:

Նուի 'ի գեղջէն բեթանիոյ իբր տասն և
հինգ բոպէիւ՝ առ հիւսիս 'ի մէջ ձորայն, է աղ-
բիւրն. զորմէ գրի՝ Վար. ԵԵ. 18. 19. «Սասն
այնորկի կոչեաց զանուն նորա Աղբիւր անուա-
նեալ ճնտի մինչև ցայսօր ոչ: Քանզի ճնտախ-
իշոյ Սամիսոն եհար զհազար Այլազգիս, և մինչ
պարբէր 'ի ծարաւոյ աղաղակեաց առ Տէր, և Լ
ջուր 'ի ճնտե իշոյն և էարբ:

Յաղագս բեթիագիտի:

Ն հարաւակողմն բեթանիոյ է գիւղ մի աւ
ւերակ, որ կոչի բեթիագէ. ըստ Արարացւոյ
Աղբարիս, ուր տանէին զղջակէ զս: Ըստի առաւ
քեալքն ամին զէշն և զյուսանակն. յորոյ վե-
րայ նստաւ Քրիստոս, և եմուտ յարուսաղէմ.
«Եթէ մայր՝ ասէ, դուք 'ի գեօղո՞՝ որ բնդդէմ
ձեր կայ, կամ հանդէպ ձեր կայո՞: Սարկ. ԻԱ. 1:
Սարկ. ԺԱ. 2. Վարդ. ԺԹ. 30:

Յարութս յղէին Քրիստոսի :

Ելեալ 'ի Բեթանիոյ' և ուղղակի իջեալ
Երիբով 'ի ձախակ ճանապարհին քոյ բարեհամ'
աղբիւր մի, որ կոչէ Աղբիւր Եստուայ : ԺԸ, 18 :
և աղբիւր Ռովբելոյ . և այս նախքան զՔրիս-
տոս : Ըլլա կոչեցաւ աղբիւր Քրիստոսի, կամ
Աւարելոյ . քանզի անցանէն ընդ այն, բազմիցս
հանգչէին անդ, և ընդէին անտի ըստ Մարինոսի :

Յարութս Երիբովի :

Յերուսաղէմէ մինչ Երիբով վեց ժամ է,
ուր է ընդարձակ դաշտ, բայց այժմ փոքր գիւղ
մի է, 'ի մէջ բերդին կայ մեծ յորդարուղս աղ-
բիւր . և 'ի հիւսիսակողմն նորին է մեծագոյն
աւազան մի կամ լիճ, ըստրն քարակերտ յորում
գոն բազում ինքնարոյս ծառք :

Ըստ ետես Եստու զհրեշտակ Աստուծոյ,
« Եւ եղև մինչ էր Երիբով, ամբարձեալ զոչս
իւր՝ ետես զի կայր առաջի նորա այր' և սու-
սեր մերկ 'ի ձեռին նորա . և մատուցեալ Ես-
ուայ՝ ասէ ցնա, մեր ես, թէ 'ի թշնամեաց մե-
րոց . և նա ասէ ցնա, ես զօրավար եմ զօրու
Տեառն, և այժմ եկիք . Յէս . Ե . 15, 14 : Օ որոյ
զպարիսպն կորձանեաց Եստու զօրու թէ Տեառն,
և աղծիւր : և տապանակին Աստուծոյ . Յէս .
2, 1 . 20 : Յօրինակ աւերման և կորձանման
դժոխոց :

Ըստ Քրիստոս մտեալ շրջէր . « Եւ մտեալ
շրջէր ընդ Երիբով . . . և Լ Ջաբէոս 'ի ժան-
տաթղթին անասնել զՅիսուս . հայեցաւ 'ի
վեր Եստուս և ասէ ցնա, Օտրէ՛ փութաւ էջ
այտի, զի այսօր 'ի տան քում արձան է ինձ ա-
գանիլ, փութացաւ և էջ, և ընկաւ զնա ու-
րախու թէրոյ . Ղո՛ւ : ԺԹ . 1 . 10 : Սա Ջաբէոս
եղև Եպիսկոպոս Երուսաղէմի :

'ի մասնէն Եստուսի Երիբով և յեւաննն՝
լուսաւորեաց զկայրս : Եւ 'ի մասնէն նորա Ե-
րիբով, կայր սնն նստէր առ ճանապարհան .
Ղո՛ւ : ԺԸ . 55 : Եւ ընդ ելաննն նորա Երի-
բովէ՛ որդի Տիմէի Բարսիմէոս . Սոբի . ԺԱ . 46 :
Սոբի . Ի . 50 :

Ի այցաստի ելանէ անուշահոտ կերտն, որ
նչ ուրեք գտանի . նա և իւղ Ջագոնի, որ կոչի
Ջրէթմ Եաղբ, որ լինի գեղջ բժշկութեան՝ խու-
թացաւի, և մերամոզի, և այլն :

Յարութս յղէին Եղեիի :

Աղբիւրն Եղիսէի մարգարէին է 'ի մէջ
Երիբովի՝ և լերինն Փորձութեան, որոյ ջուրն
էր ժանտ և դառն և սպի, զոր Եղիսէ աղծիւրք
և օրհնեալ սպիւ քաղցրացոյց . Գ . Թոմ . Բ . 19 :
Որոյ ջուրն է բժշկարար . վանն որոյ տաի 'ի պա-
տիւ նորա շինեալ էր 'ի վերայ Աղբիւրն կեղեւ
ցի, բայց այժմ աւերակ է :

{ Գալաթս Լեւրին Իրշոմեմն :

Նանդէպ Երկրովի առ արեմուսս է Լեառն
 փորձու թեան , որ է 'ի ձախմէ Ճանապարհին
 Երկրովի յանկոյս ձորոյն . ուր քրիստոս պահեաց
 զքառասուն տիւ . և զքառասուն գիշեր , ապա
 քաղցեալ . Սաբլ . Դ . 2 : Լէ է յոյժ բարձր և
 զժուարաւ ելաննելի , թէպէտ լեառն մի է . բայց
 տեղին զստ յիրերաց . զի այլ է տեղին ուր պա
 հեաց , և այլ ուր փորձեաց զնա սատանայ . նախ
 ստէր , սաս քարինքս հայ լինիցին . երկրորդ՝ հա
 նէ զնա 'ի գագաթ լեւրինն , 'ի հիւսիսակողմն
 Երկրովի . վասն որոյ ստէ . « Լուեալ ամէ զնա
 սատանայ 'ի լեառն մի բարձր յոյժ , և ցուցեալ
 զսամենայն թագաւ որու թիւնս աշխարհի և փա
 ռըս նորա » . Սաբլ . Դ . 8 : Դոմ . Դ . 5 : Յառաջ
 էին անդ բաղում եկեղեցիք . բայց այժմ աւե
 թակ են :

Լա արեւելս Երկրովի է վանքն Յովհաննու
 մկրտչի , և այլ եկեղեցիք որք անձանօթ են մեզ :

{ Գալաթս Կոթիմ Լեւրինն :

Լա արեւելս յանդիման Երկրովի է Կոթաւ ,
 կամ Աբարիմ լեառն , հինգ ժամու հեռի . սս
 է յոյժ բարձր . և կոչի Բաքոյ՝ որ թարգմանի
 Գագաթ , ուր ել Մովսէս , և ետես զերկիրն
 Աւետեաց . անդ մեռաւ և թաղեցաւ . թոհոյ .
 ԼԳ . 47 : Բ . ( ) րիմ . ԼԲ . 49 :

Գալաթս Երրանն գեղոյն :

Երկրովէ մինչ 'ի գեան Երրաննն՝ ուր
 մկրտեցաւ Քրիստոս , է երեք ժամ : « Յայնժամ
 գայ Յիսուս 'ի Երրաննն առ Յովհաննէս մը
 կրթալ 'ի նմանն » . Սաբլ . Գ . 15 : Վեան գայ
 'ի հիւսիսոյ և զնայ առ հարաւ , և անկանի 'ի
 մեռեալ ծովն . Օնիք . ԺԳ . 10 : Յի . Գ . 15 :
 Դ . թագ . Բ . 15 :

{ Գալաթս Լեւրին Բորեբոյ :

Յանկոյս Երրաննու է Բորեբ լեառն ,
 և է չորս ժամու հեռի : Լստի վերացաւ Եղիա
 յերկինս հրեղէն կառօք . Դ . թագ . Բ . 11 :

Սերձ Երրաննու է վանքն Երասիմոսի , և
 կոչի Ասիւծ վանք . և երկու մղոնու հեռի է
 աղբիւրն , զոր բոկեցոյց Երասիմոս , և 'ի հա
 թուակողմն է վանքն Քարիտոսի , և այնն : Յոյւ
 յառոր , Աղբիւր 25 . Սեղեթիւր 29 :

Սա կոչի Չոր աղի, և ծով Արտից . Օննր .
Ժ. Գ. 5 : Թառայ . 1. Գ. 5 : կոչի և ծով Արարից ,
Արարացոց , և ծով Սարց . Բ . Օրին . Գ . 17 :
Անր . Գ . 49 : Յե . Գ . 16 : Անր . Ժ . Ե . 8 . Գ . Թառայ .
Ժ . Գ . 25 :

Օրոյս այս է առ արեւելս երկրին Աւետեաց՝
վասն որոյ կոչի և ծով Արեւելից . Եղև . Խե . 18 :
Օս . Ժ . Գ . 8 : կոչի և ծով Արտիւտայ , կարց ,
և նաւ թի , յորմէ ելանէ աղ , կուսր , և նաւ թ
աղնիւ : կոչի ծով մեռեալ , վասն զի սչ գամանին
ի նմա ձկունք և այլ կենդանիք՝ ասկս խիստ ա
ղի գորցն և սաստիկ գառնու թեանն :

Աս հարաւ ծովուն է երկիրն Սոգոմայ , զոր
պատմեաց Աստուած ծծմբախուն հրով , յու
րում բնակէր Ավստ երբոր որդի Աբրահամու .
յորմէ ել նա առաջնորդութեամբ հրեշտակաց .
և կինն նորա եղի արձան աղի . ուր կայ մինչև
ցայսօր ժամանակի . Օննր . Ժ . Թ . 26 : Օրրմէ
վկայեն ամենայն ականատեսք :

Քարաք է յարևմտակողմն մեռեալ ծովուն ,
և է տասն վեց ժամաւ հեռի՝ ՚ի Բեթղեհէ մէ ,
առ հարաւ նորին , և է ՚ի գլուխ լեբինն . որոյ
չըջապասն է պարիսպ , և է աղբււր յորդարուղև
արտոյցք քաղաքին յարևմտակողմն իբր կէս մաւ
մաւ հեռի : Յորում բնակէին բազում Հայք ՚ի
չորեքտասան դարուն , և եկեղեցին անդ կա
ռուցեալ կայր յանուն սրբոյն Գէորգայ . յորոյ
բնակչաց ասիաւրն գամանին կրկին տունք յազ
գէս Հայոց Ներուսաղէմ . Այժմ՝ բնակիչք են
Յոյնք իբր տունք հարիւր , և ունին ինքեանց
նորաչէն եկեղեցի . իսկ սուրբ Գէորգ եկեղե
ցին մեր է ՚ի թաղն բարբարոսաց , վասն որոյ
փակեալ կայ այժմ :

Յամի Տեառն 1853 , գտաւ Յայսմաւուրք մի
ձեռագիր ՚ի քաղաքի աստ Ներուսաղէմ . զոր
դնեաց՝ Տ . Յովհաննէս Սրբապան Պատրիարք ,
և եզ ՚ի գրատունն . որոյ յիշատակարանն գը
րեալ է այսպէս .

Վրեցաւ Յայսմաւուրս ՚ի թիւ Հայոց՝ 246 .
ձեռամբ Վահանայ ՚ի Գրադարկ վանս ՚ի դունն
տաճարի սուրբ Ատուածածնի . ՚ի թագաւու
րութեան մանկահասակ Լէւոնի արքայի որդւոյ
Օշնի արքայիս , և այլն :

Աս Լէւոն թագաւոր ամենայն Հայոց՝ ՚ի թը
ւին 22թ . շնորհեցի գիրքս Քարայոյ Հայոց և
կեղեցւոյն , որ կարդան յամենայն ժամ յեկե
ղեցին , և այլն . . . : կաղեցաւ Յայսմաւուրքս

Էրևնակողման վանացն սուրբ Յովհաննու Մը-
կրտչի. ձեռամբ Յովհաննէս Արեւոյի . Ի Թիւ
Հայոց՝ ԳԳ. Ե :

Արդ՝ յայտնի լիցի, զի մուսցեալ է Էմմա
ւուս գիւղն, յերեւ 37. նշանակել Ի Ստորագրու-
թեանս յայտնի, ուստի ակն ունելով ներողա-
մտութեան Անթերցասիրացդ՝ գրեմ, զի Էմմա
ւուս գիւղն՝ որ Արաբացոց կոչի Էմմա, հինգ
ժամաւ հեռի է Յերուսաղէմէ, և երևի յաջմէ
գիւղաքաղաքին Ռէմէի, որ և հեռի է անախ
իբրև ժամս երիս :

Յայս գիւղ գնաց Յիսուս յետ ինքնագոր Յա-
րութեան իւրոյ ընդ երկուց անձանց՝ ոչ յայտ
նելով զինքն. և յերևկային Ի բազմիւ նորս ընդ
նոսա Ի հաց, ևս ծանօթս նոցա Ի բեկանել
հացին, և աներևոյթ եղև Ի նոցանէ . Դ՞ու՛յ,
ԻԳ. 13 :

Ապսէն յաւարտ Ստորագրութեան սրբոյ
Քաղաքիս ցանկայի և փափաքէի Ի սիրտ և Ի
հոգի նշանագրել և զյաջորդութիւն Մրբազան
Պատրիարքաց Առաքելական Մեծի Աթոռոյս՝
սկսեալ յառաջին Պատրիարքէ, որ էր Արդար
մականուանեալ Տեառն եղբայր Մրբազան Առա-
քեան Յակոբոս Ալիեան. սակայն ընդ բազում
ժամանակս հետաքրքրութեամբ և խուզողու-
թեամբ Ի ձեռագիր և Ի սպառիչ մտտեանս
նախնեաց մերոց՝ և երևելի հեղինակաց՝ և հա-
ւատարիմ պատմաբանս ինդրեալ ուշի ուշով
նկատմամբ, չեղաք ձեռնհաս Ի գիւտ անբնդ-
միջատ շարագասութեան բարեյիշատակ ան-
ուանց իւրաքանչիւրոց մինչև ցայսօր ժամանա-
կի. և քաջ իրագեկ եղէ՝ զի Ի վերէ այս փա-
փաք սրտի մերումքան զկար մտաց մերոց, վասն
որոյ զայն աշխատասիրութիւն թողի առաւել
ներհուն հմտագունեց, որք տեղեակս են եկե-
ղեցական պատմութեանց, և լիացեալ ամենայն
հին գրուած ուրք նախնի մեծիմաստ հեղինակաց :

Եւ սպաս սկսայ սրունել Ի սրբավայր Տեղին
յիշատակարանս ինչ հին թուականօք, և բաց
Ի միոյ աստի հնագոյն առ այժմիկ ոչ կարացի
գտանել, որէ Տապանաբար Տ. Աբրահամ Պատ-
րիարքի սրբոյ Աթոռոյս, որ ելեալ Ի գաւթէ
սուրբ Վանուցս՝ և գնացեալ ընդ արևմուտս
առ դուռն փայտեայ, յաջմէ էր երբեմն փոքր
տեղի ինչ անշուք իբր սենեակ դոնապանաց,
զոր յառաջ քան զամս ինչ քակեալ շինեցին
բազմոց կամ նստարան, անդանօր գտաւ այս

տապանաբար, զոր այժմ՝ եզին 'ի ճակատ աս պիճանի նոյն բազմոցին, յորում երկաթագիր փորագրեալ է այսպէս .

« Այս է տապանն և պահարանն սրբանեալ մարմնոյ Տեառն Արբաճամբ և պիտկոպոսի Երուսաղէմացոյ երջանիկ Պատրիարքի սրբոյ Աթուռոյս, որ հանգեալ 'ի յիշխանութեան Սուլթան Սալահատինի . 'ի թիւ Հայոց՝ Ոս և Նո : Ար հաւ մեծօտի թուականի Փրկչին մերոյ 1192 . և յօրէ անտի մինչև ջոյսօր են ամբ վեց հարիւր վաթուուն և և օթն : Եւ յայսմանէ յայնսպէս երևի, զև յօրէ անտի և յառաջ իսկ զայն թուական՝ ունինք Պատրիարք 'ի նբ քաղաքս Երուսաղէմ :

Այս հարկ 'ի վերոյ կոյ մեզ աստուածահաւ ճոյ սցօթիւք և ինկանուէր մաղթանօք Երուսակայ Սրբազան Հարց մերոց, որոց անուանք գրեալ են 'ի դպրութեան կենաց, ինչքել 'ի Տեառնէ մինչև 'ի կատարած աշխարհի հաստատուն և անասան պահել զԱռաքելական Աթուռոս սուրբ 'ի պարձանս լուսեան աղբիւս Հայոց, և զայժմեան Առաքելադատիւ Սրբազան Պատրիարք Հոգևոր Հայրն մեր ընդ բոլոր հոգեկէցարք միտքան հարց և եզարց մերոց՝ բազմա մեայ կենք կարողացուցանել 'ի շինութիւն և 'ի բարեկարգութիւն մեծի Աթուռոյս, և զօրացուցանել ամենայն աստիճանական բարեմանութեամբք, զարդարեալ հաւատով յաւսով և սիրով . առ 'ի ընդունիլ յառուրն յենում՝ զանթառամ՝ փառացն զպատկ 'ի Վերինն Երուսաղէմ՝ յարբայտ թիւանն երկնից :

Բ Ա Ն

ՎԵՐԸԱԲԱՆԱԿԱՆ

Ի ԽՆԴՐՈՅ ԲԱՐԵՍԻՐ ՌԻՌՈՒՄԸ Ի ՏԱՆՈՒՅՈՒՄԸ

Ի ԽՐԱՏ ԵՒ Ի ԿՐԹՈՒԹԻՒՑ

ԱՍՏՈՒՄՏՊԱՆՏՈՒԹԵԱՆ

« Եկոյք, և Էջուր 'ի լեան Տեառն և 'ի սուն Աստուծոյ Եսկրայ, և յուցեն մեզ դճանադարն նորս, և քննացուք 'ի շախը՝ նորս, զև 'ի Ամեն կէտն, արեւբ, և Բան Տեառն Արարողակն ո . ՄԻԷ՛՛՛՛՛՛՛ . Դ . 2 :

ՈՐՈՇԵՏԵՒ նախագահ է Առաքելական Աթուռոս, և մայր է ամենայն բրիտանէից, իսնն որոյ մայրական գթարիւթեամբ խնամէ զհաւատացեալ ջամբելով զանկարար կամեն շնորհաց, առ 'ի յագիլ հոգեպէս և բարիք կեալ լատ մարմնոյ՝ և անսպառ լինել 'ի գնացս երկնային ճանապարհին վերնայն Երուսաղէմի սուրբ Աբբայութեան . և անխոտոր ընթանալ 'ի շախից Սրբազան Հարցն մերոց նախնեաց, որոց բարեկարգ արարողութեամբ հիմնեալ կայ Հայաստանեաց եկեղեցիս սուրբ և հաստատեալ պահի մինչև ջոյսօր և մինչև ջյաւ իտեան :

Արք՝ վասն ստեղ պաշտանաց կարե որ դատեցաք զայս գուգնաքեայ իրատական բանս 'ի ըյս ամեալ հարդոս ասնել և կնկնական հաւազարդը՝ որով բարիք մարգեալ և կրթեալ

ի վարս պարկեշտս և յուղիզ գնացս, սրտի մը-
տօք և հոգւով համբերութեան կարացեալս ար-
ժանապէս ծառայել մեծփայնութեանն Աս-
տուծոյ և փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի. նաև ըստ
Առաքելական բարեկարգ սահմանադրութեանն
և ըստ նախնական Սրբոց Հարցն հոգեշունչ ա-
րարողութեան փութով հանապաղ կատարել
զԱստուածային պաշտօնն ըստ կարգի և ըստ
աստիճանի, առ ՚ի արժանաւոր գտանիլ և վայ-
ելել զանձառ. Հնորհան սուրբ խորհրդոցն, և
փրկագոխթ անօրինական սուրբ Տեղեացն Քրիս-
տոսի Աստուծոյ մեքոյ :

Սրբա՛ ՚ի հարկանել զարթուցիչ փայտին,
և ՚ի գոչել ժամահարին ՚ի գիշերի, պարտ է իւ-
րաքանչիւր ումեք փութապէս կանխել և ան-
դանդազ ելանել յանկողնոյ, և գոհութիւնս
մատուցանել Արարչին և Փրկչին Աստուծոյ.
քանզի որ առաւել սիրէ, կանխագոյն յառնէ.
որ կանխագոյն յառնէ՝ առաւել սիրէ. ըստ նր
Իւղարբեր կանանց. նաև «Պարտ է նախ քան զա-
րեգակն կանխել ՚ի գոգութիւն քո, և յառաջ
քան զծագել լուսոյ՝ յանդիման լինել քեզոյ,
Իմաս. Ժ. 28, լ՛պա կանխել և ուղղել զանձն,
և ունել զինքն ՚ի պատրաստի, ոչ սոսի զմարմինն
և եթ, այլ զնեքքին զգայարանս. այսինքն զսիբ-
տրս, զսիրտ, և զխիշողութիւնս. քանզի արդ ա-
ւասիկ ժամ է արդէն իւրաքանչիւրոց անձանց
բանաւ որ փառաբանչացս հանդիսանալ հասաչին

և փրկողին Յիսուսի Քրիստոսի. և ջերմուան-
դքն աղօթիւք և հոյաբուածովք խօսակից լինել
ընդ նմա :

Լշրհորդ՝ ՚ի հարկանել երկաթեայ կոշնակին
առաջնոյ Սաղմոսին, պարտ է պարտաւել ՚ի սաղ-
մոսեբազութիւնս, յաղթագիրս, ՚ի պատմութիւս,
և ՚ի վարս Երանելի վկայիցն և ընտրելոցն Աս-
տուծոյ, ըստ իւրաքանչիւր բարեյոժար կամացն
և հոգեւոր փափագանայն : լ՛պա յետ այնորիկ
արժան է ՚ի ձեռս առնուլ զՏօնացոյցն և զՕրա-
ցոյցն. զորս կրկին աչօք տեսնել և գիտել
պարտ է, թէ զինչ է պատկեր աւուրն, տէրու-
նի իցէ, և թէ ապաշխարութեան, զինչ ա-
ւուր ձայնն, և զինչ սրբոց Տօնակատարութիւք,
և զինչ ինչ պարտ է ընթեռնուլ և երգել յե-
կեղեցւոյ ՚ի դասի և յատենի. զորս մի ըստ մի-
ոջէ ՚ի միտս ամբարեան՝ գանձել ՚ի յիշողու-
թեանն, զի զայն ամենայն ՚ի կարևոր ժամու-
ուղիղ ընթերցցին, և անլլթար և անվեպ եր-
գեսցին ՚ի փառս և ՚ի պատիւ Ամենասուրբ Եւ-
րոջութեան :

Իսկ ՚ի ժամանել սաղմոսեբազեայ ՚ի կանտ-
նազլուին առաջնոյ Սաղմոսին, աջակողման
սաղմոսեբազուն՝ փորագոյն աղարար զանգա-
կաւ ազգ առնէ լուսարարին առ ՚ի հարկանել
զփայտեայ կոշնակն երկրորդի Սաղմոսին. յայն-
ժամ ինկարկու սարկուագն՝ և փոխասաց զոյգ
դպիրք ամենայն փութով արեւթեան և յոր-
դեանոյն փափագանօք պարտին ընթանալ յե-
կեղեցին :

Լը ՚ի մամոնէն առ Մատուռն բաժակարբու
 Սրբազան Առաքելոյն, ուր ամբողջաւ կայ արեւ-
 նամած պատուական Գլուխ նորին, անդանօր
 Ջերմեանդն սրտիւ և հոգւոյ փափագանօք և
 երկրպագութի մատուցանել զյարգ և զգատիւ-
 նոյնպէս և յեւաննն խնայրհեալ առաջի տե-
 բունական Պատկերին սուրբ Փրկչի, արժանա-
 վայել յարգութեամբ ապաւինիլ ՚ի բարեխո-
 սութիւն սրբոց Յակօբեանց երջանիկ Առաքե-
 լոյն, հայցելալ ՚ի Տեսանէ զչնորհս անձառ ո-
 զորմութեանն, զնեբունն սխտանոց՝ և զժու-
 զութիւն յանցանոց, զխաղաղութիւն ամենայն
 աշխարհի՝ և զհաստատութիւն Առաքելական
 գաճիս, և անտի դէպ ուղիղ արժան է երթալ
 և մտանել ՚ի սուրբ Ստեփաննոսի պահարանն,
 և ճերադրութեամբ՝ և ջերմպին սիրով, և բազ-
 մահայց պաղատանօք կալ յաղօթս առաջի խա-
 չեթութեան սուրբ Պատկերին. ևս և երկոց հը-
 բաշազարդ Խորանոցն՝ որչափ և կամք իցէ,
 քանզի Ատուած ոչ հայի ՚ի քանակն, այլ ՚ի
 սիրտ. ըստ այնմ, « Սարգ հայի՛ յերեսս, և Աս-
 տուած ՚ի սիրտո՛. Ա. թ. 4, Ժ. 9, 7: Ըրդարև
 հայի նա ՚ի սրբութիւն սրտի, ՚ի մարբութիւն
 մտոց, և յուղղութիւն վարուց ծառայոց իւ-
 բոց և պաշտօնէից :

Ըզա վերադին զմտաւ ամեալ և ՚ի յուշ բե-
 րեալ վրանխաւ անդ խորհեցեալսն և անվտիպ
 արամադրութեամբ հաստատեալսն ՚ի մտի, որ-
 պէս զի անխալ՝ պարզ և յտակ արտասանեալ
 երգեսցեն ՚ի ջերմեանդութիւն յորովդոցն :

և մի երբէք ճանճրութիւն ինչ ցուցցին յան-
 ճինս իւրեանց, զի անհաճոյ է Ատուածոյ օրհ-
 նութիւն և գոհութիւն հեղգութեամբ մատու-
 ցեալ, որպէս խափե սպառնայ բանիւ մարդա-
 բէին այնմ՝ որ հեղգանայ Ատուածպաշտու-
 թեան. « Ընթեալ լիցի, առէ, որ գործ է ըզ-
 գործ Տեսան հեղգութեամբ »: Լըբ. Խ. 9, 10:
 Ըզա քանի առաւել մեզ բխտաննէիցս սպա-
 նայ, սրովհետև միշտ պարտական եմք օրհնել
 և գովել զնա. ըստ այնմ, « Պարս է յամենայն
 ժամ կալ յաղօթս, և մի ճանճրանալ »: Գ. 1,
 Ժ. 1 :

Լը ՚ի հասանել ՚ի կանոնալ լու երկրորդ
 Սաղմոսին, սջակորդեան սղմոսերդուն ըստ ա-
 ռաջնայ նուագին՝ փոքրագոյն փողովն ազգ առ-
 նէ լուսարարին՝ առ ՚ի հնչեցուցանել զղանգա-
 կըն, յայնժամ գղեբք և միահամուռ սրբազու-
 մար միաբանութիւնք եկեալ խմբին ՚ի բարե-
 բանութիւն Ամենասուրբ Երբորդութեանն :
 Ընդ է անսանել և զաղանասարս երամս՝ Տե-
 բունական մեծահաւատա Ուխտաւսրոց, սք ըն-
 թացիս յլեկեղեցին արտասուտխանն պաղա-
 տանօք, լիաբերան գոհութեամբ, զղջմամբ սրբ-
 տի, և մեղայ գոչելով զիմեն ՚ի մատուռն սուրբ
 Յակօբայ, զոր բարեխոս ունեթով՝ փառաւորեն
 զանուն Ամենասուրբ Երբորդութեան. յարմե-
 մեծաւ իւտով այն ունիմք շնորհիւ սղորմու-
 թեան յուրոյ՝ արժանաւորեալ փառաւորիլ սստ
 և ՚ի կեանն յաւիտենից :

Ըրդ՝ մի երբէք զմտաւ ամեալ ասիցես, թէ

էն ինձ պիտոյ՝ և զինչ փոյթ իցէ ինձ զայդցաւ նէ, մի թէ դասապետ իցեմ և ժամասաց. զի դասացելովքդ փոյթ կալեալ՝ հոգ տարայց ։ Այս որոյ ասեմքեղ, զի ամենայն գլխերք եկեղեցւոյ, եթէ դպիր, և եթէ սարկաւաք, եթէ ձայնեղք և եթէ բազմայնք, ըստ տեղւոյ՝ ըստ ժամանակի՝ և ըստ ժամու պատշաճի՝ դասապետ են և ժամասաց ։ այլ ոչ ասանց ըրամանի դասապետին, որ խոհեմութեամբ վարի ընդ ամենեւեոյն, և ըստ իւրաքանչիւր կարողութեան և արժանաւորութեան, և ըստ չափու գիտութեանն սիրով սրբութեան մատակարարէ նոցա զերգս հոգևորս և զընթերցումս, և սիրաչափէ գնտս. զոր տեսեալ է կեղեցական պաշտօնելոյ, և սքան զևս արիացեալ և քան եղեալ եւս անդագին բազմանք փութացին կատարել զԱստուածային պաշտօնն ՚ի փառս անուան նորա ։

Մի և մի երբեք պիտրժեօջիք բամբասեղ զքք, և ծաղր առնել կամ դատարկարանել, և մի բարձրաձայն ազաղակաւ վիճել. այլ մեղմով և քաղցր բարանութեամբ վարիլ ընդ ամենեւին ՚ի տան Տեսան՝ որ է Եկեղեցի սուրբ ։ Բանզի եկեղեցին է տուն Աստուծոյ՝ բնակարան հրեշտակաց՝ ժողովարան սրբոց՝ քաւարան մեղաւորաց՝ կրթութարան Աստուածպաշտութեան՝ և ակն եօթնարեան շնորհաց Հոգւոյն սրբոյ. զայս ամենայն անմուաց կալեալ ՚ի մոխ՝ մի վարեսցի զդատարկարանութեամբ. զի՝ « Ի՛նչ ամենայն դատարկ բանի զոր խօսիցին մարդիկ, տացեն համար յաւուրն դատաստանի » . Մատթ. Ե. Բ. 50.

Արք՝ եթէ կամիս լինին ուսանել, մատիր հոգւոյ փափագանք առ գիրս Արբազան Առաքելոյն Երկրայ արգարոյն, և ՚ի մեկնիչ սուրբ Գրոց նորին Սարկիս Շնորհալին. յորոց քաջ սեւալ՝ տեղեկացիս, թէ զինչ ինչ գրեն զիրօնաւորայն և զքրիստոնէից ։ Այս ուրեմն խոյս տացուք յանկարգ գնացից, և երկիւղեւն Աստուծոյ պատասպարեացուք զանձինս մեր և զըբայարանս. հետեւելով ուղիղ և պարկեշտ վարուց, և զգեցցուք զզարգ վայելչութեան հոգւոյ, և մի զակն ընդ վայրք անեալ յասեցուք, զոր յանդիմանէ Իմաստունն. « Աչք անմտի ընդ վայրքն յաճեն » . Մատթ. Ե. Բ. 24. ։ Եւ մի յեցեալ յորմն յակճիւս բերանարաց կայցէ զք վասն արտաքին զարգուց որմոյն և խորանացն, որովք միայն՝ թանձրագոյն միայք հաւատացելոց անօտրայեալ կակղանան, և զգալի տեսութեամբ առ իմանալին ժամանակ օգտին, և վերջագէս Աստուածային տեսութեան և երանական ձայնին արժանի լինին ։

Այլ զմտու ան և խորհնաց զզարգուց հոգւոյր, և տես թէ ունին դարձանալայեղ զարդըստ առաքիլնական բարեմտնութեանց, և զմաքուր հանգերձս սուրբ հորասնեաց, զտեսական և զգործնական գովանիլ արդիւնս բարութեանց. գերբնականաւն պանծառնիք՝ այսինքն հաւատոյ լուսով արոցեալ, և սուրբ սիրովն տուտուն յուսով ամբոցեալ, և սուրբ սիրովն սակիսագատեալ զարդարեալիք ըստ հոգւոյ և ըստ մարմնոյ. մի գուցէ լուիցեւ զահաւոր զձայնն

Թէ, « Ինկէր, զհարգ մտեր այսր, որ ո՛ւր ունէ-
իր զհանդերձ հարասնեաց ո. Սաբլ. ԻԲ. 12 :
ՍՂ ուշի ուշով ունկնդիր լէր Աստուածային
պատգամոյն, և յերգելն զեբգս հոգեևոր՝ մը-
տօք ձայնակից գաջիւր ջերմ սիրով իրբև 'ի միտ
ջէ բերանոյ, 'ի փառս և 'ի գովեստ ամենամե-
ծի Անուան նորա :

Եւ առանց իրիբ բանաւոր պտածառի՝ մի
ոք հաճեցել ելանել արտաքս 'ի դասէն և նըս-
տիլ. և եթէ հարկ ինչ լիցի ելանել, անդէն 'ի
գուճս անկեալ անմուռնչ, մտախոհ լիցի և ուն-
կընդիր երգոց և արժից և բանից իմաստիցն :
Եւ եթէ որ ստիպեալ հարցանիցէ քեզ բան ինչ
'ի լուծուա մտաբանական բանից, սակաւա-
բան լէր, և փութով լուս. քանդի պարտ է ըզ-
բազում լել, և սակաւս խօսիլ բոտ սեղւոյն,
բառ իրին, և բառ ժամանակին : Եւ արգիլեալ
է բոլորովին միջարանս թին յեկեղեցոյ՝ յինչ
և իցէ նիւթս. եթէ կամիցիս տեղեկանալ ի-
մաստից բառից կամ բանից ինչ, յետ աւարտ
ման պաշտամանն երթեալ 'ի սենեակն, քաղա-
քափորութեամբ և հօգուով հեզութեամբ հար-
ցեալ բառ արժանւոյն տեղեկացիս ամենեցուն :
Եւ մի երբէք 'ի մտեկան կրիցն հպարտութեան
փբացեալ իբր գիտակ բառից կամ բանից, փոր-
ձել կամիցիս զայլ՝ տգէտ ցնտս գատելով, կամ
առ ծաղու գործեսցեն՝ որ մեզք է մահացու :
յորմէ ճնանին գժտութիւնք, ասելութիւնք,
անարդութիւնք, կռիւք և հայհոյութիւնք. զոր
բազմիցս լուեալ և մք ականջովք մերովք, և տե-

սեալ աչօք. որ և իրատէ Իմաստունն այսպէս .
« Եւստուութեան քո մի հպարտանար ո. Ասլ.
Գ. 8 :

Եւ մի զօրն և զժամն ընդ վայր և 'ի զուր
կացցես, այլ պարապեաց յնթեբըցումս սուրբ
Գրոց 'ի շահ անձին բուժ, և լիցի քեզ կերու-
կուք հոգեւոր և թոշակ առ 'ի կեանս : Կանգի
սուրբ գիրք դաստիարակք են մեզ բարոյապէս,
որք յանդիմանեն զմեզ, և ուղղեն զմիտս և ըզ-
կամս մեր առ Աստուած. բերկրեցուցանեն ըզ-
սիրտս մեր՝ ևս քան զևս առաւելուն զջերմե-
սանդն սեր 'ի մեզ, լուսաւորեն զմիտս և զհո-
գիս մեր լուսով գիտութեան և իմաստութե-
ն. և կրթեն զմեզ յԱստուածպաշտութեան, և ու-
սուցանեն զմեզ առ 'ի ճանաչել և գիտել զկա-
մըս Աստուծոյ, որ է բարին՝ հաճոյն՝ և կատա-
րեալն բառ Սբբազան Առաքելոյն :

Արդ՝ գրովք ճննդոց 'ի միտ անցես զա-
բարազործութիւնն Աստուծոյ, զպատուիրանն,
զգթութիւնն, զբրկութիւն. զերեւելեաց և զա-
ներևութից գոյացութիւնն, և զգարդս երկինի
և երկրի. զնորհոս, զփառս, և զանմահութիւն
բանական արարածոցս :

Գրովք ելից՝ զամենաբանչ զօրութիւնն
Աստուածութեան և մեծվայելութեան նորին :

Գրովք Բուոց՝ զնախախնամութիւնն, զկա-
ռափորութիւնն, զինամս, զգթութիւնս, զա-
մենաբառ պարգևս հօգւոյ և մարմնոյ :

Գրովք Ղեւտոցոց՝ զսպազայ խորհուրդս
մարդեղութեան :

Գրովք Օրինայ՝ զօրէնս արդարութեան և զերաւունս ճշմարտութեան :

Գրովք Յոբայ՝ զեղանակ համբերութիւն : զգոհութեան, զճանաչումն անձին, զհաստատութիւն խնարհութեան, և զյոյս յարութեան, և զվստման արդար դատաստանին Աստուծոյ :

Գրովք Գաւթի՝ զգուշութիւն մեղաց, զպաշտխարութիւնն, զսղոցմութիւնն, զգթութիւնն, զգիրկութիւնն, զհեղութիւնն, զյուսոյն հաստատութիւնն, և զԱստուածպաշտութիւնն :

Գրովք Մարդարեկից՝ զառաջին և զերկրորդ գալուսան, զյարութիւնն մեռելոց, զանաչառ դատաստանն, զհասուցումն ըստ իւրաքանչիւր գործոց ազգի մարդկան, և զայլ գուշակութիւն :

Գրովք նոր կտակարանին՝ զկատարումն անօրէնութեան բանին Աստուծոյ . զազատութիւն բնութեան մարդկան, զհաւատ, զյոյս, զտէր, զքարոզութիւնն առ վրկութիւն և առ երանական կեանս, զպատկն արդարոց, և զպատիժն մեղաւորոց ըստ գործոցն առ և՛ ՚ի հանգերձեալն :

Յընթեանուլն մեր զգիրս խրատականս ի մասանոց՝ լուսաւորիմք ՚ի միտս, և բորբոքիմք առ բարին, և վառիմք ՚ի սէր Աստուծոյ և ընկերին : Յընթեանուլն զՎարս սրբոցն զգաստանամք հոգւով, արիանամք, և զօրանամք . շաւմարանն մք ՚ի մեզ զամենայն օգտակարս, յորս գոն շնորհք Հոգւոյն սրբոյ : Յընթեանուլն մեր մտադրութեամք, զգածին սիրաք մեր և բերկրին, հանգարտին յամենայն աշխարհական ըլլ-

բաղմանց . զուարճանամք, յնձամք և պարիմք հոգւով ընդ հոգեղէնն և ընդ սուրբս նորս :

Արդ եթէ օգտել կամիցիս ՚ի սուրբ Գրոց՝ յառաջ քան զամենայն ՚ի բաց հեռացոյն ՚ի քէն զամենայն զար խորհուրդս՝ ասելով զբան Մարդարեկին . « Ի բնոց եղերութ յինէն չարք, և քննեցից զպատուիրանս Աստուծոյ իմոյ ո՛ր : Իւ ապա ինդրէս Աստուծոյ զըյս շնորհացն, ասելով, « Իու լուսաւոր առնես զճրագ իմ տէր Աստուած իմ, լոյս արա ինձ ՚ի խաւարի ո՛ր, Սաղ. ԺԵ. 20 :

Իւ այսպէս ըստ վերոյիշեալ պայմանին ըսկիզբն արս՝ յընթեքցումն սուրբ Գրոց . այլ լինցի չափաւոր, զի յաճախ և ստէպ ոչ այնչափ օգտէ . քանզի ըստ չափու և հանդարտ ընթեքցանութեամք կարես ՚ի միտ առնուլ զմաստան՝ և գանձել ՚ի յիշողութեանդ, որով զիւրաւունիս կազմել զօգեղանի զօրաւոր վասն վերաւորեալ հոգւոց, և կերակուր անմահութեան վասն քաղցելոց ՚ի հոգի . « Օ ի ամենայն զպիր աշակերտեալ արքայութեան երկնից՝ նման է առն տանուտեառն, որ հանէ ՚ի գանձէ իւրով զնոր և զհին ո՛ր . Սաղմ. ԺԳ. 52 :

ՅՈՒՅԱԿ

ԱՐԺԱՆԵԱՑ ՅԻՇԱՏԱԿՈՒԹԵԱՆ

Լ

Լ՝ բրա հոր .	Երեւ
Աբգիմնէք .	267
Աբրահամ Պատրիարք սրբոյ Երուսաղէմի .	276
Ագարակ Ագրիպոս .	321
Ագարակ Բրաի . Ակնդամայ .	276
Ագրիանոս կայսր .	266
Ագատու թիւն սրբոյ Աթոռոյս Ի սարատուցն ձեռնտուութեամբ Ագգիս .	9
Աճեղահրաշ լուսով վառումն կանթեղաց տաճարին սուրբ Յակոբայ .	206
Ազբիւր՝ առ որ Գաբրիէլ հրեշտակապետ երևցաւ սրբոյ Կուսին .	213
Ազբիւր Եղիսէի .	280
Ազբիւր Եփրատ գեղջն .	315
Ազբիւր՝ որ ըստ Աբաբայուց Էջն յերթի՛ .	245
Ազբիւր Սամիտանի .	253
Ազբիւր Սելովմայ .	313
Ազբիւր սուրբ Կուսի .	269
Ազբիւր սրբոյն Փիլիպոսի առաքելոյն .	269
Ազբիւր Քրիստոսի՝ կամ առաքելոց .	255
Ամանուա Յունաց .	314
Այրն սուրբ Տննդեան Քնի Աստուծոյ մկրոյ .	96
Այրն քառասնից սրբոյ Կուսին Մարիամու .	229
	243

Անաթոլիոթ քաղաք, որ է Ապոլոնոս .	36
Անպատ սրբոյն Յովհաննու կարայեաին .	254
Աշխարհամարան կիւրակէ .	150
Աշտարակ Յակոբայ նահապետին .	221
Ապոնապոլիտ քաղաք .	30
Ազատամբուծիւն Արարացւոց .	209
Ազատամբուծի Բեթղէմից այլազգեաց .	200
Աջակողմեան աւազակի գիւղն .	35
Աւաջին բանա Քնի Աստուծոյ մերոյ .	81
Աւումն Յունաց զսուրբ Գողգոթայ .	92
Աստուածատուր Պատրիարք սրբոյ Եէմի .	192
Արայ ճափի 'ի Ղալաթիայն կոստանդնուս պօլսոյ .	14
Արեմաթ գիւղ .	36
Արձան Արիսողոմոյ .	272
Արտեւան լեառն .	280
Աւագ շաբաթ Ատինացւոց .	101
Աւագ շաբաթ օր Ատինացւոց .	107
Աւագ ուրբաթ Մեր և Յունաց .	113
Աւագ ուրբաթ օր Ատինացւոց .	105
Աւազան միրտուծեան, որ է յիշատակ ծե- րունագարգ Թագէտս վարդապետի .	231
Աւազանք Սողոմոնի .	245
Ն	
Նազոս արեղայ, և գերեզման նորին .	260
Քաղանիք սուրբ Աստուածածնի .	177
Քանա Յովհաննու մկրաչի .	278
Քանա ուր դշուոյն Հեղինէ արգել զՅու- գայ կիւրեղ առ 'ի ցուցանել զտեղին Փայտին կենաց .	58

Քանա սուրբ առաքելոյն Պետրոսի .	164
Քացօթեայ տեղի Հովուաց, և գիւղնց .	243, 244
Քեթանիա գիւղ .	311
Քեթլուճայ, կամ Բեթլեհեմ գիւղ .	32
Քեթղէ Հէմ .	225
Քեթայոյղայ քաղաք .	281
Քեթիպէ գիւղ .	313
Քլուր' որ կոչէ Երանելի լեառն .	279
Քուրգն' ուր ելաց Քնի 'ի վերայ Երուսաղէմի .	305
Պ	
Պարբիէլ Պատրիարք սրբոյ Երուսաղէմի 'Նիկիոսիացի .	198
Պաղա, որ է Ղաղէ .	248
Պալիլեա .	310
Պեհն .	37
Պերեզմանատուն Անգղիացւոց .	261
Պերեզմանատուն թագաւորաց .	277
Պերեզմանատուն Ատինացւոց .	260
Պերեզմանատուն մեր .	260
Պերեզմանատուն մեր' 'ի Պերո-թ .	284
Պերեզմանատուն Յունաց .	261
Պերեզման Աբելի .	287
Պերեզման Արբաշամու, Սահակայ, և այլոց .	247
Պերեզման Աքամայ .	88
Պերեզման Ամնորհնեալ նբ Աստուածածնի .	295
Պերեզման Անգեայ և Զարարիայ .	271
Պերեզման արգար Առաքելոյն սուրբ Յա- կոբայ, որ է 'ի ներքոյ Աւագ սեղանոյն մեծի Եկեղեցւոյն մերոյ .	44
Պերեզման Ղալաթի և Սողոմոնի .	265

Գերեզման Եսայեայ մարգարէի .	268
Գերեզման Չարարիայ որդւոյ Բարաքեայ .	17
Գերեզման կնոյն Աբգարու թագաւորին Հեղինէ թագուհւոյն .	7
Գերեզման Կաղմայի և Դամիանոսի .	250
Գերեզման Հերոնիմասի և Եւսեբիոսի .	242
Գերեզման Մելքիսեդեկի քահանային .	88
ԳԵՐԵԶՄԱՆ Յիսուսի Քրիստոսի փրկչին մերոյ .	74
Գերեզման Յովսէփայ Աստուածահօր .	292
Գերեզման Յովսէփայ Աբու մանթալոյ .	70
Գերեզման Յովսեփատու արքային .	272
Գերեզման Շմաւոնի որդւոյն Յակոբայ .	33
Գերեզման որ կարծի Անանիա առարեղոյն .	288
Գերզման չորեքորեայ յարուցելոյն Ղազարու .	311
Գերեզման Ռաբելոյ .	221
Գերեզման Սամուէլ մարգարէի .	37
Գերեզման սրբոյն Պեղազեայ .	310
Գերեզման սրբոյն Սաբայի .	275
Գերեզմանք թագաւորացն Աստինացւոց .	88
Գերեզմանք Հանգուցեալ Պատրիարքաց սրբոյ Երուսաղէմի .	258 . 259
Գերեզմանք Յովակիմայ և Աննայի .	392
Գիր Սուլթանին Եգիպտոսի .	38
Գիւղ Յուզայի .	219
Գիւտ Խաչ .	127
Գիւտ Խաչ Աստինացւոց .	109
Գմբէթ մեծ և կապարապատ սրբոյ Յարու- թեան տաճարին .	78
Գմբէթ սրբոյ ԳԵՐԵԶՄԱՆԻ Քրիստոսի .	77
Գողգոթայ .	63 . 86

Գողգոթայ երկրորդ՝ որ է Վերնատուն մեր .	66 . 92
Գուբ Յովսէփայ .	280
Գրիգոր Նիւստայի .	188
Գրիգոր Շղթայակիր Պատրիարք սրբոյ Ե- րուսաղէմի .	40 . 60 . 69 . 180 . 183 . 195 . 232 . 270
Գրիգոր Պարոնտէր Հայրապետ .	68 . 191 . 231 . 256
Գրիգոր վիշապատէր .	15
Դամասկոս .	287
Դատուորի կիւրակէ մեծի պահոց .	85 . 137
Դուռն արեւելեան՝ տաճարին Սողոմոնի, որ փակեալ կայ մինչև ցայսօր .	18
Դուռն Դամասկոսի, Եւրբեցւոց դապրէտի .	165
Դուռն Դուսթի, Եւրբեցւոց դապրէտի .	219
Դուռն Եսֆայի, ըստ Արաբացւոց դապրէտի .	37
Ընդ որ ըստ մեզ դուռն Հոյր Արքայահանու .	63
Դուռն սուրբ Յարութեան տաճարին .	20
Դուռնք տաճարին Սողոմոնի .	20
Է .	
Էշաղար գիւղ .	32
Ետղուզ աղա իշխան մեծահամբու .	196
Եգիպտոս .	248
Եթովպացի Գեորգ .	288
Եկեղեցի աւերակ յանուն Ամբակումայ մարգարէի .	220
Եկեղեցի Աստինացւոց ՚ի մէջ նր Յարութեան .	50
Եկեղեցի Խփուոց յանուն Միքայէլի Հրեշ- տակապետին .	60
Եկեղեցի մեր ՚ի քաղաքին Լուսպիկեայ .	286
Եկեղեցի մեր յանուն սուրբ Լուսաւորի ՚ի սուրբ Յարութեան տաճարին .	84

Եկեղեցի մեր յանուն սրբոյն Թէոփորոսի . 189

Եկեղեցի մեր յանուն սրբոյն Յովհաննու
աւետարանչին . 59 . 191

Եկեղեցի յանուն Թովմայի առաքելոյն . 179

Եկեղեցի յանուն Մովսէսայեցոց . 36

Եկեղեցի յանուն սուրբ առաքելոյն Պողոսի . 288

Եկեղեցի յանուն սուրբ Յակոբայ . 41

Եկեղեցի յանուն սրբոյ Էջմիածնի . 40

Եկեղեցի Յովնիփայ Արեմովացոյ . 70

Եկեղեցի Յունացոյ որ հանդէպ սուրբ Գե-
րեզմանին Քրիստոսի . 79

Եկեղեցի Յունաց քաղաքացի ժողովրդոց . 62

Եկեղեցի սգաւոր սուրբ Աստուածածնի . 61

Եկեղեցի նք Աստուածածնի ՚ի Գեթեմանի . 291

Եկեղեցի նք Ճննդեանն Քնի Աստուծոյ մերոյ 226

Եկեղեցի քաղաքացի Ճողովրդոց մերոց . 182

Եղիազար Պատրիարք սրբոյ Երուսաղէմի,
և Կաթմուղիկոս սբջ Էջմիածնի . 33 . 40 . 193

Երեք սուրբ քարինք լսնդակապատ . 41

Երեքսով . 314

Երկայնու թի գաւթի Սողոմոնեան տաճարին . 16

Երկրորդ բանա Քրիստոսի նոյ մերոյ . 81 . 258

Երուսաղէմ քաղաք . 37

Երրորդ բանա Քրիստոսի նոյ մերոյ . 81 . 173

Եփրատ գիւղ . 245

Օ .

Օլտսիկ Լտսինացոց . 108

Չատիկ, որ է որ սրբոյ Յարութեան մերոյ . 146

Ս .

Ս լ Մանսոր հասիփի խալիֆէ . 13

Էմմաուս գիւղ . 320

Էսթր խարտոյ . 12

թ .

Թագիւոյ գիւղ . 287

Թաղու մն Քրիստոսի՝ ըստ Յունաց . 114

Թափօր լեառն . 279

Թափօր կիւրակէ աւուր . 160

Թափօր շաբաթ աւուր . 157

Թափօր ուրբաթ աւուր . 153

Թափօրք և Պատարագք մեր ՚ի սուրբ Յա-
րութեան տաճարին . 123

Թէոդորոս Պատրիարք սբջ Եջմի կորգուացի . 196

Թէոդորոս Պատրիարք սրբոյ Եջմի վանեցի . 197

ժ .

ժողովարան Անդղիացոց . 38

ժ .

Ժպրահիմ փաշայ առնու զՔրեբոն . 209

Ժպրահիմ փաշայ Եփղատոսի յաւուր ճաւ-
գալուցի նք Չատիկին եմուտ ՚ի տաճարն
սուրբ Յարութեան . 208

Իւսուֆ Սալահատին . 14 . 176

Է .

Էսթրոն գիւղ . 35

Էյնու թի գաւթի Սողոմոնեան տաճարին . 16

Էաւոդիկեայ քաղաք . 286

Էառն փորձութեան . 316

Էլեոն արքայ Գ . որդի՛ Ա . Հեթում արքայի . 189

Էլեոն Լուսինեան արքայ վեցերորդ, և Մարի-
ամ թաղուհի, և փեննա դուստրն . 190

Էրտր գիւղ . 34

Լէֆիայ գիւղ .	37
Լուսացումն սուրբ Տեղւոյն 'ի Բեթղէ հէմ .	240
Լուսողիկոս արքայ Գաղղիոյ .	28
Լ	
Լսաղախորդ արանն այլազգեաց .	164
Խաչավանք Յունաց .	37 . 251
Խաչատուր Կաթուղիկոս Կիլիկիոյ .	192
Խնդիր ուրումն 'ի իրտաւ և 'ի կրթութիւն տատուածպաշտութեան .	323
Խորով Աբրուզ արքայն Պարսից .	41
Խորան Հանդերձի բաժանման .	83
Խորան Գունկիանոսի հարիւրապետին .	82
Խորան Փուշպակի	86
Օ	
Օ՛աղկազարդ Լատինացոց	99
Ճաղկազարդի կիւրակե .	141
Ճայդան քաղաք .	283
Ճառն ձիթենայ՝ յոր կապեցին զՅիսուս .	182
Ճառք Ողջունի .	301
Ճնունդ և Տեառնընդառաջ Յիսուսի Քնի ըստ Լատինացոց .	85
Ճնունդ Յիսուսի Քրիստոսի ըստ Յունաց .	96
Ճնունդ Յիսուսի Քրիստոսի Տեառնմերոյ .	97
Ճով մեռեալ .	318
Ճուր քաղաք .	283
Կ	
Կաղնի ճառն Մամբրէի .	247
Կամուրը 'ի վերայ հեղեղապին կեդրոնի .	270
Կանա Գալիկեացոց գիւղ .	281
Կապպաթայ սեղնն և կամարն .	169

Կարապետ Պարսիարք սէյ Ե՛էմի գանձակեցի	196
Կարմելիդանիք .	283
Կարմելոս լեառն .	283
Կարմիր քարեայ սիւն .	61
Կարաունայում :	282
Կափարիշ սուրբ Գերեզմանին Քրիստոսի .	258
Կիրակոս Պարթք սէյ Ե՛էմի . 60 . 200 . 212 . 260 .	284
Կստանդին Մոնամարոս կայսրն Յունաց .	13
Կօթիֆաւոսոս արքայ Լատինացոց .	14
Հ	
Հանդէս խաչելութեան և թաղմանն Քրիստոսի ըստ Լատինացոց .	105
Հանդէս մեր 'ի Վերափոխման նք Ա՛ճածնի .	298
Հեթում արքայ երկրորդ .	73 . 190
Հեղինէ թագուհի մայրն Կստանդինոս սի մեծի արքային .	10 . 85 . 266 . 291
Հեղինէ թագուհի՝ որ է կին Աբգարու բարեպաշտ արքային .	5
Հերակլ կայսր .	11 . 62 . 251
Հիմնադիր սրբոյ քաղաքին Երուսաղէմի .	2
Հիմնարկու թիւն եկեղեցւոյն Անդղիոյ .	211
Հիմնարկու թիւն եկեղեցւոյն Հռոմէագաւ ւան Յունաց .	213
Հիւպատոսարանն Նէմցելի .	168
Հոգեգալուստ ըստ Յունաց .	115
Հոգետուն վանացոս սուրբ Յակոբայ .	39
Հրաւեր միաբանից սրբոյ Ելմիածնի սա Եղիազար Կոթուղիկոսն .	50
Հրդեհ սուրբ Յարութեան տաճարին .	69 . 197

Չ

Չիթասհան՝ որ է յիշատակ Տեսուչ Եղև
վարդապետի . 232
Չիթենեաց լեռան . 307
Չմերանոց զորացն Օսմանեան . 38
Չոր Գամաղիէի . 265
Չոր Կեդրոնի և Յովսափասու . 273
Չոր Հսկայից . 219
Չոր Սիւնյանի . 36

Պ

Պաղան շաւի . 42
Պանդի Եղբի մերց . 267
Չառիքի Յունաց . 267
Չիլ Կիւշ . 36
Չրագալոյց Զասկի . 144
Չրագալոյց սուրբ Ծննդեան Տեառն մերց . 96

Ս

Սարգիս Գիւշ . 33
Սահ Տ. Տ. Ներսէս Ե. Սրբազան Կաթու
ղիկոսի սրբայ Ելմիածնի . 217
Սահմանիւ աղբիւր . 30
Սանն ինչ սեանն՝ յոր կապեցու Քրիստոս
ի տանն Կայիափայ քահանայապետին . 59 80
Սատթէոս Սրբզն Կաթողիկոս սբյ Ելմիածնի 217
Սատուռ Խիսուոց՝ որ է վէմն հրեշտակի
անարից սրբայ Գեորգիանին Քրիստոսի . 72 90
Սատուռ յանուս սուրբ Աստուածածնի . 61
Սատուռ սուրբ առաքելոյն Յակոբայ՝ յա
բու մ ամիոփեսալ կայ պմու կան Գ. Ա. Ի. Ն. 41

Սարխամ Եղիպտացի . 66
Սարտիրոս Պատրիարք սրբայ Երուսաղէմի
Եղիպտացի . 68 91
Սուրբն յոր եգու մանկացեալն Յիսուս
փրկիչ մեր . 230

Յ

Յակոբ Նալեան Պատրիարք սրբայ Երուսա
ղէմի, և ապա Կոստանդնուպոլսոյ . 196
Յաղագս Լատինացւոց բուրվասին . 122
Յաղագս ինկարիւթեան և լուցանելոյ
զմոմեղէնս . 118
Յաղագս կոնկակաց և բուրվասաց . 119
Յաղագս Ռիտուալացու թեան ՚ի նբ Ե՛մ . 23
Յանդիման տաճարին . 306
Յիշատակարան ՚ի վերայ մեծի դրանն
Բեթղէհէմի . 226
Յննբ խորտակեցին զքարն Ռեմաթափման
տեղւոյն սուրբ Աստուածածնի . 208
Յոպպէ, որ է Եւֆո . 28
Յովակիմ Պորթը սբյ Ե՛մի ՚ի Քանաքեայ . 197
Յորդանան գետ . 317
Յու լիանոս ուրացոյ . 10
Յոհան Եղնկացի՝ Պուշ կուէցեալ . 190
Յովհաննէս Պատրիարք Կոստանդնուպոլսոյ
Կրտտ անուանեալ . 69 194
Յովհաննէս Պատրիարք սրբայ Ե՛մի Զմիւռ
նացի . 33 181 186 202 214 216 255 285 319

Ն

Նարու լեռան . 316
Նաղարէթ . 280

Նամակ S. Եղիազար Կաթուղիկոսի առ իշխանանդեաս Կատանդնուպօլսոյ . 46

Նային քաղաք . 279

Ներսէս Կաթուղիկոս Արևիկիայ . 192

Նորոգ հաստատեալ հանդէսն Եօնոսոյ . 99

Նորոգումն հրովարտակաց պատարագեւոյ ՚ի նր ճնանեղ և ՚ի գերեզմանն նր Աճածնի . 197

Նորոգումն հրովարտակաց պատարագեւոյ ՚ի կենսատու սուրբ Գերեզմանն Քրիստոսի . 206

Նորոգումն հրովարտակաց փան ակղւոյ նր Համբարձմանն և կործանումն նորին ՚ի ձևուն հակառակորդոց . 211 . 308 . 309

Շ

Շարաթ որ է սօն սրբոյն թէողորսոսի զօրավարին . 133 . 189

Շահանդուխտ տիկին . 188

Շինութիկնք և նորոգումթիք ՚ի մէջ սուրբ Վանուցս և արաքայ նորին . 210 . 212

Ո

Ուժամթափման տեղի նր Ատուածածնի . 65

Ուսումնարան սրյ Աթոսոյս Երուսաղէմի . 216

Չ

Չասկէ թաղ . 216

Չեւէլէ գիւղ . 278

Չորրորդ բանս Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ . 81

Պ

Պարատ կամ տուն Հերովդէի . 170

Պարատ Հեղինէ գլխային . 164

Պարատ Հիւպատոսին Անգղիացւոյ . 219

Պաղեստին , որ է Փալէստին . 1

Պանդոկ խաւոսոյ . 184

Պատանատեղին Քրիստոսի . 63

Պատկեր Պապին Ուրբանոսի ու թեքորդին . 69

Պատկեր սուրբ Լուսաւորչին մերոյ . 74

Պատնէշ և ամբոջ Ղուծի . 38

Պատրիարքարան Լատինացւոյ . 186

Պատրիարքարան մեր նորաշէն . 38 . 215

Պարտէզ և ձիթատան Կորապետ Եպիսկոպոսի Եւզոպի Եւզոպիկացւոյ . 38

Պարտէզ ուր յաղօթս եկաց Քրիստոս տէրն մեր ՚ի գիշերի շարձարանոց . 301

Պարտէզ ուր քն երեկցաւ Մարիամու . 79

Պարտէզ փակեալ և աղբիւր կիբեալ . 245

Պետրոս Պատրիարք սրյ Եէմի Եւզոպիկայի . 197

Պէթճալ գիւղ . 223

Պրոպագանդիստացան . 177

Պօղոս Արքեպիս Անգղիանուպօլսեցի 198 . 206 . 207

Պօղոս Պատրիարք բլջ Երուսաղէմի Վանեցի . 196

Պօնօբարթ աբբայ Գաղղիոյ . 197

Պ

Պրհոր աստեղ . 220

Պրհոր Ղուծի . 224

Ռ

Ռեմիէ գիւղաքաղաք . 33

Ռէմաննդ կամ Տրապիզոն . 15

Ռուսայ արքեպիսկոպոս նստի ՚ի նր Եէմ . 217

Ռուս Հիւպատոս օկղնուսորէ նստիլ ՚ի սուրբ Երուսաղէմ . 218

Ս

Սալիհ Ժուլայ Զմիւռնացի . 203

Մամուրիս քաղաք .	278
Մաֆանդ գիւղ .	32
Մեքաստիս գիւղ .	278
Մեղանատուն սուրբ Յակոբայ վանուցս .	38
Մեղան սրբոց Խաչաբերից .	64
Մեղեսս ամիրայի յիշատակն .	29
Միւն յորոյ վերայ անկան Յն փրկիչն մեր, ուր և հանդիպեցաւ Միմն Աիւրենացիին .	167
Միւն վճռայ .	165
Միտն՝ յոր հանգեաւ տաղանակն Ատուծոյ .	263
Մկիզըն Պատրիարքութեան Լատինացւոց ի սուրբ Երուսաղէմ .	213
Սոզոմէ կին կարկամեալ .	62
Սովորութիւն աւել անելոյ յեկեղեցին նր Ատուածածնի՝ որ ՚ի Գեթսեմանի .	297
Սովորութիւն զանգակ ե կոչնակ հարկանե- լոյ մեր ե Յունաց ՚ի Բեթղէհէմ .	233
Սովորութիւն ՚ի քալտան Բիսաաւորաց ի Բեթղէհէմ .	234
Սովորութիւն ինկարկութիւն ՚ի Բեթղէհէմ .	233
Սոսլիան համաթի կոչեցեալ բաղանիքն .	167 168
Սոսլիան Սէլիմ արքայ .	14
Սոսլիան Սիւլէյման արքայ .	14
Սուրբ Գէորգ .	34
Սուրբ Նշան .	43
Սուրբայ գիւղ .	278
Ստիմիրա բարունի .	262
Ստորագրութիւն Եկեղեցւոյն սրբոց Յա- կոբեանց .	45
Սրճանոց ե կրպակ՝ որ է յիշատակ Սարգիս	

վարդ աղետի Հիգանցոյ .	57
Սոֆրոնիոս Պատրիարք .	12
Վ	
Վանք Ատրուոց .	180
Վանք Ատրուոց՝ որ ՚ի Ռէմէ .	35
Վանք Լատինացւոց ՚ի Բեթղէհէմ .	241
Վանք Լատինացւոց՝ զոր յամի 1838 շինեցին .	172
Վանք Լատինացւոց ՚ի Պէլիճալոյ գիւղ .	223
Վանք Լատինացւոց յանուն նր Աճածնի .	186
Վանք Խիտուոց յանուն սուրբ Գէորգայ .	185
Վանք Հապէշից .	61
Վանք մայրապետացն Յունաց .	184
Վանք մեր ՚ի Բեթղէհէմ .	226 231
Վանք մեր ՚ի Պերութ .	285
Վանք մեր յանուն սուրբ Սարգիսի զորաւա- րին՝ որ ՚ի քաղաքն Դամասկոս .	289
Վանք մեր յանուն սուրբ Փրկչի .	191 258
Վանք յանուն Յովհաննու մկրտչի .	316
Վանք յունադաւան Հռոմէականաց .	185
Վանք Յունաց յանուն սրբոցն Յոհաննու Կարապետին .	57
Վանք Յունաց յանուն սրբոցն Գէորգայ .	181
Վանք Յունաց ես յանուն նր Գէորգայ .	246
Վանք Յունաց ՚ի Բեթղէհէմ .	242
Վանք Յունաց յանուն Եղիսա մարգարէի .	221
Վանք Յունաց յանուն սրբոցն Սարգայի .	274
Վանք Յունաց ուր նտի Պատրիարք նոցին և ամենայն գործակալք .	187
Վանք՝ որ յանուն հայր Աբրահամ .	58
Վանք սուրբ Գէորգայ՝ որ ՚ի Ռէմէ .	33

Վանք Ռուսաց . 187

Վանք սուրբ Հրեշտակապետի . 182

Վանք սուրբ Եսայի , որ յատկապէս է
ազգիս Հայոց . 38

Վանք սրբոյն Նիկողայոսի հայրապետին՝
որ 'ի Եօզպէ . 28

Վարաբայ սուրբ Խաչ . 123

Վարդի գիւղ . 257

Վերոգարձումն Տ . Գարրիէլ Սրբազան
Պատրիարքի 'ի Զմիւռնոյ 'ի նր Ե՛մ՝ . 210

Վերացման խաչ Լատինացոց . 116

Վերացման խաչ Յունաց . 117

Վերիտան բաղաբ , որ է Պերթ-ի . 284

Վերնատուն մեր 'ի սուրբ Եօզու թեան
տաճարին , որ և ասի Բ . Գողգոթայ . 66 . 91

Վերնատուն ուր Հոգին նր էջ յառաքեալսն . 265

Վերնատուն՝ ուր Քրիստոս և կեր զգառն
զատկական . և լուսայ զաս աշակերտացն ,
և հաստատեաց զկենդանարար խորհուրդ
սուրբ Հաղորդութեան . 263 . 265

Վէլէճէ գիւղ . 256

Վէմ անուանեալ Քրիստոսի . 222

Վէմ յորոյ վերոյ բաղմեցաւ Քրիստոս , մինչ
նստեալ յէ՛շիլանէր 'ի լեռնէն ձիթենեաց 304

Վէմ պատուեալ . 252 . 254

Վէմ սուրբ Աստուածածնի . 305

Վէմք պատուեալ . 87

Վիճակ մեր 'ի սուրբ Եօզու թեան . 83

Վիմսիօր այր արգար առաքելոյն Եսայիայ . 271

Վրայիբ առ ին զԳողգոթայ 'ի ձեռաց մերոց . 90

S

Տարիթայ բարեպաշտուհւոց առն և գե-
րեզման . 30 . 32

Տաճար Սողոմոնեան . 16

Տաճար սրբոյ Եօզու թեան . 25

Տապանակ ուխտի . 22

Տեղեկութի 'ի վերայ հանդիսաւոր օտնից . 55

Տեղեկութի 'ի վերայ սուրբ Գողգոթային . 89

Տեղեկութիւն յազգայ բոցման գրան սրբ-
ոյ Եօզու թեան . 93

Տեղեկութիւն սովորութեան մերոյ 'ի բն թ-
ղեհէմ՝ որ 'ի հինգ և 'ի վեց Եւանգելի . 236

Տեղի առանձնութեան Առաքելոց 'ի գիշե-
րի չարչարանաց Տեառն մերոյ . 267

Տեղի Բրարիսնի . 311

Տեղի զղջման սուրբ առաքելոյն Պետրոսի . 266

Տեղի լորնանանն Քրիստոսի . 302

Տեղի ծննդեան սբոյն Եօզմանու Այոզեալին . 252

Տեղի ձաղանաց և Փուշ պսակին . 171

Տեղի ձգնութի Եօզմանու Պատմակցայոյն . 275

Տեղի նշման երկց առաքելոց 'ի գիշերի
չարչարանացն Քրիստոսի . 301 . 302

Տեղի՝ ուր Քրիստոս ուսոյց աշակերտաց
իւրոց զՀայր մեր . 306

Տեղի սեանն՝ յոր կապեցաւ անգլուխ Մար-
մինն սրբազան առաքելոյն Եսայիայ . 30

Տեղի սուրբ Աստուածածնի՝ ուր և հասաւ
Միածինն իւր 'ի ժամ չարչարանացն . 169

Տեղի նր ծննդեանն Քիթի Աստուծոյ մերոյ . 229

Տեղի սուրբ Համբարձմանն Քրիստոսի . 307

Տեղի տարածման Գրիտոսի .	87
Տեղի Փայտին կենաց , որում այժմ' ասեմք Գիւտ խաչ .	85
Տեղի քարկածման սրբոյն Ստեփաննոսի նա խավկային .	290
Տիրերական ծով .	281
Տիրերիա քաղաք .	281
Տնտեսի կիւրակէ մեծի պահոց .	137
Տուն Արիւթարայ քահանային .	223
Տուն Անանիա առարկոյն .	289
Տուն Աննա քահանայապետին .	182
Տուն Եղիսաբեթի .	253
Տուն Զարարիա քահանայապետին .	252
Տուն Իւղաբեր սուրբ Կոնանց .	174
Տուն կամ պալատ Հերովդէի .	170
Տուն Կայիափոյ քահանայապետին .	259
Տուն մեծատան և աղբատ Ղազարոսին .	167
Տուն Յովակիմոյ և Աննայի՝ ուր ծնաւ սուրբ կոյն Մարիամ .	176
Տուն Յովհաննու՝ որ կոչեցաւ Մարկոս . 180 .	207
Տուն Յովսեփայ Աստուածահօրն .	280
Տուն ննջման սրբոյ կուսին .	261
Տուն Պիղատոսի .	171
Տուն Սիմէոնի ծերունոյն .	219
Տուն Սիմոնի բորտի .	311
Տուն Սիմոնի փարիսեցւոյն .	174
Տուն սրբոյն Մատթէոսի Աւետարանչին .	164
Տուն Վերոնիքայ կոնջ .	166
Տունք կանանց՝ որք լացին 'ի վերայ Յսի .	165
Տոն Աստուածայայնու թի՛ Տուն մերոյ . 98 .	132

Տոն Աստիտեաց յաղագս մարմնոյ և աւ րեան Տեսան .	111
Յ	
Յորենաթաղ 'ի մէջ նբ Յակոբայ վանուցս .	191
Փ	
Փակեալ պարտէզ՝ և աղբուր կնքեալ .	245
Փախալ Համափ' անուանեալ բաղանիք .	57
Փիլիպպոս Կաթաղիկոս սրբոյ Էջմիածնի .	192
Փուշ պսակ .	86
Ք	
Քայսնէ գիւղ .	37
Քաղաք Յուդայի .	252
Քարա՝ քաղաք .	319
Քար հանգոյն տապանի , յորոյ վերայ նստաւ Քրիտոս .	312
Քար Ուլաննայի .	183
Քերթոն քաղաք .	247
Քըլաղի գիւղ .	35
Շ	
Շղուտ տէրունական Ռիտուալաց .	26
Օմար ամիրապետ Տաճկաց .	11
Օր պատարագելոյ Աստիտեաց 'ի վանս մեր՝ 'ի սուրբ Յակոբ և 'ի սուրբ Փրկիչ .	110
Օրորոյ Քրիտոսի .	18
Փ	
Փնտուխտար բունաւոր .	188

101. ... ..

102. ... ..

103. ... ..

104. ... ..

105. ... ..

106. ... ..

107. ... ..

108. ... ..

109. ... ..

110. ... ..

111. ... ..

112. ... ..

113. ... ..

114. ... ..

115. ... ..

116. ... ..

117. ... ..

118. ... ..

119. ... ..

120. ... ..

121. ... ..

122. ... ..

123. ... ..

124. ... ..

125. ... ..

126. ... ..

127. ... ..

128. ... ..

129. ... ..

130. ... ..

ԿԻՆ 1.

« Ազգային գրադարան »

NL0108465

